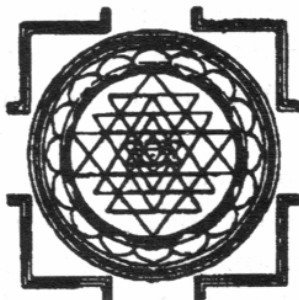

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

О. А. ДОНЧЕНКО

АРХЕТИПОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Київ – 2012

УДК 005.34:005.32:159.923

ББК 88.59

Д 67

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
протокол № 11/11 від 27 жовтня 2011 р.

Рецензенти:

Є. І. Головаха, доктор філософських наук, професор;

П. П. Горностай, доктор психологічних наук, старший наук. співробітник

Донченко О. А.

Д 67 **Архетиповий менеджмент** : монографія / О. А. Донченко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.

ISBN

У монографії викладено основи авторської теорії архетипового менеджменту. Під ним авторка розуміє методологічні засади аналізу і способи практичного використання архетипів, що в досліджуваному контексті розглядаються як неусвідомлювані чинники соціального управління і самоуправління. З погляду суспільного замовлення на продукування та поширення управлінських інновацій переосмлюються класичні ідеї аналітичної психології К. Г. Юнга, вибудовано послідовний ланцюг утілення цих ідей у конкретному продукті, структурі, послугі.

Положення та рекомендації, які містить монографія, можуть бути використані в системі підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів. Книга знайде читача також поміж викладачів і студентів психологічних відділень та факультетів класичних і педагогічних університетів, серед політологів і маркетологів, усіх, хто цікавиться питаннями теорії і практики організаційних та інформаційних процесів.

УДК 005.34:005.32:159.923

ISBN

ББК 88.59

Видано державним коштом. Продаж заборонено

© Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, 2012

© Донченко О. А., 2012

ВСТУП

Не людина створює образи... Архетипи і комплекси
колективного несвідомого вигадують людину –
вони стоять за всією рухливістю душі і захоплюють
владу над нею, якщо Его, тобто синтезуючий
центр особистості, надто слабке...

Л. Хегай

Істину не треба шукати в навколишньому
світі, бо вона в нас самих,
і сенс нашого життя – знайти її.

Св. Феофан

Проблематика, представлена в даній монографії, входить до сфери інтересів однієї з шкіл глибинної психології, а саме аналітичної психології, побудованої на фундаменті понять і ідей соціології (Г. Лебон, Г. Тард, Е. Дюркгейм, К. Леві-Строс, Л. Леві-Брюль, С. Московічі та ін.) і швейцарського психолога, культуролога і психіатра К. Г. Юнга. Задум книги народився також під впливом праць Дж. Хіллмана, Е. Ноймана, В. Одайника, М. Еліаде, І. М. Гельфанда, Н. Бора, Г. Гейзенберга, Ф. Капри, А. Кемпінські, Б. Мандельбро, І. Пригожина та багатьох інших представників аналітичної психології, культурології, антропології, математики, квантової фізики, нейрофізіології, синергетики та інших наук, які сьогодні об'єднуються ідеями штучного інтелекту, когнітології, системології, синергетики, теорії інформаційного метаболізму тощо.

В Україні аналітичний напрям у психології не інституціалізований, а тому його послідовники самі собі “виписують дипломи” і визначають поле для власної презентації психічної феноменології Юнга. Цю феноменологію не буде презентувати той, хто не відчув

її на власному і до того ж досить тривалому досвіді. Бо речі, які побачили і явили світові означені автори та їхні однодумці, стосуються сфери невидимого і неусвідомленого, що говорить з людиною мовою інтуїції, відчуттів та архетипових образів – символів, знаків, аналогій, збігів, метафор. Ті, хто опинився у своєму житті на одній хвилі з ними, поступово переймаються якоюсь нездоланою потребою – підтримувати цю хвилю, яка віддзеркалює цілий океан небесних таємниць. І хто з нас не схоче побачити і перекласти потужну енергетику цієї хвилі *власною мовою*?! Погоджуючись із В. Зеленським, наголосимо, що К. Г. Юнг був настільки колосальною брилою Духу, що термін “юнгіанець” у застосуванні до будь-кого, крім нього, тією чи іншою мірою виглядає некоректним. *Лише сам Юнг завжди буде єдиним юнгіанцем.* Ми ж тільки фільтруємо і доповнюємо те, що він осмислив, крізь власний досвід і власну психологію. І в цьому процесі виявляється наш особистий вимір буття. І це нормально, бо саме конкретна людина, як говорили давні греки, і є мірою всіх речей.

Презентувати цей вимір неймовірно важко, оскільки в науковій психології ще не віднайшли адекватну для цього мову, – а тому не судить автора суворо... Справа в тому, що архетипова феноменологія перекидає особистісні межі психічного, насичуючи його трансперсональними змістами всезагального, що можуть бути відтворені лише частково або надлишково... Архетипова сутність – персональна, трансперсональна і водночас інтерперсональна, вона суб’єктивна, об’єктивна і водночас інтерсуб’єктивна. Архетипова сутність троїста і має глибоке природне (тобто божественне) походження. Можливо, саме тут народилася позаконфесійна релігійність К. Г. Юнга, яка, на наш погляд, сама по собі є надзвичайно актуальною духовною цінністю для сучасного людства, що її поділяють і транслюють у світ його послідовники. У тому числі й автор цих рядків.

Опускаючи плеяду великих філософів, що визнавали такі рівні психічного, як свідомий і несвідомий, видимий і невидимий, ноуменальний і феноменальний, наблизимось до тих учених, які на практиці стикнулися з цими рівнями. З. Фройд і К. Г. Юнг як психіатри вбачали головні психологічні проблеми людини в розриві між свідомим і несвідомим рівнями її життя.

І. М. Гельфанд, видатний математик сучасності, біолог і педагог, у своїх резюмуючих працях 1990-х років також аналізував два головні архетипи, закладені у психології людства, між якими існує глибока й небезпечна прірва, – *це розум* (свідоме. – *О. Д.*) і *мудрість* (підсвідоме. – *О. Д.*). В першому людина постає як вищий результат прогресу, еволюції, справжній “вінець творіння”. В другому вона є часткою всієї природи і якщо і виокремлює себе із неї, то лише частково і не на користь цій природі.

Математик І. М. Гельфанд, так само як і психіатр К. Г. Юнг, не вбачає примату першого архетипу. Як його не вбачає і вчений-нейрофізіолог із світовим ім'ям академік НАНУ О. Кришталь, який наголошує на необхідності вивчення нових можливостей взаємодії свідомого і несвідомого, видимого і невидимого. Він вважає, що вундеркінди майбутнього найбільшою мірою користуватимуться несвідомим, аніж свідомістю, і тому діятимуть набагато краще за нас, без грубих помилок. А свідомість, на його думку, буде потрібна людям лише для того, щоб насолоджуватися пташиним співом.

І тільки цілісне й повноцінне функціонування свідомого і несвідомого, розуму і мудрості може претендувати на успішність, істинність, правду.

Архетиповий менеджмент (АМ) як запропонований нами науковий напрям претендує саме на опанування доглибинних витоків людської поведінки і формування картини світу, що далеко виходить за рамки сьогодення. А, як відомо, картина світу, в якому живе і діє людина, створюється її свідомістю (мовою квантової фізики – спостерігачем). І скоріше за все АМ виник у відповідь на суспільну метапотребу повернення у практику буденного життя *метасвідомості*, або “*квантової свідомості*” (читай – психіки), яка на даному етапі нашого історичного існування має конкурувати з ортодоксально-релігійною свідомістю. До речі, на словосполучення quantum consciousness (квантова свідомість) англomовний Інтернет видає більше 3 млн посилань, більшість яких присвячена спробам ввести квантові принципи у психологію.

Архетипи і колективне несвідоме в цілому можна віднести до однієї із складових квантової метасвідомості. Класична матеріалістична наука не здатна пояснити архетипову феноменологію, як вона не здатна пояснити, наприклад, “неправильну” поведінку електронів або квантову прогалину.

Отже, АМ покликаний зайняти напівпорожню полицю у психології управління, яка потужно наповнюється сьогодні лише двома дискурсами – “людина–техніка” і “людина–людина”. Дискурси “людина–природа”, “людина–космос”, “людина–частина Всесвіту” належать сьогодні езотеричній і художній літературі. Насправді ж саме езотерика і художня література зберегли для людства найпотужніший пласт його психічного. Саме в них ми й досі знаходимо феноменологію, що стосується невичерпних можливостей людини майбутнього і апелює до іншого, “іраціонального” розуму душі. АМ, готуючи управлінців для майбутнього “суспільства мрії”, знайомить їх саме з цією – правопівкульною, архетиповою – феноменологією.

В АМ людина мислить і діє не стільки як індивідуальність, скільки як частка людства-природи-Космосу.

АМ розкриває перед управлінцями феноменологію архетипових ситуацій переживання, мислення і вчинків, які не можуть бути зрозумілими поза аналізом архетипових елементів психічного, – ситуацій, в яких щось невидиме ненав’язливо, але впевнено управляє людиною, в яких об’єктивна душа (колективне несвідоме, архетипи, психофрактали) диктує людині як бути, регулює її відносини із самою собою та іншими.

АМ вчить людину чути архетипи і говорити з ними. Перебуваючи з колективним несвідомим у злагоді, АМ або крокує з ним в ногу (у разі суголосності стану або збігу мети), або протистоїть його невидимому, але потужному впливу.

АМ є фундаментом для розуміння характеру стосунків, поведінки персоналу, впливу атмосфери і оточення, механізмів групової та організаційної динаміки – множення, розпаду і утворення організаційних структур.

АМ говорить не стільки із соціалізованою особистістю, скільки з людиною як унікальною істотою, що народжується і живе в інтерсуб’єктивному світі смислового універсуму, сукупність історико-психологічних значень якого ми повинні інтерпретувати, щоб знайти опору в цьому світі, дійти злагоді з ним і в ньому. Практика показує, що проста людина, що живе у злагоді зі своїм біологічним, психологічним, соціальним і духовним, здатна розуміти і робити “правильніше”, аніж людина, що діє лише “за інструкціями”. Не

випадково в останні десятиліття стала потужно розвиватися *етологія* – наука про поведінку тварин, яка за низкою параметрів наближується до діяльності людини. А от діяльність людини віддаляється від доцільності, що властива поведінці тварин. Водночас дедалі більше наукових фактів, що їх здобувають природничі науки, розвінчують уявлення класичної психології про те, що особистість людини і є її сутністю. Саме універсумна сутність людини містить у собі архетипову складову психічного, що означає смислову присутність сучасної людини як у глибокому минулому, так і в майбутньому. Саме універсумна сутність людини здатна відповідати за плоди свого життя. “За плодами пізнаєте їх”, казав Ісус.

Основною метою АМ є розкриття таємниць несвідомого або неусвідомленого повсякдення. А оскільки “психологія” означає збагнення, осягнення (logos) душі (psyche), АМ прагне торкнутися таємниці відкриття людиною свого природного психологічного обличчя, тобто душі.

Метою АМ є активізація пошуку людиною *розумного способу існування* в інтерсуб’єктивному просторі колективного несвідомого. Цей процес являє собою постійний діалог свідомого й несвідомого в людині, що полегшує та оптимізує творчу інтеграцію її психологічного досвіду. Відтак АМ можна було б назвати також *пошуковим менеджментом*, який допомагає людині або спільноті шукати себе і знаходити своє місце у світі.

В сучасній науці існує погляд на людину як на *унікальність*, що діє непередбачено, відчуває особливо, думає по-своєму, творить неповторні сценарії та сюжети життя. Протилежний погляд бачить інше – те, що фундаментом людського життя є *типові* почуття, виклики, відгуки, переживання. В поведінці мільярдів людей, їхніх стосунках, мотивах, чинниках ворожнечі та дружби не можна не констатувати повторюваності, типовості. Типовими для всього світу є переживання кохання, типовими є конфлікти між групами і окремими людьми, реакції, що супроводжують поведінку союзників і противників, людей відданих і зрадників. В усіх культурах матері однаково вболівають за долю своїх дітей, а закохані однаково страждають від нерозділених почуттів. Усюди на землі існують сусіди, родини, кола друзів, організовані й самоорганізовані угруповання. В різних кінцях планети люди виявляють інтерес щодо того, як і чим живуть інші, як вони взагалі вчиняють. Усі народи,

як і окремі люди, намагаються пізнати себе через пізнання інших. Про те саме свідчать світова художня література, міфи, легенди, казки, які демонструють дивовижну схожість сюжетів, тем, подій, характерів. Із цього погляду жадання і пристрасті людей є універсальними. Попри різні мови і ландшафти інтерсуб'єктивний світ невербальних образів, знаків, символів, переживань, почуттів є спільним для всього людства.

Це є свідченням того, що всі люди на землі мають спільну єдину (велику) душу і єдиний код життя – архетиповий. Типи, що вічно повторюються, – це і є архетипи. Реальний досвід людини завжди підтверджує (або ні) певні очікування типових відповідей. У випадку підтвердження зміст типу збагачується і він розбивається на підтипи. А прискіпливий погляд на життєві ситуації переконує людину в тому, що навіть її індивідуальні характеристики часто-густо виступають у формі типовості.

Проте факт існування типовості не означає відсутності факту існування унікальності. Автобіографічна детермінованість життя унікального психічного була, є і буде завжди. *Цінність постнекласичних уявлень про універсумну природу і сутність людини полягає у заміні її особистісного образу як “сукупності суспільних відносин” цілісним образом невичерпно-багатогранної істоти, що містить у собі і Бога, і біса.* Психіка цілісної людини – це цілісність типовості й унікальності, це світ психічних дихотомій, що працюють як рівні партнери. Психологію людини неможливо зрозуміти без цілісної роботи “святої трійці” – класики, некласики і постнекласики. Її неможливо осягнути без цілісної взаємодії природного і культурного, історичного і логічного, лінійного і нелінійного, каузального і синхронічного, структури і процесу, спонтанності і конструювання, відповідності і метафори, суб'єкта і об'єкта тощо.

Людину, що розвивається, не можна зрозуміти без цілісної, гнучкої і рухомої моделі життєвої динаміки і статичності, автентичності і самовідчуженості, рольового самоприйняття і самовідторгнення, доцентрового і відцентрового руху тощо. Такі дихотомії є психічною реальністю – як зі знаком “упорядкованість”, так і зі знаком “хаос”. Водночас всі ці та інші дихотомії функціонують як механі-

зми складного розвитку і дорослішання людини. Ризома* тягнеться кудись, до чогось... Це процес. Але в ньому є внутрішня мета в зародку – тобто структура. Так само як є структура хмаринок, що мандрують по небі як їм заманеться, структура майбутньої квіточки, дерева тощо. Людина вільно творить, але еквіфінал витвору вже від самого початку існував у підсвідомості творця. *Автентичність як засіб визрівання психофракталу людини* – це талант самоочуттєвості й самовираження людини в різноманітних ситуаціях, це механізм пошуку людиною власних психічних коренів, власної сутності. На різних вікових етапах і в різних ситуаціях автентичність виступає в різних ролях і функціях: захисту, вибору, уникнення, адаптації, інтеграції, інтимізації тощо. Психофрактал як психічна сутність людини визріває довго, аж доки розкриється. А щоб ця сутність дійсно розкрилася, людина повинна бути безжалісною до себе, бачити власну Тінь і визнавати її як таку.

Коллективне несвідоме, часткою якого є психофрактал людини у вигляді певної структури архетипових психічних функцій, має анімістичне походження. Тваринні психічні атавізми і рудименти іноді стають людині у пригоді, але їх раптовий вибух у міжособистісних взаєминах, наприклад, може залишити у психіці патологічний страх або перейти в невроз, психоз тощо. *Зустріч людини з колективним несвідомим може завершитися непередбаченими наслідками, якщо людина не буде психологічно підготовлена до неї.*

Адже люди, як правило, не усвідомлюють, що ними управляють архетипи, тобто ідеальні зразки і сюжети, моделі, що сформувалися впродовж історичного існування людства, до яких вічно тягнуться люди. Іноді нас дратує поведінка власної матері, бо вона “не відповідає” певному архетиповому зразку, котрий працює як неусвідомлений ідеал, з яким ми невтомно все співставляємо. Мати, наприклад, в ідеалі повинна все розуміти, все прощати, жаліти нас, не помічати в нас поганих рис і вчинків, бути рівною у своєму настрої, доброю – тобто виступати уособленням захисту й безпеки. Ми конфліктуємо з друзями і ображаємося на певних людей, тому

---

* Поняття "ризوما" відтворює фундаментальну для постмодерну установку на презумпцію руйнації традиційних уявлень про структуру і є засобом означення радикальної альтернативи певної осьової орієнтації. У християнській релігії безструктурність прирівнюється до демонічності.

що вони не відповідають архетиповим відносинам між близькими знайомими. Ми звинувачуємо політиків, бо вони не відповідають архетипу такої собі “Золотої рибки”, що задовольняє наші бажання. Ми знецінюємо себе, порівнюючи своє життя з архетиповими зразками щасливих, відомих і багатих людей. Весь сучасний медіапростір нав’язує нам мертві, але потужні архетипові патерни досягнення успіху, і ми страждаємо від свого власного “звичайного” існування...

Ми не вміємо бути щасливими тому, що часто ігноруємо виклики власної душі, не прагнемо долучитись до безмежного світу живого часу, не ставимо собі за мету стати собою. Проте немає більшої насолоди, ніж відчуття того, що ти “у своєму човні”.

Отже, всі ми перебуваємо під владою навіювання архетипів колективного несвідомого. При цьому наш спонтанний опір цьому навіюванню не може впливати на свідомість, а підсвідоме практично повністю підкорює людину своїй волі. Опір архетипам є безсилим, якщо людина не підозрює про їхній вплив. А недостатній зв’язок з ними заважає встановленню дружніх конструктивних стосунків із трансперсональною сутністю, що живе в нас. Зневіра в існування цих *божественних* сутностей призводить людину або спільноту до духовного зубожіння і почуття безглуздості існування. Бог Юнга не схожий на жодного з відомих нам богів. Він і чаклун, і містик, і добрий, і злий, він і щедрий, і відкритий, і потаємний. Він так само недосконалий, як і людина. Саме такого Бога навіть З. Фройд назвав необхідною ілюзією, яку відкидають тільки погані люди. А відкидають тому, що *ідея досконалого і безмежного Бога віддалила людину від власної природи.*

За Фройдом, ідея Бога виникла з несвідомого, і саме тому все, що відбувається довкола нього, повинно цікавити психологію. Історія богів указує на те, що в процесі еволюції нові й нові боги мали різні характеристики і вимагали від людей різного порядку. Так, боги і богині праукраїнських язичників створили справжній Олімп цілісності та були максимально наближені до людського. Божественне і людське жили у злагоді й взаємощануванні. Боги і люди перебували в однаково складних умовах – з тією лише різницею, що боги були сильніші за людей і жили довше. А от, скажімо, Вавілон “раз і назавжди” закріпив за всіма своїми богами місця на

землі й на небі, розбивши цілісність і віддаливши нелінійну реальність від лінійного порядку.

Отже, АМ – це не конфліктологія і не типологія, не теорія гарного керівника або ефективної організації, не збірник тестів і рекомендацій. Цей напрям “нелінійної психології” необхідний для стимулювання внутрішньої роботи людини зі своєю метасвідомістю, під якою тут розуміється *здатність відчутти себе в безперервному процесі існування, де панують єдині принципи і закони*. В Японії з молодших класів вивчають квантову картину світу – як науковий місток між духом і матерією, як нову релігію, здатну посунути традиційні вірування та езотеричні школи.

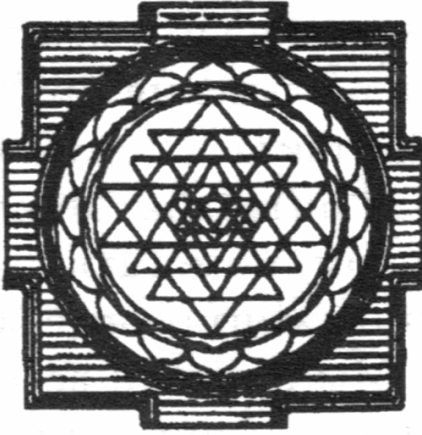
Формування метасвідомості є останньою можливістю, що спроможна позбавити людину надмірної жадібності до грошей, влади і залежності від обставин, які, мовляв, “завжди сильніші за нас”.

АМ претендує не тільки на піднесення психологічної культури людини, на коригування її ставлення до власного психічного, але й, як результат, – на вдосконалення найбільш відповідальних і складних професій – вчителів, викладачів, проповідників, політиків, керівників усіх рівнів тощо. Оскільки люди цих професій більшою мірою, ніж решта, стикаються з колективною психікою і психологією, з її неусвідомленими і малоусвідомлюваними регуляторами.

АМ покликаний стимулювати таке надзавдання особистості, *як пошук гармонії в собі і з навколишнім світом*. Пошук, який супроводжує вічне змагання інтелекту людини та його душі, свідомості з ірраціональним несвідомим тощо. Одушевлення всього, що має власну значущість, визнання психічного в якості того первинного, з чого починається будь-яка людська дія або думка, сприяють процесові перетворення хаосу на порядок.

Проте *головною і кінцевою метою АМ* є підвищення суб’єктивного контролю відносно всієї сукупності психічних процесів, стимулювання самоорганізаційних стосунків між свідомим і несвідомим як на рівні кожної людини, так і на рівні малих і великих груп. Адже із квантової механіки відомо: аби якась система працювала, вона повинна житися за рахунок іншої. У психіці дві системи – свідомість і підсвідомість – є відкритими і взаємопідживлюючими. У більш потужній системі – підсвідомості – за рахунок

відносної нерухомості історичних пластів відбувається хаотичне зростання ентропійної енергії, яка обов'язково (і без нашого втручання!) буде вилитися на свою підсистему – свідомість, штовхаючи останню на непередбачувані наслідки. Адже відомо, що всі системи, що позбавляються внутрішнього хаосу (ентропії), тим самим посилюють зовнішній хаос. А тому сучасній людині просто необхідно відстежувати цей обмін і надавати йому конструктивних обріїв.

1

Сучасна душа потребує цілісності

Дослідження цілісності свідомості і поведінки дозволяють побачити цілісність тих, кого неточно називають первісними людьми, і розщепленість тих людей, якими є ми...

М. Мосс

Нинішній менеджмент передбачає спрямованість управління на ускладнену реальність як прояв свободи, вірогідності, випадковості й неочікуваності у соціальному житті людини. Така реальність важко інтерпретується і ще важче підкорюється людині. У подальшому тексті ми переважно використовуємо поняття *людина*, а не особистість. Тому що в якості суб'єкта соціальної поведінки людина діє в *цілісності* її біологічних, психологічних, соціальних і духовних елементів. І далеко не всі соціальні вчинки людей мотивуються соціально детермінованими якостями, котрі й формують

особистість. Ми вже зазначали, що не випадково в останні десятиліття значного поширення дістала етологія – наука про поведінку тварин, яка за низкою параметрів нагадує соціальну діяльність людей. Водночас природничі науки отримують дедалі більше фактів, що свідчать про вплив на діяльність великих мас людей різного роду природно-космічних чинників. У сучасній психології та соціології поступово долається невиправдана впевненість у тому, що особистість людини і є її сутністю.

Про живі системи людина знає так мало, що навіть така подія, як відкриття генетичного коду, суттєво не підвищує можливості отримати картину в цілому. Наприклад, видатному математику сучасності, біологу і педагогу І. М. Гельфанду дуже заважає саме розірвана картина світу. Він помітив, що складні правила шлюбів у первісних спільнотах склалися без знання генетики, проте на засадах *цілісного сприйняття*. І ці правила з погляду сучасної генетики не містили в собі жодної помилки. Тут спрацьовував правопівкульний інтелект, тобто інтелект, що працює разом з інтуїцією, відчуттям, почуттям тощо. Таких прикладів накопичено чимало, щоб говорити про гармонійний розвиток як результат достатнього співвідношення ліво- і правопівкульного інтелекту, свідомого і несвідомого у психіці, розуму і мудрості. Гіпертрофування будь-якого боку психічного веде до патологічного розвитку людини. Тривала перевага лівопівкульного архетипу в історії людства спровокувала еру технократизму і бігевіоризму, а в сучасних глобалізаційних процесах – бездуховність, яка стала найпотужнішою загрозою людині як такій.

Інформаційне об'єднання людства відбулося мовними засобами першого, лівопівкульного архетипу, технічного: автомобіль, аероплан, телеграф, телевізор, комп'ютер, Інтернет, скайп та ін. Ці слова є інтернаціональними. А от об'єднувальних, спільних слів другого, правопівкульного архетипу немає (крім самого слова “архетип”). Слова “любов”, “душа”, “терпимість”, “взаємоповага”, “гармонія”, “толерантність” не є інтернаціональними... У цьому – також одна із суттєвих загроз небезпечного розвитку глобалізаційних тенденцій. Взяти хоча б проблему СНІДу. Хіба її можна вирішити без радикальної зміни духовних пріоритетів, без цілісного підходу розуму і мудрості, цинічного і романтичного? Або проблему національних і міжконфесійних конфліктів? Остання не може вирішити-

ся без зниження агресивності людей... Було б наївно вилучати зі списку духовних чинників людський інтелект і знання, але без душі кожного з нас знання можуть знищити людство.

В уявленні К. Г. Юнга душа людини є живою, здатною до творчого розвитку, божественною нагородою. Вчений, працюючи у психіатричній клініці, був добре знайомий із душевними хворобами, психозами, неврозами, а також із “живими мерцями” без душі. І завжди він був у захваті від самого явища душі, впродовж усього життя в ньому жили любов до *організованого хаосу* душі і довіра до її цілісності. Психоаналітичний світогляд Юнга формувався у просторі реалізації головної мети вченого – *повернути хворій або змученій людині душу в її природній цілісності. Психологічне і психічне здоров’я для Юнга – це цілісність*, потенційний стан якої містить у собі жадана *Самість*. Остання у Юнга має дещо розпливчате навантаження, яке сьогодні може мати численну кількість синонімів – автентичність, самоідентичність, пізнана душа, “Я” тощо. Але в усякому разі ця еквіфінальна мета самопізнання не може відбутися без конструктивного співробітництва таких суб-особистостей людини, як її Его, Супер-Его, Супер-Ід і Ід, минулого, теперішнього і майбутнього, а також без постійного активно осмисленого вибору (у процесі добору) між автоматичним усередненням власної унікальності та її суттєвим виокремленням.

Усі вищезначені тези мають безпосередній стосунок до теми архетипів та архетипових структур. Здатність минулих систем впливати на подібні наступні вже не обговорюється у сучасній науці. Питання лише в тому, як за допомогою власної активності і осмисленого ставлення до складових кожної життєвої ситуації послабити або підсилити цей вплив.

Специфіка архетипового підходу до психології людини і, зокрема, до явища трансперсональних відношень між різними елементами психічного (в собі, між людьми, між речами і символами тощо) полягає у прагненні об’єднати лінійну і нелінійну парадигми, аби побачити реальну цілісність психічного та його носіїв. Архетипова феноменологія не може бути зрозумілою тільки в рамках причиново-наслідкової лінійної парадигми, хоча без виокремлення цієї складової важко уявити собі процес потрапляння людини в полон тих чи інших архетипів. Її також не можна досягнути лише в межах нелінійної, синхроністично-циклічної або “квантової” пара-

дигми. Бо будь-який архетип чи його структура *водночас* містять у собі минуле, теперішнє і майбутнє. І саме тому архетипи здатні бути оракулами будь-якої ситуації, передбачати її небезпечність або необхідність, викликати або уникати її. Архетипова парадигма водночас є наближеною і до класично-академічної психології, і до “містичних” наробок на межі нових сучасних наук і напрямів, без яких вона перетворюється на висушений гриб.

У середині минулого століття постнекласичний погляд Юнга на психологію душі оцінювався академічною наукою як ненауковий, містичний, метафоричний тощо. Але геніальному Юнгу досить було астрології, алхімії та міфології, щоб довіритися власній інтуїтивній сміливості та пред’явити світові вічну і транспersonальну, надособистісну («квантову») природу душі. Раннього вченого дуже хвилювала проблема відірваності церковних служителів від справжньої людської та Божої душі, а пізнього Юнга – відірваність тогочасної психології від феноменології психологічного універсуму. Він передбачав ті шокуючі невідповідності, з якими психологія невдовзі зустрінеться. Що ми й констатуємо сьогодні, дивуючись ортодоксальності й закритості академічної науки, від якої на дуже далекій умоглядній відстані живе повним життям вільна наука. І саме завдяки останній існує можливість підхопити й розвинути ідеї Юнга.

Втручаючись у генетику людини і отримуючи можливість змінювати її біологічне життя, наука зберігає повну безпорадність щодо коригування душевної динаміки. Алхімія і астрологія вабили Юнга тому, що були зорієнтовані на аналіз синтезу душі й матерії. Він перший помітив в алхімії та астрології проєкції функціонування психобіологічного світу. Проте це не означало, що вчений був прибічником анімістичних релігійних систем, що існували за рахунок нав’язливості всевидючого ока долі. У психіатричному середовищі це означало опір принципів відокремлення несвідомого від свідомості і встановлення контролю Его над ним. Фройдівське “там, де було Воно, там буде Я” не влаштувало Юнга, який проповідував постмодерністську метафору діалога між свідомістю і підсвідомим, об’єктом і суб’єктом, душею і матерією. Принцип алхіміків з їхнім “що зверху, те й знизу” Юнг доповнив своїм “що всередині, те й зовні”.

Уявлення Юнга про те, що всі рівні існування й досвіду тісно між собою переплетені, відтворюються в сучасних відкриттях генної інженерії: всі форми життя (від травинки до людини) будуються на основі лише чотирьох компонентів генетичного матеріалу, які відрізняються лише взаєморозташуванням. Юнг також дійшов висновку, що уявлення про єдиний світ вже давно відтворені в історичних символах – *мандалах* або магічних колах, що означають водночас і недиференційовану єдність, і інтегровану цілісність. (Деякі зразки таких зображень читач знайде у нашій книзі.) В аналізі Юнга не існує різниці між фізичними і психічними фактами, минулим, теперішнім і майбутнім, простором, часом і вічністю... Аналіз Юнга базується на постулаті про існування *об'єктивної душі*. На цьому “доедиповому” магічному базовому рівні душі різні речі відбуваються *просто, без пояснень*, внутрішні і зовнішні події пов'язані своїм суб'єктивним сенсом.

Архетиповий менеджмент спрямовує людину на розширення і поглиблення сприйняття реальності та самої себе в цій реальності. Йдеться про психологічні ідеї, що народилися завдяки успіхам природничих наук: 1) автономності психічного від тіла (соми); 2) ізоморфності психічного Всесвіту і психічного людства; 3) об'єктивних відношень між структурами психічного; 4) інформаційно-енергетичної спеціалізації індивідів; 5) доповнення існуючої каузальної парадигми синхроністичною парадигмою; 6) в цілому – доповнення Ян-ської академічної психології Інь-ською.

Психологічна наука, незважаючи на величезні досягнення, опинилася на межі повної розгубленості у розумінні фундаментальних механізмів, що лежать в основі інтелектуальних і духовних психічних процесів як індивідуального, так і колективного походження. Позитивістські уявлення про те, що індивідуальне життя – це лише короткий епізод, після якого безслідно зникає психічне ядро людської індивідуальності з накопиченим інтелектуально-духовним досвідом, усе ще домінують у свідомості сучасної людини. Це породжує масові егоїстичні тенденції та поведінкові стратегії, спрямовані на максимальне задоволення усіх можливих і неможливих матеріальних потреб незалежно від майбутніх наслідків.

Потенційні можливості раціонального мислення (що використовує лише семантику цифр, формул, правил, законів) і діапазон

світосприймання за його допомогою складають, за різними даними, від 7 до 12% знань про психічне. Це те, що сьогодні називається науковим мисленням. У рамках таких підходів люди навчилися вимірювати громадську думку, рівень власного інтелекту (відома шкала IQ Векслера), загрозу втрати соціального статусу, не кажучи вже про Я-реальне і Я-ідеальне. Проте на основі подібної психометрії нічого не можна сказати про рівень духовності, яка апіорі не визначається сумою знань і розвинутістю раціонального інтелекту. В результаті ми не знаємо більшості з того, що сховано в потенціях нашої душі, тобто психічного, яке перестало існувати як предмет психології, але невпинно супроводжує кожного з нас протягом життя. Психічне намагається говорити з людиною, але сучасний homo ludens не вірить в його існування – як і в існування інших, вищих за нього сил.

Сучасна психологія має шанс доповнити існуючу академічну каузальну парадигму до її цілісності, якщо поцікавиться фундаментальними досягненнями інших наук, що вивчають цілісний світ універсального психічного, з якого всі ми народжуємось і в який повертаємось.

Математика, квантова фізика, квантова біологія, теорія систем, синергетика, нейрофізіологія давно працюють з ідеями, що народилися у працях В. Вернадського, А. Чижевського, Е. Бауера, А. Ейнштейна, Н. Бора, М. Планка і багатьох інших, що прогнозували існування процесу самовідтворення Землі та його можливі наслідки. Ідеями, які перетворилися на доведену реальність, про існування *особливого простору між Всесвітом і людиною-спостерігачем* (термін “спостерігач” у фізиків давно увійшов до наукових категорій).

Від ноосфери Вернадського і свідомості Бора через формулу єдності світу Ейнштейна до торсіонних полів кручення і різновидів фізичного вакууму, що здатні зберігати необмежений масив інформації (меонів) пройшло півстоліття, і визнання інформаційно-енергетичного простору автономною реальністю універсуму стало науковою аксіомою. Фізики, які вивчали лише природу, самі були здивовані тим, що їхнє відкриття стосувалося людини. Так народився *антропний принцип*. В. Гавел, відомий письменник і до недавнього часу керівник Чехії, писав, що антропний принцип – це головне, що має визначати світогляд сучасної людини. Під час вивчен-

ня нашого Всесвіту (існують і інші Всесвіти) виявилось, що від самого початку він немовби підлаштовувався під появу в ньому людини – майбутнього спостерігача. Виходить, що Бог підлаштував себе під людину Землі.

А це означає, що людина здатна жити, спостерігати і вивчати свій Всесвіт тільки за умови структурної ізоморфності, принципової схожості з ним. Увага сучасних природничих наук прикута сьогодні тільки до однієї проблеми – проблеми співвідношення спостерігача і його Всесвіту. За умови конфліктного співвідношення гинуть обидва. Достатньо сказати, що з 11 відомих фізикам вимірів людина може існувати лише в чотиривимірному світі. Проявлення хоча б ще одного (що може спричинити, наприклад, андронний колайдер) буде означати кінець нашого Всесвіту.

Наука говорить про те, що у світі все відносно (принцип відносності Ейнштейна), невизначено (принцип невизначеності Гейзенберга), у кожній сутності є доповнювальна протилежна сутність (принцип доповненості Бора) і що увесь світ такий тільки тому, що таким ми його спостерігаємо (антропний принцип).

Тобто немає жодної абсолютної істини ні в наукових теоріях, ні в політичних заявах, а є повна невизначеність і відносність в усіх питаннях. Невизначеність визначити важко, а от кваліфікувати можна. Існує фізична, математична невизначеність, невизначеність психологічних станів людини і суспільства, невизначеність філософських доктрин тощо. Проте метафізичну сутність архетипової феноменології можна собі хоча б уявити. Людство це уявляє, взявши, наприклад, за основу поняття Дзен і Дао. Юнг і його послідовники уявляють це за допомогою архетипів. Це те, що не визначається словами, але відчувається і є основним керманічем у житті кожної людини.

Лауреат Нобелівської премії з економіки Д. Каннеман вважає, що чим більше людина контактує із невизначеністю і керується ірраціональними відчуттями, тим вищий її успіх у житті. Тож як здійснюється цей контакт? Звичайно, не думками (це вже потім!), а почуттями і відчуттями. Н. Бор говорив, що в той момент, коли ми усвідомлюємо почуття, ми перестаємо його відчувати. А відчуття у психології наближаються до поняття психічного стану. Виходить, що відчувати невизначеність – це бути в ній!? І чим більше людина перебуває в цьому стані, тим вищий її успіх!? Існують різні шляхи

занурення у тривалий стан невизначеності – медитація, дихальні вправи С. Грофа, вирішення парадоксів і коанів, управління власною фізіологією у значущих ситуаціях тощо. Доведено, що наркотики і алкоголь не є шляхом потрапляння у невизначеність. Вони лише створюють ілюзію невизначеності.

Проте існують достеменні докази того, що психологічний феномен віри також працює з рівнями підсвідомості, емоцій, почуттів і відчуттів. Стани невизначеності із втручанням феномена віри перетворюються на стани зв'язку усього з усім. Релігія (від лат. religare – зв'язувати) – це зв'язок, з'єднування людей і речей між собою. Серед безлічі визначень релігії є й ті, що підтверджують думку про існування ще одного важливого шляху до щастя. Ось лише декілька висловлювань пересічних користувачів Інтернету:

- “Релігія – це переконання в тому, що все, що відбувається з нами, надзвичайно важливо. А тому релігія буде існувати завжди”;

- “Коли є двоє, і зв'язок є. А коли монолог, то і релігії нема. Так само як і два монологи – ще не діалог. Це як різниця між голим сексом і заняттям любов'ю: або кожний отримує своє, або одним цілим стали”;

- “Релігія найповніше відповідає людській природі й тому знаходить тверду основу в людській душі. Це високий моральний закон, орієнтований на розвиток глибоких почуттів, що звеличують душу і пом'якшують звичаї людей. Відверта набожність приносить внутрішню рівновагу і допомагає нам скинути з душі важкі турботи. Торкаючись релігії *серцем і розумом*, ми стаємо краще і чистіше, тому що глибока віра в Бога є ядром усього доброго в нас”;

- “Релігія приносить таку саму користь, як і лікувальний самогіпноз”;

- “Релігія суперечить моральності тим, що вона суперечить розуму”;

- “Релігія – це дорога до Бога... одні люди прокладають її, інші крокують нею, треті займаються її благоустроєм, четверті сидять на лавочці і кидають банки з-під пива”;

- “Релігія, як і поліція, необхідна для наведення порядку в суспільстві”;

- “Релігія, що створена за міркою нашого розуму, не була б релігією за мірками наших потреб”.

Уважний розгляд цих тверджень свідчить про те, що люди вірять у сутність, що є протилежністю розуму, свідомості, раціональності. І не тільки вірять, а й відчувають користь від з'єднання з цією протилежністю.

В останні роки проведено достатньо багато експериментів, що стосуються явищ надтілесного сприймання і відтворення. Ці експерименти, виконані під суворим науковим контролем, свідчать про реальність автономності душі, на чому і базується надчутливе сприйняття реальності деякими людьми. А в принципі ця закономірність притаманна абсолютно всім людям, і це доведено С. Грофом, який перший експериментально показав транс-персональні переживання, Р. Ассаджолі, який побачив це у вищому “Я”. Сучасні вчені з Сибірської АН відкрили чергові докази так званої реінкарнаційної пам'яті, котра може вважатися різновидом колективної пам'яті про минуле в індивідуальному суб'єкті. Дедалі частіше експериментально доводиться, що пам'ять про минуле не зникає зі смертю мозку.

Дослідження фізичного вакууму, торсіонних полів (полів кручення, з якими пов'язують психічне), морфогенетичних полів, абсолютного ніщо (божественних монад), надчутливого сприйняття, необмеженої пам'яті, меонів (різновидів фізичного вакууму, здатних зберігати необмежений масив інформації), механізмів інформаційного обміну між семантичним потенціалом меона і матерією мозку, визнання семантичного (або інформаційного) простору автономною реальністю універсуму тощо – все це змушує визнати *автономність свідомості (читай – психічного) відносно соми*.

Більше того, сучасні дослідження підходять до абсурдного на перший погляд висновку: жодної особистої пам'яті взагалі не існує, подібно до того, як немає джерела енергії в самому електровозі. Вона просто не потрібна. Те, що необхідно людині, є в необмежено містких інформаційних резервуарах колективного несвідомого, яке може бути інтерпретоване як комплекс спадкових кодів або фільтрів, що забезпечують автоматичне “зважування” інформації. *У багаторівневому психічному є все!* Просто йому треба довіряти більше, ніж це прийнято.

Звідси випливають природність визнання автономності свідомості та підсвідомості (тобто психіки) по відношенню до соми

і невинуватість більш ніж столітніх намагань звести психіку лише до функції складно організованої матерії мозку. Відкриваючи будь-який підручник, монографію, профільний журнал із нейрофізіології або нейропсихології, ми не зустрінемо наукових даних про зв'язок мозку із свідомістю. Ніхто і ніколи не довів зв'язок мозку і глибинного центру нашої особистості, нашої душі. Подібні намагання сьогодні не тільки виглядають архаїчними, – вони шкодять одухотворенню людини, яка не знає, звідки прийшла і куди йде.

За думкою лауреата Нобелівської премії із психофізіології Дж. Екклза, субстрат свідомості існує незалежно від мозку і складається з елементарних часток, які він назвав психонами, що взаємодіють з пірамідними нейронами 4-го шару (одинацями структури мозку). Такої ж думки притримується Ч. Тарт, виокремлюючи в моделі свідомості мозкову B(brain)-систему і M/L (Mind/Life – розум/життя) систему, яка не може бути описана у відомих фізичних термінах. Про наявність пласта свідомості, не зв'язаного з мозком, пише Тіррелл, а F. Panseca на основі своєї праці робить висновки про те, що жодна людина не ізольована повністю від людства, а *обмін інформацією між психічними структурами людей відбувається не тільки на вербально-семантичному рівні, а й нелокально, синхроністично.*

Ці дані потребують доповнення існуючої каузальної парадигми психологічного мислення *синхроністичною*.

Термін “синхроністичність” був запропонований Юнгом для позначення відношень між двома подіями, що пов'язані спільним значенням. Цей термін визначає зв'язок, що не має причиново-наслідкового характеру. Юнг описує три типи синхроністичності: 1) збіг внутрішніх смислів (думок, почуттів) із зовнішніми подіями; 2) збіг внутрішньої події (сну, переживання, марева) з подіями, що відбуваються десь далеко, і це підтверджується незабаром; 3) збіг двох однакових за смислом і змістом подій, що відбуваються незалежно одна від одної і навіть у різних частинах світу.

Виявляється, що в класичній каузальній парадигмі не видається можливим уявити собі механізми роботи глибинних шарів психіки. Завдяки дослідженням сучасних фізиків доведено, що на мікрофізичному рівні принцип каузальності не є достовірним. Каузальність уже не можна вважати абсолютним законом, її можна

розглядати лише в якості однієї з вірогідностей. Доведено, що каузальність є способом мислення, що дозволяє охопити деяку сукупність фізичних явищ, але не феноменів глибинної природи. Натомість синхроністичність, або *просторове мислення* (field thinking), центроване відносно часу, може охопити нелокальними зв'язками цілий комплекс подій, фактів або інтуїцій, що відбуваються в один і той самий час. Можна сказати, що синхроністичний (або китайський) спосіб мислення – це первісний спосіб мислення, у процесі якого різниця між психологічними і фізичними, внутрішніми і зовнішніми чинниками відсутня. Цей спосіб дає змогу спостерігати за всіма сферами реальності та помічати, що саме відбувається в них водночас. Наприклад, що відбувається у фізичному світі тоді, коли уві сні людина мислить про щось і бачить певні сни.

У такій картині реальності можуть бути тісно пов'язані між собою явища, об'єкти і процеси, на перший погляд рознесені як у просторі, так і в часі. Такі зв'язки як феномен були відомі ще у давнину, але експериментально вони підтверджені сучасними вченими. Р. Шердрейк, наприклад, збагнув механізм синхроністичності, який він назвав морфічним резонансом. Атоми, молекули, кристали, органелли, клітини, тканини, органи і організми – всі вони складаються з часток і безперервно коливаються; таке коливання має власні характерні види і внутрішній ритм. Але якщо енергетичний резонанс залежить тільки від специфічності відгуку на певні частоти, на одномірні стимули, то морфічний резонанс залежить від тривимірної організації коливань. За посередництва морфічного резонансу форма системи з характерною внутрішньою структурою стає теперішньою для наступної системи з подібними характеристиками. Тобто просторово-часова організація першої накладається на останню... Морфічний резонанс не є енергетичним, а морфологічні поля не несуть ні маси, ні енергії. Тому він не повинен перериватися просторовим або часовим проміжком між подібними в чомусь системами. Він може бути так само ефективним через століття – і через годину, на відстані десять тисяч кілометрів – і один метр.

Так, широко відомим є “ефект сотої мавпи”: якщо в середовищі мавп певної популяції те чи інше уміння засвоює критична кількість тварин, воно миттєво розповсюджується навіть на ті мавпячі спільноти, що не мали з ними фізичного контакту (скажімо, з

іншого острова). Це і є *нелокальна взаємодія, нелокальний обмін інформацією*. Експерименти Е. Рейна, що їх описує К. Г. Юнг, продемонстрували, що простір і час, а значить і причиновість, є чинниками, які можна нехтувати. В результаті народжується безпричинний феномен – *диво*. Всі природні явища такого роду є унікальними комбінаціями “випадковостей”, для яких спільним є значення. Тобто диво – це смисловий збіг або безпричинова подія, яка вказує на те, що психічні та психофізичні феномени існують у просторі паралельного часу і смислу. *Діахронічне і синхронічне утворюють онтологічну цілісність!*

Принцип синхроністичності К. Г. Юнга і принцип доповнення Н. Бора стверджують, що *все може статися*. Тому що всі події завжди відбуваються у двох варіантах, але ми усвідомлюємо, як правило, лише один – залежно від того, що саме ми використовуємо – емоції або свідомість. Якщо існує один прогноз (ми сподобалися одне одному і будемо дружити), обов’язково існуватиме другий, прямо протилежний першому (ми сподобалися одне одному, але дружити не будемо). І першу, і другу подію ми не усвідомлюємо, і вони проходять повз нас. Якщо ж поглянемо на будь-яку подію з іншого боку, то зрозуміємо, що невдача може легко обернутися перемогою, неуспіх – спасінням тощо.

Синхроністична парадигма постала в науці з метою відродити у свідомості людства онтологічну цілісність усіх протилежностей і дихотомій, відтворити і продемонструвати божественний принцип взаємозв’язку усього з усім в психологічному просторі людства.

К. Г. Юнг неодноразово наголошував, що *психіка людини народжується з чогось, що не має психічної природи. Він дійшов думки про існування архетипової реальності поза простором і часом – реальності, що проявляє себе в якості організатора психіки індивідів. А проявлення цієї архетипової реальності в нас відбувається через нашу здатність “організувати” образи і ідеї, тобто “управляти” ними.*

Можна сказати, що так само як фізичний світ складається з квантів (а їм, як відомо, притаманні властивості як речовини, так і поля), так елементами психічного світу людства є архетипи та їхні структури. Більше того, елементи фізичного і психічного світу перетинаються, переливаються один в одного, стають єдиним, напри-

клад, психічним квантом. У цьому кванті ізоморфними можуть стати “поле, простір і відчуття сили” (те, що в аналітичній психології дістало назву “сенсорика”), “речовина, матерія і логіка їхніх співвідношень” (“логіка”), “енергія, емоційність і ціннісне ставлення” (“етика”), “інформація, час, почуття, інтуїція” (“інтуїція”) тощо.

Неймовірний текст психічного написаний культурно-міфологічними архетипами та їхніми численними структурами – *психофракталами, між якими існують трансперсональні (об’єктивні, міжфрактальні) відношення. Трансперсональні відношення* – це апріорні відношення між різними психофрактальними структурами поля інтерсуб’єктивності. Це відповідає тому виявленому фізиками факту, що існують різні відношення між елементарними частками, кварками і гравітаційними взаємодіями. На психологічному рівні ці відношення відштовхуються від різних цінностей і різної соціальної спеціалізації, що закладені у психофракталах.

Це явище дуже просто пояснює нелогічні конфлікти й незрозумілі антагонізми, які псують життя людей стільки, скільки існує людство. “Пекло – це інші”, – казав Жан-Поль Сартр. Проте виявляється, що у природі психічного існує конструктивне пояснення людських непорозумінь. Усі, звичайно, створені за образом та подобою Конструктора, як кажуть фізики, або Бога, як каже пересічна людина, або універсальної матриці психічного, як скажуть психологи. Але елементи цієї матриці у всіх розташовані по-різному, сказати б – спеціалізовано. І в основі явища трансперсональних відношень лежить саме *феномен архетипової спеціалізації індивідів*, яка породжує різницю в цінностях, смаках, перевагах, симпатіях і антипатіях. Ворожість або відчуженість виникають між людьми саме тому, що один бачить те, чого не видно іншому, а ще тому, що люди нічого не знають про об’єктивну спеціалізацію і породжувані нею об’єктивні відношення.

К. Естес так відчуває істинну цілісність людини: це уміння визначитись із своєю територією, знайти свою зграю, перебувати у своєму тілі з повним розумінням його і з гордістю – незалежно від рівня його досконалості; це здатність діяти і висловлюватись від власного імені, зберігати уважність і пильність, звертатися до сил інтуїції та відчуття, досягати гармонії власних циклів; це здатність

знайти те, що належить тобі по праву, розвиватися з гідністю і прагнути максимальної усвідомленості.

Дуже довго залишалося відкритим питання про механізм утілення архетипової спеціалізації, або, інакше, про те, *яким чином душа з'єднується з об'єктивною психікою*.

Відповідь на це питання дав К. Г. Юнг, який віднайшов у структурі психіки індивіда провідну функцію, що має трансперсональний вихід у “ноосферу”. Але не буває просто виходу, коли йдеться про відкриті системи, – буває обмін, зокрема інформаційно-енергетичний обмін між провідною функцією та об'єктивною психікою. В результаті цього обміну індивідуальна психіка людини отримує “замовлення” на певну спеціалізацію. Тобто Юнг на клінічному матеріалі відкрив механізм, що обумовлює *інформаційно-енергетичну спеціалізацію людини*, її вроджену здатність робити власний вибір – захищатися від непотрібної, “не моєї” інформації і творчо опрацьовувати “свою”. Справа в тому, що у кожної людини в якості провідної (або чотиривимірної) виступають різні психічні функції – або інтуїція, або відчуття, або мислення, або почуття. Це те, чого не розуміють люди і що змушує їх критикувати ближніх за “інакшість”. Відчуті й розвинути свою провідну функцію вдається не кожному, але ця еквіфінальна мета закладена в кожній людині та виступає дійсним сенсом життя, показником рівня зрілості людини і гарантом її щастливості (за умови усвідомлення). Саме розширення свідомості за рахунок асиміляції несвідомого і непізнаного є сьогодні пріоритетним напрямом розвитку психологічної науки.

Разом із тим Юнг неодноразово і з певним сумом підкреслював факт психічної нееластичності структури і труднощі терапевта, який за всього бажання не може вийти за межі певних психічних характеристик індивіда. Саме цей момент обумовлює властивість архетипів бути внутрішніми “оракулами” і водночас керманичами життя тих, хто підпадає під їхню владу.

Покладаючись на результати фундаментальних досліджень квантової фізики та інших точних наук, що доводять цілісність Всесвіту і людини, можна з упевненістю сказати, що внутрішній оракул – негнучкий і безкомпромісний, його не можна підкупити, до нього необхідно пристосовуватися або в крайньому разі рахуватися з ним. Людину губить сприйняття себе в якості simplex'a, а не duplex'a. Людині не спадає на думку спитати себе, а

що думає її душа про неї. Навіть для більшості психологів “психіка” – це пустий звук. Утім, буквально все залежить від людської психе та її функцій; *це надсистема, яка дає людям завдання*. І сьогодні більшість учених визнає, що майбутнє людства залежить не від природніх катаклізмів, а виключно від змін у психіці людини.

Психіка – це та призма, крізь яку люди дивляться і бачать світ. Змінюється ця призма – змінюється сприйняття світу та подій у ньому. Психіка людини і спільноти розвивається, визріває, хворіє – і відповідно до свого стану “показує” нам одне й те саме по-різному на різних рівнях власного розвитку.

Духовність у даній парадигмі – це потреба і здатність людини до самоуправління в напрямку повного, безумовного самоприйняття власної цілісності, з усіма її неочікуваними темними і світлими складовими. Бо саме в цілісності криється зв’язок із людством, із вищими силами, із самим собою. Саме тут, на шляху до себе внутрішнього, народжуються толерантність, сміливість, упевненість, відповідальність за свої вчинки; саме тут працює і робить людину щасливою механізм обмеження, зупинки, вибору.

Отже, психіка – це дар Космосу тим, хто живе на Землі. Це явище, яке ніколи не буде пізнано в повному обсязі. Експерименти із сенсорною депривацією у США і сенсорною ізоляцією в Росії висвітлили сферу несвідомого, яка перед тим повністю була віддана на відкуп містиці й оккультним знанням. Приблизно тоді ж, у середині минулого століття, сфера несвідомого стала предметом наукового дослідження психіатрів психоаналітичного (що започаткував З. Фройд) і пізніше – аналітичного (започаткованого К. Г. Юнгом) напрямів.

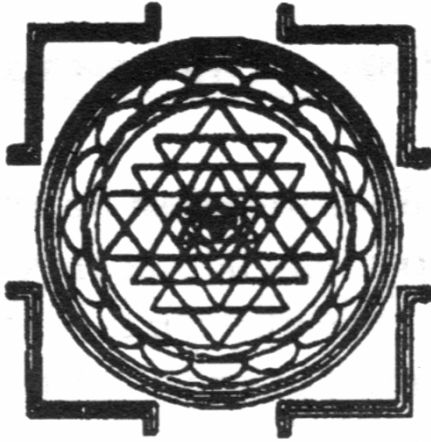
Знання про несвідоме ще донедавна називали “шаманськими” і відкидали в резерв “езотеричних”, тобто закритих, експериментально не доведених і навіть шкідливих. Незважаючи на те, що ці знання стосувалися передусім сфери людської духовності, тонких матерій і потужних сил, що криються в ірраціональній і підсвідомій частині психічного світу людини і людства. Релігію також можна зарахувати до духовності, але релігійна духовність передбачає віру, тримається на ній і не потребує нічого, крім віри. У парадигмі ж архетипового менеджменту релігійні й наукові постулати прагнуть до єднання.

Зміни в картині світобачення конче необхідні новим поколінням. Глобалізація, Інтернет, проблеми з сенсом життя тощо потребують відповідної вбудованості людини у світ, вбудованості, яка зможе дати людині насагу жити в нових вимірах.

Треба сказати, що швидкість змін у психологічному вимірі людства має виразну тенденцію до зростання разом із зростанням проблем планетарного масштабу. Протягом кількох наступних років, на думку багатьох вчених, відбудуться надстрімки зміни у світосприйнятті людства. Можливо, це тому, що почав пробуджуватись інстинкт виживання цілісної спільноти, зчіпленої однаковими потребами і цінностями. Відтак дискурс архетипів і фракталів сьогодні є чи не найпопулярнішим у світовій мережі.

Резюмуючи вищевикладене архетиповою мовою, можна стверджувати, що сучасне Ян академічної психології не може існувати без Ін, здорове свідоме – без асимільованого несвідомого, дух – без душі, матеріальне – без психічного, Я – без Ми. Саме тут лежить шлях до цілісності світобачення людини, до її оновленого одухотворення.

Архетиповий менеджмент апелює до однієї з універсальних категорій, яка виключає абсолют первинності та вторинності – до категорії “*взаємодія*”. Саме взаємодія різних, але рівнозначущих у плані формування інтегральної цілісності елементів системи є головним інструментом творення і збереження системи. У природі на такі взірці цілісності багаті всі соціальні тварини. Можна сказати, що архетипом цілісності є життя і праця бджіл. Тваринна самоорганізованість – первинна і базується на мудрих інстинктах, а людина, яка надто далеко відійшла від доцільності природи й навіть багато в чому знищила її, потребує вторинної (тобто заново відродженої за допомогою управлінської діяльності) самоорганізованості. Соціальна недієздатність – це відсутність взаєморозуміння і взаємовизнання, порушення рівноваги між окремими частинами цілого, відсутність адекватної відповіді на виклики сучасності, що динамічно змінюється у напрямку цивілізаційної єдності.

2 Ненав'язлива воля архетипів

Несвідоме не є таким вже незмінним.
Увесь досвід наших переживань...
впливає на наше несвідоме так само,
як на свідомість.
М. Еріксон

Те спільне, що в нас є, сильніше
за те, що відрізняє нас.
К. Естес

Глобалізація і архетипи. Слово “архетип” трапляється сьогодні дедалі частіше не тільки в наукових колах, а й у популярній літературі, кіно, журналістиці, бізнесі, політиці тощо. Серед науковців цим поняттям і його складною феноменологією вже давно опікуються філософи, психологи, соціологи, психіатри, політологи. Його намагаються осмислити практикуючі лікарі та іміджмейкери.

Феноменологію ірраціонального використовують рекламні і піар-технології, постнекласична і універсумна парадигми.

Такого поширення цього доволі непростого терміну важко було очікувати ще десяток років тому. Під час Другої світової війни і після неї батько аналітичної психології К. Г. Юнг уперше ввів поняття архетипу в свою пояснювальну схему тих страшних подій та неодноразово дискутував на цю тему з політичними експертами. Більшістю останніх вона була сприйнята тоді як містична й надумана. В американських наукових колах аналітична психологія також не змогла зрівнятися з психоаналізом З. Фрейда, залишаючись на узбіччі інтерпретативного дискурсу. Це можна пояснити тим, що американська культурна традиція не має глибоких історичних коренів узагалі, вона молода і екстравертована, має яскраво виражену “Ян-ську” спрямованість і суто позитивістську експериментальну базу. Американській масовій свідомості легше сприймати автобіографічний (онтогенетичний) дискурс психоаналізу, аніж історичний (філогенетичний) дискурс розвитку психологічної феноменології.

Отже, що таке архетип і яким чином він потрапив до активу науки і практики саме сьогодні? Архетипову парадигму викликали до життя потужні *глобалізаційні* тенденції. Бо саме архетипи мають надкультурні й позачасові змісти трансперсонального, *всезагально-го* психічного. Всю генетично наслідовану *структуру* накопиченого людського досвіду, що обумовлює певний тип сприймання, переживання, поведінки і розуміння, Юнг категоризував як архетипову феноменологію. В широкому інформаційному дискурсі архетипами тепер називають *універсальні способи організації індивідуального людського досвіду*.

Архетипи – це свого роду кумулятивні уявлення про світ і життя в ньому людини, які не залежать від рівня сьогоdnішніх знань. У філософії та психології Юнга архетипи виступають як міфологічний фундамент сучасного психічного, як те казково-звичне, навіть рутинне минуле, що тримає на своїх плечах все наше теперішнє і майбутнє життя. В цьому плані архетипи є прикладом неусвідомлюваної соціальної практики, в якій криються безодні сюрпризів, що виникають спонтанно і зненацька, змушуючи людину поводитися не так, як вона свідомо планувала. Архетипи Юнга виступають також в якості структурних елементів несвідомого, що

лежать в основі всіх психічних процесів. Це вроджені патерни людської поведінки. Коли людина втрапляє в архетипову ситуацію, вона діє відповідно до внутрішньої схеми, типової для кожного. Архетипи поглинають, вбирають в себе більшість психічного, соціологічного і політичного з того, що бачать і аналізують вчені. Тут і колективні уявлення, і масова свідомість, і соціальні установки, стереотипи – все, що становить більшість наповнення соціальної та індивідуальної психіки. Все це обумовлює можливість взаємопорозуміння всіх людей на Землі.

Сенс активізації архетипів – це можливість творення порядку із хаосу, нового “космосу” для людини, наближення її до автентичності новим (універсальне в індивідуальному) шляхом. Старий (в широкому розумінні) шлях до внутрішнього душевного порядку був втрачений разом із розвінчанням, знецінюванням, забуттям більшості богів і героїв, символів і значень, зведенням їх до шаблонів і автоматизмів. Усе це існувало як зовнішнє для людини, як зовнішні регулятори її життя у вигляді загадкових сил, котрі діяли у міфах, легендах, казках тощо. Сьогоднішнє завдання – на якісно новому рівні розвитку людства оселити ці “вищі” сили в людській душі, – власне, там, де вони колись і народилися. Точніше, оселити в неосязній людській душі все колективне несвідоме.

Колективне несвідоме (КН). У зашифрованому вигляді КН представлено у структурі архетипів, що матеріалізуються в міфологічних, релігійних, філософських, мистецьких системах, моральних кодексах, державницьких канонічних приписах, наскельних розписах, археологічних знахідках, віруваннях, обрядах, ритуалах, табу, народних казках, сказаннях, художній літературі, мистецтві, живописі, архітектурі, символах, знаках, продуктах людської творчості взагалі.

Живими носіями КН є індивід, натовп чи спільнота, група, народ в цілому. Соціологи, політики, журналісти намагаються пояснювати соціальні факти соціальними ж причинами. Втім, в основі суспільних структур, інституцій, продуктів творчості лежить глибокий пласт універсального психічного – певна структура архетипів, що транслює первинні образи, вірування, надії, мрії, бажання, пристрасті, відношення тощо. Це – пласт колективного несві-

домого, який впливає на всі сфери суспільного та індивідуального життя.

Людина знає про себе більше, ніж вона свідомо визнає перед собою та іншими. Але тільки месмеризм уперше показав, що у стані штучного сну людина “видає на гора” набагато більше, ніж у свідомому стані неспання. Проте і у цьому стані З. Фройд помітив те, що людська мова як суб’єкт людського досвіду вже давно об’єднала в цілісну групу і умовно означила як “О”: о-ступитися, о-слухатися тощо. Для цієї групи Фройд ужив терміна “помилкові дії”. Але насправді йдеться про різного роду обмовки як показники несвідомого.

Індивідуальне несвідоме складається із забутого або витісненого особистого досвіду, слідів зовнішніх і внутрішніх подразників, які ніколи не досягали свідомості, з усіх психічних змістів, які є несумісними зі свідомою установкою і виявляються морально, естетично і інтелектуально недопустимими, із потенційних функцій даної конкретної душі або особистості, які не отримали свідомого розвитку. Індивідуальне несвідоме, як відомо, віднайшов З. Фройд, підготувавши цим науковців до сприйняття ідей К. Г. Юнга, який проаналізував колективне несвідоме з найбільшою повнотою і конкретністю. Хоча сама ідея колективної психіки та її несвідомого компонента була знайома людству віддавна (першоеlementи світу, апріорні знання, категорії та ідеї, абсолютний дух тощо у працях філософів, алхіміків, астрологів і т. ін.). А Юнгове поняття “колективно-несвідомого” суголосне “колективним уявленням” французької соціологічної школи (Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль).

Сьогодні проблематика колективного несвідомого розробляється головню в рамках аналітичної психології, де, як і в усій психологічній науці, існує низка замкнених у собі шкіл і напрямів, між якими точиться енергійна наукова дискусія.

Колективне несвідоме ототожнюється із величезним і безперервним світом, що існує незалежно від того, чи потрапляє він у чийсь поле зору. Це універсальний, надперсональний пласт психічного, родова пам’ять людства, матриця, що містить психічний досвід різних народів і визначає змістове наповнення усіх інших рівнів індивідуальної та колективної психіки. Колективне несвідоме як ірраціональний чинник самопочуття, діяльності та поведінки

людини представлене, по-перше, усіма відчуттями, пов'язаними із “страхом Божим” перед непізнаваною, надлюдською владою універсального психічного, що вічно живе в людській душі; по-друге, вічними пошуками народного героя – казкового “переможця драконів”; по-третє, безліччю штампів, стереотипів і психічних “аксіом”, що мають корені у колективній психіці та проявляються у повсякденні як захисні психічні механізми, котрі полегшують напружене життя сучасної людини.

Ці ірраціональні феномени існують у психіці кожної людини поряд із раціональною її частиною, утворюючи глибинний механізм регуляції, результати дії якого, як правило, людина пояснити не може: “Як я міг це зробити? Як припустився такої дурниці?” Або: “Це так треба, Бог розумніший за мене, це він побачив і втрутився” тощо.

Відомий дослідник А. Гуревич так підтверджує інерційність КН. У 1260 р. інквізитор Бурбон описав випадок, коли селяни приносили на могилу св. Гінефора хворих дітей з надією на спасіння. Бурбон з'ясував, що цей святий – не хто інший як собака, колись помилково вбитий своїм хазяїном, володарем замку! Проте й через шість століть, у 1879 р., ліонський вчений побачив той самий обряд: селяни тієї ж місцевості вклонялися св. Гінефору, знаючи, що це – собака. Риси КН залишилися незмінними.

Колективне несвідоме складається з успадкованих інстинктів і форм відчуття, сприйняття і розуміння, які ніколи не усвідомлювалися індивідом і не були затребувані ним протягом життя, але які є характерною рисою для цілої групи – будь то родина, нація, раса або людство. Колективне несвідоме, як і колективна психіка в цілому, поділяється на групове і універсальне, синхронне і діахронне, метакультурне й інтракультурне тощо. У філогенезі соціум формує структуру людської психіки, в онтогенезі він є необхідною умовою відтворення цієї структури в окремому індивіді. Це є запорукою нормального, непатологічного розвитку.

Усе вищесказане свідчить про те, що навряд чи можна розглядати колективну психіку як суму індивідуальних психік. Теоретичний аналіз і практичні спостереження підтверджують, що колективна психіка є утворенням, що базується на автономному фундаменті – *фундаменті архетипів*.

Архетипи – що це? Слово “архетип” походить від грец. *археο* (давній) і *тіпос* (відбиток, печатка) і означає певне утворення архаїчного характеру, що має міфологічний мотив. Архетипи – це клас психічних змістів, походження яких не має своїм джерелом життя і діяльність окремого індивіда. Їхня специфіка стосується властивостей людства як певного цілого.

Поняття архетипу – головного поняття архетипового менеджменту – в широкий науковий обіг ввів, як відомо, К. Г. Юнг. Але він прийняв його “з рук” цілої плеяди попередників. “Ейдоси” Платона як ідеальні прототипи всіх речей; здогадки Блаженного Августина; “первобутній образ” І. Канта, що вказував на існування трансцендентальних концептів, об’єкт яких не можна знайти у досвіді і в яких міститься *Urbild* – прообраз будь-якого практичного застосування розуму (“Критика чистого розуму”, 1781 р.), а ще раніше, в листі до Герца, Кант увів поняття “*intellectus archetypus*”. Юнг також посилається на Шопенгауера, його трансцендентні ідеї як візуальні первинні образи (“Світ як воля і уявлення”, 1819 р.), на Гегеля (“Логіка”, 1817 р.), Германа Когена (“Логіка чистого розуму”, 1902 р.) та ін.

Коллективне несвідоме як об’єктивний феномен ідентичне в усіх людей і становить загальний фундамент душевного життя кожного, будучи при цьому надособистісним. Архетипи колективного несвідомого Юнга є тим самим, що й узагальнена матерія пневматосфери Флоренського, природна етика (транскультуральні стани свідомості) чеського дослідника Б. Кафки, різноманітні тонкоматеріальні світи, що відкриваються у змінених станах свідомості американського психіатра чеського походження С. Грофа. Висновки Грофа привели його до критики ньютонівсько-картезіанської ба навіть ейнштейнівської парадигм. Широта і глибина спектру неусвідомлених знань, переживань і особливостей сприймання людини безмежні. К. Г. Юнг розглядав феномен психологічного наслідування як прояв макрокосму в мікркосмі людини.

У своїй праці “Архетип і символ” Юнг писав, що в кожному з архетипів кристалізувалася частка колективної психіки і людських доль, частка страждань, насолоди, переживань, що повторювалися в нескінченній череді предків і в цілому завжди знаходили один і той самий вихід; немовби життя, яке раніше невпевнено й навромацки розтікалося по безмежній рівнині, раптово заструмило

потужним потоком по глибоко прорізаному в душі руслу, повторюючи те специфічне зчіплення обставин, яке від прадавніх часів формувало певний прообраз.

За Юнгом, архетип сприймається як можливість людської поведінки, що визначається не батьком і матір'ю, а природою; як своєрідний психічний ген, що передається від покоління до покоління і не дає нам змоги відірватися від праотців людства. Архетипи важко передаються словами, вони саме *переживаються* як невпевнені порухи душі, як томління, що не дає спокою, як захват, страх, радість, збудження, цікавість, потяг, огида тощо.

Архетипи як сила природи виявляються у психічному таким чином, що людина може проектувати їх на природу та інших людей. В людині як природній істоті відклалася уся її земна історія, філогенез, уся природа, що увійшла в неї і відтворилася через наскельні малюнки, міфи, легенди, сказання, баллади, казки. Психіка людини від народження насичена стійкими домінуючими мотивами і сюжетами земного життя. Стійкий мотив у системі стійких відношень отримує статус міфологічного персонажа. Тобто вирішальною обставиною в методі архетипів є презентація не просто автономних, атомарних фігур (Прометея чи Едипа, наприклад), а смислових структур в особливій ситуації, які зберігають кризь віки певний мотив учинку, дії, думки.

Так, архетип Великої матері символізує щось набагато більше, ніж досвід і реальність певної матері. Власне ставлення до реальної матері завжди піддається впливові підсвідомого шаблону Великої матері. Цим пояснюється поширений внутрішній конфлікт між сприйняттям обмежених властивостей власної матері та архетиповим уявленням про божественні якості Великої матері. Останнє завжди незрівнянно більше, ніж може втілити бодай найкраща земна жінка. Тож кожній людині необхідно коригувати рівень критичності щодо власної матері, аби не носити за собою лантух образ і почуття провини...

Нагадаємо, що поділ несвідомого на індивідуальне, особисте (З. Фройд) і колективне (К. Г. Юнг) був однією з головних причин наукового конфлікту цих двох геніальних мислителів. Причому в останніх своїх працях Фройд усе ж таки визнав існування колективного несвідомого, назвавши його філогенетичними схемами або осадками.

Індивідуальним комплексам Фройда Юнг вдало протиставив архетипи колективного несвідомого, які слугували безпосередньою музою міфології народів світу. В цьому сенсі міфологія повністю збігається з основами психології. Послідовники Юнга (К. Керенбі, Дж. Кемпбелл, Е. Нойман та ін.) вважають, що архетипи – це образи, персонажи, ролі, сюжети, в яких відтворюються процеси *індивідуації* – поступового виокремлення з колективного несвідомого індивідуальної свідомості, зміни у співвідношенні свідомого і несвідомого у психіці людини аж до їх гармонізації в кінці життя. Найважливішими архетипами Юнг вважає архетипи *Матері, Дитя, Тіні, Анімуса, Аніми, Мудрого старця і Мудрої старої*. Матір виражає вічну і безсмертну несвідому стихію. Дитя символізує і початок пробудження індивідуальної свідомості із стихій колективного несвідомого, і зв'язок з початковою недиференційованістю, і антиципацію смерті та нового народження. Тінь – образ неусвідомленої частини особистості, яка може виглядати як демонізований двійник, від котрого особа несвідомо відхрещується. Аніма для чоловіка і Анімус для жінки втілюють несвідому стать особистості, що може бути виражене в образі протилежної статі. А Мудрий старець і Мудра стара – це вищий духовний синтез, що гармонізує свідому і несвідому сфери душі. Колективне несвідоме майже протистоїть індивідуальній свідомості... *І цю ситуацію намагається змінити архетиповий менеджмент*. Не в плані руйнації цього протистояння, а в плані переведення його (як і за первісних часів, проте на новому рівні) з деструктивного стану в конструктивний.

Отже, подібно до багатогранних кристалів архетипи презентують зміст і поведінку об'єктивної душі. В якості психосоматичних структур вони є нашою вродженою здатністю розуміти, організовувати і створювати досвід. Архетипи – це і біологічно обумовлені патерни поведінки, і символічні зображення цих патернів. Секрет живучості такого латентного, прихованого символізму – у вічному інструменті поетів – метафорі. Метафора, як відомо, – це уподібнювання декількох явищ. Метафора наповнюється загально-видовим, для всіх людей близьким і зрозумілим смислом лише тоді, коли її корені лежать у глибині архетипів. Таку глибинну метафору називають символом. Коли талановитий автор виходить на символ, тоді він стає класиком. Символ завжди розікнута на два боки – у світ конкретних реалій і у світ неусвідомлених архетипо-

вих переживань. Підтекстове послання архетипу завжди адресоване несвідомій частині психічного. А тому автори, що використовують символи, не повинні забувати про широке розмаїття каналів сприйняття. І не тільки відомих – слух, зір, нюх тощо, але й тих, які працюють на рівні провідних психічних функцій людини.

Архетип як типовий мотив – не атомістичний, а молекулярний, він є структурою, і тільки нею. В Юнга є й інші описи архетипів як неподільних атомів, але, на думку багатьох дослідників, вони не є власне архетипами (скажімо, фігура отця, що трансформується в бога, царя, героя, мудрого старця тощо), а мають характер завузулювань, домінант, акцентуацій психічного життя.

Архетипи в нашому розумінні виступають як певні установки передчуття, як досвідомі інтуїції, що регулюють психічне життя і соціальну поведінку людини. Вони є певними медіаторами між зовнішнім і внутрішнім у картині світу людини, інтегруючи всю роботу психічного.

Якщо йдеться про національно-культурні архетипи, то їх можна визначити як вселюдські універсалиї з поправками на особливості певної культурної традиції.

Поняття “архетип” і “стереотип” нерідко ототожнюють. На відміну від архетипу стереотип – це жорстке, часто спрощене уявлення про конкретну групу або категорію людей. Стереотипи змінюються в часі, але їх носіям важко позбавитись засвоєних уявлень. Якщо розглядати стереотип як уявлення, засноване на забобонах, його можна визначити як категоричну негативну оцінку, установку на сприйняття когось або чогось.

Архетиповий менеджмент являє собою, так би мовити, Інське доповнення до Ян-ської психології управління. А оскільки архетипи прийнято вважати елементом трансцендентного, невидимого, але дієвого досвіду людства, їхня природа нагадує природу божественного. Божественного як цілісності, яка містить у собі і Бога (Ягве, Христос, Аллах), і Богиню (богині-матері – українська Дана, шумерська Інання, вавилонська Іштар, ханаанська Анат, єгипетська Ісіда, грецька Афродіта). Язичницька цілісність на теренах України – Род і Рожаниці.

Символ Ін-Ян – архетиповий символ, що означає закон цілісності, порушення якого веде до великих психологічних проблем. Висловлююся за допомогою архетипів, бо саме вони є втіленням

того об'єкта, який послідовно ігнорується “чоловічою половиною” управлінської психології. Йдеться про трансперсональну психіку, що існує поза біографій людей і суспільств. Саме вона є матицею, з якої структуруються певні “суб’єктивні” індивідуальні психіки як основа, на якій вибудовуються з біографічним (для спільнот – історичним) часом ті чи інші психології (людей і спільнот). Тут термін “психологія” вживається на позначення певних зусиль носія психічного, спрямованих на досягнення власної душі, на зміцнення взаємовідносин зі своєю первозданною природою. Важко знайти щось більш цілісне, вічне, надійне, стійке, безумовне і в той же час небезпечне, ніж архетипи. До архетипової цілісності всьому науковому управлінському дискурсу не вистачає рефлексивної складової, тобто матеріалу, який би стимулював здатність суб’єкта побачити у своїх глибинах “друге Я” в якості правдивого критика і друга, музи і творця, мудреця і провидця. На відміну від традиційного “архетипове” управління потребує від людини (і спільноти) здатності до самобачення і самоуправління в напрямку повного, безумовного самоприйняття власної цілісності, з усіма її неочікуваними темними і світлими складовими, здатними творити справжнє життя у зовнішньому і внутрішньому світі.

Юнг указує, що людське тіло являє собою цілий музей органів, кожний з яких має тривалу історію еволюції, – щось подібне варто очікувати і від улаштування розуму. Дуже важливо збагнути, що Юнг мав на увазі психічну еволюцію – набагато давнішу, ніж еволюція *homo sapiens*. Таким чином, архетип є тенденцією до утворення образів-мотивів, які можуть значною мірою різнитися в деталях, не позбавляючись при цьому своєї базової схеми. Наприклад, існує багато уявлень про ворожу істоту, але все психічне, що супроводжує цей мотив, залишається незмінним. Це відчуття страху, неприємні психофізичні прояви тощо. Невидимі, як Бог або радіація, архетипи сигналізують про себе у свідомості лише через певні образи, ідеї, почуття і відчуття. Це колективні універсальні патерни (моделі, схеми) або мотиви, що містяться в колективному несвідомому і є основними змістами релігій, міфологій тощо.

За Юнгом, в окремої людини архетипи проявляються у сновидіннях, мріях, відіннях. Вони є певною диспозицією, яка вибудовує в ті чи інші моменти життя впорядковуючі психічні елементи, символи, образи... Останні існують передсвідомо і утворюють

структурні доміанти психічного взагалі. Говорючи мовою сучасної постнекласики, вони вибудовуються у певний текст, який стає фундаментальним інтерсуб'єктивним простором життя індивіда. В якості апіорних обумовленостей архетипи являють собою психологічний (відомий біологам) феномен “стереотипу поведінки”, який надає всім живим істотам їхні специфічні властивості.

Архетипу, де б він не з'являвся, притаманна потужна спонукальна сила, що завжди йде від несвідомого. Але в тих випадках, коли дія архетипу усвідомлюється, його пояснюють за допомогою чогось надлюдського, таємничого.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що архетип має такий самий стосунок до психічного, як інстинкт до тілесного, тобто архетип є регулятором психічного життя. Інстинкти й архетипи можна розглядати як взаємодію розуму і тілесності. Подібно до того як інстинкти постулюються шляхом спостереження за самоафінністю в біологічній поведінці будь-якої особини даного виду, архетипи вимальовуються в результаті спостереження за автентичністю психічних сутнісних проявів людини – її поведінки в різних ситуаціях, міміки, жестів, стилю життя і праці, напрямів і сфер творчості, ціннісних пріоритетів і смаків тощо. *Архетип давніший за культуру, відтак він не передається традицією, міграцією або мовою.* Архетип як універсальна апіорна форма психіки виникає спонтанно повсюди на Землі. Він є вічною готовністю до актуалізації тих чи інших психічних форм. Зустріч з ним завжди супроводжується сильним емоційним переживанням, що дає індивідові відчуття надбудованої, надособистісної енергії, певної сили, що перевершує звичне індивідуальне Я. Показниками в даному випадку можуть виступати переживання людини у храмі або на масовому мітингу. Архетипи можна впізнати у зовнішніх проявах, що пов'язані з основними і універсальними життєвими ситуаціями – народженням, шлюбом, материнством, смертю, розлученням, важливою втратою або раптовим “чудом” – коханням, наприклад.

За Юнгом, архетипи – наче повітря, яким дихають усі і яке нікому не належить. Це позаособистісні комплекси психічних елементів, що утворилися і закріпилися в історії. Формування різноманітних форм життя, реакцій на подразнення і виклики, поведінки, мислення, матеріальної та духовної діяльності відбувалося поступово і закріплювалося в архетипах. Архетипи як колективно

наслідувані форми сприйняття і розуміння – це психічні кореляти афективно заряджених інстинктивних переживань і установок, це певна готовність знову і знову репродукувати в мисленні та поведінці одні й ті самі уявлення. В цьому плані колективна психіка не змінюється тисячоліттями, а архетип є організуючим принципом діяльності всього психічного. За допомогою цього поняття пояснювали світ античні філософи і роблять те саме сучасні. Архетип як форма колективного несвідомого співвіднесений із тим, що давні називали зв'язком усього зі всім. Поняття архетипу корелює з холономним світоглядом, нелінійним, циклічним поглядом на життя. Цей феномен можна вважати соціальним кумулятивним феноменом, свого роду мотиваційним геном, який передає від покоління до покоління досвід, накопичений людством.

Аналіз архетипів становить досить адекватний *метод* дослідження минулого і майбутнього суспільних та індивідуальних утворень, який має необмежені можливості – від дослідження ментальностей великих соціальних епох, суспільств, спільнот, їхнього соціального руху через коригування психофізичного стану індивіда і аж до використання архетипових образів на ринку купівлі та продажу.

Психічні прояви несвідомого незмінні. Всі ситуації, що викликають інтенсивну емоційну реакцію, наприклад небезпеку для тіла або душі, за повторення стають джерелом виникнення архетипових мотивів. Колись закарбувавшись, архетип починає грати роль фактора, що спричинює появу тих самих переживань. З'являючись, архетип потужно впливає на людину, яка починає відчувати нумінозний* стан або, навпаки, сильну потребу в дії.

Існує низка архетипових *символів, ситуацій, ідей і фігур*, які через постійне переживання їх людством набули характеру *психічних структур* і майже в усіх людей викликають подібну реакцію.

---

* Термін “нумінозний” увів в обіг німецький богослов, дослідник історії та феноменології релігії Р. Отто, аби визначити священне як таке за вилученням морального і раціонального факторів. Нумінозне, за Отто, – це екзистенційний досвід духовної людини, який є основою віри і викликає до реальності дві крайності дихотомії “тяжіння” (*misterium fascinans*) – “відштовхування” (*misterium tremendum*). Цей досвід здатний до передбачення і є пралогічним засобом розпізнавання смислів.

Наприклад, архетипові *фігури*: мати, батько, дитя, мати з дитям, дівчина, правитель, діловий чоловік, священнослужитель, лікар, учитель, чотири основні жіночі й чоловічі архетипи – фізично і сексуально привабливі чоловік або жінка, фатальна жінка і романтичний чоловік, мудрий старець і мудра бабуся тощо. Архетипові *ситуації*: народження, досягнення статевої зрілості, залицяння, статевий зв'язок, шлюб, смерть тощо. Архетипові *символи*: численні, вони є складовим матеріалом міфології, релігії, сновидінь, мистецтва і літератури – від універсального Інь–Ян (що символізує головний принцип життя на Землі – дихотомічність) через закодовані мандали й до психоформ (квадрат, трикутник, зигзаг, коло, прямокутник), не кажучи вже про числовий ряд. Архетипові *ідеї*: секуляризовані й абстрактні версії або розвиток в інших сферах символічних тем... Впливові наукові ідеї, як правило, мають своїм початком символічне джерело: лібідо – *мана*; ідея Першопричини – *Бог*, Церква як віросповідна єдність – *Рай*...

Прикладом архетипової ситуації є подія 2005 року в Україні під назвою “Майдан”. *Сильні й у цілому високі переживання, потреба в дії та потужний викид психічної енергії під впливом конфлікту протилежностей. Мати й Батько* (Тимошенко і Ющенко). *Народження* (нового життя, нових відносин між народом і владою, між людьми взагалі, братання) і *смерть* (кучмізму, безнадії, неволі, тоталітаризму...). Есхатологічні символи численних міфів і казок: *герой* (Ющенко), *дракон* (Янукович) і *народ*. *Мана* – особистості на трибуні. *Бог* (помагав, було тепло і кров не пролилася). *Рай* (райська аура на Майдані, райські стосунки, райське життя попереду)...

Механізм активізації архетипу. Класики психоаналізу розв'язують проблему активізації архетипу через феномен лібідо. Юнг також підходить до цієї проблеми через поняття лібідо, але, на відміну від лібідо Фрейда, воно не зводиться до сексуального інстинкту, а визначається як загальний життєвий інстинкт або “*психічна енергія*”. Енергії немає, якщо немає напруження між протилежностями. Джерелом психічної енергії, з якої народжується соціальне, є напруження між матерією і духом, між глибоко примітивною природою новонародженого і його високодиференційованою спадковістю (інстинктивна природа стикається з успадкованим досвідом предків), між батьками і суспільством. Не можна уникнути

конфлікту між інфантильною інстинктивністю та етикою, що і є джерелом психічної енергії. Психологічним механізмом, який трансформує надлишкову психічну енергію в явища соціальні, є *символ*. Символ як ідея, що може дати еквівалентне вираження енергії та спрямувати її в нову форму. Таку функцію відведення зайвої психічної енергії виконують магічні ритуали і вольові акти. Саме символи є чинником формування спільнот, творення психічних і організаційних засад громадського життя.

Душа первісної людини – колективна. У первісній спільноті не існувало помітної різниці між людьми в когнітивному, емоційному і поведінковому плані. Навпаки, будь-яка відмінність, відхилення викликали паніку, страх і ворожість. Так зване “підключення” людини до колективного несвідомого можна спостерігати у ситуаціях масового скупчення людей – релігійні або церковні ритуали, демонстрації, численні тусівки тощо. Тут людина повністю підкорюється (навіювання) заведеному сценарію, нормам поведінки, порядку. При цьому спрацьовує і психотерапевтичний механізм: людина, поєднавшись з іншими у спільному переживанні дійства, дістає можливість хоча б на деякий час позбавитися власних комплексів, страхів, тривоги, безпорадності тощо. У гурті спокійніше, легше, не треба думати про власний вибір. Але за це треба платити, і такою платою є підкорення тим властивостям натовпу, про які писали Бехтерев, Сікорський, Лебон, Фройд, Московічі, Каміллері та ін. На цьому побудовані основні принципи управління масами. І сила сугестії проявляється в тій мірі, в якій маніпуляторам удається вгадати, на які саме архетипи, міфологічні образи і сюжети треба зробити наголос. За правильного вибору й відбувається негласне кодування при взаємодії з близькими серцю людини архетипами – батька, матері, воїна тощо.

Проте, за Юнгом, *саме індивідуальність здатна виконувати роль двигуна, що генерує надлишкову психічну енергію*. Індивідуальність завжди була центром, навколо якого обертаються вищезазнані протилежності й напруженості – духу і матерії, інстинкту і спадковості, індивідуального і групового. Але індивідуальний престиж у первісних спільнотах міг утворитися тільки в результаті колективного компромісу. Спільноті була потрібна магічно ефективна особистість (завдяки тій ролі, яку магія або воля виконують у процесі спрямування надлишкової психічної

енергії), котру вона всіляко оберігала, бо для примітивних спільнот індивідуальна ініціатива була цінністю, яку не можна допустити до розчинення в колективній душі. Певні ритуали і табу утримували лідера від психічної регресії та зобов'язували його (під страхом найсуворіших заходів) виконувати свої унікальні функції. Без відповідних засобів і опори на колективне психічне не може ефективно працювати будь-яка влада і в сучасних суспільствах, що засвідчив, наприклад, розпад СРСР.

Дані опитувань свідчать, що дуже мало людей в Україні вважають індивідуальне самовдосконалення суттєвим чинником соціального успіху. Втім, уся психологічна класика доводить саме цю тезу: тільки на шляху індивідуалізації можливий прорив із безвиході, в якій опинилося людство зі своїми “ізмами” та їхніми масовими апологетами.

За наявності відповідної ситуації ті чи інші структури колективного несвідомого здатні активізуватися моментально. *Психологічний механізм активізації цих структур один, а от форми прояву залежать від багатьох чинників – ситуації, виду і типу групи, рівня довіри або пізнання свідомістю пластів колективної психіки, тобто від співвідношення свідомого та несвідомого у психіці індивіда або групи.*

Механізм резонансу. За Юнгом, архетипи є формотворними елементами структури несвідомого, його свого роду “універсальною матрицею”. З цих елементів виростають *архетипові образи, фігури, сюжети, ситуації*, які домінують у соціетальній психіці суспільства, його культури. Щойно об’єкт свідомості потрапляє в шар колективного несвідомого, воно моментально доповнюється автобіографічним досвідом людини, об’єднуючи архетипове, безособистісне з автобіографічним, особистісним, наділяючи останнє всіма ознаками і функціями загальнолюдського. Це відбувається через механізм резонансу, коли із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, яка нею затребувана у конкретній ситуації. Віддзеркалення психікою певної ситуації розгортає її, психіку, до власних глибин – архетипів, пробуджуючи усвідомлення та осмислення чогось знайомого та значущого і запускаючи в хід певні рутинні вселюдські програми поведінки. Механізм резонансу безпосередньо впливає на швидкість

адаптації людини до нових життєвих обставин, в які вона потрапляє впродовж свого життя, що, у свою чергу, збільшує її шанси вижити у будь-якому середовищі.

Психологічний механізм активізації колективних пластів психічного базується, з одного боку, на інстинктивній його природі (архетипи – це соціальний інстинкт), а з іншого, на рівні адекватного усвідомленого пізнання і прийняття людиною або групою своїх психічних і соціальних можливостей. *Що нижчий рівень автентичності, самототожності, психосоціальної зрілості, то потужніше оволодіває людиною або спільнотою інстинкт, то швидше і глибше занурюються вони в готові форми архетипових сюжетів, що їх має у своєму розпорядженні колективна психіка* (див. розділ “Природа одного поширеного архетипового неврозу”).

Хай там як, а наукова і практична цінність поняття “архетип” не викликає сумнівів. У науковій рефлексії з’явилася можливість, з одного боку – виокремити, а з іншого – поєднати в тій чи тій пропорції набуту індивідуальність і позаіндивідуальну всезагальність, усвідомлене і підсвідоме, суб’єктне і позасуб’єктне. *У глибині кожного з нас є архетиповий потенціал розвитку, індивідуальні психічні даності та можливості наповнення цих даностей (психофрактали), є психологічні умови і перспективи реалізації всього потужного психічного фундаменту.* Все це є об’єктом уваги архетипового менеджменту.

Архетипи і психофрактали. З метою уточнення уявлень про архетипову основу психічного життя людства пропонуємо диференціювати всі архетипи на *культурно-міфологічні й фрактальні*. Сьогодні, правда, пропонує набагато більшу кількість, у тому числі *політичні, економічні, управлінські, іміджеві* архетипи тощо. В нашому полі зору залишається перша типологія.

Культурно-міфологічні архетипи. Всі відомі з праць Юнга архетипи можуть виступати елементами певних моделей поведінки, сюжетів, ситуацій, характерів, цінностей, табу тощо. Тінь (підсвідомо неприйнятне, небажане, штучно не працююче або занадто працююче у психіці), Персона (те у психіці, що підкорено соціальному, шаблонному, нетворчому, стандартному), Аніма і Анімус (протиставлення Аніми і Анімуса – головне внутрішньоособистісне

протиріччя після опозиції Персони і Тіні), архетипи Героя, Трікстера, Матері та Батька тощо.

Можна сказати, що головним архетипом у Юнга виступає *архетип Самості*, з яким можна було б ототожнити наш *психофрактал* і таким чином уникнути розмаїття термінів. Проте в юнгівській алхімічній парадигмі Самість розвивається від хаотичної мішаної маси до інтегрованого філософського каменя, який містить усі суперечливі можливості та символізує умови для цілісності і здоров'я. Між Я і несвідомим Юнг відчував безодню, хаос і різні дисоційовані частини душі, але всередині цієї хаотичної системи завжди існує порядок у вигляді Самості – структурируючої онтологічної сили, що впливає на розвиток і симптомологію. Юнг називав Самість загадковим чинником у психологічному процесі, рушійним механізмом якого виступає дихотомія “дисоційованість – Самість”. Ці протилежності вивчаються сьогодні трьома аналітичними школами – класичною (Самість), архетиповою (дисоційованість душі) і школою розвитку (процес індивідуації).

Ми ж намагаємося побачити цілісний процес роботи власної та об'єктивної душі.

У нашій теорії психофрактал уже в момент народження виокремлює людину з матричної “маси”, налаштовуючи її на певну психосоціальну “спеціалізацію”.

Порівняно з фрактальними архетипами культурні архетипи всезагальні, більш символічні й метафоричні. Юнг побачив у них образи, що виступають проєкціями різних релігій. І тому він постулював існування такого архетипового феномена, як *релігійний інстинкт*. Якщо цей інстинкт блокується з якихось причин або перебуває у конфлікті з іншими, людина або суспільство хворіють.

Релігійний інстинкт – єдиний інстинкт, якого немає у тварин, а в людини він виконує функцію *онтологічного врівноважувального табу* або *священного врівноважувального страху-зупинки*. Як правило, він з'являється в кожного у вигляді суб'єктивної символіки, але в загальному контексті, що викликає у людини відчуття тривоги і провини. Це може відбуватись як наяву, так і уві сні.

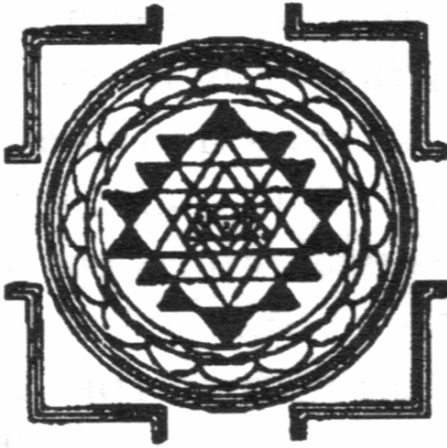
Фрактальні архетипи. Будь-яка структура архетипів, що постає разом із “тілом”, є фрактальним архетипом, певною цілісністю, покладеною у фундамент психічного. Фрактальний архетип

утілюється в кожній людині, в кожному її творчому витворі – будь то будинок, книга, малюнок, скульптура, виховання і навіть любов. Це означає, що душа людини здатна творити багато інших душ (про механізм фракталізації див. далі).

Отже, психологічні властивості зрілої особистості накопичуються на фундаменті первозданного архетипу і міцно пов'язуються із ресурсовими психічними обмеженнями, які й визначають *унікальність індивіда і його психічну витривалість*. Якби психіка людини (яка містить в собі увесь попередній і в певному сенсі майбутній світ колективного несвідомого, світ архетипів) не мала б “на додаток” такої первозданної структури психічних функцій, людина була б неієздатною.

Проте казкові перевертні все ж таки трапляються і в реальному житті. Тільки тут усе страшніше, ніж у казці, бо нема більшої небезпеки, аніж поява внутрішнього невидимого перевертня у людській подобі. А таке відбувається у разі відмови індивіда від своєї душі, даної Природою (в таких випадках кажуть “продав душу дияволу”). В європейських хроніках Середньовіччя часто бачимо “архетип вовка” – людину, що стала вовкулакою. У відомій книзі “Молот відьом” темі одержимості сутністю дикого звіра у людей того часу відводиться чимало місця. Найбільш важливою рисою перевертня була нестримна тяга вбивати інших. Така вкоріненість даного архетипу пов'язана скоріше за все з адаптаційно-захисними механізмами психічного. Поява “архетипу вовка” в сучасному світі також може бути спричинена потребою долати потужні життєві перешкоди. Але ця “конструктивна” нота аж ніяк не може бути прийнята як виправдання спонтанності психічного, що проявляється у разі недорозвиненості людини. В нашій концепції недорозвиненість означає недостатню асимільованість несвідомого у свідому поведінку людини.

Усе сказане вище має лише один, але вкрай важливий для менеджерів сенс: воно відкриває нову якість психологічної сили, що криється в людях, структурує те, що відчувається кожним, надає цьому відчуттю імена і занурює погляд всередину людини, в її глибину, в той далекий і такий пророчий досвід, який панує і по сьогодні.

3 Психофрактал як урівноважувальний чинник

У кожного своя правда.
Народне прислів'я

І створив Господь Бог людину
з пороку земного. І дихання
життя вдихнув у ніздрі її, –
і стала людина живою душею.
Буття 2:7

Засновники синергетичного напрямку в науці І. Пригожин та І. Стенгерс поставили перед собою завдання дати опис тих “цеглинок”, з яких складається навколишній – ніким не збудований – світ.

Філософи і психологи також протягом тисячоліть шукають ці цеглинки. Гадається, на допомогу їм прийшли вчені-математики.

Мається на увазі відкриття фракталів. У 60–70-х роках ХХ ст. французький математик Б. Мандельбро геніально поєднав свою віру в божественне із сучасною наукою. Мандельбро створив фрактальну геометрію, тобто своєрідну математичну мову, якою можна говорити про тонкі й складні структури з невловимо різними конфігураціями і спільним патерном. У феномені “фрактал” “зловилося” те, що може бути означено як структурна одиниця живих нелінійних відкритих надскладних самоорганізованих систем. Ідеться про структури не просто складні. Їхня складність зовсім іншого порядку, а саме: хмари – не сфери, гори – не конуси, блискавка вдаряє не по прямій, берегові лінії – не кола, а дерево – не рівне. Проте в будь-якій унікальній частці кожного з них можна знайти властивості цілого.

Сам Б. Мандельбро характеризує створену ним теорію фракталів як морфологію безформеного. За фрактального підходу хаос перестає бути синонімом безпорядку і набуває тонкої впорядкованої динамічної структури. Слово “фрактальний” має латинське походження і означає нерегулярну самоподібність. Ці ознаки (дробність, фрагментарність, нерегулярність, самоподібність тощо) мають різні ступені, рівні, форми, вагу тощо. Фрактали стають зручними моделями для опису процесів, які раніше вважалися невпорядкованими і такими, що принципово не можуть бути описані.

Найпростішу модель фракталів Мандельбро ілюструє на качані цвітної капусти: навіть найменший шматочок качану виглядає як ціле. Форма матричного цілого подібна до самої себе на всіх рівнях обраного діапазону.

Фрактал – це самоподібна, внутрішньо динамічна частка, це фрагмент таких складних нелінійних відкритих самоорганізованих структур, як невловима блискавка, хмара, що безупинно трансформується, берегова лінія, яку не можна виміряти, кора дерева, яка не повторює власних візерунків, тощо. Найадекватнішою мовою для опису фракталів на сьогоднішній день є не наукова мова, а мова віршів або мультиків. Фракталом життя на Землі є, наприклад, маленька квіточка, з якої почалися пригоди робота Wall-e в однойменному мультфільмі.

Дослідники вже понад 20 років намагаються збагнути сутність і глибину поняття фракталу, яке відображує зв'язок усього з усім в нашому світі. Фрактал – це різномасштабність: для фрактальної субстанції все одно – чи бути в розмірі атома, чи метра, чи Землі або Всесвіту. Фрактал є об'єднувальним чинником макросвіту і мікросвіту. Фрактали вивчаються у царині геометрії, природи і навіть історії. Фрактальні форми православних церковних споруд супроводжують нас по “нашій” релігійній території, позначаючи наш шлях від минулого до майбутнього... Увесь інтерсуб'єктний простір насичений феноменами фрактального походження – біофракталами, інфофракталами, медіафракталами, соціофракталами і нарешті – *психофракталами*.

З точки зору нашого предмета *відкриття фракталів стосується передусім психіки – такої ж надскладної нелінійної відкритої системи природи, що самоорганізується і трансформується. Психіки, котра, як дерево чи хмара, самоорганізується і трансформується у межах власної природи*. Психіки, яка є мережею взаємозв'язків усього з усім, має універсальну природу і бере участь у регулюванні універсальних і локальних процесів на Землі. А тому *будь-яку частку, фрагмент універсальної трансперсональної психіки, її “цеглинку” будемо називати психофракталом, або часткою універсальної матриці психічного*.

Образні ілюстрації фрактальних множинностей спочатку мотивують до заперечення можливості перенесення їхніх властивостей на властивості людського психічного, а тим більше на структурні властивості. Проте вже відомо, що людське життя з точки зору Всесвіту триває всього три секунди. І якщо ці три секунди розглядати в земних параметрах, стане зрозумілим, чому можливо говорити про психофрактал як базову для людини первозданність, що має власні психічні параметри і регулює психічне життя людини. Можна сказати, що психофрактал – це кістяк, який має обрости м'язами особистого досвіду.

Цілком імовірно, що саме у психофракталі міститься замовлення надсистеми (нашого Всесвіту) системі (Землі) і підсистемі (людині). Без системного замовлення не може функціонувати жодна відкрита структура, в тому числі психічна.

Сучасна методологія управління у сфері формування української новітньої ідеології потребує інтерпретації соціальної реаль-

ності як реальності, що складається з різних психічних структур (психофракталів), у яких втілюються різні культурні цінності і між якими виникає надіндивідуальне психічне, яке за своєю природою є поліціннісним, полікультурним, поліцентричним.

Що ж таке фрактали і психофрактали? Сучасній людині дуже важко повірити у вищий дух або досягнуту самоафінність іншого. Сучасній пересічній людині легше повірити в його безумство, а психологам – в його адиктивність, девіантність тощо. Проте вслід за Гуссерлем ми впевнені в тому, що нормальність – це відносна якість або характеристика людини. Бо сприйняття людини як нормальної або ненормальної відбувається звичайно в межах конкретного світу (світогляду, кола, групи тощо). Все, що не відповідає нормам певного світу, сприймається як ненормальне, тобто чужорідне. І навпаки. Разом із розвитком науки і, відповідно, культури відбувається постійна корекція існуючих норм, яка, за феноменологією Гуссерля, колись має привести до конституювання *універсальної гармонії* усіх людей. А еталоном і основою такого конституювання він “призначив” *трансцендентальне Его*. Розвиваючи саме цю думку і свідомо уникаючи диспуту з приводу того, як саме розвинув її сам Гуссерль, спробуємо інсталювати один із нових фактів природничої науки в основу нашого розуміння трансцендентального Его і такого надзавдання, як досягнення універсальної гармонії.

У К. Г. Юнга особиста реальність має універсальне ядро, що впливає з об’єктивної душі або колективного несвідомого, за допомогою яких надається значення рівню і змісту душі, що складається з архетипів. За логікою відкриття Мандельбро виходить, що *психофрактали – це реальність, яка стоїть за поняттям “душа”, яку поки що неможливо зафіксувати приладами, але можна математично вирахувати і змодельювати*. Вже багато століть людина при народженні “нагороджується” часткою цієї реальності, живе під її патронатом, але ще й досі на раціональному рівні не приймає своєї двоїстої сутності, яку в Іспанії називають “світом із безодні”, в Угорщині – “тим, що в лісах”, у Гватемалі – “істотою з туману”, в Японії – “таємничими вищими силами”, що породжують світ і свідомість, в Україні – “мавкою”...

У боротьбі з проблемами, що виникали у людини починаючи з первісності й дотепер, вироблявся шлях пристосування до різноманітних ситуацій. На тому шляху повторювались і передавались

від покоління до покоління різні психічні функції: інтелект, інтуїція, відчуття, емоції, почуття, пам'ять, здоровий глузд та певні форми поведінки. Залишались у спадщину ті психічні функції і патерни поведінки, що мали найвищу результативність. Передавались у різний спосіб – через малюнки, міфи, ритуали, традиції, казки тощо. Так складалися *архетипи первозданності* (психофрактали, первоархетипи) – певні структури елементів трансперсональної психічної матриці, що відтворювали *сильні й різнофункціональні психічні геиштальти*. Закони втілення того чи іншого первоархетипу не відомі й досі. Але шлях був торований і закріплювався віками. Первозданних фрактальних архетипів – величезна кількість: стільки, скільки й “душ”.

Усі ми народжуємось у вигляді зачатку, подібного до потенціалу в центрі клітини. У біології таким зачатком є та частина клітини, в якій зосереджено “те, що колись буде”. Тут зосереджена вихідна речовина, яка містить у собі можливість стати цілісним організмом. Тож психофрактал подібний до тієї речовини. *Це той дух, яким “харчується” душа. Його можна пошкодити, але неможливо знищити.*

Саме в цій речовині міститься поведінково-ціннісний архів людства, саме ця речовина живе у прямому і зворотному часі та просторі, вона є тією місциною, де індивід зустрічається з іншими одушевленими істотами і де міститься його сутність, його душа. Первоархетип – це особливий дар, який усе знає, який дозволяє в дитинстві бути старим, а в старості – юним, який знає, що правильно, а що ні; це внутрішня істота, котрій притаманні невичерпна сила, свобода і такий рівень незіпсованості, завдяки якому вона ніколи не прийме вимог “мертвої” культури; “вона, – пише К. Естес, – той розум, який мислить усередині нас, тоді як ми – всього лише думки, що виникають у цьому розумі”.

Саме без цієї частки ми позбавляємося власної форми, стилю, унікального “Я”; саме завдяки їй ми маємо сили відстоювати священні для себе цінності; вона дає енергію і волю, напругу і бажання; в ній є те, що народжує, і те, що вбиває.

Але серед усіх названих функцій психофракталу є найголовніша для людини. Це функція врівноваження людини, збереження її здорового психічного статус-кво. Справа в тому, що психофрактал має у своєму розпорядженні все, що потрібно для прогнозування

будь-якої ситуації в житті. Він – як внутрішній оракул, котрого ми чуємо, але далеко не завжди прислухаємося до нього. Йдеться про гештальт буденного і стратегічного прогнозу водночас. Стратегічний прогноз, що базується на спеціалізованій, сильній (за Юнгом) психічній функції, управляє всіма іншими елементами психофракталу, підказуючи людині навіть те, яку річ купити, не кажучи вже про те, наприклад, який шлях обрати. Як у казці: підеш направо – голову втрапиш, підеш наліво – друга зустрінеш. Подібні внутрішні підказки повсякчасно врівноважують людину, якщо вона дійсно перебуває в діалозі зі своєю душею. А якщо людина покладається лише на прагматичний розрахунок, тоді й душа її не на місці, і тіло страждає. Якщо людина не визнає існування свого внутрішнього оракула, душа її завмирає, бо є незатребуваною, невідчутною, не “присутньою”.

У цьому сюжеті явно проглядається інший, що є вічним для людства, – сюжет із головною невидимою фігурою – Богом. Бога начебто ніхто не бачив, але він є найважливішою реальністю на світі. Молитва до Бога завжди містить у собі питання: *як бути*. Ваш психофрактал також потребує постійного вашого запиту. Йому необхідно ставити питання і прислухатися до відповідей, які можуть поставати у різних формах: або уві сні примариться слово, образ, сюжет, або серце “йокне”, або з’явиться відчуття, що ви опинилися під легким дощем, або просто до вас раптово прийде рішення (начебто самотійно)...

Хочете ви вірити в існування власної структурованої (а значить такої, що має власну регулювальну функцію) душі чи не хочете – а вона існує. І її існування має цілком прагматичний сенс, як і існування релігії, а саме – *впорядкування хаосу, врівноваження психічних станів, самоорганізоване обмеження можливостей*.

Душа може зупиняти, стримувати, гальмувати, підштовхувати, підганяти, дозволяти або забороняти тощо. Такі самі функції завжди виконував Бог. Людство забагато втратило, коли з’явилася “діра у формі Бога” (Ж.- П. Сартр). Атеїзм як світогляд став фундаментом аморальності і зла, відірваності людини від тонких енергій Всесвіту, від самої себе, нарешті. Відчуженість, інфантильність, байдужість, злочинність заповнили цю діру. Проте жертві атеїстичного виховання все-таки легше знову повернутися обличчям до справжньої духовності, але вже в іншому циклі розвитку людства.

Атеїстичні погляди нашого секуляризованого суспільства обумовили апріорну недовіру до невидимих образів Всесвіту. Але ті ж самі атеїстичні погляди стали джерелом народження нових світоглядних потреб.

Максимально коротка історична формула саморефлексії людини така: homo sapiens – homo religiosus – homo ludens – homo mimicris – homo fractalis. Останній елемент цієї формули, homo fractalis, містить у собі всі попередні, повертаючись знову ж таки до homo sapiens, який вже награвся і наговорився, набрав багато помилок і намагається осмислити себе як дійсну частку божественного цілого, котра є відповідальною за себе і за все, що відбувається на Землі... Як і Бог.

Тваринне у психофрактали. Ще здавна було помічено, що деякі люди схожі на представників тваринного світу. Це знайшло відображення, наприклад, у східних гороскопах: японському, в'єтнамському, китайському. Роки Півня, Мавпи, Тигра визначали зовнішність і характер тих, хто народився під знаком цих тварин. Давньоіндійський трактат про тілесне кохання “Кама-Сутра” описує жінку-лань, жінку-газель тощо.

Ототожнення людей із тваринами — основний принцип відомого трактату “Фізіогноміка” “батька європейської науки” Аристотеля. В його інтерпретації рис обличчя, будови і властивостей фігури, складу характеру, особливостей поведінки людини – це “бики”, “мавпи”, “леви”, “собаки”, “кони”, “птахи” і т. ін. Аристотель не був ні містиком, ані магом, ані поетом. Та, втім, цей суворий аналітик користувався такими доволі сміливими аналогіями, і небезпідставно. Чи може людина відчувати себе левом або птахом? Чому поведінка і характер певних людей нагадує тих чи інших тварин? Мабуть, у людей десь зберігаються відповідні рудиментарні спогади? Адже відомо, що представники будь-якого етносу чітко діляться на пасивну частину, яку ми можемо віднести до вегетативного типу, і активну – тваринний тип. Численні народи вели своє походження від тварин або рослин, каменів і навіть зірок, теми (символічні знаки) яких вони мали, берегли їх і вклонялися їм. Подібні факти вже давно вийшли за рамки чистої містики, введені в науковий обіг і систематизовані багатьма вченими Заходу і Сходу. Ці знання розсіпані також у численних пам'ятках світової

культури. Серед древніх тотемів і символів можна згадати дерево друдів (кельтів), священну корову індусів, жука-скарабея Давнього Єгипту, вовчицю давніх римлян, зірку Сіріус африканського племені дагонів, “бел-горюч камень” росіян тощо.

Отже, психофрактали презентують homo naturalis (людину первозданну), чия психіка містить більшість із того, що є спільним з іншими, нелюдськими носіями універсальної психіки. Досить уважно придивитися до життя “соціальних” тварин, птахів і риб (тих, які живуть гуртом), аби переконатися в цьому. Один і той самий склад універсальних елементів (дихотомічних “першоцеглинок” універсальної психіки) об’єднує людину і людську спільноту з іншими носіями психічного більше, ніж роз’єднує.

Цілепокладальна функція психофракталів. Соціетальний та індивідуальний психофрактали є праструктурами-фільтрами, що мають багато функцій – формотворення, смислотворення, цілепокладання, регулювання добору різноманітної інформації тощо. Вони певним чином втручаються в життя своїх носіїв, забезпечуюючи їм траскторію руху, певний характер, перспективу, погляд на речі, життєвий вибір тощо. Принцип еквіфінальності, тобто цілепокладальної ролі інваріантної складової психіки, поділяють також деякі неоянгіанці, представники архетипової психології (Дж. Хіллман, К. Естес та ін.), представники квантової та неоквантової фізики (А. Ейнштейн, Н. Бор, Е. Гейзенберг, Г. Шнейдерман, О. Черепанов, Ю. Владіміров, Ю. Куліков та ін.).

Психофрактал обумовлений і створений низкою відомих і невідомих чинників інформаційно-енергетичного походження: космоічних, природних, трансцендентних, тілесно-генетичних тощо. Це і вплив планет, і стан простору і часу, і психоемоційні впливи і відношення, і різноманітні імпринти в момент народження людини (в тому числі ті, що пов’язані із соціальною структурою відносин у певному середовищі) тощо.

Відшукувана психофрактальна епіструктура (або праструктура, бо вона набагато старіша і мудріша за людину) дана як острівець порядку в світі безпорядку. Вона не є застиглою формою, в ній постійно відбуваються зміни (у наповненні психічних функцій і відношеннях між ними). Принцип розвитку є дуже важливим для розуміння психофракталу. Адже homo fractalis є водночас і homo

ludens, і homo sapiens – людиною, що існує в людському середовищі й вимушена узгоджувати з ним свою поведінку, свої дії, все своє життя.

Незважаючи на наддинамічну і необмежено складну тканину світової психіки, з якої народжується психофрактал, він повинен мати психічні межі, які й відіграють урешті-решт вирішальну роль у житті його носія – чи індивіда, чи групи, чи суспільства. *Межі виникають тільки там, де є структура елементів.*

Психічна структура є тією межею, яка не дає розчинитися будь-якій соціальній структурі. Вона є ідеальним прообразом природного розвитку психіки конкретного суб'єкта, ідеальної відповідності цього розвитку “первинному задуму” з його потенційними структурними межами. Структурні межі визначаються ієрархією і питомою вагою психічних функцій у структурі. Тип структури з певною ієрархією психічних функцій подібний до хімічної сполуки з таблиці Менделєєва. Саме матричний принцип сполучення психічних функцій лежить в основі структурування психічного.

Структура взагалі й структура психіки зокрема – це універсальний механізм, за допомогою якого регулюються людська поведінка, діяльність і самопочуття. Цей механізм є універсальним і діє у всій природі. Всім відоме біологічне явище щеплення: чужа структура (вірус) атакує бактерію, і та починає виробляти сотні нових вірусів, ідентичних атакуючому. Бактерія продовжує жити, але її структура вже інша: при зовнішній незмінності вона втрачає власну ідентичність.

У людському житті деякі структури нав'язуються несвідомо (психічні, біологічні), а деякі (політичні, ідеологічні, релігійні) – цілком цілеспрямовано, свідомо. Кожний володар будь-якої структури завжди прагне нав'язати її іншим. Часто трапляються люди, одержимі чужою ідеєю, яка скоро стає їхньою власною і якій надалі присвячується все життя – як своє, так і чуже. Люди, що не поділяють цю ідею, стають ворогами. Все, що не вписується в нову структуру, стає ворожим і підлягає знищенню. Внутрішній хаос, почуття слабкості, невпевненості, страху, неможливість самоідентичності тощо знаходять собі фіктивний замітник власного Я – чужу ідею, чужий порядок – і “нагороджують” людину новою цільністю, мотивацією, енергією. Так само у ході конфліктів група може втратити власну структуру і набути чужу, тим самим абсолютно

змінюючись. У групі людей, які поділяють одні й ті самі цінності, відчуття сили, енергії, сенсу життя суттєво посилюються, і відповідно змінюється поведінка її членів.

Зміна структури як механізм політичних, психологічних, ідеологічних та інших змін завдячує своїм походженням феноменові психічної структури взагалі, яка є притаманною індивіду і групі, суспільству і нації, родині і організації тощо. Відношення між елементами психічної структури створює психологічні властивості та можливості, притаманні носієві даної структури.

У процесі адаптації до тих чи інших великих груп (виїзд за кордон, в інше ментальне середовище; праця в новому колективі тощо) психічна структура індивіда (навіть якщо він є зрілою особистістю) сильно трансформується – навіть якщо перебування у новій групі є тимчасовим. Адже будь-яка група – це соціальна система, що має власну функціональну і психічну структуру, яка прагне (і має всі можливості для цього) стати заміником власних структур усіх її членів. Потрапляючи у велику групу (народжуючись у певному середовищі, соціалізуючись і навчаючись у певних закладах, беручи участь у політичних мітингах тощо), людина миттєво підпадає під вплив потужної психічної структури цієї групи з усіма її цінностями, прагненнями, намірами і, головне, психічною енергією. Саме психічна енергія великих груп є головним провідником нових цінностей і руйнівником, здавалося би, сформованої і міцної індивідуальної структури. У разі потреби тривалого перебування в групі психічна структура індивіда нарощує другу комунікативну модель, яка нерідко вступає у протиріччя з первинним стилем мислення і поведінки, змушуючи людину вирішувати вже набуті психологічні проблеми. Часто-густо людина не розуміє, чому вона починає щось робити – і все ж таки робить. Особливо це положення стосується *натовнів архетипового характеру* (Майдан). Людина швидко відчуває, як вона заражається настроєм групи, емоціями (страхом, панікою, ненавистю або веселощами, радістю, очікуванням позитивного результату тощо), як ця атмосфера руйнує всі її ролі й статуси, авторитет або маргінальність, як усе в ній змінюється, порушується, як вона стає начебто іншою – часткою більшого цілого. Це пояснюється законом духовної єдності такого натовпу, в якому ціле набагато сильніше від частки.

Те саме відбувається в таких організаціях тоталітарного типу, як різного роду конфесійні секти.

Головними словами для опису розглядуваних психічних меж є “моє”, “не моє”, “переживання цінності”, “переживання знецінювання, ігнорування моєї цінності” і т. п.

Людина не здатна пізнати себе, якщо не вийде у психічний простір власної первозданності. Без цього “іншого”, що стоїть на задньому плані Его, не може бути ні індивідуальності, ні її центру, з яким пов’язані всі події та переживання життя. Внутрішнє переконання в існуванні самої себе у двох взаємопов’язаних і взаємозалежних іпостасях (“небесної” і “земної”) дає людині шанс вгадати і виконати власне покликання. Тобто архетип первозданності, що криється у глибині, людині необхідно витягнути на світ Божий. І процес пізнання власної душі розвивається упродовж всього життя.

Отже, психофрактал як архетип первозданності – це та частка-структура світової психіки, яка з’являється в момент її втілення (возз’єднання із тілом індивіда) і зветься в народі *душею*. Це – живий неусвідомлюваний запускарний *механізм добору* суб’єктом певних матеріалізованих і нематеріалізованих цінностей (смислів) навколишнього світу і неусвідомленого вибору на цій основі певного *шляху* життєздійснення. Психофрактал на відміну від архетипу є ближчим до свідомості феноменом психічного, більш диференційованим, гнучким і, незважаючи на трансцендентне походження, більш наближеним до реальності за рахунок свого місіонерського призначення (частинка загального механізму забезпечення порядку на Землі).

Таким чином, універсальна психіка, або світова душа (*anima mundi*), говорить із людством мовою різних архетипів. Кожному суб’єкту (індивіду, суспільству, спільноті) вона пропонує *вибір шляху* між загальними архетиповими персонажами і власною первозданністю, *віднайдення золотієї середини (золотого перерізу) між усім, що пропонує людині психосоціалний простір*.

Метою процесу розвитку, наповнення, усвідомлення психофракталу є не досконалість, а цілісність і унікальність людини – як метою досягнення краси є не симетрія, а золотий переріз, тобто гармонія краси. Психофрактальний розвиток суттєво відрізняється від інстинктивного або адаптивного розвитку, від процесу загального

дорослішання тощо. Мета цього розвитку – критичне зрушення від ідеалізованого кодексу (скажімо, “будівника комунізму”) до унікальних, орієнтованих на власну спеціалізацію якісних змін. Людина має перейти усі стадії особистого життя, адаптацію, індивідуалізацію й інтеграцію в соціум, диференціацію і творчу асиміляцію (примірювання на себе) психічних протилежностей, власної “тіні” та іншого неусвідомленого психічного матеріалу. Результатом психофрактального розвитку є мудрість життя і вдячне прийняття власної долі.

Психофрактал неможливо описати жорсткою формулою, оскільки його переживання – це виключно суб’єктивний образ. Кожна людина сприймає власну божественну реальність по-різному – залежно від виховання, розвинутості Его, рівня регульованості Персони й Анімі (Анімуса). Головне завдання архетипового менеджменту – виховання в людині внутрішнього відчуття *повноцінності*, завдяки якому будь-яке спілкування з іншим набуває відтінку священнодійства. Тваринам легко бути в ладу зі своїм еством, але людині завжди було складно залишатися по-справжньому *людяною*.

Невідомі сили породжують ті необумовлені на перший погляд вібрації, які полоняють нас перед початком кожної внутрішньої ініціації, мета якої – зберегти унікальний одиничний шлях духовного накопичення, відродити цінність повної індивідуальності, зберегти празавдання і можливість його виконання людиною. У цих силах містяться всі найважливіші для людини корінні цінності, які не мають нічого спільного із зовнішніми “організованими” системами управління, володарювання, домагання, очікування тощо.

Отже, психофрактал – це первинна часткова психічна оснащеність суб’єкта, це феномен, недоступний для свідомості цілком, але він являє собою єдину реальність, що вимальовує унікальний вектор життя суб’єкта. Світ, котрий оточує нас, – лише можливі проекції цієї первинної психічної праструктури сприйняття світу і руху в ньому. Для існування психічної властивості (якою володіє будь-який носій психічного) недостатньо існування психіки взагалі – необхідне існування *певної психічної організованості*. Психофрактал має інформаційно-енергетичну природу й *організується* випадково-успадковано. На перший погляд, ця концепція відкидає наявність у психічного самоорганізаційної компоненти (синергетика

наділяє властивістю самоорганізації всі складні відкриті нелінійні структури, і психіку в тому числі). Але це не так. Процеси самоорганізації мають місце і тут, однак лише до певної міри, а саме у межах пошуку, “намацування” об’єктом свого психофракталу, тобто своєї атрактивної структури.

Функція і дисфункція режимів психофракталу. Проте, як казав Маккіавеллі, не варто нікому давати поради і користуватися чужими порадами, окрім загального правила для кожного: прислухатися до власної душі й діяти сміливо. І ще: всюди, де є життя, є і небезпека (Р. В. Емерсон). Це означає, що *доцільність внутрішнього психофрактального вибору не означає безпроблемності* для людини-особистості, людини, заангажованої соціумом і його вимогами. У психіці людини як надскладній системі працюють дихотомії різного гатунку, в тому числі *дихотомія “функція – дисфункція”*. Після Р. Мертон, який увів категорію дисфункції в соціологію, це поняття майже не розроблялося. Проте аналіз його психологічного аспекту настільки ж необхідний, наскільки необхідною є влучна індивідуальна та соціетальна психокорекція.

Будь-яка психічна функція у принципі має декілька аспектів спрямованості: все, що людина сприймає, воно водночас матеріально, наділено енергією, існує в просторі і в часі. Ці чотири неосяжні категорії – матерія, енергія, простір і час – відтворюють майже всю різноманітність властивостей і якостей усього, зокрема і психіки людини, яка сприймає світ так чи інакше в залежності від того, якими якостями наділений її психофрактал. А дихотомічний принцип функціонування психічного спрацьовує так, що одна й та сама функція, приміром інтуїція, може проявлятися так чи інакше в залежності від того, де вона розташована у структурі певної психіки, які відношення склалися в неї з іншими функціями і т. п. Вона може добре або погано виконувати функцію прогнозування, передбачення, інтуїтивного планування, добре або погано відшукувати можливості навколишньої реальності тощо. Але вона не може водночас добре виконувати і функцію передбачення (діахронну, вертикальну, динамічну), і функцію відшукування можливостей реальності (синхронну, горизонтальну, статичну). Якщо вона, наприклад, виконує у структурі психіки домінуючу *функцію* і запрограмована на пошук і реалізацію реальних можливостей навколиш-

нього середовища (просторовий аспект), то природною її *дисфункцією* буде динаміка прогнозування, передбачення (часовий аспект). Людина буде відчувати в цій проблемній зоні стан, близький до фрустрації, близький до фобії, стан, який весь час повертається – і повертається саме тоді, коли людина переступає межу внутрішньої дисфункціональної зони. Людина, яка не розуміє *природного походження своїх проблемних психологічних зон*, буде звертатися до психоаналітиків, а вони будуть їй розповідати про те, який неуважний був у неї батько і яке сильне відчуття провини вона все життя має перед своєю матінкою.

Аналогічні приклади можна навести, аналізуючи такі психічні функції, як відчуття (сенсорика), мислення (логіка), екстраверсія, раціональність тощо. Людина може бути екстравертованою в царині просторової та матеріальної реальності і не бачити часову й енергетичну реальність; вона може бути раціональною в інтуїції та ірраціональною у власній (“залізній”) логіці тощо. Але з точки зору психології “людини розумної” вона бачить усе, вміє все і *такого самого бачення і вміння вимагає від оточення*. Удавана одностайність корпоративної групи (яка вважає свої дії та думки більш нормативними і легітимними, ніж вони є насправді) або ж егоцентрична однобічність самовпевненого індивіда – явища не тільки поширені, а й такі, що продовжують бути предметом соціальної реклами.

Л. Росс та Е. Ворд вважають, що вузьке суб’єктивно-егоцентричне розуміння звичайною людиною подій, думок, явищ та відношень спирається на три переконання, які вчені називають *принципами наївного реалізму*. Саме наївний реалізм обумовлює соціальне сприймання індивіда у його повсякденному житті. Ці принципи полягають у тому, що людина вважає: 1) що вона бачить об’єкти такими, якими вони є насправді, що саме вона має неупереджене, істинне розуміння подій і явищ; 2) що в інших людей на одну й ту саму ситуацію виникнуть такі самі реакції, дії, думки; 3) що неприйняття іншими людьми або групою людей певної точки зору пояснюється тим, що вони або нездатні до розумних висновків, або не мають повної інформації, або діють під впливом ще якихось *спотворювальних* (курсив мій. – О. Д.) особистісних факторів.

Психофрактал має власний “спотворювальний” чинник, або, радше, повноправний елемент. К. Естес називає його “Хижакком”. Найперший Хижак – це проголошення *єдиної* правди або істини.

Але не існує ні того, ні того! В кожній людині своя правда, тому що, зрештою, правда – це автентичність будь-яких проявів світу власній душі.

Часто-густо сучасна людина, переобтяжена раціонально-прагматичним світоглядом, попри хутко створену й доволі розгалужену мережу психологічного лікбезу в Україні, в дійсності відмовляється від розвитку в собі таких необхідних ірраціональних функцій, як інтуїція, проникливість, любов, незрозумілі відчуття тощо. Сучасна людина боїться лише зовнішніх ворогів і не знає, що у глибинній структурі її власної психіки також є потужний Хижак, який прагне влади над іншими і формує в людині дещо на кшталт психологічної інфляції – або манію величчя, або депресивний комплекс меншовартості-нещасливості. Хижак затьмарює людині реальний світ, і вона в якості помсти безжалісно знищує натяки на цей світ в усіх інших. Хижак заряджає людину смертоносною енергією, яка руйнує навколишній світ природи і любові. Цей Хижак народжується в кожному з нас. Він є агресивним до тих, хто прагне райської насолоди і водночас не позбавляється наївності, до тих, хто поводить себе “паїнькою” там, де ситуація вимагає невблаганної боротьби або здорового цинізму. Хижак необхідний нам для того, аби вчасно поставити собі важливі питання й відповісти на них, аби перемогти в собі наївність, дурість і недосвідченість, навчитися тримати контрудар, бачити в житті не тільки явне, але й те, що від нас намагаються сховати, аби знайти сили і переключити енергію Хижака-Кілера на знищення того в нашому житті, що дійсно повинно вмерти, відійти від нас, аби відчувати радість від перемоги над самим собою, а це – найвища перемога! Хижак пожирає душу людини, і тоді вона не має обличчя, не має меж і не має совісті. Юнг колись сказав, що Бог став більш свідомим, тому що люди стали свідомішими. Він стверджував, що люди, випускаючи своїх демонів на денне світло, спричинюють те, що це світло падає на темний бік Бога. Хижак, як правило, звертається до найбільш слабких місць нашої душі: коли нам погано, коли ми розчаруємося і терпимо душевні муки тощо. Тож шукайте свого Хижака саме тут і обертайте його на свою користь! Використовуйте його хитрість, щоб бачити здалека й розуміти з першого погляду! Його гнів трансформуйте у вогонь душі, творіть, зрушуйте з місця! Його природу Кілера використайте для того, щоб відрізати нікчемні

зв'язки, стосунки, взаємини, які вас не надихають, не підтримують, не стверджують у вашому призначенні. Ви повинні відчувати себе потрібними! Зробіть зі свого Кілера свої найефективніші ліки!

А втім, у кожного свій спосіб здобувати свій досвід, учитися. Всі шукають свій шлях, і за це всіх треба поважати.

Явища функції та дисфункції виконують онтологічну роль і стосовно двох головних режимів роботи психофракталу.

Функції режиму “Я”: пошук – себе, свого “шляху з серцем”, щастя, гармонізації та узгодженості психіки, свого кола, своєї професії, своїх інтересів, свого призначення в житті; психічні “щупальця” людини, що захищають її від інформаційних перевантажень, від тих видів трансперсональних відношень, які несумісні із здоров'ям і навіть із життям тощо; *функція соціальної передачі* власної місії як естафети: твої наступники можуть *впізнати тебе*, якщо ти будеш самим собою, якщо ти будеш сміливо і вперто шукати і відпрацьовувати власне глибинне призначення. Вони, наступники-виконавці твого творчого життєво-ціннісного задуму, здатні його реалізувати краще за тебе. Механізм соціальної естафети працює через психофрактальні цінності, які спадкоємець впізнає, підхоплює і розвиває на свій розсуд. Процес впізнавання спрацьовує, як правило, не на рівні безпосередньої інтеракції “обличчя – в обличчя”, а на рівні відчуженого, позаперсонального продукту або патерну поведінки, в ситуації опосередкованої інтеракції – через тексти, аудіо-, відеосприймання, через простір і час тощо. У випадку передачі естафети харизматичним суб'єктом (індивідом, групою або соціумом) сенсорна ситуація безпосередньої взаємодії здатна трансформуватися в інтуїтивну (надситуативну), тобто здатна перевести координати в інший, наприклад міфологічний, простір і час, збуджуючи і енергетизуючи реалізаторів своїх ідей за рахунок залучення доглибинних психічних сил. Так спрацьовує харизма політичного лідера або релігійного діяча.

Дисфункції режиму “Я”: нетолерантність відносно інших уподобань, поглядів, дій тощо; абсолютизація власного бачення світу і всього, що в ньому відбувається; намагання давати поради іншим і навіть виявляти агресивну експансію своїх поглядів на

життя іншого; маніпулювання, тиск на інших людей за допомогою власних сильних психічних функцій. Аби позбутися влади цих дисфункцій, людині потрібно:

1) навчитися регулювати психологічну дистанцію між собою і різними людьми відповідно до об'єктивних взаємин, які, своєю чергою, людина навчилася так чи інакше розпізнавати у процесі життєвого досвіду;

2) не давати поради без прохання інших;

3) виробляти в собі вміння ставити і розв'язувати спільні завдання з будь-ким на базі знаходження “спільної мови”, не зраджуючи при цьому власних цінностей;

4) розвивати почуття гумору і вміння спілкуватися на значній психологічній відстані;

5) навчитися обережно *знайомити* інших із власними цінностями, а не нав'язувати їх.

Функції режиму “Ми”: зменшення енергії *Его*, що приводить до зменшення негативного напруження між свідомістю і несвідомим; інституціалізація “серединного шляху” для всіх, забезпечення толерантності в міжсуб'єктних взаєминах, перевірка зчиплення між суб'єктами колективного життя (без якого неможлива соціетальна цілісність), визнання *священності індивідуального вибору*, “чужої фактичності”, *об'єктивованого світу*. П. Бергер і Т. Лукман, говорячи про соціальне конструювання реальності, виступають проти того, щоб людина приймала інституціалізовані ролі або чужу фактичність як правила, за допомогою яких суспільство закріплює власні внутрішні зв'язки, входить в нас через ролі та обумовлює тим самим свою реальність для нас. Але в нашій концепції йдеться про інший смисл “чужої фактичності”, а саме – міжсистемний: між людиною і людиною, між суспільствами чи цивілізаціями. Смисл у тому, щоб не сприймати “чужу фактичність” як ворожу, а спілкуватися на вищому рівні – рівні толерантного здорового глузду. Трансформування, корекція, конструювання внутрішніх системних зв'язків – то справа інша, приватна, але і під час цього конструкторові необхідно враховувати той первинний “задум творця”, з якого починалося суспільство.

Дисфункції режиму “Ми”: нівелювання індивідуальних розбіжностей у світосприйманні; відмова від себе і своїх інтересів за

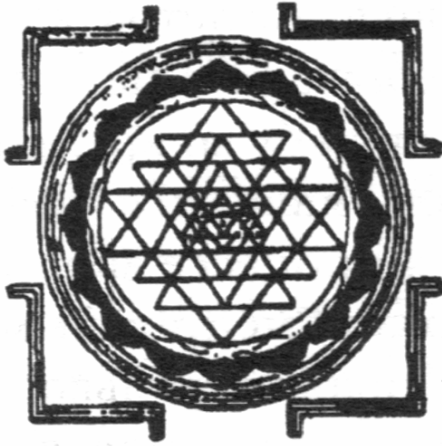
рахунок розширення царини *любові*; наприклад, любов до Бога змусила Б. Паскаля офірувати свій геніальний математичний розум і призначення: вчений відмовився від цього і став служити тільки Богові; *на рівні любові не спрацьовує механізм соціального наступництва* – надто багато толерантності заважає адекватному самопроявленню, що знижує вірогідність віднайдення *свого кола*.

Отож кожна людина і кожний груповий суб'єкт мають у своєму психофракальному і соціальному досвіді певний *візерунок дихотомічного простору*, візуальний профіль якого можна виявити за допомогою методів семантичного диференціалу, методу полярних профілів тощо. Іноді цей профіль може складатися із властивостей, які не народжені для сумісного життя: нормальна впевненість у собі, усвідомлення трагічності світу, впертість, беззаперечний смак, жага життя, скупість, жадність, співчуття, сентиментальність, снобізм, почуття гармонії, віра у краще, здатність до творчості тощо.

Але найголовнішим у феномені психофракталу є те що, він, з одного боку, через власну частку абсолюту репрезентує у психіці людини цілісність світу, а з іншого – індивід назавжди може позбутися самотності, будучи впевненим у тому, що його душа ніколи його не покине!

Для чого все це менеджеру, вчителю, політику? Щоби формувати в собі толерантність до інакшості, унікальності, щоби виховувати власну уважність до індивідуальних відмінностей, до неоднаковості людської природи! Це перша і головна умова ефективного менеджменту, управління, виховання, взаєморозуміння. Це перший крок до правильного розподілу функцій підлеглих і залежних від менеджера людей. Так само ці знання необхідні лікарю, вихователю дитячого садка, всім батькам і матерям та їхнім дітям! Під архетиповим шаром типовості залягають унікальна спеціалізація людини, набір її життєво важливих цінностей і найсильніших можливостей. Для менеджера, педагога, лікаря, батьків і навіть просто друга це означає необхідність пошуку єдино вірного шляху до свого підопічного, якщо хочете – шляху маніпулювання ним у разі потреби! Разом із тим архетиповий менеджмент наголошує на тому, що остання позиція містить у собі моральний чинник, ігнорування якого веде до гріха.

4

Головні методологічні принципи сприйняття фрактальних архетипів

Природа філософського мислення полягає у вірі в те, що є Бог, що є такий предмет, що називається Богом, або Одним, або Всім... Об'єкт цього предмета не підлягає жодному вимірюванню, бо там, де є вимірювання, завершується світ цілісностей.

Інтуїція, віра, відчуття, духовність, душа – одвічні технології пізнання непрявленого, невидимого, акаузального.

М. Мамардашвілі

Принципи сприйняття фрактальних архетипів. Психофрактал являє собою водночас і структуру, і процес, статику і динаміку, гнучкий і ригідний феномен. Психіка в рамках фракталь-

ної парадигми не є продуктом високоорганізованої матерії (тобто мозку як матеріальної фундаментальної структури), чого і досі вчать в університетах, а є динамічною матрицею інформаційно-енергетичних елементів, з яких породжується мережа різноманітних відносин усього з усім. Психофрактал як частка такої мережі у своєму функціонуванні певним чином поєднує декартівську парадигму (в якій найголовнішою категорією є певна автономна структура) і холистичну або екологічну (найголовніша категорія тут – процес установлення зв'язків із навколишнім середовищем).

Головною функцією процесуального, динамічного боку психофракталу є ідентифікація його носія з тими чи іншими структурами (більш або менш рухомими). А головною функцією структурного аспекту психофракталу є збереження його унікальних меж, наявність яких уможливорює процес пошуку “своїх” ідентичностей. Напевне, цей пошук і є процесом. Теоретичні засади нових філософських шкіл – глибокої екології, соціальної екології та екофемінізму – порівняно з віковою по-декартівськи ясною механістичною парадигмою, яка спроможна все довести і все емпірично спростувати, не мають у своєму обігу таких категорій, як “матеріальна субстанція” чи “фундаментальна структура”. Їх можна віднести до холистичного світогляду, тобто до погляду на світ як єдине взаємопов'язане ціле, що означає залученість індивідів як членів суспільства у циклічні процеси природи і залежність від них. Фрактальну психологію за її спрямованістю можна віднести до “глибокої екології”. Звичайна екологія – антропоцентрична, людина в ній розглядається як джерело усіх цінностей, а природі приписується лише інструментальна і споживацька цінність. Глибока екологія не відділяє людину від природного оточення. Вона бачить світ не як сукупність ізольованих об'єктів, а як мереживо взаємопов'язаних і взаємозалежних феноменів. Глибока екологія визнає цінність усіх живих істот і розглядає людей лише як “особливу павутинку в павутинні життя”.

Оскільки свій психофрактал мають не тільки індивіди, а й різноманітні колективні суб'єкти і феномени (групи, соціуми, покоління, ідеології, громадська думка тощо), для з'ясування можливостей ідентифікації з ними дуже важливо мати уявлення про ознаки їхніх структурних меж. *Структурний принцип* начебто можна

віднести до статичного виду принципів наукового дослідження. Проте...

Структури бувають прості і складні, одномірні і багатомірні, відкриті і закриті, лінійні і нелінійні, організовані і самоорганізовані... Проте статичний погляд на речі перетворюється на динамічний, коли вступає *принцип системної взаємодії*. Матриці набувають рухливості, структури починають творити, простори і поля наповнюються живим диханням, емоціями, стосунками... Люди, групи, народи стають кращими (або гіршими), толерантнішими (або агресивнішими), більш або менш самобутніми у процесі взаємодії (або відсутності такої) і взаєморозуміння (непорозуміння)... Людський розум збагачує (або збіднює, “ображає”) Вищий розум. Усе перебуває в динаміці завдяки існуванню статички...

Не менш важливе теоретичне значення для розуміння ідей фрактальної психології має *матричний принцип*.

Безліч психічних і психологічних феноменів (якщо не всі) неможливо пояснити без застосування матричного принципу, тобто принципу породжувальної структури. Матричний принцип зручно вживати на всіх системних рівнях: матриця універсальної психіки, що породжує психофрактали індивідів; матриця відношень, що породжує надособистісні конструкти зв'язку, віртуальні психологічні множинності, психологічні “види” людей тощо; матриця простору або поля, що породжує “фрактали настроїв” (у будь-якому міському транспорті можна не тільки “вловити” настроїв випадкової групи пасажирів, а й діагностувати невідповідності ментальності та загальну атмосферу суспільства в цілому); матриці організацій (у тексті – “автономні або польові”, “пірамідальні” та “змішані” фрактальні організувальні структури) тощо. Механізм фракталізації (породження, ділення) є одним з основних механізмів виживання цих структур.

Принцип цілого і частки. В соціології та психології донині панує принцип виведення властивостей цілого із властивостей часток (приклад: соціологічні “репрезентативні” дослідження або психологічні тести). В екологічній парадигмі первинним є ціле, і тільки через сприйняття його динаміки можна виводити патерни взаємодії всіх його “дрібних” часток. Традиційні фізики, психологи,

соціологи не хочуть бачити того, що властивості частки (атома, берегової лінії, регіону, людини) змінюються залежно від способу організації експерименту. Часткою в екологічному її сприйманні є не автономна цеглинка із власним фундаментом і структурою, а всього лише більш-менш сталий патерн, властивості якого миттєво реагують на будь-які зміни у “рідній” цілісній матриці.

Для гуманітаріїв це означає, що психофрактал будь-якого суб’єкта (людини, невинуваткової спільноти, соціуму, цивілізації або людства) з’єднаний із Всесвітом не містично, а реально. Не випадково кажуть, що Бог помагає тим, хто сильно чогось бажає. Але це бажання повинно резонувати із порядком у цілісній матриці, а суб’єктові бажання потрібно розвивати власну самоузгодженість. Є порядок, який притаманний мережі взаємовідношень на рівні “непроявленості”. Це “імплікативний”, або “вкладений”, порядок (Д. Бом). Психофрактал репрезентує на рівні суб’єкта цей порядок, і кожний комплексний суб’єкт активності або впливу (соціум, спільнота, організація) цілком “вкладається” в кожен із своїх системних часток (група, людина). Для ілюстрації концепції імплікативного порядку Д. Бом використовує модель голограми, посилаючись на здатність кожної її частки вміщувати в собі все зображення. Гіпотези К. Прібрама і Д. Бома стають опертям такого важкозбагненого твердження: за будь-якою клітиною головного мозку або за будь-якою часткою Всесвіту можна відтворити всю їхню структурну цілісність.

На позначення принципово динамічної природи “вкладеного” порядку Д. Бом вводить термін “*голорух*”, вивчаючи не сталу структуру об’єкта, а *структуру руху*. Цей момент принциповий, а тому його можна виділити як окремий принцип екологічної парадигми, в рамках якої аналізується психофрактал.

Принцип суб’єктивної реальності. Треба також наголосити на принципово неусвідомленому втручанні дослідника у процес, який він вивчає. В. Гейзенберг зазначав, що неможливо говорити про природу і не говорити при цьому про себе. Навіть за неповної віддачі себе науковому матеріалу вчений залишає на ньому свій психофрактальний слід. Процеси, що активізують його власну психіку, її інтерес та її можливості неминуче накладаються на об’єкт і змінюють його. Відтак навіть одна й та сама метода може приводи-

ти до абсолютно різних висновків двох різних за психофракталом дослідників, бо психофрактал – це передусім процес добору психікою суб'єкта певних відношень і цінностей у собі і в навколишньому середовищі заради самоузгодженості та узгодженості довкола себе. Саме тому всі знання, отримані людьми, є обмеженими та наближеними. Саме тому кожен має право на “свого” автора чи свою парадигму, і не тільки в науці.

Принцип самоузгодженості, автентичності суб'єкта є чи не найголовнішою умовою його щастя (людина), ефективності (організація) або благополуччя (соціум). Самоузгодженість і реальна ідентифікація суб'єкта в соціумі стають запорукою його психічного і фізичного здоров'я, ефективної самореалізації та впевненості у собі. Виходячи з цього принципу у природі чи соціумі не існує більш чи менш фундаментальних часток: усі частки цілого однаково важливі для його нормального функціонування. Так само в науці не існує більш або менш фундаментальних понять і категорій. Усі мають рівний статус.

Існування глибокої непізнаної психічної реальності як плетива різноманітних взаємовідношень ми приймаємо за методологічний пункт відліку і констатуємо її відносну незмінність як умову існування Землі (антропний принцип). Звідси маємо незмінність і цілісність людської природи взагалі (як вічного процесу енергетичного та інформаційного обміну і, як наслідок, – взаємовідношень між частками цього обміну) та розірваність психічного в окремих частках. Останнє було б нормальним, якби люди і соціуми, незважаючи на відмінності, поважали і зберігали свою спільну цілісність та її цінності. *Але психологічно різне сприйняття світу, оформлене в різних релігіях та ідеологіях, лінійне уявлення про поступову ідеологічну еволюцію всіх суспільств від тоталітаризму до демократії надто затягнулося, загрожуючи людству загибеллю.*

Теорія психофракталів заперечує цю лінійність і привертає увагу дослідників і політиків до глибинно-історичної взаємозалежності “моменту збірки” соціумів (спільнот) і найбільш адекватної, близької до цінностей, що генеруються цим моментом, ідеології. З цієї позиції ті чи інші спільноти мають повне цивілізаційне право вибирати будь-яку ідеологію і будь-який життєустрій в якості матриці цілісності спільноти, її солідарності. Справа лише в *культурі*

певної ідеології: чи то тоталітарної, чи то демократичної. Деякі народи здатні найтоталітарнішу ідеологію перетворити на гармонійний суспільний порядок, що дає наснагу і відповідний настрій людям.

Властивістю і ознакою еволюції, як відомо, є закон зростання спеціалізації у природі та суспільстві, а показником і критерієм дії цього закону виступає психофрактал. Можна сказати, що сенс життя кожного суб'єкта (зінстальований в нього універсальною матрицею) полягає у наповненні унікальної частини свого психофракталу, а спільноти – у відпрацюванні спільної трансісторичної місії, що, своєю чергою, є умовою відпрацювання місії “головною” універсальною матрицею людства і Всесвіту. Зробити це можна, не заважаючи іншим самостійно наповнювати їхнє власне “ім'я”, визнаючи й поважаючи його унікальність і сакральність. А соціоцентричну мотивацію (як протилежність егоцентричній) – будувати на основі того спільного минулого, теперішнього і майбутнього, що закладені в еквіфінальній етиці людства.

На перший погляд здається, що архетиповий менеджмент є альтернативою поширеного принципу Е. Бернштейна “Рух – це все, а кінцева мета – ніщо”. Ми начебто нав'язуємо читачеві протилежну дихотомію: “Становлення душі – мета, а все інше – тільки засіб її досягнення”. Насправді АМ сповідує серединний, об'єднувальний шлях.

Головне, з точки зору АМ, – це навчитися жити між цими двома дихотоміями і у процесі бурхливих життєвих рішень не відходити надто далеко від внутрішнього голосу душі.

Може, це здивує читача, але з такої методологічної висоти можна спуститися на будь-яку практичну проблему, зокрема на проблему “політики пам'яті”, яку пов'язують або з ідеологізацією минулого, або з можливостями ідеологізації знань про минуле і яка по суті виконує функцію прикрашання колективної Персони. Зрозуміло, що в колективній пам'яті зберігається не тільки те, що солідаризує людей, залишаючись стійким смислотворним чинником соціетального психофракталу, але й те, що роз'єднує людей усередині суспільства. Людство знає, чому зникали потужні цивілізації: ними починали керувати слабкі психологічно недорозвинені бездуховні люди, які загострювали внутрішні суперечності у спільноті, аби залишатися при владі.

Проте жодне суспільство і жодна людина у світі не можуть обійтися без власної розумної політики пам'яті, в якій необхідно розрізняти архетипи і квазіархетипи. Останні зазвичай використовуються як інструменти політичної боротьби або маніпуляції іншими людьми і більше прив'язані до актуального моменту, ситуації тощо. Приклади: політична концепція “голодомору-геноциду” або ж надмірна героїзація вояків ОУН-УПА. Це було нав'язано згори і є типовою політично організованою маніпуляцією суспільною свідомістю.

Другий образ – самоорганізований: наприклад, коли діти залишають свої улюблені іграшки в меморіальному комплексі “Хатинь” або на пам'ятних плитах з назвами нацистських дитячих таборів. Назвати це політичною маніпуляцією складно, бо існує невичерпна пам'ять серця, гуманних смислів і цінностей. Людина з нормальною психікою завжди буде співчувати тим, хто не дожив свого віку і сильно страждав, бо це несправедливо. Навіть якщо йдеться про давню давнину. Бо існує етичність природи, про яку говорить Умберто Еко. Основні принципи природної етики збігаються із принципами етики, що заснована на вірі у трансцендентне. І неможливо не визнати, що вони залишилися в нашому серці завдяки *фундаментальній програмі спасіння*, що закладена в деяких архетипах. Носієм цієї програми є архетип альтруїзму–егоїзму. Останній може бути визначений як сума інстинктів та емоцій, на які спирається совість. Багато вчених вважають, що альтруїзм є вродженим архетипом, а не виховується кимось, що інстинкти не можуть бути результатом індивідуального досвіду, хоча можуть посилюватись або послаблюватись протягом життя. Говорячи про альтруїзм, Ефроїмсон використовує такі вислови, як “безумовний рефлекс”, “комплекс етичних реакцій, що наслідуються”, “етичний інстинкт” та ін. Говорять про те, що вродженого егоїзму не існує і що кількість людей із низьким потенціалом альтруїзму у світі суттєво менша. Тому що все, що створено проти людей, – неміцне і недовговічне. Навіть імперії та диктатури, що здавалися непорушними, рано чи пізно зникають, залишаючи за собою горе, руїни і постаті деспотів.

Думається, не все так просто. Немає добра без зла, як не може бути вродженого альтруїзму або егоїзму. Морально-етичні навантаження смислів завжди надто категоричні. Психічні ж елемен-

ти відрізняються від етичних тим, що замість нормативної категоричності в якості регулятора поведінки людини виступає душа, пов'язана з вищими ритмами та вищою гармонією. І заради тих ритмів чи гармонії іноді доводиться скривдити чи обманути. Не можна сказати, що на віки може творити лише альтруїзм. Тим більше що й досі психологи не мають його прийняттого визначення. І не можна сказати, що в об'єктивних (квантових, космічних, польових) співвідношеннях немає конфліктного чи взаємопогашального типу відношень.

Проте архетипову символіку можна цілком вдало “вплести” в політику зміни національної ідентичності, створення нових пантеонів героїв і жертв, зірок і вічних їхніх супутників, торгових брендів, псування стосунків із сусідами тощо. Архетипові образи, риси, характеристики, потреби використовують у рекламі неякісної продукції тощо. Але в тому, що люди “купляються” на архетипову символіку, самі архетипи не винні. Просто люди не володіють достатньою психологічною грамотністю й до того ж мають зайву купу грошей, щоб купувати непотріб. Можна твердити, що архетипи завжди будуть притягувати і віддавати людям власну потужну енергетику. Але нам необхідно прислухатися до своєї “внутрішньої людини”, яка знає, що природа будь-якого архетипу є андрогінною, цілісною і що в архетипі альтруїзму міститься архетип егоїзму. І саме егоїстична частка архетипу впізнає “нерідну” ситуацію або сюжет. Тільки прислухайся!

Механізмом відбору колективної та індивідуальної правди може слугувати механізм розщеплення архетипу. Архетипи “добра і зла”, “альтруїзму і егоїзму” містяться у будь-якому мотиві і виконують роль вічного “архетипу межі”, за яку не можна переходити, за якою починається не тільки руйнування людиною чужого життєвого простору, але й саморуйнування. В будь-якій ситуації політику, продавцю, виконавцю треба робити вибір – зупинитися або перейти межю. Архетипове пов'язане з усім інформаційним полем, що діє на людину або спільноту. Інформаційно-енергетична мережа смислів і вчинків відповідає передбачено: якщо ти десь зупинився заради істини, тебе може вигнати роботодавець, але в іншому місці на тебе чекає винагорода.

Отже, психологічне здоров'я суспільства залежить як від ментальних характеристик і в цілому від культурних архетипів на-

роду, так і від його політико-управлінської еліти. Остання повинна враховувати силу колективного несвідомого у значущих соціальних ситуаціях, а не маніпулювати ним у власних інтересах. Політик не може бути корисним для суспільства, якщо він не має власної душі, яка здатна відчувати “архетип межі” у своїх рішеннях.

У політичній психології можна виокремити принаймні два підходи до психополітичної феноменології.

Один, так званий “громадянський”, іде ще від Платона й сповідує гармонію і подібність “людини великої” (суспільства і політичної влади) та “людини малої” (пересічного індивіда). Йдеться про відповідність політичних втручань природі людини і психологічним закономірностям її розвитку. Говто політику суспільства потрібно будувати так, щоб “людина велика” і “людина мала” крокували в ногу, підтримували і коригували одна одну, щоб політичні рішення враховували стан психологічного самопочуття населення, рівень його загального розвитку, добробуту і потреб. Це ліберальний, партнерський, колаборативний, цивілізований підхід.

У межах другого підходу, що йде від Маккіавеллі й отримав назву “державницького”, політична ефективність ніяк не пов’язується із психологічним станом населення. Соціетальні психополітичні властивості, процеси, стани ігноруються. Як ігноруються ті чи інші тенденції, що ведуть або до культурного розвитку, або до деградації людини. Зрозуміло, що така політична “ефективність” спричиняє соціальну напруженість, конфлікти, соціальну несправедливість, недовіру людей до держави і до собі подібних тощо.

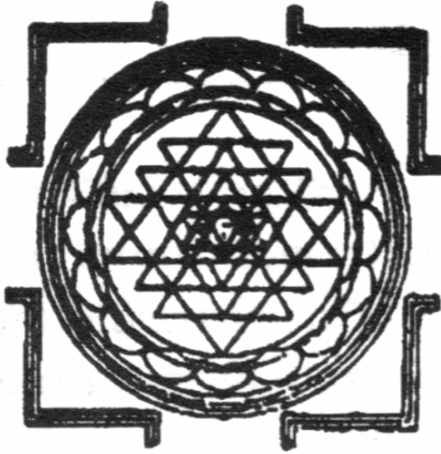
Психологічна атмосфера в суспільстві визначається мірою співвідношення між проявами того чи іншого підходу в політичній картині суспільного буття. В сучасній політиці неможливо дотримуватися якогось одного підходу. Важливою є лише міра. Збалансована міра актуалізує громадянську ініціативність, законслухняність і солідарність, незбалансована – породжує серйозні психологічні бар’єри на шляху до цивілізованої взаємодії людини, мас і влади.

Потужним гальмом нормального розвитку суспільства і особистості є негативна психічна енергія, яка акумулюється в колективному несвідомому внаслідок нереалізованості важливих потреб та різноманітних індивідуальних елементів психічного. Нереалізовані

можливості людини або спільноти набувають несвідомого характеру і перетворюються на негативну психічну енергію, яка стає джерелом моральної деградації людини і суспільства. Така енергія, своєю чергою, актуалізує і підтримує, навіть потребує саме державницького стилю політичного правління.

Але вихід є. Це те, про що сьогодні не говорить хіба що ледащий: *починаймо із себе!* Архетиповий менеджмент ставить за мету допомогти людині забезпечити такий рівень розуміння, критичності, самореалізованості та внутрішнього спокою, який зможе протистояти державницькій сваволі, атакам абсурдних медіавікликів і панічним діям натовпу.

За К. Г. Юнгом, глибинний вплив політики на людину забезпечується силами колективного несвідомого. Цей вплив здійснюється потужною позаперсональною феноменологією, з якої ми обрали ту, яка реально працює в повсякденному житті – і не тільки політичному. Саме цій феноменології, яку ми виокремили у процесі цілеспрямованого багаторічного спостереження і яка є неусвідомленим бар'єром для сучасного управлінця, присвячені наступні розділи.

5 Архетип трансперсональних відношень

В кожний момент моєї біографії існують "сучасники"...
"попередники"... "спадкоємці". Серед моїх сучасників є ті,
з ким я поділяю не тільки час, а й простір...
Будемо називати таких сучасників партнерами,
а відношення між ними – прямими
міжособистісними відношеннями.

А. Шюц

Однією з головних категорій архетипового менеджменту є категорія "відношення". Життя видається нам успішним, приємним, радісним тоді, коли ми перебуваємо в атмосфері значущих і гарних стосунків, і навпаки – сумним, тривожним, якимось затемненим у разі постійних непорозумінь з людьми. Що ж треба знати

менеджеру, як і кожній людині, про *надособистісну, трансперсональну, архетипову природу відношень?*

Конституювання інтерсуб'єктивної реальності. Конституювання феноменології інтерсуб'єктивного простору є процесом означення, виокремлення тих переживань, на основі яких неусвідомлено пізнається навколишній світ. Цей процес відбувається як на рівні інстинктів, так і на рівні свідомого осмислення буття. Аналіз процесу конституювання буде неповним, якщо залишити без уваги ті *підсвідомі акти*, завдяки яким виникають інтерсуб'єктивні зв'язки. В цьому процесі основну роль відіграють архетипи і психофрактали. Саме *наявність цих компонентів колективного несвідомого в кожній індивідуальній психіці* уможливорює існування інтерсуб'єктивного простору, поля, феноменології “Ми”. Інтерсуб'єктивність у феноменологічній філософії прагне до структурованості у певній послідовності, але першою умовою або “методичною основою” конституювання є самоконституювання кожного у плані єдності тіла, духу і трансцендентної душі. Згідно з феноменологією Е. Гуссерля, будь-яка подія зрештою зводиться до функціонування трансцендентної суб'єктивності.

Інтерсуб'єктивне конституювання – це процес, який у певних пунктах презентується структурою (простору, групи, особистості, душі) і триває далі. Причому відчуття трансцендентального в Іншому потребує від людини радикальної реформи мислення, тобто досягнення феноменологічної установки свідомості і, додамо, несвідомого. Відчуття розглядається Гуссерлем як інтенціональна *структура*, що охоплює *переддані чуттєвість і специфічну апперцепцію* людей, які опиняються в єдиному просторі.

Неважко зіставити поняття інтуїтивного прозріння Гуссерля і поняття архетипового менеджменту, в якому психофрактал якраз і постає феноменом-*структурою*, що містить у собі *переддані* можливості специфічних (спеціалізованих, за нашою термінологією) психічних функцій, у тому числі чуттєвості й апперцепції.

В нашій теорії найважливішою для людини трансцендентною суб'єктивністю виступає її психофрактал як структура архетипів – начебто ірреальна, невидима, але цілком функціональна частка психічної матриці в реальному житті. Людина – це дволиккий Янус, один лик якого обернений у трансцендентне, а другий – в емпірич-

ний простір взаємоперебування з іншими. Двоїстість такої природи кожного з нас апіорі обумовлює існування інтерсуб'єктивного простору, первозданна структура якого нагадує вивірену *ідеальну структуру піднебесся* (те божественне, якого треба прагнути за антропним принципом), а “окультурена” структура відтворює *реальний світ людських відношень*, стосунків, взаємин, співвідношень.

Існують різні рівні вивчення феномена відношень. Та й сам феномен по-різному навантажується навіть в одній науці, наприклад у психології, не кажучи вже про природничі або точні науки.

Реальність, в якій людина живе, є ситуативною, мінливою, багатозначною і багато в чому символічною. Така реальність завжди стоїть між людьми, що спілкуються, живуть або працюють разом, випадково зустрічаються і розходяться... *Ситуативна реальність*, що є призмою будь-яких відношень між людьми, по суті є призмою відношень людини до світу взагалі і, зокрема, до людського світу. Виходячи із цієї тези можна сказати, що головною управлінською проблемою у сфері людських стосунків є підвищення рівня диференціації психофрактальної реальності з метою оволодіння нею і прийняття правильних форм поведінки.

Феномен *реальності* ширший за феномен *ситуації*. Реальність вбирає в себе стійкі закономірності фізичних, біологічних, соціологічних, інформаційно-енергетичних властивостей *поля*, в якому формується та чи інша ситуація. Поле ж створюється людьми, організаціями і спільнотами, які навіть гадки не мають про те, що вони створили і що з цим робити. Насправді ж створюється *структура інтерсуб'єктивної реальності*, яка і є неусвідомленим механізмом, що регулює форми поведінки, від яких залежать стосунки, взаємини, відносини, ставлення, відношення.

Трансперсональні (об'єктивні) відношення. Ми аналізуємо і привертасмо увагу до *архетипових відношень трансперсонального походження*, які на рівні сильного режиму або психоінстинкту проявляють себе незалежно від бажання людей і які стосуються передусім взаємин, ставлень, відношень. Тут людина не протистоїть природі і природа не протистоїть людині – тут вони є єдиною цілісністю. Потрібні психологічна культура, підготовка, певні акценти соціалізації для того, щоб можна було б жити у злагоді з усіма, не зраджуючи свою природу. А тому необхідно враховувати

існування цього “сильного” (сильнішого за людину та її бажання!) рівня відношень, щоб не поспішати із висновками щодо якостей людини, з якою, скажімо, “не все так просто”. Усвідомлення існування рівня об’єктивних відношень невимушено підвищує рівень толерантності людини, комфортності та успішності її спілкування.

Нагадаємо, що у традиціях західної культури є пошук і віднаходження реальності в речовині, в тому, що можна помацати, сфотографувати, перевести з одного банку в інший... Східні мислителі схильні бачити реальність у взаємозалежностях, взаєминах, стосунках, психологічні аспекти яких є продовженням природних. Взаємозалежності й відношення, які існують у природі – між атомами, протонами, електронами, піонами, мюонами, фотонами, нейтріно, а також між різними полями і атмосферними потоками, – функціонують і у психіці людей, які також притягуються, відштовхуються, активізують, нейтралізують, знищують одне одного або самознищуються. І йдеться тут саме про метавідношення, про міжфрактальні залежності, про природне психічне, а не про наслідки соціального виховання. Творчі життєві ситуації, які не вкладаються в тороване й звичне, виявляють саме ці, об’єктивні, вищі, не людиною людині дані залежності. У факті цілісності явищ мікро- і макросвіту ми не можемо зрозуміти сутність однієї частки, не з’ясувавши сутності усіх інших хоча б у макромасштабі. “Зарядові стани” явищ мікросвіту і макросвіту однакові. Це означає, що окремі люди, як і, наприклад, елементарні частки, піони, мають психологічно позитивний, негативний і нейтральний заряди. Але у взаєминах з іншими людьми (як це відбувається з елементарними частками нейтріно) виявляється, що позитивний заряд активізується і має розвиток тільки з певними іншими, так само як негативний і нейтральний. У природі і в людському житті існують також залежності, несумісні із фізичним життям, залежності віртуального обміну тощо.

Трансперсональні відношення в теорії самоорганізованих систем. Останню частіше називають теорією інформаційного метаболізму або соціонікою. Чітку модель первозданного фрактального архетипу (душі) створили вчені, які побачили відображення у ньому цілісності Всесвіту, універсальної матриці психічного. Звичайно, душу змодельовати цілком неможливо, вона у кожного сягає

глибин Всесвіту, але типологію душ – уповні можна. Бо впродовж усього відомого нам життя людства основні патерни поведінки людини весь час повторюються й залишаються незмінними.

На сьогодні рівень аналізу трансперсональних відношень* в якості необхідного моменту зв'язку всіх явищ, зумовленого матеріальною єдністю світу, найповніше представлений в соціоніці, що має своїм корінням теорію інформаційного метаболізму А. Кемпінські, “психологічні типи” К. Г. Юнга, теорію систем, кібернетику і багато іншого наукового матеріалу. Соціоніка зареєстрована як “теорія самоорганізованих систем” у Російській академії природничих наук за головного авторства литовської дослідниці (зокрема й соціолога за фахом) А. Аугустинавічюте**. Архетипова теорія Юнга отримала розвиток також у типологіях Маєрс-Брігс, Д. Кейрсі та М. Бейтс, К. Пірсон, О. Крегера, Дж. Тьюсон, Х. Ратледжа, П. Тайгера, Б. Беррон-Тайгер і багатьох інших. Усі архетипові типології працюють і мають практичне застосування в соціології, психотерапії, профдобрі, політиці, ринковому світі тощо.

У вітчизняній психології про тип метаболізму (тобто обміну) говорив Б. Ананьєв. Певну глибинну структуру, яка будується на співвідношенні різних систем життєвих взаємин особистості, що породжують боротьбу між ними, виявив О. Леонтєв. Перехід відношень у риси характеру був зазначений А. Лазурським. На наших теренах юнгівська типологія зазвичай трактується як типологія характеру поряд із типологіями Е. Кречмера, П. Ганнушкіна, К. Леонгарда, А. Лічко та ін.

Проте *К. Г. Юнг не просто створив типологію характерів: він виокремив трансперсональні, архетипові компоненти психічного, те чи інше відношення між якими породжує нову психосоціальну феноменологію. В його типології ці універсальні компоненти працюють по-різному залежно від того, в якій структурі вони функціонують. У теорії психологічних типів Юнг виділив два базові*

---

* Термін “трансперсональні відношення” – наш, у соціоніці ці відношення називаються інтертипними (між типами інформаційного метаболізму).

** Аугустинавічюте А., Богдашевский Р., Алексеев В. Явление самоорганизации динамических структур межличностного взаимодействия в человеческом сообществе (Заявка на научное открытие № А-028 от 23. 03. 1995).

архетипи сприймання: інтроверсію (душа перебуває головним чином під впливом внутрішнього світу) і *екстраверсію* (фокус уваги міститься у зовнішньому світі). Всередині цих двох базових способів ціннісної орієнтації Юнг описав *чотири базові архетипи властивостей – мислення, почуття, інтуїцію та відчуття*. Архетипи сприймання і властивостей можуть комбінуватися по-різному (наприклад, інтровертний інтуїтивний мисленнєвий тип або ж екстравертний, орієнтований на відчуття, чутливий тип), утворюючи певні *психофрактальні структури*. *Модель психофракталу* найзручніше уявити собі саме як структуру, елементами якої виступають вищезазначені інтегральні психічні функції.

До речі, приблизно в той же час наука відкрила “генетичний код” (принцип кодування спадкової інформації в живих організмах), алфавіт якого має теж усього чотири літери – азотисті основи А (аденін), С (цитозин), G (гуанін), Т (тімін)! Містика чи Всесвітній розум (Бог)?

Працюючи в дискурсі соціоніки, литовський дослідник Н. Н. Медведєв увів поняття *першоцеглинок* (тобто *архетипів*) *світосприйняття*, які він зіставив із поняттями Юнга: *інтуїція – це час і часові співвідношення, сенсорика (відчуття) – це простір і просторові співвідношення; логіка (мислення) – це матерія і співвідношення між матеріальними, видимими об’єктами; етика (емоції) – це енергія і енергетичні співвідношення*. В дужках наведені терміни Юнга, які були відкориговані й уточнені А. Аугустінавічюте. Поряд з її аргументами наводяться думки самого Юнга, які знайшли відображення у хрестоподібній моделі психіки, що викладена ним у Тевікстокських лекціях.

Тож коли йдеться про архетипові психічні функції, то маються на увазі саме ці функції. *Архетиповість цих функцій* виводиться з їхньої трансперсональної природи і повної достатності для опису психіки, що й було показано К. Г. Юнгом і А. Аугустінавічюте.

На сьогоднішній день соціонічна модель *ТІМу* (*типу інформаційного метаболізму*) якнайкраще ілюструє природу психофракталів.

За Юнгом, існують різні способи світосприйняття і функціонування людини, закладені в неї природою. Врахування цих способів успішно використовується в терапії пар, у бізнесі, а також у клінічній терапії, де різні типи потребують різного лікування. У

неструктурованому вигляді всі праці Юнга містили ідею різних відношень між різними типами людей і культур. Що ж до Аугусті-навічюте, то вона вивела неструктуровану ідею Юнга на рівень чітко структурованої типології, що складається з моделей природної надсистеми, основним механізмом функціонування якої є механізм інформаційного метаболізму, тобто обміну. Саме в контексті *певного характеру обміну і функціонує архетип трансперсонального (об'єктивного) відношення*.

Отже, в контексті обміну різниця між людьми – саме у способі, яким вони бачать і обробляють всю внутрішню і зовнішню інформацію. Цей спосіб є основою психічного життя кожної людини, груп, організацій, культур, спільнот, народів.

Доцільно виокремити головні положення теорії обміну, які необхідно враховувати кожному менеджеру, аби успішно управляти власною психікою та психікою інших:

- усю інформацію людська психіка обробляє за допомогою чотирьох основних дихотомій, утворених із протилежних пар психічних функцій;

- кожний аспект інформаційної реальності обробляється цими функціями, немовби своєрідним процесором; нерівномірність обробки інформаційних аспектів усередині ТІМу не є хаотичною: вона підпорядковується чітким правилам і постає як певна ієрархічна структура;

- потужність і роль кожної психічної функції у людей з різними ТІМами є різною;

- кожний ТІМ людини описується специфічною моделлю, з якої ясно видно, який саме аспект реальності даним індивідом опрацьовується найкраще, які у нього можуть виникнути проблеми, які цінності й люди приваблюють даного індивіда тощо; в ТІМі закріплено нерівномірність присутності кожного з аспектів у цілісному явищі (частковість психофракталу); ТІМ є природженою характеристикою індивіда, яка полягає саме в цій нерівномірності щодо обробки кожного з аспектів реальності. Для менеджера це виглядає як сильні або слабкі сторони людини. Насправді ж слабких сторін немає! Є різні завдання, які просто можуть потрапити не за своєю адресою; а це вже завдання управлінця – знайти вірну адресу;

- існує 16 способів обробки інформації (ТІМів), між якими існують ті самі об'єктивні *метавідношення*, про які ми неодноразово згадували;

- груповий суб'єкт теж характеризується ТІМом і перебуває в об'єктивних (міжфрактальних) метавідношеннях з іншим груповим суб'єктом; це положення дає можливість аналізувати національні та інші міжгрупові відносини;

- цілісність, яку утворюють ці 16 ТІМів, має назву *соціон*; соціон – це феномен сакральний і невивчений, він сам себе захищає і береже, в ньому криються ще незвідані, божественні закони буття. А. Аугустінавічюте називає його найменшою одиницею людства або моделлю суспільства в мініатюрі, а людство вона характеризує як соціонне за своєю природою.

Для початку можна було б обмежитися двома типами відношень – більш або менш *консенсусними* і більш або менш *конфліктними*, *симетричними* і *асиметричними*. У природі вони спостерігаються як тяжіння та відштовхування. Але практика показує, що вони мають дуже багато відтінків, і в кожному з них існує проекція сутності того, хто спілкується, і того, хто спостерігає. Із таких проєкцій складається інтерсуб'єктивний простір. Людина може краще зрозуміти себе у процесі спостереження за відношеннями, що склалися в колі її постійного спілкування.

Йдеться про 16 типів відношень за унікальною таблицею В. Ляшкявічюса: *дуальні, напівдуальні, повна протилежність, міражні, дзеркальні, конфліктні, ревізії (два в одному: або ти виступаєш ревізором, або інший), активації, квазітотожності (паралельні), соціального замовлення, соціального приймача, тотожності, родинні, супер-Его, ділові*. Характеристика цих відношень міститься у багатій соціонічній літературі.

В інтерсуб'єктивному просторі поза бажаннями партнерів зі спілкування спрацьовують інформаційно-енергетичні потоки між ними (симетрично або асиметрично) і зразу ж виникає або довіра (недовіра), або розуміння (нерозуміння), або симпатія (антипатія) тощо. Те саме відбувається у феноменології нелокальних зв'язків.

За цінностями, що містяться в ТІМах, соціон розпадається на *чотири квадри* – специфічні квартети ТІМів, відношення між якими є максимально комфортними. Квадри виконують роль демонстраційного атрактора для тих, хто шукає своє коло. За змістовими,

ціннісними, енергетичними, в цілому психологічними характеристиками чотири квадри є взаємодоповнювальними в соціоні. На них базуються стилі управління, ідеології, зразки корпоративних культур і субкультур. Вони є неусвідомленим чинником створення політичних та інших партій і громадських організацій спеціалізованого типу. В історичному процесі саме квадри, що прийшли до влади, “малюють” сценарії, за якими відбувається реальне життя в суспільстві. Директор Українського міжнародного інституту соціоніки О. Букалов сформулював циклічний закон історичного розвитку – *закон змінюваності квадр.* Погляд на історію як на зміну психологічних соціетальних установок є досить перспективним, його величезний прогностичний потенціал підтверджується аналізом фактів історичного минулого і теперішнього; політичні, психологічні і в цілому соціальні прогнози є реальною можливістю, оскільки в соціоні працює *структура інтертипних відношень*. А в будь-якій структурі завжди є закономірні залежності.

За ТІМною спеціалізованістю соціон розпадається на *чотири клуби: перетворення* – клуб “виробників-технологів”; *пізнання* – клуб “саєнтистів”; *оцінювання* – клуб “соціалів”; *спілкування* – клуб “гуманітаріїв”. Така “клубна спеціалізація” носія ТІМу закріплюється також у понятті “провідної діяльності”, тобто найкращої реалізації суб’єкта у відповідних аспектах.

Певне відношення між клубами і квадратами в рамках групи, організації або спільноти породжує певну атмосферу, ідеологію, тип стосунків, взаємин тощо.

Соціоніків можна критикувати лише за відсутність активності у розробці й популяризації питань, що мають цивілізаційне значення. Адже соціонічна аксіома про те, що одна людина через свою $1/16$ не може сконструювати автентичне для всієї спільноти знання (дію), потребує *виходу на парадигму колективної сили нової якості та нової свідомості*. Недарма недавня Нобелівська лауреатка Е. Остром отримала премію саме за ідею ефективності позаринкових економічних і соціально-психологічних транзакцій. Адже саме у соціоні кожний окремих ТІМ і вся група здатні набути цивілізаційно нових якостей!

Отже, послідовниками Юнга з його типів по суті була створена *модель психофракталу* – ТІМ, що складається із домінуючих психічних функцій, які притаманні носію психічного від наро-

дження (якщо йдеться про людину) або від моменту остаточної “збірки” (щодо літературних, архітектурних чи мистецьких форм), або від процесу історичного формування (соціетальна психіка). Важко сперечатися з геніальною ідеєю Юнга про одухотвореність (психічність) усього, чого торкається рука Бога і рука людини, створеної за його образом і подобою. Юнг казав, що єдиною безпосередньою формою існування є психічна форма.

Таким чином, необмежена кількість фрактальних архетипів укладається всього у 16 базових, які при народженні за невідомим науці законом (гіпотетично – за матрицями Грофа) втілюються в індивіда і стають основою формування його характеру, цінностей, смаків, тобто трансперсональних відношень. Проявляючись в людині, ТІМ стимулює певну модель поведінки, налаштовує психіку на певну інформацію і певне ставлення до неї.

За утвореними моделями психічного можна типізувати не тільки людей та їхні утворення, а й спільноти, організації, ситуації, речі, товари, послуги тощо. І не просто типізувати, а й *на основі об’єктивних відношень між ними прогнозувати динаміку процесів – як політичних, так і ринкових, економічних.*

Психофрактальний закон відношень. Міжособистісні відношення ґрунтуються на внутрішньоособистісних. Розуміння будь-яких психосоціальних процесів як взаємодії та зв’язку між різними структурними елементами індивідуальної чи соціетальної психіки дозволяє наблизитись до вирішення проблем інтерсуб’єктивного простору як простору культурних інтеракцій.

Домінування консенсусних внутрішніх відношень структурує навколо себе консенсусний простір, а конфліктних відношень – конфліктний. Конкретні зразки трансперсональних відношень заковані у Біблії, Корані, міфах, легендах, казках, приказках. Відношення як архетипові конструкти являють собою філогенетичну, видову пам’ять людства: дуальність як первинні міфологічні відношення (Адам і Єва), міражні як первинні ритуальні форми законаних; так само любов, співробітництво, довіра, повага, ненависть, конфлікт, підозра, контроль, зрада є архетипами сімейно-шлюбних, змішаних, виробничих та інших відношень, витоки яких за бажання можна знайти в етнографічній, культурологічній та іншій літературі.

Трансперсональне у практиці. Саме цей фантастичний факт поєднаності усього з усім за допомогою психічного породив безліч маркетингових ініціатив. Виявляється, що не так вже й багато груп однодумців (консенсусних груп) має враховувати продавець – усього 16. Їх можна укрупнити за квадратами, і тоді вийде всього чотири групи, об'єднані спільними цінностями праці, відпочинку, життєвлаштування і всього того, що продається і пропонується людям. У політиці це видно на прикладі найпоширеніших ідеологій – їх всього чотири (авторитаризм, тоталітаризм, лібералізм і демократія), і вони теж пропонуються і продаються.

Технології реклами і піару активно звертаються до архетипових структур, що дозволяє ефективно маніпулювати споживачькими стереотипами, цінностями, нормами поведінки тощо. На фоні ситуації загальної нестабільності соціально-економічного і політичного життя в Україні впливи найбільш архетипової феноменології мають неабиякий успіх як у споживачів різної продукції, так і у її продавців. Активізація архетипів масової свідомості в сугестивних технологіях не тільки збільшує прибутки бізнесменів, але й заспокоює людей. Останнє забезпечується простим механізмом: кожний може побачити себе членом тієї або іншої групи, що позбавляє людей відчуття самотності і дає відчуття причетності.

Практики ринку і автори численних підручників з управління відразу ж зрозуміли, яке благо зробив для них К. Г. Юнг, відкривши наявність у людей різного походження, рівня культури і освіти однакових особливостей сприймання навколишнього світу і навпаки – різних поглядів на одне й те саме серед членів однієї родини, наприклад. Уже в наш час підтвердилися дослідження А. Р. Лурії щодо різниці в роботі лівої та правої півкуль головного мозку, а також уродженої налаштованості психіки кожної людини на певний тип інформації та певні образи-архетипи. Недарма найближче майбутнє ринку маркетингологи називають епохою образного мислення. Образне сприйняття світу дозволяє людині швидко визначати відповідність того, що пропонується рекламою, своїм внутрішнім потребам. Певний відбірковий механізм психіки дає змогу фільтрувати потужні масиви інформації і зосереджуватися “на своєму”. Керівники фірм використовують у своїй роботі з підлеглими так званий мотиваційний менеджмент, який базується на типах, описаних у роботах Д. Кейрсі і М. Бейтс, а також А. Аугустінавічюте та

її послідовників. Це, наприклад, образи Володаря, Каноніка, Естета, Воїна, Мислителя, Друга, Дитини, Мандрівника або Шукача, Посередника, Аналітика, Ентузіаста, Наставника, Інспектора, Маршала, Лірика, Політика тощо. Кожному образу притаманна своя система цінностей, потреб, кожний тип реагує на певну інформацію і вибирає тільки “свій товар”. Наприклад, Володар буде вибирати інформацію, яка зможе задовольнити його потреби в контролі й домінуванні, а Естет – потреби в сексуальній привабливості, чуттєвості... Один і той самий товар грамотний маркетинголог зможе продати, по-різному його запропонувавши усім, наприклад, 16-ти ТІМам Аугустінавічюте, які, на наш погляд, найточніше ілюструють і втілюють відкриття минулого століття, а саме – відкриття фракталів.

Колись для задоволення певної потреби люди зверталися по допомогу до конкретного божества. Так, римляни для гарантії перемоги молилися Марсові, для зміцнення влади – Юпітерові, для посилення особистої привабливості – Юноні... У сучасному ж світі, коли скинуті у прірву цілі пантеони богів та богинь, коли втрачається смисл християнської та іншої релігійної символіки, функції божеств у свідомості споживачів дедалі частіше виконують бренди, відповідальні і за красу, й за успіх, і за гарний настрій.

Сучасні уявлення людей існують у колективній та індивідуальній підсвідомості в якості універсальної матриці цінностей і смислів, смаків і пріоритетів. Саме цією матрицею неусвідомлено регулюються певні конкретні рішення людини. *Достатньо акту зустрічі свідомого вибору з підсвідомою матрицею власного психофракталу, щоб утворилося певне емоційне відношення до тієї чи іншої пропозиції ринку товарів і послуг.* В цей момент забезпечується зв'язок між мотивацією клієнта, його ціннісною і смаковою (стильовою) складовою психіки і товаром, який здається значущим, близьким і давно знайомим – або чужим і непотрібним, зайвим. Збіг товару і глибинного архетипового образу забезпечує потребу людини певним чином вбудовуватись у зовнішній світ, не порушуючи своїх внутрішніх засад смислового існування у цьому світі.

Якщо сучасні продавці (а це вже разом із покупцями – цілий психозацікавлений етос у нашому соцістальному просторі) не будуть поглиблювати свої знання у сфері глибинної психоемоційної складової покупців, їхній бізнес буде позбавлений якості культур-

ного. А коли вже йдеться про культуру в будь-якому просторі, необхідно говорити про типи цієї культури, серед яких покупець повинен добре орієнтуватися. Напрацювання типологій в архетиповому менеджменті – справа честі сучасного продавця. *А тип – це певна концепція, смисл, стиль, певна референтна цілісність, якої прагне людина.*

До чого приведе розвиток тенденції психологізації відношень до людей і між людьми, до народів і між народами, до чого приведе можливість маніпуляції людиною за допомогою архетипів її психіки – невідомо. В усякому разі сьогодні ми бачимо абсолютно чітко: маніпуляціям із психічним немає меж в інформаційному медіапросторі – в політиці, торгівлі, статевих і сімейних відносинах, світогляді тощо. Те, що було таємним і віддано богам, стало явним і потрапляє в руки невідомо кому. Чи готове людство до такої трансформації власної свідомості, яка стрімко розширюється за рахунок пізнання несвідомого? Чи повірять люди вслід за вченими у те, що регулювальний механізм їхнього життя міститься у них всередині і що необхідно мобілізувати всю свою увагу і обережність, щоб цей механізм не вмикали інші, кому це вигідно?

Отже, модель простої конфігурації 16-ти ТІМів – це архетипові конструкції, що повторювались мільйони разів і ніколи не перестануть повторюватись. У кожній людині домінує одна із шістнадцяти конструкцій. Цей архетип не професійний і не конкретно-рольовий, він є внутрішнім кістяком психологічного типу.

Дані конструкції (звужена модель психофракталу) є структурою психічних функцій, між якими існують *внутрішні зв'язки і відношення*, що активізуються в інтерсуб'єктивному просторі у різних формах – залежно від стимулювального чинника і рівня душевної автентичності людини. У християнстві зовнішні прояви внутрішньої природи людини називаються іпостасями. Іпостась – це те у предметі нашої уваги, що є доступним пізнанню іззовні. Греки використовували це поняття для позначення трьох виявів сокровенного ества Бога, який відкривається нам як Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий.

Певна річ, вихована людина, як правило, стримує власні природні реакції, і тому ситуація “стимул – реакція” має світський характер. Проте міра світськості залежить від часового чинника. Тривалі співіснування з людиною, природна реакція на яку не сумісна

із фізичним життям, є просто неможливим. Практика показує, що це завершується тяжкими хворобами.

Якщо в суспільстві буде послідовно культивуватися диференційоване детальне знання про архетипову природу психічних структур і відношень між ними, це суттєво мінімізує непорозуміння, напругу, конфлікти, оптимізує взаємодію керівників і підлеглих, політиків і народу тощо. Своєю чергою, необхідною умовою такого просування свідомості є культивування (в системах освіти) поважного ставлення до своєрідності психіки сторонньої людини, подолання стихійних ілюзій відносно того, що “всі мусять бачити, розуміти реальність так само, як я”.

Складність цього завдання в тому, що психіка сторонньої людини – це реальність неявна, незрима; ясні, чіткі уявлення про стани і особливості внутрішнього світу інших людей нелегко будувати й утримувати у свідомості. Таким чином, міжсуб’єктні, в тому числі міжцивілізаційні та інші відношення базуються на внутрішньосуб’єктних взаєминах. Але визнання цього психофрактального закону не означає, що свої внутрішні проблеми суб’єкт завжди має транслювати у зовнішній світ. Саме в цьому – сутність визнання фрактального принципу індивідуальної та соціальної психіки: живи, думай і роби по-своєму, а стосунки з іншими будуй на вищих, *надіндивідних* засадах – засадах доцільності спільної справи або, бери вище, збереження життя спільноти. *Лише парадигма доцільності й любові як освячення психофрактальності (інакшості, частковості) іншого здатна зберегти людину і людство.* Поза такого підходу жодна демократія не допоможе духовному зростанню людності Землі, не піднесе планку морально-етичних ідеалів і толерантності.

Отже, сучасний менеджер не може не враховувати потужний пласт невидимих, але пізнаних процесів, що були описані вище.

6 Відчуття втрати національної душі як ініціація*

Набір генетичних рис даної популяції має змінюватися від покоління до покоління у напрямку якісного переважання рис, корисних для даного суспільства. Таким чином він буде відрізнятися від набору генетичних рис популяцій, що живуть в іншому середовищі.

А. Кемпінські

Соціум, як і людина, має власні параметри, які сформувалися в процесі його історико-культурного розвитку. Ці параметри необхідно

---

* Ініціація – обряд посвячення в нове знання і приєднання до традиції (у нас – до власної ментальності, до власного психофракталу); ініціювання – це процес ініціації, внаслідок якого народжується нове.

враховувати у політичній діяльності та державній службі. Відтак даний розділ присвячується в основному політичним менеджерам.

Одним із таких параметрів є соціетальна психіка як головна умова соціалізації як особистості, так і будь-яких суспільних структур. Ще Платон говорив про “велику” і “малу” людину, з котрих саме якості великої людини (тобто соціуму) справляють детермінуючий вплив на якості малої (тобто особистості). Згодом про “національний характер”, “народ”, “народний дух” тощо писали Ш. Монтеск’є, І. Кант, Г. Гегель, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В. Вундт, М. Вебер, Ж. Лакан, А. Лоренцер, В. Парето, П. Сорокін та ін. Всі вони намагалися осмислити цілісний регулятивний феномен, який важко осягнути і проаналізувати в деталях, але який діє в соціумі разом із явними і зрозумілими на раціональному рівні чинниками. Цей феномен пов’язувався також із “колективними уявленнями” (Г. Зіммель, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, С. Московічі та ін.). Внаслідок певних наукових розробок на сьогоднішній день з’ясовано: 1) що колективні уявлення однорідні, передаються від покоління до покоління невідомими механізмами і поділяються всіма членами даного суспільства – так само як поділяється ними мова (Е. Дюркгейм); 2) що неможливо пояснити соціальні факти виходячи із психології окремих індивідів – так само як неможливо з’ясувати появу сукупності ідей та вірувань певного народу спираючись лише на індивідуальне мислення (Л. Леві-Брюль); 3) що деякі види психічних захворювань людей і навіть великих соціальних груп пов’язані саме з колективними уявленнями (З. Фройд); 4) що останні, перемішуючись із фактами реального життя людей, спроможні видозмінювати як свою структуру, так і характеристики (Ж. Фламан, С. Московічі).

Саме архетипи задають особливості процесові формування національно-психологічних рис. Так, войовничість кавказців прямо пов’язана з архетипами Воїна і Правителя. Витонченість арійців – з архетипом Мага. Російська вольниця – з архетипом Дурня. А українська гостинність – з архетипом Матері-Землі. Тож завдяки архетипам ментальності народи мають свою стійку індивідуальність.

Соціетальна психіка, що лежить в основі менталітету, формується у стародавньому “дитинстві” соціуму, яке має дуже довгу історію, насичену величезною кількістю дрібних фактів. Стратегія і тактика суспільної поведінки, особливості шлюбних відносин, хар-

чування, захисту від ворогів, пристосування до умов даної спільноти тощо – все це колись обумовило утворення комплексів специфічного реагування певної історичної спільноти на внутрішні й зовнішні подразники. Саме ці обставини і тут, на соціопсихічному рівні, демонструють дію закону природного добору. Історія побуту, виробництва, споживання, культури даного соціуму закріплює за ним найбільш дієві, ефективні способи, форми, установки. Сформовані у процесі історичного відбору психосоціальні установки соціуму на ті чи інші форми поведінки, норми реакцій чи способи мислення ще в давню давнину виступали для окремих його представників як природний фон розбудови їхнього власного життя.

К. Г. Юнг констатував, що людина народжується не тільки з біологічною, а й із психологічною спадщиною, яка визначає нашу поведінку і досвід. Більша частина цієї психологічної спадщини закладена у структуру соціетальної психіки. Її зміст – це надособистісний патерн (мотив, сюжет, цінність, мета та ін.) виникнення і функціонування різноманітних форм матеріальної та духовної діяльності в даному соціумі.

На всіх рівнях соціетальна психіка регулює діяльність і поведінку членів даного соціуму, впливає на їхні думки й почуття. Соціетальна психіка описується нами в термінах бінарних опозицій.

Метод опису міфологічних і соціальних структур у термінах бінарних опозицій був широко представлений французькими етнологами Р. Ерцом і М. Грансом, розвинутий вітчизняними вченими А. М. Золотарьовим та М. М. Бахтіним, але пов'язується в основному з ім'ям К. Леві-Строса, у працях якого ми зустрічаємось з “людиною зими” і “людиною літа”, з “холодними” і “гарячими” суспільствами тощо. Бінарні опозиції, за допомогою яких описується соціетальна психіка, також спроможні відобразити особливості історичного та сучасного розвитку соціуму, в якому живе особистість.

Кожна структурна одиниця соціетальної психіки за своєю природою є певним архетипом, сформованим у надрах віків і тісно пов'язаним із культурно-етнографічним контекстом соціуму. Але сутність соціетальної психіки визначається не окремими структурними одиницями, а співвідношенням між ними, способом, яким ці одиниці комбінуються між собою. Від цього способу залежить сила

або слабкість окремих психічних функцій, що виступають в якості відшукуваних структурних одиниць. За своєю сутністю соціетальна психіка – це соціетальний психофрактал, який може бути представлений структурою юнгівських дихотомічних функцій-архетипів. Структура функцій-архетипів доповнюється в нашій моделі двома диспозиційними установками: інтернальністю – екстернальністю і ексекутивністю (жіноче, Ін) – інтенціональністю (чоловіче, Ян).

Українська соціетальна психіка, за багатьма даними теоретичних і практичних досліджень, має архетипову структуру “раціональний етико-сенсорний інтроверт” із домінуванням інтернальності та ексекутивності. Бінарна опозиція “екстраверсія -- інтроверсія” характеризує певну установку соціуму: або на відносини в навколишньому світі, світі зовнішніх об’єктів, у тому числі інших соціумів (екстравертивна установка), або на внутрішні проблеми соціуму, явища і процеси, що відбуваються всередині суспільства (інтровертивна установка).

Екстравертоване суспільство більш відкрите зовнішнім впливам, менш традиційне, асимілює в собі багато різних тенденцій світової культури, економіки, політики тощо (США, Росія, Китай тощо). Такому соціуму притаманні динамічність і підвищена агресивність, потреба і здатність до привласнення великих територій; любов до себе, зовнішня самопрезентація, схильність до ризику і відваги; полегшене ставлення до драматичних подій усередині країни; висока контактність тощо. Дух народу в таких соціумах бентежний і занадто ідеологізований (в Росії нецікавою є людина “без віри”, а у США й Китаї – без специфічного патріотизму), але не дуже заглиблений у свої психологічні проблеми (американські фільми є яскравим підтвердженням цього).

Інтровертовані соціуми більш закриті (Японія, Індія, Україна тощо), орієнтовані на внутрішні тенденції і традиції, потреби та інтереси, можливості й цілі. Вони більш здатні навчатися на власному досвіді, їм притаманне пристрасне ставлення до своїх ідей, своєї культури та її представників, що іноді стає чинником певного відставання від історичної реальності. Народ у таких соціумах спокійний, терплячий, неагресивний, миролюбний: “Нехай буде гречка, аби не суперечка”, “Терпи, душа, – в раю будеш” і т. ін. Реформи в таких суспільствах ідуть повільно, поступово. Превалює тенденція до саморозвитку, а не до розвитку відносин з навколиш-

німи соціумами. Нарешті, інтроверсія поведінкових установок соціуму передбачає наявність такої риси, як індивідуалізм. “Сам собі хазяїн” – життєве кредо українця, якому завжди мріялося мати свій шматок землі, хату, свою справу, не від кого не залежати і бути самодостатнім*.

Бінарна опозиція *"раціональність – ірраціональність"* характеризує соціум із точки зору його здатності до того чи іншого засобу сприймання світу, проблем, явищ і процесів у цьому світі. Як відомо, структура будь-якої практичної дії перебуває у певній залежності від структури і особливостей процесу сприймання, який завжди передує дії. Саме домінуюча установка сприймання є одним із механізмів формування певної картини світу в цілому, на фоні якої відбуваються ті чи інші соціальні процеси, в тому числі процес соціалізації особистості.

В *раціональних* соціумах домінує установка на детальне, точне, послідовне і довершене сприймання будь-яких явищ, процесів, проблем, ідей тощо. Тільки-но якийсь предмет (проблема, ідея) потрапляє в поле уваги раціонального соціуму, він підлягає прискіпливому поелементному аналізу. Просто ідеї чи проблеми в їхньому абстрактному цілісному вираженні раціональний соціум не сприймає зовсім. Ідея має бути розкрита, технологічно розщеплена, наділена чіткими характеристиками, забезпечена засобами її реалізації, баченням шляхів її втілення у життя. Раціональні соціуми прагнуть до безперервного теоретичного і практичного розгортання ідеї, процесу чи задуму. Тому такі соціуми характеризуються смисловою стабільністю і передбаченістю соціальної динаміки. Вони вимагають плановірності, послідовності, поступовості. Класичну Україну, як і більшість європейських країн, можна віднести до раціональних соціумів.

Ірраціональні соціуми сприймають будь-яку ідею цілісно, гештальтом, недиференційованим, єдиним способом. Таким соціумам легше повірити в ідею-гештальт, ніж раціональним. На відміну від раціональних (Німеччина, Британія, Україна тощо) ірраціональні соціуми (наприклад, Росія чи Японія) являють собою мовби

---

* К. Г. Юнг вважав, до речі, що взаємопроникнення екстравертованих та інтровертованих культур є шляхом розвитку цивілізації.

застиглу форму, нагадують “тепличне дитинство”, вони ближчі до міфологічного світосприймання. Але якщо Японії, наприклад, разом з ірраціональністю притаманні також властивості логічності та сенсорності, які “компенсують” певні вади цілісного світосприймання, то Росія з її інтуїтивністю та емоційністю важче пристосовується до практичних вимог часу. Вона спрямована головним чином на інтуїтивне передбачення змін у просторі й часі, тобто на духовну сферу.

Отже, інтегральний тип соціуму збагачується такими властивостями, як *логічність* та *емоційність*.

Логічним соціумам притаманні такі риси: виразна нормативність етичної поведінки населення (британців саме за це називають “сухарями”); домінантне використання у вирішенні життєвих проблем таких критеріїв, як “логічно – нелогічно”, “правильно – неправильно”, “розумно – нерозумно”, “вигідно – невигідно” тощо; прагнення усі проблеми вирішувати власними силами; свою значущість люди підтверджують справами, а не розмовами; вони рідко когось про щось попросять; вони “дистанційно” ставляться до навколишнього світу, що створює імідж “самодостатності” соціуму; їхні обіцянки більш надійні, а їхнє розуміння правди викликає повагу: правда для них – це закон, за яким треба жити. До таких соціумів можна віднести, зокрема, США, Німеччину, Британію.

В *емоційних* соціумах зовсім інша функціональна сила логіки. Вона займає тут підлегле місце. Головні критерії правди для таких соціумів – “добре – погано”, “потрібно – не потрібно людям”, “гуманно – негуманно”, “чесно – нечесно” та ін. Абстрактні теорії без достатнього наповнення емоціями та почуттями неспроможні задовольнити такі соціуми. Тому “правда” і “неправда” тут доволі відносні, а добре те, що приємно людям. У таких суспільствах, як правило, не утворюються нові логічні відносини і нові методи дії. Слабо навчаються такі соціуми і на своїх минулих помилках. Інстинкт самозбереження у них знижений. Страх та інші сильні емоції не дуже лякають людей. Іноді складається враження, що вони намагаються їх знову і знову пережити. Люди більше піддаються так званому “дистресовому досвіду”, тобто негативному непереосмисленому досвіду, що весь час повторюється. Індивід у таких соціумах менш вільний від обставин і самого себе. Неписані колективні правила і табу визначають життя більшості. Нагадаємо, що візантійське християнст-

во, прийняте князем Володимиром, відрізнялося від римського саме своєю емоційністю, етичністю, наближеністю до менталітету Сходу, а не Заходу. Тож суттєві прояви почуттєвості, емоційності ми бачимо як у Росії, так і в Україні.

Диспозиція *інтуїтивності – сенсорності* доповнює попередні властивості соціумів.

Інтуїтивним соціумам притаманна підвищена рефлексивність, що обумовлює розвиток глибокої духовної культури. Але ця культура функціонує нерівномірно, “спалахами”, періодами відродження та спаду; процеси зміни соціальних станів тут нерівновеликі, і їм притаманні кризи. Прагнення нового домінує над прагненням спокою. Реформи і соціальні нововведення реалізуються методом “спроб і помилок”. Розуміння ситуації превалює над можливістю її подолання (Росія, США тощо).

Сенсорні психокультури схильні до стандартних, вже знайомих або навіть канонізованих засобів вирішення соціальних проблем. Момент творчості успішно замінюється копіткою роботою, будівництвом технології життя (в Японії – це технологія економії життєвого простору, у Франції – технологія кохання, творчості, розвинута система смакових відчуттів, в Україні – технологія взаємин тощо). Такі соціуми характеризують практичність і установка братися за реальні справи, потреба і здатність захищати ці справи і всю культуру в цілому, взагалі захищати “своє”. У сенсорних соціумах більше цінується матеріальний продукт, а в інтуїтивних – духовний; у сенсорних помітніше виражене прагнення до комфорту, безконфліктності тощо. В емоційно-сенсорних соціумах більше, ніж будь-де, провадиться політика почуття, а не здорового глузду. Рефлексивність у сенсорних соціумах особлива, з відтінком переживання приємних і неприємних відчуттів. Нарешті, такі соціуми не претендують на демонстративну оригінальність, а розвиваються у відповідності зі своїми внутрішніми тенденціями.

Бінарні опозиції *екстернальності – інтернальності* відображують здатність соціуму до соціальної відповідальності.

Екстернальні соціуми у своїх невдачах і кризах звинувачують когось іншого, вони завжди у пошуках “ворогів”. Вони більш конформні й залежать від інших культур і соціумів. Для них дуже важливими є будь-які авторитети, в тому числі іміджі, ідеологеми і міфологеми. Такі соціуми не вирізняються яскравою толерантністю

в міжнаціональних відносинах, а також в міжособових конфліктах (Росія). Бажання звільнитися від власної відповідальності обертається потребою в директивних формах правління.

Інтернальні соціуми можна назвати сильними. Домінуюча інтернальна установка – це своєрідна сила етосу, його глибинної структури, яка є негласним регулятором суспільного життя. Інтернальні соціуми вирізняються більшою активністю, послідовністю, відповідальністю. У складних обставинах вони шукають не “ворогів”, а об’єктивні чинники, в тому числі історичну логіку фактів і процесів. Таким соціумам притаманні висока задоволеність життям і працею, що пов’язане з розвинутих почуттям активної суб’єктивності (немає звички перекладати своє на чужу голову, звинувачувати когось у тому, що залежить тільки від тебе).

Такі соціуми самодостатні й нонконформні, у них домінують емоційна стабільність, рішучість, високий самоконтроль (Японія, Німеччина, Британія, Україна). Але Україна, асимільована з Росією, набула так званого дистресового архетипу екстернальності, позбутися якого можна лише через копіткий аналіз власних історичних помилок.

Нарешті, інтегральний портрет соціуму доповнюється такою бінарною опозицією, як *інтенціональність – екзекутивність* (або *чоловіче – жіноче*).

У давньокитайській філософії цим властивостям присвячений текст “Хуайнаньцзи”, в якому чоловіче – це розумна родова суть, а жіноче – начало, яке управляє генетичним циклом пір року, а також діяльністю з метою створення домішки. Жіночі першопредки підпорядковані чоловічим. Саме це визначає суть даної опозиції: *інтенціональність* (визначення мети) і *екзекутивність* (виконання, реалізація мети).

Інтенціональні соціуми – це колись Спарта, Рим, а сьогодні – Китай, Німеччина, Британія тощо. Вони вирізняються насамперед сильним вольовим характером, прагненням до самовираження та самоактуалізації, певною аскетичністю. Вони самодостатні й самототожні. В них панують чіткість у діях, порядок, повага до законів, які переходять у стійкі традиції.

Екзекутивні соціуми – такі як Росія, Україна, Індія тощо – вирізняються певною незахищеністю, апатичністю, сугестивністю, наївністю, потребою в союзникові, внутрішньою конфліктністю,

перевагою цінності споживання над цінністю будівництва нового, помірністю в діях, потребою в зовнішніх прикрасах (згадаємо храми цих країн) тощо.

Якщо у “чоловічому” соціумі чоловіки в пошуках ідентичності з ним набувають чоловічої раціональності й діловитості, то в “жіночому” соціумі чоловіки, відриваючись від матері, потрапляють у таку саму, тобто “жіночу”, психологічну атмосферу. Ідентифікація із жіночим соціумом у чоловіків відбувається за жіночим принципом: найбільш відомі з них виробляли не стільки матеріальний, скільки духовний продукт, оспівуючи діяльність, розум, волю та бажаючи саме таким чином змінити реальність (Шевченко, Скворода). Вся реформаторська діяльність у такому соціумі починається і закінчується творенням образів та ідей, які нема кому реалізовувати.

Дана шкала дозволяє також визначити рівень залежності даного соціуму у світі інших соціумів. Тут схожість сучасних шкал зникає. Так, наприклад, екстернальна Франція порівняно з Україною завжди була більш самодостатньою і вільною. А інтернальна у своїх східних регіонах Україна завжди прагнула до союзу з Росією. Пошук партнера – це ознака екзекутивності, жіночого начала в соціумі. Україна історично прагне такого партнера, а українець – соціального резонансу. Проте віднайдення гарного партнера залежить не тільки від екзекутивного начала у психіці. Тут необхідне втручання раціональної логіки, якої так не вистачає Україні. Якби на рівні державно-політичних структур спрацьовували раціональність і логічність, то Україна обирала б не Росію, а Німеччину, Британію або ще краще – Японію. Етичні перевантаження в українській ментальності завжди заважали Україні робити правильний вибір. Проте допомагали зберігати власну гідність, родинні цінності і творчо ставитися до цінностей більш широких взаємовідношень.

Людина, чий життєвий шлях проходить у певному соціумі, який має той чи інший “портрет”, засвоює багато чого із фарб цього портрета. Не дивно, що кожна країна має свій “тип” людини, який яскравіше проявляється в інших соціумах, ніж у власному. Це немовби другий, загальний, тип, який надбудовується над індивідуальним, неповторним у кожній людині. Завдяки цьому загальному типові людина у своєму соціумі не помічає того, що вражає гостей та іноді не дає їм змоги оселитися тут надовго. Так,

Росія та Україна багатьом цікаві, а багатьох вражають своєю неподоланною кризою, яка, здається, не має кінця. Це – прояв специфічності динаміки соціуму, яка складається з перевтілень і взаємозв'язку різних соціетальних станів “Так”, “Ні”, “Інше”.

Взаєморозуміння між народами і людьми лежить у глибокій площині універсальних архетипів, з яких складається психічне японця, британця або українця. Але варіанти поєднання цих елементів, їхня ієрархія різні, звідки й постають різні типи “національного” характеру. Сучасні соціуми поєднують у собі расове, етнічне, національне і стають *соціетальними метаспільнотами*, котрі мають власний тип *психічного складу*, що інтегрує в собі історичне, біологічне і онтологічне. А психічний склад завжди містить певну *спеціалізацію, тобто налаштованість психічної структури на певний спосіб сприймання і обробки інформації з метою отримання певної результативності*. Модель психофракталу японців – ірраціональний сенсорно-логічний інтроверт; американців – раціональний логіко-інтуїтивний екстраверт; французів – раціональний етико-сенсорний екстраверт, німців – раціональний логіко-сенсорний інтроверт, росіян – ірраціональний інтуїтивно-етичний інтроверт тощо.

Інтегральний психофрактал українців неоднорідний за своїм складом і не завжди відтворює відповідність йому всіх регіонів, з яких вона складається. Україна (як і Німеччина) є регіонально строкатою. Так, східні та західні, гірські й степові області мають різні психофрактали, оскільки їхні географія, історія і геополітичне розташування обумовили різні типи провідної діяльності та провідних ритмів життя. Галичина ближча за типом до Угорщини, а український Схід – до сусідніх районів Росії. Якщо в Центрі України домінує ірраціональний сенсорно-етичний екстраверт, то на Заході – ірраціональний сенсорно-логічний інтроверт, а на Сході – ірраціональний інтуїтивно-етичний інтроверт. Відчувається й різниця психофракталів українського села і міста. Київ і Львів – це раціональний етико-інтуїтивний екстраверт, а Харків і Сімферополь – ірраціональний інтуїтивно-логічний екстраверт тощо. Втім, у цілому Україну можна кваліфікувати як *раціонального етико-сенсорного інтроверта*. Соціетальна психіка України відтворює особливості її основної – центральної – частини. Звідси породжуються проблеми управлінського плану: до кожного регіону має бути свій підхід з урахуванням його психосоціальних особливостей,

які пов'язані із специфічними циклами життя, його ритмом і енергією. А на психологічному рівні все це відбивається в мотиваційних установках.

Глибинний рівень інтегрального психічного, або динамічний рівень психофракталу українців, відстежується нами протягом багатьох років, шість із яких представлено в таблиці 1*.

Таблиця 1

Соцістальні (загальносистемні) зміни в українському суспільстві (2002 – 2010 рр.), де N – кількість опитаних, а в дужках – дата проведення опитування

Шкала “Екстраверсія / Інтроверсія”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
<i>Екстраверсія</i>	19,3	32,7	33,4	35,2	38,9	32,3	36,9
<i>Інтроверсія</i>	27,9	17,7	18,6	21,6	20,1	14,4	18,7
<i>Амбівалентність</i>	52,8	49,6	48,0	43,2	41,0	53,3	44,4

* Моніторинг соціально-психологічних змін в українському суспільстві здійснюється з 2002 р. за методикою БАД (автор – д-р психол. наук Л. Ф. Бурлачук, д-р соціол. наук Е. А. Афонін, д-р соціол. наук. О. А. Донченко). Моніторингові дані отримано: у жовтні 2002 р. за участі лабораторії мас і організацій Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (директор Інституту – член-кореспондент НАПН М. М. Слюсаревський); у травні 2005 р. – за участі Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України (директор Інституту – д-р наук із державного управління І. В. Розпуктенко); у січні й грудні 2006 р. та в грудні 2007, 2008, 2009, 2010 рр. – за участі відділу Інституту економіки та економічного прогнозування НАН України (зав. відділу – канд. соціол. наук О. М. Балакірева).

Шкала “Етичність / Логічність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
<i>Етичність</i>	14,6	21,5	23,3	27,2	25,0	13,5	18,8
<i>Логічність</i>	20,8	12,5	13,5	9,8	10,9	9,5	14,0
<i>Амбівалентність</i>	64,6	66,0	63,2	63,0	64,1	77,0	67,2

Шкала “Ірраціональність / Раціональність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
<i>Ірраціональність</i>	12,2	8,9	6,3	8,4	7,9	5,6	6,6
<i>Раціональність</i>	26,4	34,2	37,4	39,4	38,3	34,0	41,0
<i>Амбівалентність</i>	61,4	56,9	56,3	52,2	53,8	60,4	52,4

Шкала “Інтуїтивність / Сенсорність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
<i>Інтуїтивність</i>	8,1	23,2	26,5	28,5	29,9	18,6	25,0
<i>Сенсорність</i>	12,9	20,6	20,5	21,7	21,0	15,9	20,7
<i>Амбівалентність</i>	79,1	56,2	53,0	49,8	49,1	65,5	54,3

Шкала “Екстернальність / Інтернальність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
Екстернальність	7,8	22,2	22,9	25,1	26,3	18,7	23,6
Інтернальність	22,5	9,3	9,4	9,5	11,1	6,7	8,5
Амбівалентність	69,7	68,5	67,7	65,4	62,6	74,6	67,9

Шкала “Екзекутивність / Інтенціональність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)	N=10424 (12. 2009)	N=2106 (12. 2010)
Екзекутивність	12,1	9,4	9,5	9,8	8,7	6,1	8,4
Інтенціональність	17,4	44,5	46,8	47,8	47,0	42,9	49,3
Амбівалентність	70,5	46,1	43,7	42,3	44,3	51,0	42,3

Не зупиняючись на інтерпретації усіх восьми років, скажемо коротко про останній замір. Одразу обмовимося, що нижче аналізуються не просто відсоткові “одномірки”, а структура одномірок, яку ми уявляємо собі у вигляді моделі, де кожна психічна універсальія повинна мати своє архетипове місце. Найсильніша, програмна, архетипова функція української психіки – *етика стосунків* (моральність міжособистісних взаємин) – це по суті, жорсткий внутрішній моральний кодекс: що таке добре, а що – погано; чітке внутрішнє відчуття фальшивого і щирого ставлення; обов’язкове дотримання традиційного етичного кодексу (нагадаємо, що інтегральний психофрактал, або архетиповий базис України, – раціональний *етико-сенсорний інтроверт*). Ця функція тільки на початку незалежності, до ринкового буму, відповідала архетиповому базису.

Але дуже скоро вона почала падати – разом із руйнацією села, а потім – руйнацією етичних уявлень і очікувань. Різке зниження показника – 2002 рік, що могло бути пов’язане зі справою Гонгадзе та її морально-етичними наслідками. Сплеск “років надій” (2006 і 2007) закінчився зневірою українців щодо самих себе. Сьогодні найсильніша архетипова функція є надто вже пригніченою з багатьох причин. А це обертається, за законами інформаційного метаболізму, зростанням рольової Персони, тобто екстраверсії.

Підвищена *екстравертованість* означає для України зраду власних духовних цінностей; в мотиваційному ядрі соціуму домінують не пов’язані між собою об’єкти і вчинки; різко зменшується потреба у встановленні співвідношень між різними соціальними проблемами всередині соціуму і *логічністю* (фактично – доцільністю); низька *сенсорність* і порівняно підвищена *інтуїтивність* свідчать про заниження природного для українця відчуття комфорту, розміреної праці й відпочинку, про занурення людей у тривожні думки, про зміну їхньої поведінки у бік вагань, поступливості, уникнення; загалом домінує соціетальний стан очікувань і сумнівів, гальмуються дія, ентузіазм і довіра до влади, що обіцяє ще більший шабаш тіньової економіки.

Сучасна Україна демонструє себе як *екстернальний* соціум, в якому не працює параметр контролю і самоконтролю за тим, що відбувається, а це означає суцільну безвідповідальність: ситуація керує людьми, а не навпаки. Незрівнянно виросла ознака *інтенціональності* (або маскулінності, сили, Ян) як однобічного бездуховного прагматизму мотивацій і дій, що разом із падінням морально-етичної складової фактично означає латентну аномію, лавиноподібне наростання злочинності (шляхом підвищення податків, тарифів, цін та зниження якості товарів, продуктів, ліків, обслуговування тощо).

Отже, емпіричні дані щодо інтегральних настроїв і можливостей сьогодишньої України свідчать про те, що міжорганізаційний обмін знижується, асиметричні та конфліктні відношення між різними базовими матрицями зростають; спостерігається алогічність соціетальних тенденцій, орієнтація життєвих рішень і вчинків на зовнішні подразники; назагал панує бездуховне і аморальне життєве поле. Але найяскравішими є показники амбівалентності, які у психологічному плані означають перехідний стан людей і груп (психоформа –

прямокутник). Цей стан характеризується мотиваційною і ціннісною невизначеністю, дезорієнтованістю, а тому втратою психологічної енергії дії. Останнє своєю чергою веде не тільки до психосоматичних захворювань, а й до підсвідомої готовності людей прийняти будь-яку маніпулятивну інформацію. У настроях зростає тривожність з приводу того, що “щось відбувається”. Перехідний стан свідчить також про наростання атомізованості людей і груп.

Що це означає, гарно пояснює американський дослідник М. Грановеттер. Він, зокрема, розрізняє “сильні зв’язки” і “слабкі зв’язки”. *В українському соціумі відбувається надмірне послаблення як сильних, так і слабких зв’язків, що означає розбалансування системних зв’язків, зокрема зв’язків між владою і народом, різними соціальними групами та індивідами.* Грановеттер переконливо показав, що навіть слабкі зв’язки, не кажучи вже про сильні, відіграють в суспільстві визначну роль. Наприклад, слабкі зв’язки між двома діючими суб’єктами іноді виявляються містком між двома групами, внутрішні зв’язки в яких сильні. Без цього доповнення дві групи виявилися б абсолютно ізольованими одна від одної. А ізоляція призводить до більшої роздробленості соціальної системи.

Втім, одиницею соціального простору є феномен “відношення” і, зокрема, тип інтерсуб’єктних стосунків або взаємин. “Немає пальців – є стосунки”, сказала би природа (Г. Бейтсон). Перехід від об’єктів до відношень між ними – головна парадигма в сучасній “холономній” фізиці – працює і в даному контексті. А якщо немає стосунків, не працюють і пальці!

Без перебільшення, наявні усі передвісники краху держави. Є над чим замислитись!

Поки що тільки архетипова *раціональність* дає надію на виживання навіть за найскрутніших умов. Виживання, а не розвиток! Екстраверсія, екстернальність та інтенціональність, прищеплені останнім часом, є для України ознаками, які створюють внутрішній конфлікт і відкидають Україну від самої себе, за межі свого життя, а це означає – і життя Європи, до якої вона прагне. Доки українці не стануть собою, вони не потрібні іншим, бо не спрацьовує закон спеціалізації народів. Українцям конче необхідно повернути свою рідну архетипову інтроверсію, етичність та інтернальність, змінити установку вагання і уникнення на конкурентно-колаборативну. Технологію подібної соціальної інженерії можна досконало розробити

тільки через серію “підтверджувальних” загальнодержавних і регіональних соціологічних і соціально-психологічних опитувань.

Провідна *взаємодія в соціумі душі та духу* є головним елементом, що komponує певний психосоціальний тип соціуму і соціальне самопочуття в ньому людей. Саме у цій взаємодії відтворюються суспільні інваріанти, в тому числі соціетальна психіка, базові психофрактальні матриці, культура, менталітет і колективні уявлення. Спіноза колись казав, що *метою держави є свобода*. А свобода – це передусім психологічний комфорт для людей.

Як відомо, людина прагне власної ідентичності, у процесі чого в її психіці відбувається постійна обробка невідповідностей, за допомогою яких і водночас проти яких ця ідентичність створюється. Причому формування фактичної ідентичності невід’ємне від взаємодії з ціннісно-референтною ідентичністю, на яку індивід спрямований. Ще не так давно, до ринкової глобалізації, людина стикалася із протиріччями між рідною культурою, рідними цінностями, моделями поведінки, оформлення власного Я і тими, що приходять з інших культур. Сьогодні все зовнішнє універсалізується до такої міри, що, прогулюючись по деяких вулицях, скажімо, Ніцци, ти опиняєшся на рідному Хрещатику – з такими самими вітринами бутіків. Змінюється відчуття масштабів Землі (вона стає маленькою і доступною); одна за одною зникають природні таємниці; наша уява перегортає образи різних куточків планети, немов дитячу книжку з малюнками; поступово починає зникати ділення світу за політичними показниками – ідеологіями і режимами. Люди цінують і порівнюють буденну культуру, побутову організацію життя різних країн і *психологію* людей. Соціологами помічено, що *на Землі постійно збільшується кількість людей, що віддають перевагу психологічним критеріям ідентифікації порівняно з етнічними чи політичними*. Це означає, що прийшов час пошуку загальнолюдських чинників консолідації та індивідуації саме у сфері психологічного, що базується на універсальному психічному. *Всі країни Землі – це психофрактали єдиної земної матриці загальнолюдських смислів*.

Соціетальна психіка кожної спільноти має власні цикли розвитку, активності і пасивності, гнучкості і ригідності, інноваційності і традиційності, адаптивності і дезадаптивності, потреби в дружбі з іншими і самодостатності тощо.

Наші предки, українці-землероби, знали про цикли все. Циклам відповідали ритми й енергетика життя. Без підказки “згори” людська психіка готувалася до природних змін, відчувала пору сівби та збирання, праці й відпочинку. У сучасного селянина землеробський інстинкт став набагато слабший, його місце зайняли знання. Але й досі у глибині української душі живуть цикли, і саме вони своїми ритмами заспокоюють людей у найскрутніші моменти. Теперішній час, який може бути схарактеризований як такий, коли втрачається надія на краще, коли довіра до влади впала нижче нуля, коли соціетальна аномія сягнула своєї вершини, коли люди стали схожі на сліпців серед глухомані, може стати або часом ініціації української душі, або часом остаточного її розчинення у Всесвіті. Ініціація ж української душі без землі-неньки є просто неможливою. Якщо в українця відберуть землю – перестане існувати і українець.

Щороку приходиться пора обробляти землю, сіяти, вирощувати, очікувати, збирати врожай, відпочивати і готуватися до наступних циклів. Це надає впевненості у завтрашньому дні, допомагає відчувати, розуміти, любити... Все це й досі (доки є у людей земля як душа циклічності) підбадьорює жителів навіть великих міст, бо циклічна природа українства фракталізується (немов клітина), ділиться на всіх, зачіпає кожного містянина, який психологічно врівноважується, заспокоюється з приходом весни, із запахами виораних земель, гуркотінням тракторів на полях, який радіє з того, що на своїх двох сотках відтворює спосіб життя предків і має власну, “рукотворну” гарантію завтрашнього дня. Незважаючи на те, що життя більшості українців сьогодні має не чотири цикли, а всього два – до і після виходу на пенсію...

Розгортання душі до глибинних природних циклів навіть у найважчі часи характерне для соціетальної психіки українців: саме тут вони відчують своє повернення додому, до себе, до своєї і колективної душі. Солідарність українців – це особлива солідарність. Вона не має нічого спільного із колективізмом. *Українська солідарність – це зміцнення й заспокоєння духу і душі через процес циклічної результативної праці*, через перегукування полів, городів і стежок, через спільне очікування сонця чи дощу, вітру чи снігу, через любов, віру і надію на результат, яку поділяють водночас мільйони. Саме з весни починається новий рік в українців – тоді,

коли “Христос Воскрес”. Українська циклічність – це глибинний архетип ладу, порядку. *Коллективне несвідоме українців, на відміну від колективної свідомості, працює на ініціацію!*

У багатьох етнічних групах вважається, що людина стає повністю одухотвореною тільки тоді, коли *душа народить і зміцнить дух*. Душа стає людині домом, а дух починає самостійне життя у світі, охороняючи при цьому цінності душі. Коли людина відчуває, що в неї “доля” щось вкрала – або єдину можливість, або кохання, або дітей, або віру, – це означає тільки одне: Хижак душі, використовуючи слабкі сторони цієї людини, відвертав її від власних коренів, використовував її наївність, недосвідченість, аби дати їй певний урок – показати чуже, щоб вона побачила своє...

Соцістальна психіка української спільноти сьогодні перебуває в такому стані, коли інтегральним відчуттям, що його поділяють усі жителі колись багатой України (що годувала увесь Радянський Союз, “соціалістичний табір” і деякі африканські країни), є відчуття величезної крадіжки, зникнення чогось здорового і природного, відчуття відчаю і майже містичної абсурдності того, що відбувається. Це не означає, що українці такі вже недолугі або безталанні. Просто їм не вистачає якогось інакшого досвіду, може, досвіду усвідомлення власної душі та духу, який би боровся за її рідні цінності, пов’язані із землею, природою, культурою, традиційним демократичним способом життя. Процес ініціації колективної душі, тобто осмислення необхідності повернення до самих себе, супроводжується формуванням нових психологічних структур.

Справжнім випробуванням для українців став збіг початку їхньої ініціації (Майдан) із появою в політикумі людей, які ще не були готові до керування цим процесом, які ще не пройшли свою ініціацію, не збагнули власну душу й не народили свій власний дух. В українців немає мудрого порадирика, котрий би знав як бути далі. Українці заплутались: вони поки що схожі на жертву власної ініціації. Розрив поколінь, потужний, чужий українській душі медіачинник, практична відсутність вітчизняного за духом мистецтва, зокрема художніх фільмів, котрі б допомагали усвідомлювати, які саме процеси можуть повернути Україну до самої себе, чому треба протистояти і т. ін. Все це наводить на думку про якусь фатальну халепу, в яку всі ми потрапили. *Усвідомлення неусвідомленої халепи* – ось перше завдання, що стоїть перед українством. Якщо

почати із символів, то, може, треба перевернути кольори на українському стязі, аби привернути увагу до абсурдності нашого становища? Може, дійсно, поміняти тризуб на українську писанку, яка б улаштувала всіх, а не тільки частину українців? Може, вже прийшов час усвідомити всім, чи правильно вони живуть, чи правильно думають, чи не надмірну поступливість демонструють щодо недолугих політиків, віддаючи їм владу і свою волю? Адже рішуче повернення до джерел справді незалежного життєвляштування спроможне відтворити психічні резерви народу і надихнути його на новий цикл!

Кожний народ, відірваний від свого коріння, рано чи пізно втомлюється і тоді починає шукати своє тіло, свою втрачену шкіру, щоб відродити відчуття самості й душі, відчутти проникливе і всеосяжне знання про все (перша сильна функція соціетальної психіки). Народ без власного універсального символу натхнення – це народ без волі й самоповаги, це народ, який втрачає свої сили, не отримуючи бажаного, це народ-невротик, який незадоволений усім – собою, оточенням, власною вимогливістю і поступливістю, честолюбством і принизливістю, бідністю і брутальністю, невибагливістю і відчуженістю від усього, що робиться навкруги, – всього не перелічиш. Задарма розтрачені розум, ідеї, душевні сплески, сили, очікування, почуття наближують момент утрати колективної душі, яка начебто вмирає. Кожний намагається вижити наодинці із собою. У психологічному сенсі людина в такому стані прагне того, що їй здається потрібним, а не того, чого вона дійсно хоче. Безцільне блукання буде тривати доти, доки на якісно новому рівні не повернеться первозданне усвідомлення цінності й призначення власної душі. *В кожній душі є механізм, що вказує шлях додому.* Такий механізм є і у спільноти. Але його треба активізувати.

Кожна жива тварина на Землі повертається додому або до тих місць, де вона народжує потомство. Знаючи про це, житель України чомусь не замислюється над тим, чому він не здатний створити для себе безпечний і красивий дім? Адже не квартира є місцем нашого проживання, а вся наша територія! Втрата власної території – це найбільший жах, до якого може призвести не тільки природна стихія, а й цілком “цивілізована” людська.

Проте рано чи пізно приходиться час, коли людина чи спільнота дозволяє панувати власній душі. Дух втілюється в матерію, аби

збирати для душі інформацію про навколишній світ. В ідеалі душа і дух симбіотично взаємозбагачуються – як істоти, що живуть на дні, харчуються істотами, що живуть на поверхні, і навпаки. Але в реальному житті симбіоз душі та духу настає набагато пізніше – у зрілості або навіть у старості. В молодості дух прагне задовольнити виключно власні потреби. Первозданність психічного (душа) зароджується в нас як потенціал, а дух розвивається і формується як розвідник у зовнішньому світі, засвоюючи ідеї соціалізації, на яких він і намагається щось творити. Душа може прийняти або не прийняти результати творчості духу. Як правило, класичними творами стають ті, що створені духом разом із душею. Там, де працював тільки дух, із часом залишається порожнеча, оскільки смаки міняються, і лише цінності душі залишаються вічними.

Соціетальна психіка, як і душа, потребує допомоги власного сильного і дорослого духу. Тільки разом вони можуть викликати до життя дієвий мотив оновлення, пробудження і відродження, ту духовну силу, яка змушує людину змінювати життя, повертаючи його до себе. Повертання і відродження, крок назад і два вперед, відступаючи перемогти – ось ті вміння, які конче потрібні нам сьогодні.

Не треба забувати, що суспільство, як і людина, повинно пережити етапи зустрічі зі своїм власним Хижаком, зі своєю Тінню. Всім відомі факти ототожнення деяких суспільств із Хижаком, якому давали повну волю, аж доки не з'явилася критична маса людей, які прагнули змінити життя у своєму великому домі. Соціум, як і людина, має пройти через випробування усіх своїх властивостей – як сильних, багатовимірних, так і слабких, нетворчих, одномірних. Хай там як, а процес ініціації розпочався. Апогей відходу від себе відкріє шлях повернення українців до самих себе.

Архетип дистресу як механізм руйнування системи регуляції соціуму. Не завжди в історії трапляється так, що кризові події соціум переосмислює, робить певні висновки і надалі користується ними. Часто досвід залишається в надрах даного суспільства непереосмисленим, і за наступної ситуації, схожої з минулою, воно потрапляє в “нову” історію зі старими своїми помилками. І все, що колись було, повторюється наче вперше. Механізми формування цих дистресових архетипів, як і їхні різновиди, є водночас механізмами формування внутрішньоконфліктного соціуму (до речі,

може, саме це є головним чинником належності Росії та України до ексекютивних соціумів).

Кожна революція, на наш погляд, – це насамперед руйнування системи регуляції, яка забезпечувала організацію відношень усередині даного соціуму. Чи руйнується при цьому архетип соціальної психіки? Деякою мірою так. Якщо згадати висновок О. Конта про те, що корінні первісні суспільства – це суспільства “загальної згоди”, то людська історія своїм наслідком має протилежну характеристику більшості соціальних спільнот. Революції при цьому відігравали роль потужних механізмів відімкнення соціального інтелекту і здорового глузду суспільств, перманентного відновлення методу “спроб і помилок”, який міг би бути перспективним тільки за умови усвідомлення людьми первинних здорових архетипів, які здатні відігравати в суспільстві роль соціальних інстинктів. Іншої самоорганізації в людському раціонально розвиненому суспільстві бути не може. Самоорганізація як становлення порядку із хаосу без залучення пізнаних глибинних механізмів суб’єктності соціумів – справа безнадійна і навіть небезпечна: мало хто буде терпіти повільну ходу самоорганізувальних процесів тоді, коли можна, не гребуючи нічим, брати владу.

Таким чином, пізнання архетипів власного історичного минулого – це шлях до цивілізованого адекватного управління.

У первісному й по-своєму гармонійному суспільстві спроби будь-якого порушення внутрішніх або зовнішніх структур супроводжувалися контролем моральних імперативів, тобто природного інстинктивного відчуття того, чого робити не можна в жодному разі. З появою людини-ініціатора і особливо революційних “стрибків” в історії спільнот ці імперативи зникли із соціального інтелекту, що і обумовило катастрофічне уповільнення розвитку людського суспільства, яке з кожним століттям немовби глупішало.

Новоутворення в архетипах соціального життя бувають двох видів – *позитивні* й *негативні*. Перші поповнюють арсенал психо-соціального досвіду людства в періоди найбільш гармонійних, теплих, вільних моментів історії, коли не лише окремі індивіди, а й великі спільноти бували щасливі, сприймаючи життя як всеохопну й гостру насолоду (наприклад, у День Перемоги 9 травня 1945 року). Негативні архетипові новоутворення, або травми колективного підсвідомого, формуються у важкі кризові, аномічні пері-

оди історії, в моменти руйнації ціннісних патернів життя. Вони не зникають зі зміною ситуації, а перетворюються на хронічні хвороби соціуму у вигляді неусвідомленого, непереробленого, непереосмисленого “шматка” історії. Саме такі “рубці” у критичні періоди життя соціуму (тобто у стані “інше”, стані хаосу) багато в чому визначають динаміку соціальних рухів, тональність соціальних почуттів, стан масової свідомості (згадаємо “Доктора Живаго” Б. Пастернака і порівняємо всі описані в романі ознаки революційної кризи із сучасним станом українського чи російського соціуму).

Хоча колись (безпосередньо під час “закладання” соціетальної психіки) ця залежність була зворотною: саме відсутність соціального інтелекту як такого спричинило виникнення дистресових архетипів. Втручання у первісно-природний лад соціальної волі ще не супроводжувалося усвідомленням відповідальності керманичів за свої вчинки, прогнозуванням їхніх наслідків. Важко визначити, коли і скільки негативних архетипових утворень подарувала історія нашому народові. Ми можемо аналізувати наслідки лише тих подій, про які є певна інформація: наприклад, прийняття нового віросповідання – християнства або, ближче, реформи Петра Великого, політика Богдана Хмельницького тощо.

Причина формування дистресових архетипів – професійна невідповідність влади до адекватного управління соціумом. За що Бог покарав Адама і Єву? За гріх поспіху, за легковажне ставлення до їхніх учинків... Саме через невідповідність відгуку соціуму на різні інформаційні сигнали з часом руйнувалися доцільні первинні реакції, здатність того чи іншого суспільства створювати нові засоби відповіді на нові варіанти історичних ситуацій. Небачення ситуації такою, якою вона є насправді, призводить до розладу регуляторних механізмів соціуму, до активізації різного роду псевдорегуляцій, автоматизмів, стереотипів, шаблонів, у тому числі дистресових архетипів, які імітують процес пошуку адекватних реакцій на кризу. Трагедія полягає в тому, що за фактичної зупинки соціального інтелекту продовжується нарощування нової інформації, яку неможливо “перетравити” в ситуації постреволюційного хаосу і яка осідає в історичній пам'яті як невиразний шум. Не ставши соціальним досвідом, абсолютно безкорисна, вона залягає десь у підвалинах соціетальної психіки в якості негативного і важкого враження-переживання.

Більшість істориків подають справу так, що суспільство справляється з такими руйнівними ситуаціями, “стає на ноги”, “вимітає сміття з хати” і на основі здобутого досвіду будує нове життя. Проте швидкість і якість розвитку нашого суспільства свідчать про те, що все набагато складніше. Дистресові архетипи – це свого роду патерн, що відображає набутий даним соціумом в історичному процесі внутрішній конфлікт, який тільки за умови його усвідомлення перестає бути небезпечним, руйнівним і започатковує нові соціальні зрушення.

У кожному суспільстві є свої дистресові архетипи, які стають для нього чимось на кшталт переносної тюрми. Абсурдність повторюваної дистресової ситуації в тому, що люди за аналогічних умов під впливом асоціативної родової пам’яті здійснюють якісь вчинки, розвивають бурхливу активність – і все це ніяк логічно не пов’язане з тим, що відбувається насправді; вся соціальна поведінка не адекватна новому розподілу сил у суспільстві і у світі. Архетипи дистресового досвіду в колективному несвідомому – це справжня пастка для нашого сучасника, який мимоволі активізує реакцію на події минулого. Так, усе, що відбувалося під час горезвісного путчу в Росії 1991 р., походило на якийсь фарс, на хронікальний фільм про те, що вже було.

Коли активність соціально впливового суб’єкта або владних структур перевищує рівень осмислення ситуації, коли страждають здоровий глузд і логіка життя, вступає в силу так званий закон тотожності: саме через неадекватність, нетотожність активності та осмислення її глибинної соціетальної мотивації відбувається руйнування, розквітають брехня, злочинність, стан хаосу посилюється і творчий потенціал цього етапу зводиться до вузькогрупового егоцентризму. Через цю нетотожність спостерігаються дезадаптація великих груп населення і дезінтеграція всієї суспільної структури. В суспільстві має діяти кодекс управління ним з урахуванням законів психічної природи. Зокрема, для забезпечення нормального життя в рамках окремого соціуму енергія регулювання повинна бути міцніша за енергію наростання загрозливої інформації (тобто інформації, яка падає на непідготовлений ґрунт).

Відсутність у соціетальній психіці інтернально-раціонального регулятора у вигляді соціального інтелекту призводить до того, що у стані хаосу утворюються патерни брехливих дій і неадек-

ватних реакцій, які “закидаються” в соціальну пам’ять, де й залишаються у вигляді коду до наступної аналогічної ситуації. Тільки-но в суспільстві виникає “візерунок” (структура, тип) тієї ситуації, в якій утворився дистресовий архетип, його механізми починають спрацювати. Причому він актуалізується повністю, в тому самому первинному вигляді: без деталей і розшифровки.

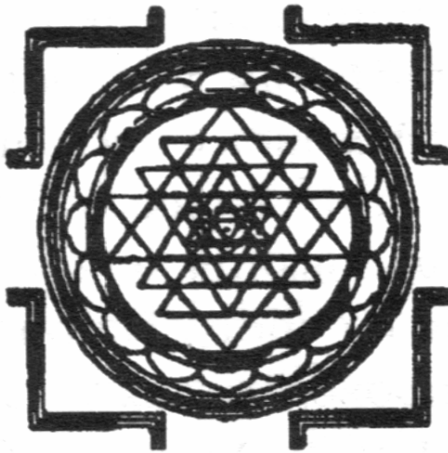
Архетиповість поведінки людей посилюється в натовпі, де і починається влада абсурду. В суспільстві з великою кількістю таких архетипів стан хаосу ускладнюється за рахунок непередбачуваності таких соціетальних процесів, як адаптація, трансформація, самоорганізація тощо.

Після кожної дистресової ситуації соціум стає дедалі дурнішим, оскільки неперероблена, несприйнята інформація не веде до формування нових ефективних рішень, а лише “вмикає” тактичну активність втечі від проблем. Важко сказати, від якого моменту почали накопичуватися негативні архетипи в українській соціетальній психіці, але відомо, що перша “революція” на наших теренах відбулася в момент прийняття візантійської версії християнства.

А. Дж. Тойнбі ввів поняття *соціального мімесису* (наслідування, уподібнення), яке має відтінок ризику катастрофи. Цей ризик зростає, коли суспільство перебуває у процесі динамічної трансформації (хаотичному стані), і знижується в умовах стабільного, конвенційного стану. Мімесис пропонує механічну відповідь, запозичену з іншого суспільства, внаслідок чого поведінка, породжена ним, не має власної внутрішньої ініціативи, вона не самовизначена, а відтак – ненадійна.

Образно кажучи, в хаотичному стані машкара цивілізації зривається з примітивної фізіономії людської більшості. Але моральна відповідальність за подібні надломи соціуму завжди лежить на політичних лідерах.

7 Архетип психічної інфляції, або гріх Персони

Втручаючись у генетичний код і отримуючи можливість різко змінювати біологічне життя, ми зберігаємо повне невігластво у ставленні до душі.

Ш. Салман

Серед людей, що мають формальну владу над іншими, немає жодного, який би не страждав на хворобу психічної інфляції! Проте рівень зануреності в цю хворобу людина може коригувати, а за бажання і відповідної психологічної зрілості цієї хвороби можна і позбутися.

У працях К. Г. Юнга душа (у нас – психофрактал) представлена як феномен, який у здоровій психічній реальності має відокрем-

люватися від різних комплексів і архетипового змісту колективного несвідомого. Всі ці вторинні системи у принципі можуть функціонувати окремо і автономно. Введення в обіг поняття “психофрактал” мало за мету саме відокремлення особистої душі від архетипів об’єктивної душі та набутих автобіографічних комплексів.

Особистість завдяки психофракталу має власні межі, завдяки об’єктивній душі – безмежність, а завдяки автобіографічним комплексам вона має і поширює патологізовану реальність.

Наслідком некритичної асиміляції особистістю змістів колективного несвідомого є розгортання особистості поза власні межі. Цей процес викликає приємне збудження, надає індивідові сили і впевненості у собі. Проте оскільки змісти колективного несвідомого також належать психіці індивіда, він може асимілювати ці аспекти свого психічного і ототожнити з ними своє Его, тобто реалізуватися не за власним психофракталом, а за архетиповим викликом.

Якщо це відбувається, людина розширює свою особистість за індивідуальні межі і заповнює простір, який у нормальному стані заповнити не може. В результаті вона відчуває себе надлюдиною або подібною до Бога. Це явище називається *психічною інфляцією*. Психічна інфляція може бути як *особистою*, так і *колективною*. Група, нація або раса можуть захворіти на психічну інфляцію. Психічна інфляція індивіда може бути наслідком невиправданої ідентифікації не тільки зі змістами колективного несвідомого, але з будь-яким змістом – соціальним або метафізичним.

Індивідуальне психічне може не тільки розширюватись, а й звужуватись. Тобто ідентифікація із соціальною роллю веде до звуження психічного, до *психічної дефляції*. Ролі, пов’язані з дефляцією, пропонують людині доступну компенсацію або виправдання особистісних недоліків і психологічно зручне розчинення в колективі.

Отже, ідентифікації з позаособистісними змістами призводять або до асиміляції “Я” несвідомими змістами колективної душі, або до ідентифікації з ними. У першому випадку береться на себе відповідальність за несвідоме, яка може далеко завести (Гітлер), у другому маємо відмову взагалі брати на себе будь-яку відповідальність. Перший індивід стає самовпевненим і пихатим, другий – заклопотаним і пригніченим. До першого варіанту належать мана-особистості (харизматичні лідери), мана-рухи (нацизм, шовінізм,

ксенофобії, екологічні рухи), мана-ситуації (Майдан). До другого – представники низів суспільства, “парії”, члени національних, расових груп, релігійних сект, люди, які ідентифікують себе із психологічно зручними соціальними ролями, що пропонують доступну компенсацію або виправдання особистісних недоліків (розчиняючись у колективі, спільноті або релігії, проектуючи кращі якості та риси на ідола або Небесного Батька, ідентифікуючи себе у своєму несвідомому з гріховною сірою масою тощо).

Мана- або харизматична особистість, яка дійсно засвоює і підкоряє собі архетиповий образ, відчуває, що бажанням її “Я” ніщо не може завадити і з нею нічого поганого не може трапитись. Ідентифікація з будь-яким архетипом (Великої матері наприклад) є для людини або ситуації джерелом невичерпної енергії – як фізичної, так і психічної (Ю. Тимошенко). Недарма в лідери обирають людину, якій притаманна енергійна владна мова і манери, яка не має втоми, завжди в тонусі й нічого й нікого не боїться.

Потужна енергія притаманна і *мана-ситуації або рухові*, в яких кожний учасник опиняється в аурі високих (або низьких) емоцій і дій. Звідси – влада натовпу над індивідом: простий індивід у повсякденні не здатний пережити подібні емоції і поштовхи до дії, що впливають на нього як наркотик. У примітивних суспільствах такі масові переживання були нормою. Сучасне життя, в якому “Бог помер” (Ф. Ніцше) і його замінили гроші, відчайдушно шукає подібних мана-переживань, мана-оновлень психічної енергії в організованих і неорганізованих формах, і не завжди ці форми є цивілізованими. Розумні правителі регулярно влаштовують масові карнавали, спортивні свята тощо, не кажучи вже про підтримку релігійних інституцій, які завжди забезпечували викид ірраціональних і несвідомих сил, профілактуючи цим масові психози та епідемії.

У давнину мана була буденним життєвим фактом, а боги поважалися людьми тільки тоді, коли вони переконували людей своєю силою, здатністю зробити щось корисне. Відмовлятися від потенційно необхідної енергії мана нікому й на думку не спадало. Особливі слова, пози, рухи, дихання, харчі, ритуали – все було спрямовано на те, щоб викликати стан зосередженості й просвітленості, змінений стан свідомості, в якому й викликала енергія мана. Такі стани вважалися природними на відміну від пізніших часів, коли людей, що дотримувалися ритуалів, ізолювали від спільноти як відьом і відьма-

ків. Хоча переживання високих вимірів власної душі під час звертання до богів є проявленням священних сил, на яких тримається світ цілісності і внутрішній світ кожної людини.

Там же, де правителі не дбають про необхідність викиду накопиченої психічної енергії, колективно несвідоме бере реванш, повертаючись у формі різноманітних культів та “ізмів”: сучасні “ізми”, за К. Г. Юнгом, – це всього-навсього заміники втрачених зв’язків із психічною реальністю. За фрактальною парадигмою, “ізми” є лише соціально-політичною оболонкою цінностей, походження яких бере початок в різних сюжетах колективного психічного людей. Це тільки на поверхні “ізми” сприяють політичній ідентифікації людей, насправді ж вони допомагають розпізнавати доглибинні типологічні спрямування психічного різних людських когорт, що дає уявлення про психосоціальні можливості, потреби, цінності певного соціуму.

У цьому сенсі “ізми” є вельми корисними психополітичними утвореннями, бо сучасна масова людина, атомізована й ізольована від інших, відокремлена від свого несвідомого і своїх інстинктів, схильна до неврозів, психозів, депресій і навіть суїциду. Масові політичні рухи виконують функцію карнавалів або, радше, масових спортивних змагань довкола того, “чиї цінності переможуть”. На жаль, політики не розуміють цього, підтримуючи наївні прагнення різних рухів перемогти у цих змаганнях. Тому що *не може бути переможців там, де реально повинні працювати в суспільстві всі “ізми” або, точніше, всі типи психічного, і тільки тоді буде досягнута бажана єдність.*

Усі характерні особливості архетипів, їхній афективний вплив за типом “все або нічого”, їхні позаособистісність, автономність і нумінозність формують потужне психологічне тло для рушійних сил у несвідомому – всемогутність, ідеалізація, досконалість тощо. Ідентифікація людини або натовпу з цими силами корисна лише у певних короткосюжетних ситуаціях прориву і дуже небезпечна в довготривалому функціонуванні.

Пересічній людині буває достатньо зустрітися з фігурами, символами або ситуаціями, котрі мають певний архетиповий аналог в її душі, щоб останній активізувався і психічна енергія людини спроектувалася на зовнішній об’єкт, а вся ситуація сповнилася таємної сили й чарівності, – мана, одне слово. Наприклад, любов з

першого погляду. Потрапляння під владу архетипу не усвідомлюється пересічною людиною, яка завжди знаходить раціональні пояснення ситуації (захисний механізм раціоналізації), хоча неможливо пояснити, наприклад, звідки береться іноді невичерпна енергія: енергія архетипу переживається людиною як власна енергія. Але цілеспрямовано повторити цей сплеск без відповідної зустрічі з певним архетипом ніколи не вдається...

Тільки небагатьом особистостям вдається підкорити собі архетип з його енергією, і тоді вони стають справжніми *мана-особистостями*. Юнг стверджував, що той, хто отримує можливість свідомого контакту з власним підсвідомим і осягне його природу, поза власним бажанням починає впливати на оточення. Мана-особистість завжди впливала на колективне несвідоме і навпаки. Складна взаємодія психічних сил пояснює ту ману або харизму, якою нерідко володіють і з якою ідентифікуються лікарі, вчителі, вчені, священики, політики, хоча насправді вони не мають відповідних професійних і моральних якостей. Проте одержимість архетипом перетворює людину в нецікаву маску, за якою вона перестає розвиватися і деградує. Слабких людей, не готових жити у просторі архетипу, ця маска дуже швидко розчавлює.

Головний архетип, що виступає викликом для соціальної свідомості людини, стосується її соціального образу. Це *архетип Персони**. Різні за своїм устроєм суспільства завжди очікували від людини виконання певних норм і обов'язків, які з історичним часом втрачали свою життєву силу і сенс і перетворювались на штампи, які сьогодні з повним правом можна називати архетипами. Як ми вже говорили, основні ролі й сюжети протягом буття людства не змінилися. Завжди були начальники і народ, завжди були бажаними влада чи гарні посади, модні професії, бо давали певні переваги перед іншими; завжди знаходилися люди, які демонстрували замість самих себе посадові штампи або, нашою мовою, підпадали під владу архетипу.

---

* "Персона", за Юнгом, – це соціальна роль людини, що відповідає колективним очікуванням і настановам, отриманим у дитинстві. Здорова людина із сильним Его спілкується зі світом за допомогою гнучкої динамічної Персони. Слабке ж Его ідентифікується з окремою Персоною (лікар, учений, артист, політик, укралець, син тощо).

Більшість людей і сьогодні, на жаль, живуть під владою Персони або соціальної маски, всіляко догоджаючи саме їй, а не своїй справі. Так, актор із довгим волоссям і в незвичайному вбранні виглядає як унікальна особистість, але це він просто вдягнувся і виглядає як тисячі й тисячі акторів до нього. Можновладець віддає накази так, немовби він є високопрофесійною людиною, але зазвичай подібні накази безапеляційним тоном віддають якраз ті, хто не відповідає посаді, але використовує штампи з метою маніпулювання іншими. Звичайно, люди тяжіють до близьких їм архетипів Персони, і в цьому сенсі Персона – це і людина, але людина, яка ще не досягла автентичності.

Разом із тим недооцінювання Персони людиною ускладнює її життя, оскільки більшість інших сприймає людську індивідуальність, а тим більше унікальність як виклик. Справа в тому, що період розвитку людини як автентичної особистості (за психоформою це прямокутник) супроводжується, як правило, певним її відчуженням від соціального життя і навіть друзів. Зрозумівши, досягнувши власну сутність, людина повертається до повноцінного життя оновленою, і тоді її поведінка вже не ображає, а здатна вести за собою. Звичайно, досягнути власну душу, сутність, покликання не так вже й легко, і багато неясного ще залишається у сфері несвідомого. Але кожна людина просто повинна знати про себе основне – ті принципи, які вона не зрадить за жодних обставин. І ще: вона повинна відокремлювати власні цінності від архетипів-штампів.

Спробуємо ілюструвати це положення на прикладі політичного життя.

Політика – це сфера ірраціонального, її основні закони криються не у свідомості індивідів, а в їхньому колективному несвідомому. Ним же детермінуються і алгоритми кризової циклічності політичних систем. Основним чинником циклічних криз є психопатологічні процеси, що відбуваються в політичних колах, зокрема *психічна інфляція*. Остання руйнує політичну систему, а через неї і інші сторони суспільного життя, інші соціальні групи. У психологічних технологіях поки що відсутні засоби її подолання. А тому виокремлення проблеми психічної інфляції із сфери неусвідомлених фактів політичного життя є нагальною метою психологічної науки.

Психічна інфляція з огляду психології – це стан людини, в якому вона переживає нереальне відчуття власної ідентичності. З точки зору соціальної практики – це неготовність певної психіки до більш-менш значних соціальних і особистісних випробувань.

К. Г. Юнг назвав це явище “атакою Персони”, що перешкоджає прямуванню до Самості. Атаки Персони як надмірне її розростання в архетиповій структурі особистості призводять, на нашу думку, до явища “глухої шизофренії”. Така патологія особистості характерна тим, що, з одного боку, одна частина (Его) не чує іншу (Персону), а з іншого – Персона не чує реальних зовнішніх викликів, не відчуває реальності потреб і очікувань навколишнього оточення. Навіть зовні людина з такою Персоною виглядає відстороненою і відчуженою, начебто “грубо виточеною”.

Непатологічна Персона є інструментом гнучкої (коли треба – ігрової) адаптації до місця, часу, людини, групи, навіть спільноти. Людям подобаються в інших нормативна, світська легкість, відкритість, гнучкість, уміння пластично вбудовуватися в будь-яку ситуацію. Інфляція може бути занадто високою (і тоді її справжнє ім'я – манія величі) або занадто низькою (комплекс меншовартості, дефляція, або негативна інфляція). В обох випадках маємо патологічне відхилення в розвитку особистості, вихід особистості за власні межі через ідентифікацію з “персоною” (за допомогою символів історичної політичної або релігійної фігури). Інфляція вказує на недорозвиненість психічного, на регресію свідомості в колективне або індивідуальне несвідоме. Це трапляється у випадках, коли психіка людини бере на себе забагато несвідомих змістів і втрачає здатність до їх усвідомленої диференціації. К. Г. Юнг вважає, що свідомість у стані інфляції не здатна навчатися у минулого, розуміти теперішнє і робити правильні висновки відносно майбутнього; вона заіпнотизована сама собою, і з нею марно сперечатися; вона приречена на катастрофу, що веде до самознищення.

Внутрішнім наслідком асиміляції психікою людини змістів несвідомого є вихід особистості за межі власного *індивідуального психічного* у простір *об'єктивної психіки*. Об'єктивна психіка містить у собі невичерпний зміст усього напрацьованого людством – а це знання, уявлення, переживання, архаїчні символи, мотиви, форми мислення і чуттєвості, все те, про що люди домовлялися разом, те, що вони зрозуміли, виокремили, зробили тощо. Звісно, неструктуро-

вана об'єктивна психіка є суцільним хаосом, потрапляючи в який непідготовлена людина може втратити розум. А якщо така людина опиняється на чолі політичної еліти в тоталітарному соціумі, вона затягне за собою у прірву не тільки політикум, а й весь народ.

Життєво необхідним для нормального розвитку особистості є *виокремлення свого особистісного душевного змісту із змісту об'єктивної або колективної психіки*. Особистісна психіка з її специфічними змістами є тільки невеличкою вершиною айсбергу психічного людини. Цю маленьку індивідуальність дуже важко зберегти для індивідуальної творчості. Проте, на наш погляд, лише вона має право брати на себе відповідальність за рішення і вчинки, які стосуються інших людей.

Функції людського духу. Психологічно уточнювальним і соціально важливим убачається сюжет про *душу* і *дух* людини. Душа у принципі народжується разом із тілом людини і є унікальною часткою універсального психічного, психофракталом. Але для формування душі та її проявів необхідні час, досвід, праця батьків і навколишнього середовища. Формування душі відбувається на тлі фізичного і психологічного зростання, разом і на основі наповнення функцій психофракталу. Сформована душа людини містить систему цінностей, без реалізації яких вона хворіє, намагаючись досягнути рівноваги. Без сформованої, проявленої душі про дух не може йтися взагалі. *Бо дух – це боротьба за цінності душі*. Якщо недорозвинута душа – немає і боротьби за неї.

Може бути інша боротьба – за архетипові цінності об'єктивної душі, як то гроші, влада, статус, помста, приниження інших тощо. Але до духовності ця боротьба не має жодного стосунку, як і до розвитку й наповнення власної душі. Така людина не має права брати відповідальність за інших, їй нема що сказати їм чи зробити для них. *І найсумніший парадокс у тому, що таких пустопорожніх керівників підносить нагору саме колективне психічне*.

Відтак дух – це соціально-психологічна категорія, в якій є особливий сенс – сенс керманіча, захисника і провідника душі та її цінностей, сенс соціальної передачі або соціального замовлення, пошуку партнерів по цінностях, а значить і по співробітництву. Тільки дух, матеріалізований у продуктах людської діяльності або вчинках, здатний до опосередкованого пошуку й згуртування однодумців.

У теорії інформаційного метаболізму серед 16 типів відношень між психічними структурами є *відношення соціального замовлення (передачі) і соціального прийому*, про яке йдеться в нашому сюжеті про дух. Фактично – це відоме *відношення соціального викликлу і відгуку*. На наш погляд, це відношення не може стояти поряд з усіма іншими. Воно має специфічне навантаження. Відношення соціального замовлення лежить в основі передачі міжпоколінного досвіду і всіх культурних здобутків людства. Із цього боку воно є архетиповим відношенням, що має корені в колективному несвідомому, в об'єктивній психіці. Воно здатне об'єднувати і роз'єднувати не знайомих між собою людей, надихати їх на організовану активність. Відношення соціального замовлення – головне в механізмі психосоціального обміну. Якщо люди перестають чути одне одного, обмінюватись цінностями на рівні реального їх утілення, зупиняється розвиток, настає стагнація.

Пересічні громадяни, так звана “мовчазна більшість”, вважають, що всі люди і без того обмінюються цінностями, а дух і душа – це релігійні метафори, які прикрашають мову, але нічого не змінюють по суті. Але замислимося над тим, чому в сучасному суспільстві, де обмін думками і цінностями немовби гіперактивовані завдяки масмедійному бізнесу, соціальний розвиток не просто уповільнився, а зайшов у глухий кут. Причина такого сумного явища в тому, що психосоціальний обмін відбувається у просторі колективної психіки, не виходячи на реальні особистості. Для розвитку потрібні індивідуальності, які були б здатні, спираючись на архетиповий базис людства і власної країни, бачити й коригувати реальність, гуртуватися та працювати для оздоровлення цієї реальності. Саме індивідуальності мають розвинену душу, яку вони не здатні зраджувати, а тому, захищаючи цінності душі, спрацьовує їхній дух, накопичуючи сили для виконання корисної соціальної роботи.

Натомість сьогодення сприяє відчутному зростанню кількості душевно недорозвинутих людей. Для цього з'явився потужний демонстраційний потенціал – нова політична “еліта”, що вийшла в ефір “із грязі в князі”, не встигнувши розібратися з собою і своїми життєвими смислами, не кажучи вже про системні смисли державотворення. Ототожнити себе із титулом або посадою виявилось занадто солодкою спокусою для нової “еліти”, яка вирішила стати їх живим утіленням. Проте дуже швидко виявилось, що під цією шка-

ралупою марно шукати особистостей. Тут функції людського духу вступили у протиріччя з потребами певних людей, що вчепилися за легкодоступну компенсацію власної неповноцінності. До того ж потужно почала спрацьовувати одна з головних здатностей людини – здатність до наслідування, яка у психопатологічному просторі перетворилася на удавання. Нова “еліта” почала удавати з себе оракулів. А масмедійний простір перетворився на генератор психопатологічного простору в суспільстві, в якому опинився весь народ.

Масової розгубленості й досі немає меж. Адже саме психологічні механізми в ідеалі стають основою, що структурує кар’єру політика. Інформаційна революція потребує більшої, ніж колись, гнучкості й осмисленості спілкування політичних лідерів між собою. Ми ж натрапили на купу монологів, що є показником психічної інфляції або ж соціальної параної, і це викликає неабияку соціальну напруженість. Великі цінності, що містяться в колективній психіці, почали працювати *проти України*.

Посадова психічна інфляція. Посадові можливості та функції можуть бути джерелом психічної інфляції людини, яка не є зрілою особистістю, але ототожнює себе зі змістами і можливостями посади. Тим самим вона розширює свою Персону, узурпуєчи якості, котрі не належать її особистості. Досить згадати будь-кого із сучасних високопосадовців в Україні. Прикладом ототожнення себе зі змістами колективного несвідомого є постать головної фігури Майдану-2004 – В. Ющенко.

Трансперсональні змісти не є пасивним, інертним, мертвим чинником: це, скоріше, активні сутності (атрактори) Тому посада часто-густо має притягальну владу над індивідом і провокує втопити особисту ідентичність у більш масштабній колективній ідентичності посади. Як наслідок – атрофія особистості індивіда.

Зрозуміло, що Україна потребує влади, яка б демонструвала інший зразок людини, ніж той, що ми спостерігаємо сьогодні. Читач уже з’ясував, що існує закономірність: чим слабша душа людини, тим легше вона підкоряється психічній інфляції, асимілюючи змісти колективного несвідомого в порожню частину власного психічного. Кожна висока посада містить атрибути, напрацьовані минулими поколіннями, великими історичними або релігійними

особистостями, атрибути, які недорозвинена людина, вступаючи на посаду, присвоює та починає відчувати себе майже всесильною.

Психічна інфляція індивіда може бути наслідком невиправданої ідентифікації не тільки зі змістами колективного несвідомого, але з будь-яким змістом – соціальним або метафізичним, наприклад, змістами суспільної свідомості. Як щойно зазначалося, джерелом психічної інфляції незрілої особистості можуть бути посадові можливості та функції, з якими вона себе ототожнює. Посада як така складається з історичної, біографічної, автобіографічної тощо інформації, взагалі – з колективних і особистих зусиль багатьох поколінь людей протягом декількох культурних і політичних епох, а її престиж та ефективність залежать від колективної довіри і вдячності. А тому зріла відповідальна особистість, погоджуючись на посаду, історична роль якої є значною і до того ж архетиповою, повинна бути підготовлена до цього (особливо щодо можливості незаконно приватизувати вже готову колективну вагу певної посади). Далеко не кожна пересічна людина здатна психологічно проігнорувати розміри “високого” кабінету, шикарну обслугу й величезну кількість улесливих поз, не кажучи вже про можливість різко стягнути статусу “обличчя країни”. Відчуття особистої неповноцінності викликає страх перед втратою посади, що, своєю чергою, розвиває необгрунтовану підозріливість щодо можливих суперників. Компенсацією виступає вельми енергійне ствердження власного статусу, внаслідок чого будь-яка самореалізація особи стає просто неможливою.

Після Майдану народ побачив цілу армію представників нової політичної “еліти”, які не змогли впоратися з “дарунком долі”. Ці люди хутко ідентифікувалися з новими титулами або посадами й узурпували архетипові соціальні ролі, власних якостей для яких їм явно не вистачало. Ці люди втрапили в полон колективного несвідомого і набули роздутої амбітності та енергії (що неминуче йде від колективного несвідомого). Ці люди на очах змінилися до невпізнанності та одразу ж почали думати тільки про те, як зберегти посаду, а разом із нею самопочуття величі й недоторканності, від якого важко добровільно відмовитися. В епоху потужних глобалізаційних процесів така манія виглядає принаймні як фарс. А тому єдиним засобом боротьби з психічною інфляцією є, мабуть, сміх.

Тут вмикається механізм, який нагадує механізм анозогнозії у хворих на алкоголізм: свідомість людини, об’єднавшись з її під-

свідомим, вибудовує власну філософію самозвеличення і самовиправдання. Саме до цієї філософії за допомогою певних символічних образів (а не суті речей) людина із психічною інфляцією добирає суголосне коло “однодумців” для співпраці (а основна “праця” – це збереження посади при неприхованій байдужості до суспільства). Державна символіка, ідеї на рівні пострадянської української школи – “національно-визвольна боротьба”, “європейський вибір”, “звільнення України”, “розбудова демократії”, “інтереси нації” – і багато інших історико-патріотичних трафаретів і шаблонів є обов’язковим атрибутом інтеграції такої людини в політичну роль і додає їй енергії захисту і впевненості у тому, що все це в будь-якій ситуації замінить їй творчу думку, системне і самостійне рішення, не спрямоване на маніпулювання з електоральними симпатіями.

Патологія психічної інфляції – не в наявності архетипової символіки, що спонукає до певних дій, а в дисоціації свідомості, яка вже не спроможна панувати над несвідомим. Дисоціація свідомості характеризується відсутністю здатності диференціювати виокремлені змісти колективного несвідомого, вибирати для роботи одні й остерегатися інших. Одна й та сама керівна посада має позитивні та негативні ознаки і властивості. Особистісна влада над колективним несвідомим починається з виокремлення цього несвідомого. Адже локалізованими в текстовому дискурсі, осмисленими і структурованими змістами несвідомого людина може і, зрештою, повинна керувати, включивши їх у систему управління власними вчинками.

Можна сказати, що психічна дефляція, як і інфляція, є певним психологічним механізмом захисту людини від світу, який вона не здатна охопити (бо сама є недорозвиненою).

Історія пам’ятає чимало жажливих мана-постатей, які, отримуючи провідну посаду в тоталітарному суспільстві, втягували в безодню колективного несвідомого весь народ (Чингізхан, Гітлер, Сталін, Муссоліні тощо). Адже народ у тоталітарних соціумах не обирає, а підкоряється, особливо “справжньому” вождю. Мана-вождю притаманне таке психічне напруження, з якого врешті-решт народжуються самотність і манія, вельми небезпечні для розбудови нормального життя. Мабуть, у реальному повсякденні, яке настає після великих збурень, необхідність в мана-особистості відпадає і зростає потреба в успішному політичному управлінні. *Нинішньому суспільству потрібен не вождь, а політичний менеджер.*

Отже, психічна інфляція є показником недорозвиненого психічного в якості формовтілення душі. Фактично це бездушність, а отже відсутність повноцінної людини, індивідуальності, мудреця. Цілеспрямоване спостереження за українським політикумом дає підстави схарактеризувати його лідерів як людей із психічною інфляцією, від чого потерпає не лише народ, а й велика політична справа формування української демократії. Демократію спроможні *відчувати* люди, яких у прадавні часи називали оракулами. Ці мудрі старці прожили все життя в даній спільноті й відчули буквально на своїй спині всі “виклики і відгуки” її колективного психічного – способу життя, ритуалів, традицій і табу. Такі люди вже не піддаються потужному впливові колективного несвідомого з однієї найважливішої причини – наповнення власного психічного, душі, яка сама керує “злим духом”, а не шкутильгає позаду нього. Очолити розбудову демократії можуть люди, які заповнили форму власного психічного настільки, щоб там не залишалося місця для інфляційної спокуси.

Головною функцією політиків насправді має бути розумне управління психічною енергією, з якої народжується та чи інша якість соціальності. Джерелом психічної енергії, як відомо, є напруження між матерією і духом, між індивідуальними психоінстинктами і соціальною етикою, між особистісним і груповим, між тими чи тими “видами” людей, що різняться глибинно-протилежними ціннісними переконаннями тощо.

Тільки індивідуальність політика здатна виконувати соціальну роль політичного менеджера, що управляє надлишковою психічною енергією суспільного життя, не залишаючи її незатребуваною, менеджера, здатного сформувати новий образ суспільства. Адже саме енергія і образність психологічно та хронологічно передують раціональному мисленню, яке уповільнює всі процеси соціальних змін.

Індивідуальність завжди була центром, навколо якого обертаються всі протилежності й напруженості. Що ж до індивідуальності політика, то вона повинна мати ширший тезаурус уявлень про соціальні стани, процеси, властивості й форми активності, ніж має будь-хто, оскільки політик зобов’язаний інтегрувати в собі всі ідейно різноманітні соціальні рухи і очікування, що реально існують у суспільстві. Україна ж має таку політичну владу, яка, навпаки, дезінтегрує ці рухи і очікування за принципом: розділай і пануй. Те, що український народ так довго терпить таку дезінтегровану (що по суті

є злочинним щодо суспільства фактом) владу, – показник його пасивності та соціальної незаангажованості, відсутності громадянського суспільства і середнього класу. Колективна свідомість народу редукована настільки, що починає підкорятися колективному несвідомому. Колективна психічна інфляція діє на колективну свідомість як інфекція, що швидко розповсюджується і формує підґрунтя для розщеплення колективної душі, тобто для соціальної шизофренії.

Адже психічна інфляція з часом стає не тільки явищем, а й механізмом викривлення багатьох соціальних процесів у суспільстві. По-перше, вона є формою психічного захисту (який гальмує соціальну активність); по-друге – комунікативним бар'єром на шляху взаєморозуміння, знижуючи інтенсивність всезагального колективного зв'язку; по-третє – механізмом народження і закріплення державницької, адміністративно-авторитарної політики в суспільстві (занурення людей в масові емоції та очікування, заперечення так званої сучасної демократії на користь автократії, невизнання політичними лідерами власної “тіні”, а значить – відсутність у них індивідуальності тощо). І таке замкнене коло транслюється політичною “елітою”.

Адже і в первісних спільнотах, на перший погляд далеких від демократичного життєустрою, індивідуальний престиж міг утворитися тільки в результаті колективного компромісу. Первісна спільнота обирала магічно ефективну особистість (завдяки тій ролі, яку магія або воля виконує у процесі спрямування *надлишкової психічної енергії*), яку вона всіляко оберігала, бо навіть для примітивних спільнот індивідуальна ініціатива була цінністю, яку не можна допустити до розчинення в колективній душі (в несвідомому). Певні ритуали і табу утримували лідера від психічної регресії та під страхом найсуворіших заходів зобов'язували його виконувати свої унікальні функції. Сьогодні народ також має у своєму розпорядженні не менш дієві заходи, наприклад, відмова від голосування або участь в організованому протистоянні. Проте для цього люди мають розібратися: хто є хто. Кому можна віддати управління Батьківщиною, а кому – в жодному разі ні. На жаль, усе це неможливе без проб і помилок, але кількість помилок розвиває душу електорату, який врешті-решт почне прислухатися до своєї душі.

Важливою ознакою психічної інфляції є відсутність динаміки в розвиткові особистості. Те, чому політичний лідер вклонявся до взяття влади, тому він продовжує служити й після того. По суті пси-

хічна інфляція зробила з деяких політичних лідерів архіваріусів, які живуть в минулому, не вміють і не хочуть пристосовуватися до потреб нового часу і простору, не можуть змінити свою суб'єктивну мораль, прищеплену в підлітковому віці, тощо. Для пересічного громадянина феномен психічної інфляції іноді виглядає як традиціоналізм. І саме це попервах підкупає народ. Але коли стає зрозуміло, що *традиціоналізм може набирати форм, несумісних із соціальним розвитком як таким, виникає страх за майбутнє держави. Психічна інфляція несумісна із керівними ролями принципово, бо вона є ознакою недорозвинутості особистості.* Проілюструємо цю тезу на феномені розщеплення архетипу.

Розщеплення архетипу. Відношення між полярностями.

Чи не найважливішим для людини є осмислення того факту, що в основі кожного архетипу лежать полярності, які завжди були змістом однієї свідомості. В різних ситуаціях активізуються (або ні) різні полярності. Дитя пробуджує в людині матір (батька), чоловік пробуджує в людині жінку (і навпаки) тощо. Архетип як цілісний образ завжди складається з дихотомій: хворий – лікар, життя – смерть, герої – злочинець, аніма – аніmus тощо. Пересічна людина, як правило, ідентифікує себе з якимось одним полюсом – або героєм, або злочинцем, або лікарем, або пацієнтом.

В аналітичній психології є термін “розщеплення архетипу”. Авторитаризм розквітає тоді, коли розщіплюється архетип “батько – син” або “мати – дочка”. У цьому плані деякі популярні архетипи називаються не зовсім правильно, наприклад архетип Великої матері. Доцільніше буде назвати його архетипом “дочки – матері”, як у дитячій грі. Не існує ізольованих архетипів, бо людина не може стати людиною без взаємин і відношень з іншими ролями і внутрішніми іпостасями.

Проаналізуємо архетип “хворого – лікаря”. Він актуалізується під час хвороби. Хвора людина прагне отримати допомогу у зовнішнього лікаря, і в той же час у ній активізується внутрішній лікар. Це психологічне явище отримало назву “цілющого чинника”, тобто лікаря всередині самого хворого, який допомагає йому не менше, ніж зовнішній лікар. Відсутність цілющого чинника обумовлює більш складну картину хвороби і одужання людини. Про таких говорять: “він не хоче одужувати”. Людина повинна вірити власній підсвідомості.

мости, налагоджувати з нею щирі дуальні стосунки, а не вступати в конфлікти.

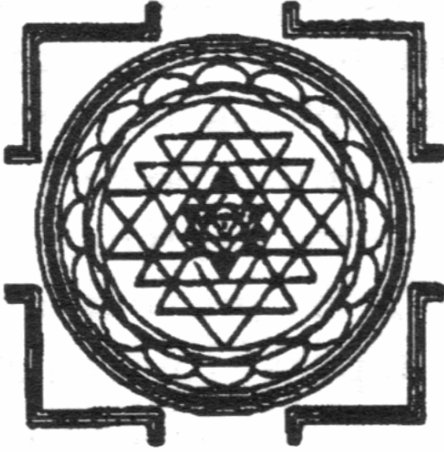
Не менш цікавим є сюжет із “пораним зцілювачем”, тобто з лікарем, який не визнає в собі хворого. Колись бог врачування Асклепій заснував святилище в Епідаврї, де могли зцілюватись усі бажаючі. Міфологічний образ пораненого зцілювача констатує наявність у лікаря рис і відчуттів хворого. Хворий містить у собі лікаря, а лікар – хворого. Практика стверджує, що тільки взаємні проєкції рис створюють ефективну ситуацію лікування. Проте витіснення лікарем полярності пораненого призводить до того, що він стає лише здоровим технологом, що живе в іншому вимірі, ніж слабкий хворий. Такий лікар не сприяє активізації полярності у хворого. І влада такого лікаря виглядає пихатою, дрібною і аморальною. Всім нам знайомий образ лікаря в розпахнутому халаті, що крокує широким коридором у натовпі студентів та інших обожнювачів. Такий лікар перетворює хворого на безвідповідальний об’єкт, а сам аж пихтить від власної значущості. К. Г. Юнг стверджував, що тільки ущемлений лікує, що лікування ефективно лише тоді, коли сам лікар відчуває себе зачіп-леним. А якщо лікар – “людина у панцері”, він безсилий.

Відсутність суб’єкт-суб’єктних відношень між тими, хто вирішує певне завдання, завжди породжує психічну інфляцію або дефляцію. Так само важливо не допускати розщеплення архетипів “начальник – підлеглий”, “правитель – народ” тощо.

Механізм розщеплення архетипу ілюструє важливість природної цілісності втіленого психічного. Проте в людській спільноті неможливо зберегти чисту простоту психічного, яким нас обдарував Бог. Аби відрізнити чисту й ідеально просту архетипову схему ТІМу, нам довелося ввести в науковий обіг поняття *психофракталу* – втілену частку універсального психічного, що складається як з архетипового матеріалу, так і з набутого автобіографічного матеріалу – культури, рольових і психобіографічних особливостей сім’ї тощо. Психофрактал набуває ознак відкритої індивідуалізованої структури складного характеру, в якій мають місце субособистості, що тимчасово викривлюють природний шлях ідеально гармонічного ТІМу.

Тож кому як не управлінцю, політику, педагогу не враховувати особливості архетипу психічної інфляції та механізму розщеплення архетипу?

8 Природа одного поширеного архетипового неврозу

... Якщо траплялося щось просити у батьків,
Роздовбай завжди відчував, як пітніють руки
і стискається від шанобливості горло...
П. Санаєв. "Поховайте мене за плінтусом"

Якщо на клітці з Пуером написано
"Лев" – не вір очам своїм.
Майже Козьма Прутков

Будь-який досвідчений керівник упізнає в цьому розділі людину, яку він так і не зміг зрозуміти, з якою так і не знайшов спільної мови, для якої він намагався багато чого зробити, але не отримав відповідної віддачі. А розпрощавшись із цією людиною, так і

не зміг дати відповідь на запитання “Хто винен?” Після тривалого контакту з такою людиною залишається, з одного боку, відчуття власної провини, а з іншого – впевненість у тому, що тебе зрадили. Такий внутрішній конфлікт породжується людиною, психічний стан якої в аналітичній літературі описується під назвою *Пуер етернус* (*Вічний хлопчик*).

В нашій архетиповій парадигмі стан душі такої “невизначеної” людини формується під впливом активізації архетипу Раба. Ця людина з певних причин так довго стримувала себе перед чимось (кимось) сильнішим, що викликала до активного життя архетипову форму психіки, яку по-різному називали й описували філософи, психіатри, психологи, письменники. Згадаємо хоча б *рессентимент* Ф. Ніцше: це почуття, яке виникає у раба до свого хазяїна, – прихована ненависть, що накопичувалась унаслідок тривалих пригноблень, на які не можна було відреагувати. Ненависть, що виражає себе в неочікуваних зсувах психічного. Тоді як благородна людина сповнена довіри й відкритості, людина *ressentiment* позбавлена щирості, чесності, наївності й прямоти, “її душа косить”, полюбляє “задні двері”, все приховане притягує її, вона віддає перевагу мовчазності, злопам’ятності, очікуванню, самоприниженню... М. Шелер визначав *рессентимент* як самоотруєння душі. Подібні неврози самоневдоволення можуть бути спровоковані іншими людьми, особливо близькими, а можуть виникати внаслідок тривалого життя у несприятливій суспільній атмосфері. Наприклад, на початку минулого століття З. Фройд написав працю “Невдоволеність культурою”, в якій звернувся до культурних норм як до головного чинника виникнення неврозів. Неврозів як тривалих або ситуативних станів, викликаних неусвідомленими конфліктами. Відтоді ситуація не тільки не змінилася на краще, але й загострилася. Нещодавно почали говорити про інформаційні неврози, медіаневрози тощо...

Ми ж вестимемо мову про *архетипові неврози*, з якими живуть сотні тисяч людей, не здогадуючись про негативний доленосний вплив цих неврозів на їхнє життя. Тож архетиповий менеджмент пропонує опис деяких з них.

Людина, яка побачила і відкоригувала в собі певні ознаки архетипових неврозів, здатна діагностувати їх і в інших. *Архетипові неврози є наслідком відсутності роботи власної душі людини, і са-*

ме в цьому сенсі вони є позаперсональними. Людина, якій не відкрилися власні душа і дух, як правило, часто акцентує увагу на біблійних заповідях, багато говорить про те, яким треба бути, як треба жити, стає фанатичним патріотом, націоналістом, революціонером, дисидентом, тобто виконує роль Героя або Жертви з есхатологічного міфу. Відсутність (недорозвиненість, загальмованість тощо) регуляції самоавтентичністю компенсується потужним впливом колективного несвідомого. *Святе місце не порожніє!*

Не можна не бачити, як працюють ці неврози у повсякденному житті. Згадаємо, наприклад, відомий вислів: “Не посада прикрашає людину, а людина посаду”. В Україні ж ми бачимо протилежне: саме посади з її позаособистісними владними функціями (від президента до голови житлово-комунальної контори) домагаються люди, аби обернути на свою користь її можливості. Але оскільки суто власної користі у людей з архетиповими неврозами немає, вони гребуть те, що люди гребли віками, – землю, нерухомість, гроші й усе необхідне для тіла. Привласнюючи змісти і якості посад як результати багатьох колективних зусиль, що їм не належать, ці люди намагаються розширювати свою особистість за рахунок інших. Із попереднього викладу ми вже знайомі з явищем психічної інфляції, яка за всіма показниками може бути класифікована як архетиповий невроз. У такому стані людину ніщо не обмежує. Функцію обмеження здатна виконувати тільки власна розвинута душа (психофрактал).

Психофрактали містять у собі архетипові змісти в їхньому вселюдському значенні і водночас в індивідуальних пропорціях та потенційних формах розвитку цих змістів. А головною функцією психофракталу є *збереження його унікальних меж, наявність яких уможливорює процес пошуку “своїх” ідентичностей*. Напевне, цей пошук і є сенсом життя – не у філософському плані, а в плані надбання ефективної енергорозподільчої системи психіки за рахунок позбавлення установок *раннього досвіду і архетипового перенесення*. Під установками раннього досвіду тут розуміється стиль стосунків у сім’ї, який ще тоді, у дитинстві, травмував вас, а потім став вашим другим “Я” (так званий “материнський комплекс”). А під архетиповим перенесенням (трансфером) у даному контексті маємо на увазі перекладання відповідальності за ваші особисті життєві рішення на загальні місця архетипових сюжетів, наприклад: “Чоло-

вік не буде чистити картоплю, це його принижує”, “Жінка зобов’язана...”, “Дитина повинна...” і т. п.

Актуалізація потенційного залежить як від індивідуального психічного вираження душі, так і від якості того *духу*, який *народжується від взаємодії душі маленької дитини і душі тих, хто знаходиться поряд з нею*. Душа дорослої людини може бути відкрита іншим також лише через посередництво духу, тобто того, що реалізується у ставленнях, учинках і творчості. Дух і душа людини нероздільні. Але люди кажуть: “Я його *на дух* не перенешу”. Це, з одного боку, може означати, що дух презентує назовні недорозвинену або знівечену душу, неприйнятну для партнера зі спілкування. Але, з іншого, це може означати, що зустрілися конфліктуючі психофрактальні структури, які цілком і повністю розвинені. До категорії неврозів ми відносимо тільки те, що породжується недорозвиненістю або понівеченістю душі, дух якої презентує її... Психологічні перспективи людини, таким чином, залежать від її духу, що набувається у процесі соціалізації душі, а саме від рівня розвитку *фрактальної ідентичності*.

У випадку, коли духу значно менше, ніж потрібно для відстоювання цінностей власної душі й зміцнення індивідуальності, індивід потрапляє у полон одного або декількох архетипів, і в цьому разі він уже не володіє цілком своїм життям: ним керує щось інше, позаособистісне, а інколи й надлюдське. Коли людиною починає керувати “божественне”, вона відсторонюється від соціуму, стає схимником, а коли “диявольське” – людина повторює архетипові злочини віків. Посередині опиняється більшість людей, які живуть “як усі”, підпираючи віками напрацьовану буденність. Архетипова складова психіки людини діє як автономна психосоціальна сутність. Вирвати індивідуальність із цього полону можуть лише осмислення і правдива оцінка людиною як власних, так і колективних здобутків і огріхів, учинків і реакцій. Оновлення душі й духу вимагає від людини власного мислення і власного вчинку, а не сліпого дотримання культурно-міфологічних або біблійних архетипових заповідей.

Ідентифікація людини із позаособистісними змістами може набувати або позитивного, або негативного характеру; це визначається особливостями її соціалізації та в цілому психосоціальною ситуацією, що викликає до життя той чи інший архетип. Так, архе-

тип Героя може наповнюватись образами Ісуса Христа, Робіна Гуда, Іллі Муромця, Франкліна Рузвельта, Богдана Хмельницького, а може – образами Антихриста, Іуди, Коція Безсмертного тощо. Так само архетип Пуера (Дитя) може наповнюватись всіма філо- та онтогенетичними змістами залежно від історико-психологічної та автобіографічної ситуації того, хто в цей архетип утрапляє.

Нагадаємо, що принцип фрактальної ідентичності суб'єкта є чи не найголовнішою умовою його щастя (людина), ефективності (організація) або благополуччя (соціум). Таким чином ми підійшли власне до теми розділу, а саме до аналізу такого поширеного архетипового неврозу, як *Пуер етернус*. В подальшому людину або іншого (наприклад колективного) носія неврозу Пуер етернус ми будемо для скорочення називати *Пуером*, а саму хворобу – *неврозом ПЕ*.

Отже, *невроз ПЕ своїм витоком і результатом має душевний дискомфорт у дитинстві й переважно незадовільне соціальне самопочуття у зрілому віці*. Із ситуації поганого соціального самопочуття Пуер (не має значення, скільки йому років – 15, 30, 50) завжди має вихід: його *психіка* (не він!) змушує його повертатися до складної ситуації ворожою спиною і, шукаючи всіляких приводів, якомога швидше виходити з неї, знову і знову знаходячи заспокоєння в атмосфері “міцних і непохитних” рамок архетипового світосприйняття. Не усвідомлений людиною архетип Великої матері* з родинними цінностями, світоглядними настановами, смаками, оцінками міститься у психіці кожної людини, але не кожною людиною цей материнський гештальт буде нав'язливо керувати. Нав'язливість проявляється в тому, що людина неспроможна справлятися з найменшими труднощами, з найменшим психологічним дискомфортом, який обов'язково виникає в будь-якій малій групі – сім'ї, робочому колективі, колі друзів тощо. Психіка Пуера віртуозно актуалізує механізм раціоналізації, який спрацьовує у напрямку досягнення відчуттів материнського лона: захист укоріненою системою непохитних стереотипів життя, спокій у цьому лоні стереотипних форм і оцінок, мінімальне задоволення усіх первинних потреб (“По одяжке протягивай ножки”)... Відчуття безпеки і фізіологічного насичення повертає людину “до себе маленької”. Не здо-

---

* Не будемо забувати й про розщеплення цього архетипу (див. розділ 7).

лавши переponsи труднощів, Пуер тікає від реального життя, від конкретної відповідальності за власні вчинки і життя тих людей, яких він “випадково”, “понарошку” приручив. Коротко можна сказати так: *сутність ПЕ – це неусвідомлена неповноцінність поведінки і дій через актуалізацію інфантильного архетипового комплексу*. Як алкоголік не визнає своєї хвороби, формуючи для себе та інших цілу філософію самовиправдання (так звану анозогнозію), так і Пуер не бачить соціальної патології у своїх вчинках (наприклад, постійні сімейні розлучення, часта зміна місць роботи тощо), поглядах (шаблонні нахвалювання життя “там” і невдоволення щодо “тут”, постійна потреба у причетності до життя “зірок”, знаменитостей, що реалізується у різних формах, тощо), у своїй на перший погляд корисній громадській діяльності (фанатичний революціонізм або ж націоналізм).

Отже, невроз ПЕ – це такий стан психіки (індивідуальної або соціальної, колективної), який надто довго несе в собі ознаки інфантильної безвідповідальності. Як правило, він асоціюється з неусвідомленою прив’язаністю до “материнських” цінностей, тобто до власної безпеки, комфорту, впевненості в тому, що ти необхідний, що тебе люблять, жаліють, допомагають, захищають, що не треба долати труднощі і *конкретно* за когось або щось відповідати. Для цього неврозу характерне так зване *умовне життя* його носія (К. Г. Юнг, М. Л. фон Франц, Д. Шарп та ін.). Матір при цьому відіграє роль “загонича на полюванні” (Ф. Кафка). В цілому життя Пуера – це непродуктивне існування в реальному повсякденні, це подібне до сну внутрішнє життя. Пуера часто жаліють і закохуються в нього саме за те, що він самотній, немовби кинутий. Основну енергетичну і психологічну підтримку він шукає не у власних, а в чужих коренях. І не тут, не в реальності. Меланхолія, розчарування, життя між двома світами, і в жодному з них він не почуватися вдома. Психологічний стан Пуера – не щастя, але й не нещасливість, не байдужість, не слабкість, не втома, не цікавість... Пуер не знає, чого він хоче, а тому й нездатний на якийсь суттєвий вчинок. Найболючіший конфлікт виникає у нього через вибір між небезпекою і дійсною – внутрішньою – свободою.

Всередині Пуера – дві субособистості, кожна з яких потребує задоволення і не бажає поступитися своїм суверенітетом. Складне завдання для Пуера – зберегти напругу між цими субособистостями-

ми з метою прояснення, хто ж він такий і чого хоче. К. Г. Юнг казав, що ніхто не зможе пізнати себе, поки не дізнається, *чим*, а не *ким*, він є. *Тільки те, що дійсно є самим собою, може зцілити...*

Будь-який потенціал людини обертається проти самої людини і стає негативним, якщо не реалізується в житті. За думкою М. Л. фон Франц, людина не може жити без стійкої віри в існування чогось, що неможливо зруйнувати в ній самій. У той же час вона може прожити все своє життя, не знаючи про існування цієї сутності й своєї віри в неї.

Сприйняття життя як тюремного ув'язнення проходить через всю психологію Пуера, він ув'язнений у своїй психіці і сам для себе виступає тюремником. В'язниця – це і є відмова від самоздійснення і самоприйняття. Наявність інфантильної установки свідомості Пуера обумовлює його небажання визнавати існування обмежень. Стикаючись із ними, він необхідно дратується, проявляє пихатість, гордовитість, зарозумілість, що є ознакою психічної інфляції його “Я”.

Страх Пуера перед реальністю іде поряд з упертим небажанням стояти на власних ногах. Він може перебувати в такому стані безмежно довго. Життя Пуера у більшості випадків можна кваліфікувати як “тимчасове”, “попереднє”... А коли людина живе “попереднім” життям, її несвідоме перебуває у стані постійної роздратованості або агресії. Хоч би які справи виникали – все це не те, чого Пуер прагне, і у нього завжди зберігається ілюзія, що коли-небудь у майбутньому з'явиться в його житті щось реальне, справжнє. Навіть коли Пуеру вже за 80... Така установка призводить до постійної внутрішньої відмови зв'язати себе обов'язком моменту. У Пуера відсутнє відчуття безпосередньої причетності до життя. Начебто він іще не народився. Начебто він несправжній. До того ж – величезний страх перед відкриттям самого себе. Перед тим, що відбулося б іще у підлітковому віці, якби він пішов на закономірний конфлікт із “материнським” середовищем.

І саме з цим страхом пов'язано безмежне й неусвідомлене почуття провини, яке можна розглядати як наслідок “непрожитого життя”. Мабуть, це почуття формує увесь стиль життя Пуера. Почуття провини – одне з провідних у цьому невроті. Проте воно може виникнути і з інших причин. Витоки його можуть бути і в Едіповому комплексі, і у провокуванні такого самого почуття у тих

людей, які Пуєрові потрібні: люди, аби позбутися цього мерзотного почуття, здатні зробити все, що від них хочуть. І треба знати, що це є одним із поширених механізмів впливу на інших. А тому Пуєрів іноді називають позаочі “шаманами”.

Пуєри, які не бачать у собі ознак Пуєра, перебувають у стані відокремленості від самих себе, а це для них і для тих, хто поряд з ними, – важка драматична ситуація.

Улюблена роль чоловіків із комплексом Пуєра – роль *героя-коханця*, головним завданням якого є спокусити якомога більше жінок і тим самим довести собі та іншим свою неймовірну чоловічу спроможність. І ще одне найвідоміше проявлення чоловічого “пуєризму” — це *гра в невдачу*. Визнаючи себе від самого дитинства ображеною, ніким не зрозумілою, така людина відмовляється від боротьби за досягнення успіху, знаходить для себе чудовий спосіб уникнення труднощів – жалість до себе, зокрема через психологічне повернення до материнського лона (хоча матір, скоріше за все, вже скалічила або скалічить долю свого сина). Глибоко в собі Пуєр носить почуття заздрощів до ініціативних, успішних, сильніших за нього людей. А в поведінці Пуєра яскраво виражені чутливість, схильність до маніпуляцій, сумнівів, до життя “тут” і “там”, прагнення всім подобатись, улесливість, підкореність. Пуєрам властива, як правило, приємна тиха посмішка, яка слугує їм інструментом привертання уваги сильних. Проте за всім цим стоїть дитяче бажання бути улюбленим синулею, якомога частіше отримувати підтвердження, що він – хороший. У соціальному житті таке почуття меншовартості обертається недовірливістю, підозрливістю, обережністю. А страх перед конфліктами і розмовами на болючі для Пуєра теми – теми любовних стосунків – у його особистому житті обертається зрадою і часто-густо руйнацією власної долі. Все робиться з однією несвідомою мотивацією: уникнути чиєїсь нелюбові, хоча розрізнити любов і нелюбов Пуєр не може. Тому чоловік-хлопчик, якого виховувала скупа на ласку й владна матір, частіше мовчить, шукає розуміння, виправдовує всі свої вчинки, навіть найбрутальніші. В той же час Пуєр може терпіти чуже хамство та прощати іншим те, чого він сам собі дозволити не може.

“Той шматок світу, – писав К. Г. Юнг про Пуєра, – з яким він, як і будь-яка інша людина, має стикатися день у день, завжди якоюсь мірою неправильний, оскільки не падає йому в руки, не бі-

жить назустріч, а чинить опір, чогось вимагає і підкорюється тільки силі”. А Пуер не має сил, аби витримати “цей вульгарний світ з його актами громадянської реєстрації, конвертами із зарплатнею і щомісячними внесками за квартиру”, бо це не може переважити “містичний трепет ієрогамії”. Простіше кажучи, Пуер не може усвідомити, що йому необхідно дати реальності увійти в своє життя, що йому необхідно взяти на себе відповідальність за щось і обов’язково нести її.

Актуалізація ПЕ відбувається в умовах зростання психосоці-альних і психоенергетичних вимог середовища до людини, на які вона не здатна відповідати належним чином, почувається все гірше, і врешті-решт її психіка з метою самозахисту провалюється у безпечне “лоно”. Як бачимо, основною проблемою такої людини є нерозвинута душа і дух. Таку людину не підтримує дух, а нерозвинута душа не забезпечує необхідною *психічною енергією* * для нормальної дорослої реакції на ті чи інші обставини.

У цьому аспекті необхідно пам’ятати, що будь-який архетип за умови зчеплення його енергії з психікою людини буде забезпечувати її необхідною силою – силою віків. *Проте вселюдські, спільні для всіх культурно-міфологічні архетипи і фрактальний архетип Душі (архетип первозданності) мають різний тип обмеження і різне морально-психологічне значення. Енергія дії на основі розвинутого архетипу первозданності та енергія дії на основі вселюдського архетипу (Героя наприклад) – різні за своєю сутністю енергії.* Енергія психофракталу – це відповідальність реальної людини за свої власні, апробовані життям і працею ідеї і вчинки. Енергія культурно-міфологічних архетипів – це дуже сильна фанатична енергія без обмежень, яка діє за сюжетом есхатологічного міфу: герой-спаситель, вороги нації, народ-уболівальник і він же – помічник спасителя. Цей сюжет є основою релігійного екстазу несвідомого. Він також лежить в основі одержимості героя, котрий через механізм соціально-психологічного зараження втягує у стан революційної одержимості великі групи людей і навіть цілі нації. Феномен Гітлера в тому, що його несвідоме, до якого він по-

---

* Згадаємо, що найсильніша психічна функція *архетипу первозданності*, тобто психофракталу людини, є чотиривимірною, тобто вона черпає енергію Космосу.

містичному уважно прислухався, увібрало в себе значно більше архетипових змістів, аніж чиесь. Юнг говорив, що це несвідоме 78 мільйонів німців.

На жаль, невроз ПЕ в нинішній Україні працює на всіх рівнях – соціуму, влади, соціальних структур і, нарешті, індивіда. Справа в тому, що все у світі має фрактальну природу: психіка (з однієї універсальної матриці – мільярди різних, але по суті однорідних її носіїв); тіло (немає пальця, який можна було б не впізнати, але немає жодного повторення візерунка його пучки); хвороба (будь-яка хвороба, наприклад грип, має стільки проявів на мікрорівнях організму, скільки людей на нього хворіють); немає однакових листочків на одному дереві (хоча всі вони мають одну форму); немає однакового меду в різних вуликах і т. п. Подібно до цього живе, розвивається, проявляє себе і людська соціальність: однакова ситуація на території певного суспільства, наче матриця, породжує явища одного типу.

Покоління ПЕ народжується із надр авторитарного соціуму з переважанням патерналістських цінностей – так само як окремих індивідів із цим діагнозом формується під впливом авторитарного сімейного кола матері з переважанням нав'язливого нетворчого світосприймання. В результаті маємо те, про що неодноразово ділитися з нами Юнг: у діалозі жінки з Пуером на тему “чоловічого” й “жіночого” якщо жінка говорить мовою Анімуса (архетипу чоловічого) з Анімою (архетипом жіночого) свого коханого (керівника, чоловіка тощо), відбувається драматична сценка: кожний, у кого вистачить почуття гумору, щоб вислухати цю розмову, буде вражений буянням загальних місць, затертих банальностей і трюїзмів, грубими перекрученнями і відсутністю будь-якої логіки. Тобто маємо типовий афект, перевантажений запальністю.

Так само в ситуаціях, що потребують відповідальності, почуття власної гідності і власного серця, впадають у подібний афект владні сини України, що вийшли з-під соціалізації авторитарної КПРС або, пізніше, з-під КПРС-ної матриці наших владних структур (усі владні структури й досі не змінили стилю діяльності КПРС). Український народ втомився від такого стилю діалогу з політичною владою. Ним же переймаються, на жаль, навіть талановиті журналісти.

Подібні “афективні розмови” знижують загальний рівень стосунків, наближуючи їх до рівня колективного несвідомого, де головною цінністю є інстинктивний самозахист, що в соціальному житті призводить до саморуйнування. З-під людських стосунків вибивається ґрунт, бо психічна інфляція (манія величі або комплекси неповноцінності, що супроводжують процес формування стосунків Пуера) робить неможливим взаємовизнання, без якого стосунків не буває. Це замкнене коло може розімкнутися тільки за умови перемоги чоловічого в чоловікові, індивідуальності над стереотипністю, автентичності над невизначеністю і неусвідомленого почуття провини перед власним непрожитим життям.

Спробуємо зрозуміти сучасну ситуацію в українському суспільстві, яка викликала до життя архетип Пуера в масовому масштабі. Звісно, в цьому соціальному процесі були задіяні як організовані, так і самоорганізовані психосоціальні чинники.

До організованих чинників належать розпад авторитарної держави з її усталеною соціально орієнтованою структурою; руйнація прозорого і зрозумілого для всіх соціального порядку; поразка радянської спільноти зі своєю системою цінностей; розчинення радянської комуністичної ідеології, яка виконувала важливу доцентрову функцію у психології суспільства; позбавлення кількох поколінь людей звичного і бажаного соціального *статусу* (згадаємо закриття фабрик і заводів, книжкових видавництв і магазинів, численні скорочення науковців тощо); економічна залежність і страх, що змінив собою відчуття безпеки за завтрашній день. Розвіявся міф, у якому перебувало декілька поколінь і який був реальністю в масовій свідомості, а саме – міф про *рівність* (економічну і психосоціальну, тобто рівність можливостей). Відбулася деконструкція психосоціальних цінностей минулого, від яких можна було б відштовхнутися для подальшої їх корекції та розвитку. До організованих чинників належала і організаційно-управлінська матриця СРСР, а саме матриця “демократичного централізму”. Згідно з механізмом фракталізації дана матриця методом ділення захопила всі управлінські структури. За допомогою організованих чинників на радянському просторі легко створювалося “Ми” (навіть там, де ще не було сформоване “Я”). Саме це і слугувало головним чинником безболісного розпаду спільноти під назвою “радянський народ”.

Проте конкретна людина в тій спільноті почувалася у психологічному плані захищеною і спокійною.

Саме звідси розпочинається дія самоорганізованих невидимих глибинно-психологічних чинників руйнації соціального самопочуття (в основному через необхідність будувати щось без фундаменту). Зникли соціальний порядок і логіка життя. Натомість з'явилися екстремальні моделі поведінки та соціальних очікувань. Офіційні політичні події й трансформації проєктуються на внутрішню особистісну структуру, стають процесами інтропсихічними, набувають форми особистісних уявлень, фантазій і, насамкінець, поведінки. Взагалі в нормальному здоровому суспільстві соціальне самопочуття для людини як соціальної істоти є головним показником і чинником індивідуального самоздійснення. На жаль, протягом радянського періоду ні соціологи, ані психологи його не вимірювали, задовольняючись іншим феноменом, а саме соціальним настроєм (Б. Паригін, В. Ядов, В. Чупров та ін.). В незалежній Україні соціологи (Є. Головаха і Н. Паніна) почали його вимірювати у формі багаторічних моніторингів, унаслідок чого з'явилися дані, що створюють певне уявлення про соціальні очікування, потреби і установки представників різних поколінь, зокрема молоді (Н. Паніна).

Разом із тим вторинний аналіз соціологічних моніторингів і цільове спостереження дають підстави для опису соціального самопочуття української молоді сьогодні. Більш характерними для молоді, ніж для інших вікових груп, є розпливчастість і надто швидка зміна цінностей, життєвих стилів, а також відсутність морально-етичних і політичних переконань. Це пояснюється зникненням у суспільстві ідеології, культурних і релігійних підвалин, розгубленістю перед постмодерністською множинністю культурних альтернатив, для засвоєння і диференціації яких не вистачає часу і бажання, розмиванням національної та особистісної ідентичності, відчуттям безмежної свободи і вседозволеності, культом грошей, дії і безвідповідального експериментаторства в суспільстві, відчуттям тривоги і провини, цинічним ставленням до духовних (у тому числі етичних) цінностей, розчаруванням у можливостях науки та ін.

Усе це разом – соціальні, культурні, екологічні, технологічні загрози – підриває найсуттєвішу потребу людини – потребу в “символічному безсмерті”, яка задовольняється в нормальному суспіль-

стві шляхом народження і виховання дітей, створення продуктів мистецької або наукової творчості, шляхом віри тощо. Заповнення психологічних прогалин починається ще у школі через вживання спиртного, наркотиків і сексу. Любов як духовне і душевне зникає, а секс “вживається” так само, як і все інше, – для набуття субкультурної ідентичності, а з нею – невиліковної хвороби, що, за підрахунками спеціалістів, загрожує знищенням людства.

Невроз ПЕ став однією з розповсюджених і тривожних ознак молодіжної субкультури в Україні, а вікові та професійні межі цієї субкультури значно розширилися порівняно з минулими роками.

До цієї ж культури пристали й сучасні політики, яких уже важко диференціювати навіть на лівих чи правих, не кажучи вже про серйозних чи веселих, порядних чи авантюристів, професіоналів чи дилетантів тощо. Політичні структури, як і колективна свідомість, є відображенням психосоціального стану суспільства в цілому. Патологічний розвиток суспільного буття породжує патологічні організаційні структури на всіх рівнях. Особливо на політичному. Досить подивитися на Верховну Раду з її головним діючим компонентом – депутатами. Адже не треба емпіричних досліджень, аби побачити безвідповідальність, потребу захисту від реальності (в лоні депутатської недоторканності), явні ознаки психічної інфляції (одержимість архетипом посади, дезорієнтація, що супроводжується манією величі), втрату відчуття дійсності, гнучкості, страх перед можливістю позбутися отриманої безпеки. Не важко також спостерігати за тим, як перебування у полоні архетипів перетворює таку важливу організаційну структуру, як влада, на перманентні політичні суперечки з відсутністю будь-якої соціально очікуваної логіки.

Сьогоднішній Київ став справжнім материнським лоном для Пуерів з усієї України. Різко зросла соціальна мобільність, зруйнувалися традиційні норми і авторитети, з’явилися крайності багатства і бідності, надлишок робочих рук і незайнятих людей, на арену вийшла модерна “еліта”, а суспільство так і не отримало законних способів вираження своїх вимог. Усе це спричинило появу мільйонів роз’єднаних, відчужених, стурбованих, пригнічених і знесилених людей, що генерують негативне колективне несвідоме. Ці люди також потрапляють у полон ПЕ. Кожен по-своєму. Як казав Юнг, джерелом психопатології мас є психопатологія індивідів.

Існує свого роду резонанс між внутрішніми психологічними силами і силами зовнішнього середовища. Відчуття індивідуальної слабкості, або, за Юнгом, “специфічної нестійкості, яка існує незалежно від інших рис”, пов’язане з відсутністю “символічного безсмертя” або реального небуття, породжує колективну жагу сильної влади, яку може захопити той, хто свої особисті проблеми ідентифікує з проблемами колективного несвідомого. *Диктатура* має своїми витоками соціальну атомізацію, роз’єднаність і слабкість індивідів, які шукають силу не в собі, а зовні. Так само роз’єднаним і слабким є покоління молоді в сучасній Україні. Там, де люди відчують власну слабкість і професійну нікчемність, з’являється потреба в колективній силі й чесноті.

У подібній психосоціалній ситуації Гітлер зумів ідентифікувати свою нездатність, неадаптивність, безвідповідальність і психопатологічність, свою наповнену порожніми дитячими фантазіями, але з гострою інтуїцією “безпритульного або шура” особистість з особистісними проблемами людей і комплексами ослабленої, пригнобленої, зневіреної та не впевненої у завтрашньому дні Німеччини... В той час у начебто цивілізованій країні, яка давно переросла середньовіччя, прокинувся, як вулкан, архетип Вотана – бога бурі й шаленства, бога-блукача, що не знає спокою. Вотана, який з приходом християнства перетворився на диявола. Вотана, який вивольє з підсвідомого сильні почуття, зокрема пристрась до війни. Крім того, він маг і чарівник, наближений до окультизму. Наслідки дії цього архетипу, який об’єднався з постаттю Гітлера, відомі всім.

В сучасній же Україні прокинувся архетип Вічного дитя – проекція нездатності до оновлення і водночас привабливий символ примирення протилежностей. Порушення психіки архетипом Вічного дитя пов’язані зі слабкістю Самості, тобто з незаповненістю психофракталу індивіда і соціуму. Цей архетип бере в полон в основному чоловіків, котрі ніяк не можуть подорослішати: вони нетерплячі, ні з чим не зв’язані, ідеалістичні й безхитрісні, завжди готові все розпочати заново, схильні до уявлень і фантазій. Невинуватість таких чоловіків трактується як бажання позбутися відповідальності.

У випадку, коли архетип Вічного дитя об’єднується з архетипами Персони (те, ким людина або соціум хоче, але не може бути; те, що хочуть бачити авторитетне оточення і вона сама, але не те, в

чому її дійсне покликання і унікальність) і Великої матері (на негативному полюсі якого – все потемне, темне, приховане, все, що поглинає, зваблює і розбещує, збиває з власного шляху, гальмує розвиток і плодючість), у колективному несвідомому відбувається те, що готує суспільство до психологічного прийняття тоталітаризму.

Формуючи організаційні структури і методи, що адресуються населенню, сучасна українська влада повинна враховувати міфологію, яка працює на рівні колективного несвідомого і має свої безперечні закони. Специфіка сьогодення визначається розвитком потужного есхатологічного міфу, що почав працювати на помаранчевому Майдані і міг розгорнутися у бік потужних демократичних перетворень тільки за умови певної поведінки лідерів цього міфу. Ті ж методи, якими користується сучасна влада, сприяють розгортанню цього міфу в бік поглинання величезної енергії Майдану, руйнації його мети й очікувань. Поглинання здорової енергії обертається народженням енергії з протилежним знаком. Тобто, за Юнгом: “Коли знаки вічності зникають з лиця небес, їх знаходить свиня, що рие землю в пошуках трюфелів. Оскільки вони (ці знаки. – О. Д.) нанесені міцною фарбою як на вище, так і на нижче; тільки у проклятих Богом млявих перехідних просторах їх не вдається знайти”.

У Ф. Кафки є одна притча. Це історія людини, що добивалася Закону у воріт Замку. Але могутній Стражник біля перших воріт сказав їй, що далі є багато інших воріт, які охороняються ще сильнішими стражниками. Людина сідає і чекає. Минають дні, місяці, роки, і людина вмирає. В агонії вона запитує: чи можливо, щоб ніхто, крім мене, за всі роки так і не побажав добитися Закону? На що Стражник відповідає: “Ніхто не забажав увійти, тому що ці ворота були призначені тільки для тебе. Тепер я їх зачиню”.

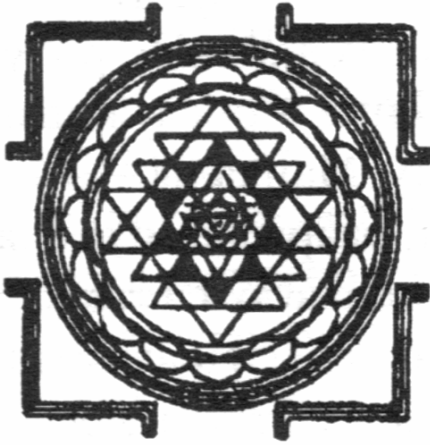
Тож аби відчинити свої *ворота*, українці повинні прокинутися і врешті-решт стати самими собою.

Людина, яка знайшла мужність упізнати в собі ознаки Пуера, може вважати, що здійснила найважливіший крок до власного саморозкриття. Вона знайшла в собі вірного і постійного, хоч і недосконалого, компаньйона, з яким завжди можна відверто поговорити і вирішити всі свої внутрішні конфлікти не на загальноархетиповому або материнському, а на власному ґрунті. Це не означає, що й

далі не буде помилок. Адже абсолютно правильних ходів у житті не існує. Існують найважливіші потреби душі, завдяки яким людина іноді вчиняє “безбашенно”. Проте тепер ви будете вирішувати проблеми як *цілісна* зріла особистість, і у вас вистачить енергії та величі душі на виправлення помилок минулого.

Будь-який керівник, менеджер, управлінець, учитель, вихователь у своїй діяльності повинен передусім розлучитися зі своїм власним Пуером (а він тією чи іншою мірою готовий до функціонування майже в кожного), а вже потім розгледіти і знищити його у своїх підлеглих. Механізм знищення є спільним для всього архетипового менеджменту, а саме: *усвідомлення → визнання → інсталяція внутрішнього цензора → коригування відносин і поведінки*.

9 Проекції як бар'єр на шляху самореалізації

Механізми проекції та перенесення
не є вольовим усвідомленим актом...
Усвідомлення факту проекції руйнує її...
В. Зеленський

Проекції (як позитивні, так і негативні) – це помилкове приписування індивідом або групою власних, але неусвідомлених якостей зовнішньому середовищу (людям, групам). Проекції не усвідомлюються індивідами й тим самим посилюють вплив несвідомого на соціальні й політичні відносини. Саме тому будь-якому управлінцю, менеджеру, вихователю, вчителю, політичному лідеру необхідно уважно стежити за собою та іншими і якомога раніше позбутися цієї психологічної помилки – помилки проекції.

Неусвідомленим психологічним чинником соціальної динаміки є різні *форми проєкції*. Одна з основних форм або соціальних установок – це проєктування індивідом батьківського (або материнського) архетипового образу на державу як таку або на певний політичний режим. Страх або сліпе поклоніння щодо останніх – це не патріотизм, а незріла, неусвідомлена соціальна установка. Іншим прикладом проєкції є використання суспільного ладу в якості об'єкта-замінника пригнічених антибатьківських почуттів, особливо в періоди конфлікту поколінь. Причини студентських бунтів можуть бути різні, але їхніми учасниками, як правило, є та молодь, яка потерпіла фіаско у боротьбі за власну свободу в своїй родині. Дослідження свідчать, що в сім'ях, де батьки відмовляються від індивідуальної відповідальності, очікуючи благ від держави і суспільства, діти також віддають перевагу колективним формам досягнення індивідуальної зрілості, що призводить до формування безособистісного, колективного способу існування взагалі (Пуери).

Неусвідомлені або витіснені змісти психічного легко проєктуються на навколишні об'єкти. Психологія війни і шовінізму (взагалі будь-яких “ізмів”) насичена проєкціями: все, що робить противник, – погано, а що робимо ми, – гарно. Саме існування ворога, на якого можна звалити всі негаразди, в тому числі й наші нереалізовані мрії, – величезне полегшення для психіки, яка не тільки потребує його, а й робить свій внесок в його штучне створення.

Втім, ніщо так не поліпшує взаєморозуміння (між країнами, групами, індивідами), як свідоме взаємне зняття проєкцій. А це залежить від розвинутості психологічної культури взаємодіючих суб'єктів: що нижчий рівень свідомості й усвідомлення, то сильніший і безпосередніший вплив зовнішніх чинників на несвідоме...

Поширеною формою психологічної проєкції на масовому рівні є неусвідомлена компенсація власних сумнівів, страхів, соціальної незахищеності, що відбувається за допомогою механізму *ідентифікації*: або з державною потужністю, силою, владою (архетип Батька–Матері), або з образами добрих і недобрих героїв-одинаків (архетип Вовка). Це відбувається з тією частиною населення, яка в умовах розпаду традиційно закріплених зв'язків опинилася в маргінальному статусі – з його песимістичним поглядом на життя і відчуттям власної безпорадності.

Не тільки індивідуальне Его, але й групове не може встояти перед тиском колективного несвідомого. Людина у групі – чи то цільовий натовп, чи то гурт знайомих і друзів – поводить ся як частка потужного цілого і може не впізнавати себе у власних вчинках. Групова ідентифікація з доглибинною колективною цільністю і гармонією суттєво діє на психіку окремого індивіда, і він заражається нею, оскільки ідентифікація з нижчими стадіями свідомості незмінно супроводжується підвищеним відчуттям життя: відкривається нове джерело енергії і сили, здатне, втім, виплеснути на поверхню і небезпечний руйнівний ентузіазм. Індивід в такій групі впевнений у правильності будь-чого, що робить група, і розумна терпимість до індивідуальних розходжень стирається схильністю колективної душі до колективної єдності, а відчуття могутності посилюється відповідно до реальної фізичної та суспільної сили групи.

Абсолютно класичним прикладом зустрічі великої спільноти з колективним несвідомим був Майдан. Сотні тисяч українців були свідками і учасниками рідкісного історичного прикладу *високого* масового розчинення в архетипі Батька-Матері, а також в архетипі Уробороса (первинного єднання). Прагнення єдності, справедливості, нового життя, перемоги над одвічною українською бідною (правителі, що зраджують народ) активізувалося на Майдані з надзвичайною внутрішньою силою і енергією. Люди йшли на Майдан за призабутими почуттями любові й добра. Ці високі почуття проєктувалися на лідерів. Люди очікували від них добрих справ і обіцяли їм усіляку допомогу. Психічна енергія Майдану спроможна була б діяти ще довгий час, потрібний для дійсної роботи. На тій енергії можна було б побудувати в Україні “новий БАМ” або підняти “нову цілину”...

Але необхідною умовою реалізації виплеснутої енергії архетипів є сильний лідер, вождь, навіть диктатор на перших порах – людина, здатна розумно й оперативно використати цю енергію і розпочати новий виток розвитку. Проте В. Ющенко за всіх своїх чеснот не виправдав очікувань мільйонів людей. Невикористана, незатребувана масова психічна енергія обернулася апатією, депресією, помітно збільшилась кількість відчужених, безсилив, розчарованих і пригнічених людей. У таких умовах починає накопичуватись енергія, яка за будь-якої збуджуючої події здатна солідаризу-

вати колективне несвідоме, викликаючи масову реакцію у формі, зокрема, месіанського мана-руху, очолюваного харизматичними лідерами, що обіцяють упорядковане гармонійне життя у релігійному братстві або іншій спільноті. Оскільки краще хоч якась мета в житті, ніж жодної, потреба у фальшивих пророках зростає. Це пояснює поширення авторитарних культових організацій після Майдану.

Ті, кому це було вигідно, трактували історичну спільноту на Майдані як безтямний натовп, а політиків – як людей, що маніпулювали цим натовпом за своїм бажанням. У документах деяких партій перелічувалися методи маніпулювання на Майдані: “кодування по чакрах, глибоке кодування і зомбування за допомогою біоенергетичної, психотропної і психофізичної обробки, використання ритуальних напоїв...”, тобто методи, подібні до “Білого братства”, навіть пригадали давно спростовані радянські легенди про маніпулювання свідомістю молоді у піснях “Бітлз”...

Проте з маніпулюванням не все так просто. Психіка взагалі (як індивідуальна, так і колективна) має інформаційно-енергетичну природу, на якій вибудовується різнобарвна психологічна феноменологія. Як індивідуальна, так і колективна психіка можуть працювати в якості як суб’єкта, так і об’єкта маніпуляцій, якщо розуміти під поняттям маніпуляції використання можливостей певного носія психічного з метою задоволення потреб того, хто маніпулює. Маніпулювання може бути активним (свідомим) чи пасивним (неусвідомленим), зловмисним чи доброзичливим, насильницьким чи ненасильницьким. Проте спільною ознакою будь-якого маніпулювання є експансія чужих цінностей у чиюсь психіку. Експансія також може бути різною як за формою, так і за змістом та методами втручання.

У випадку Майдану експансії цінностей і потреб у колективну психіку не було. Навпаки, відбулося протилежне: інтенсивний викид із глибин колективної психіки афективно зарядженої установки на трансформацію, оновлення, народження нового і необхідність повалення старого. Відбувся довгоочікуваний резонанс колективних цінностей і потреб із цінностями і потребами лідерів, які декларували те саме. Відбувся доконвенційний, “польовий” договір такої бажаної для українця демократичної влади з народом – договір між рівними. Інтерактивне поле, що утворилося внаслідок такої

взаємодії на Майдані, мало соціально-психологічні характеристики, які істотно відрізняються від характеристик інтерактивного поля, що виникає між суб'єктом і об'єктом маніпуляції. І якщо можна говорити про маніпулювання молодіжною свідомістю, то суб'єктом маніпулювання в даному випадку було інтерактивне поле Майдану, що енергетизувало, магнетизувало, приваблювало, давало надію на інше життя і, природно, романтизувало “помаранчеве повсякдення”. Це поле – дитя відношень, стосунків, взаємин, які спонтанно виникали між людьми на Майдані й стали тим свіжим і чистим повітрям, яке почало розповсюджуватись, лікувати, підтримувати, бадьорити і обнадіювати. Люди несподівано втрапили в добру архетипову казку з відповідними персонажами і сюжетом, почали діяти в цьому сюжеті і своїми силами наближували гарний кінець із надією на те, що він стане моментом відліку нового життя, нових стосунків, нового, по-справжньому українського, суспільства...

Дехто із психологів говорив про “зміненний стан свідомості”, що спостерігався на Майдані. Він таки був. Але такий стан не є показником маніпуляції. Щось подібне ми спостерігаємо і на гарних концертах, спектаклях, лекціях талановитих учених або харизматичних політичних діячів. Зміненний стан колективної свідомості вважається необхідною умовою і навіть лікувальною основою на сеансах групової психотерапії. Інша річ, що деякі харизматичні “цілителі” або психічно хворі політичні лідери іноді не відчують і не відрефлексовують ступінь свого впливу. Проте на помаранчевому Майдані ніхто впадав в істеричний екстаз від надмірності почуттів.

Психологічні форми актуалізації колективної психіки у будь-якій (великій чи малій) організованій, керованій групі відрізняються від тих, що діють в неорганізованому спонтанному натовпі, порізнному змінюючи свідомість, несвідоме і поведінку учасників.

Відношення між політиками і народом в різних соціальних ситуаціях мають виконувати різні функції.

В ситуаціях революційного типу ці відношення повинні викликати емоційний вибух, бунтівні сили, фізичну готовність до боротьби, активізувати архетипову енергію глибинних прагнень (Майдан). Тобто в революційній ситуації політик має бути політичним *вождем*, який працює з *масами*. Останні відрізняються від народу тим, що в революційній акції немає спеціалізації, – всі, наче

єдина маса, повинні робити одне й те саме. І відношення між вождем і масами в цій ситуації завжди нерівні, асиметричні: вождь є соціальним замовником для людей, він маніпулює масами для досягнення архетипового ефекту вибуху, який не може тривати довго. Але все повинно змінитися у постреволуційній ситуації – ситуації перетворення революційного хаосу на порядок.

У ситуаціях повсякденної праці зі встановлення нового порядку і стабільності маси мають перетворитися на *народ*, а вождь – на *управління*. Відношення між ними мають будуватися так, щоб викликати в народі довіру, соціальну стабільність, повагу до професійних можливостей політика, бажання консолідуватися з ним у спільній праці, допомагати йому власними вчинками. Формування таких відношень залежить від управлінських стратегій політика, які мають демонструвати народу його безпосередню участь у плануванні та реалізації спільних справ. Саме так сприймають провідних політиків у Європі – як головних державних службовців, яким народ довірив управління своїм соціальним життям. Не як царів, не як месій, не як батьків, а як найефективніших управлінців, що вміють розбиратися в людях, формувати команду і працювати з нею. Саме цей принцип фракталізується на всю організаційну структуру суспільства: зокрема, саме за такими показниками люди у своїх організаціях вибирають директора.

Якщо мислити логічно, то різні ролі потребують різних відношень між політиком і народом: якщо в революційній ситуації вождь має спровокувати майже містичний, ірреальний за своєю емоційною близькістю зв'язок між собою і масами, то в ситуації повсякдення цей зв'язок необхідно перетворити на реальну співпрацю управління з актуалізацією реальних спеціалізованих функцій кожної людини. А в разі, коли політик не готовий до переміни ролей, до адекватного переосмислення своєї соціальної функції управління і продовжує носити маску месії довше, ніж це можна було б виправдати інерційністю людської психіки, революційний хаос у суспільстві не може трансформуватися в порядок, він лише набуває якості інволюційного абсурду.

Але якщо мислити психологічно, то логіка здорового глузду починає кульгати. Психологічним феноменом, який провокує це кульгання, виступає соцістальна психіка або менталітет певного народу. Є народи, для яких природними і нормальними є месіансь-

ка форма правління політика і, відповідно, асиметричні відношення “вождь–маса”.

Для українського народу, який у своїй історичній пам’яті має інші установки й очікування, подібний розклад не є прийнятним. Адже все в соціетальній психіці взаємопов’язане: якщо не зник месія, масі важко перетворитися на народ. А маса – це в одному випадку дух колективізму, боротьби, ірраціональних масових рухів, а в іншому – дух масової дисциплінованості, слухняності. Ситуація в Україні після Майдану ускладнилася тим, що провідні політики не тільки не склали маски месій, а й сприяли появі на політичному олімпі нових маленьких місцевих месій, між якими починається внутрішньовидова конкуренція з головного питання – як втриматися, а в рамках новонародженої демократії це означає – як обдурити електорат. Головною їхнього потребою стає потреба в зовнішніх гарантіях збереження внутрішнього статусу месій, тобто якщо сказати простіше – у збереженні службового крісла шляхом маніпулювання масами.

Діяльність месій регулюється і підживлюється тими внутрішніми архетиповими силами колективного несвідомого, які перемогли в них власну Самість. А, як відомо, тільки Самість як вищий ступінь розвинутості особистості людини здатна вивести на рівень свідомості проблеми власного психічного. Сучасті месії живуть у внутрішньому міфі, який створила їхня психіка, і всі їхні відношення із зовнішнім середовищем викривлюються призмою міфу. А міф є нічим іншим, як певним комплексом *механізмів*, які захищають психіку людини від адекватного сприйняття реальності.

Одним із узагальнених механізмів такого захисту є *механізм проєкції* (перенесення – контрперенесення). Тут ми використовуємо відпрацьований у психоаналізі методологічний прийом інтерпретації параметрів груп за аналогією з психологічними характеристиками індивіда. Ще психоаналітик В. Байон, автор динамічної теорії групового функціонування, спробував перенести поняття і механізми психоаналізу на групу. Провідні російські психологи також вважають, що поставлена В. Байоном проблема можливості аналізу групи як системи за аналогією із системою “особистість”, безумовно, заслуговує на увагу.

3. Фройд дійшов висновку, що бажання людини, які не здійснилися в минулому, мають тенденцію переноситися на новий

об'єкт. Фройд назвав цей внутрішній регулятивний механізм психічного *неврозом перенесення*. Останній охоплює також відкритий Б. В. Зейгарник *невроз перерваної дії*, для якого характерна сформованість установки до її завершення в майбутньому. Крім того, в несвідомому є інші конфліктуючі між собою установки. Між усіма цими елементами несвідомого існують певні внутрішні відношення, через які людина й дивиться на світ.

У дорослому житті невроз перенесення поширюється на тих людей або на ті ситуації, від яких людина підсвідомо залежить і на які вона перекладає відповідальність за свої вчинки. Одуjuanня від цього неврозу пов'язане з його усвідомленням та означає позбавлення людини патологічної залежності від власного психічного.

К. Г. Юнг вбачав у проекції прояв змістів колективного несвідомого, тобто архетипів. Проекція завжди має архетипові корені, вона завжди пов'язана із задоволенням базових потреб та інстинктів. Базова потреба в добрих батьках вважається архетиповою, а відношення між батьками і дитиною є фундаментальними для формування здорового простору між ними. Іноді архетипові змісти займають в психіці індивіда занадто об'ємне місце – фактично місце регулювального центру, психічного ядра людини, її Самості, Я-цілісності. Наприклад, може йтися про архетип Великої матері, Мудрого батька або навіть Бога. Тобто мотивації, що містяться в механізмі перенесення, можуть мати не тільки автобіографічне, а й ментальне походження. А тому в них криються паростки майбутнього розвитку, які можна прогнозувати або за відомими патернами і поведінковими зразками міфологічного походження, або за певною прийнятою моделлю, в даному разі моделлю соціетальної психіки.

Цілком зрозуміло, що політик як жива людина також може бути носієм цього неврозу, і дуже важливо, щоб із політиком вищого рангу, від якого залежить життя мільйонів, постійно працював досвідчений психоаналітик. Чим більше метушні навколо людини, тим менше смислу, й тим яскравіше проявляється перервана дія. “Вождизм” як психологічний стан людини триває стільки, скільки триває процес проекції. Саме психоаналітик на відміну від колег і друзів здатний довести комплекси вождя до сфери свідомого, до інтеграції з ним, зробити необхідні кроки до того, щоб ці комплекси не визначали психічну регуляцію поведінки пацієнта.

Адже справжня демократія в умовах вельми небезпечної цивілізації, якою стало людство, повинна стати високопсихологічним інструментом управління. Грандіозні катастрофи сьогодення є насамперед проявом психічного начала. І демократія є одним із важелів перетворення і врівноваження агресивних інстинктів політичними засобами.

Ми вже наводили думку К. Г. Юнга про те, що корені психопатології має лежати у психопатології індивіда. І характерна психологічна напруга всього суспільства, яка супроводжує діяльність вождя-месії, пов'язана з тим, що його переконання, світогляд перетворюються на самозахисний ригідний пристрій, нездатний адекватно відтворювати дійсність.

Паралельне існування вождя-месії та народу – це ще м'який варіант абсурду. Гірший зразок продемонструвала німецька нація за часів Гітлера, коли злилася з комплексами фюрера. Бо німці за своєю ментальністю більше, ніж, наприклад, українці, схильні до масових рухів, масової психології та масових умонастроїв.

Навіть якщо політик не мав у своїй біографії того, що може трансформуватись у невроз перенесення, він обов'язково зустріне з цим явищем із боку народу. Приклад Майдану демонструє революційне перенесення прагнень і очікувань народу на вождя. Потужний архетиповий викид енергії прагнень на політика – це величезне випробування для його психіки. Особливо коли вона до цього не підготовлена досвідом подібних випробувань або допомогою психоаналітика. Таке архетипове енергетично потужне перенесення на вождя, як правило, актуалізує у відповідь його контрперенесення, і тоді політик стає одержимим архетипом Мудрого батька, намагаючись покривати всю ситуацію інтерпретаціями, гіпотезами і рекомендаціями. В революційних умовах батьківський комплекс іноді є адекватним, і політику здається навіть, що він вступив на шлях успіху. Тим більше що люди саме цього очікують від нього на той час і згодні виконувати всі його вимоги.

Але не готовий до перших ролей політик може пропустити той момент, коли архетип Мудрого батька має поступитися місцем його власному призначенню, його особистості, яка має зняти “корону” і взяти в руки “лопату”, аби вимостити дорогу до нового суспільства, в якому люди перестали б бути дітьми. Він може прогавити момент, коли має здійснитися симетричне відношення “доро-

слий–дорослий”. Політик, на якого і після завершення революційної ситуації поширюється проекція очікувань і прагнень народу, має стати тверезим управлінцем, не даючи шансу своїй психіці відповідати на невроз перенесення контрперенесенням, у якому будуть працювати вже його власні автобіографічні перервані ситуації та нереалізовані настанови. З одного боку, контрперенесення буде проявлятися як “загравання з народом”, бажання отримувати нові й нові порції любові від нього, а з іншого – як упровадження в життя цінностей, які не є першочерговим запитом народу, але мають корені в настановах дитинства часів “холодної війни”. Цими захисними цінностями, як правило, виступають *націоналізм, об’єктивізація провини* (коли причина в собі, але звинувачую інших), пошук ворогів на своїй же території тощо. І це тоді, коли люди, що отямилась від революційних емоцій, потребують зовсім іншого – системної роботи з коригування життєво важливих ланок в суспільстві. Енергія Майдану залишилася незатребуваною політиками, тому що запити народу (*не маси!*) і інтерпретації вождів (*не управлінців!*) стали асиметричними, а відношення – нереальними, несправжніми. Такими їх робить проекція. Незатребувана енергія трансформується в апатію. В народі відчувається втрата здатності розуміти й виконувати рекомендації вождів, які мають витoki в їхньому особистому неврозі; і вожді, і народ впадають у відчай, бо не чують одне одного. Незважаючи на старання ЗМІ стати посередником між ними, в суспільстві виникає конфлікт на зразок тихої громадянської війни між народом і політиками.

Складовою цього конфлікту є діяльність так званих маленьких месій, що прагнуть народної любові, патерналістської залежності і обирають для цього певні верстви, наприклад пенсіонерів, які відповідають месіям просто патологічною взаємністю. Симетричні відношення між пенсіонерами і месією стають психологічним гальмом, що значно уповільнює процес відділення пересічних громадян від політиків. Політикам, які не стали управлінцями, такий психологічний стан до вподоби, бо він охороняє їхній месіанський статус. Загравачи з народом, вони утримують його в залежності від себе. Вихід тверезого політика із такої ситуації (доки народ ще не відрефлексував власне прагнення відділитися, автономізуватися) має полягати в тому, щоб інтерпретувати мотивації, котрі викликають залежність, і скоригувати власні поведінкові стратегії. Ре-

зультатом такої роботи має бути усвідомлене вирішення проблеми подолання залежності під назвою “проекція на політика”.

Як правило, у перенесенні позначається тип відношення, що існує між тими, хто спілкується. Якщо придивитися, то перенесення можна побачити на власні очі, воно демонструє зміст суб’єктивних інтропсихічних переживань у реальних діях – ставленні до інших людей чи ситуацій. Так, наприклад, фарс із “гречкою” від колишнього мера Києва Черновецького впродовж декількох років з усією яскравістю виявив ставлення киян до себе і до ситуації в рідному місті. Ми бачили громадян, які здатні за 20 гривень “проковтнути” власне приниження, цинічне маніпулювання з боку влади, соціальну нісенітницю загалом. Психіка цих громадян надійно охороняла їх від усвідомлення принизливих для них фактів. Спрацьовував потужний захисний механізм раціоналізації та самовиправдання. Одержувачі продуктової пайки не усвідомлювали, що тим самим оголювали власне негативне ставлення до самих себе і до влади, з якою вони себе психологічно зріднили. Але той факт, що не всі пенсіонери так зневажливо ставилися до себе, свідчить про іншу тенденцію, яка дозволяє бачити паростки нового відношення між владою і народом. Люди, які відмовлялися брати пайки, прагнули інших стосунків із владою, іншого ставлення до себе тому, що вони вже навчилися відрізнити смак дармової гречки від смаку власної гідності. Ці люди не бажали ідентифікуватися з парадоксальною ситуацією та відповідати очікуванням людини, яка відпрацьовувала на них змісти власних автобіографічних комплексів і неусвідомлених психологічних проблем.

Питання психологічного здоров’я політика виникає в історії не вперше (Гітлер, Сталін, Муссоліні, Чаушеску та ін.), а здоров’я сучасного політика, який працює в умовах цивілізаційних ризиків і складних внутрішніх обставин у суспільстві, – тим паче. І обов’язок людей – вимагати конституційного права на психологічно здорових політиків, які здатні адекватно відтворювати ситуацію і управляти соціальними процесами, не трансформуючи їх відповідно до своїх комплексів.

Реальне задоволення потреб, запитів, вимог завжди лежить поза межами відношень перенесення. Народ не знаходить у політичному лідері об’єкт свого реального відношення – і навпаки, по-

літик не знаходить у народі об'єкт для власних справжніх мотивацій.

Перенесення подібне до тих ліків, які для одних людей є пащеєю, а для інших – отрутою. В епохи дезінтеграції несвідоме проривається до самих меж свідомості, аби компенсувати кризу, в якій перебуває остання. *На наших очах відбувається неусвідомлене відігравання стосунків “батько–дитина”.* Потреба політика в тому, щоб узяти на себе батьківську роль, викликає в народі, як правило, появу дитячої установки, відомої як патерналізм. Хоча метою демократизації українського суспільства було саме подолання патерналістських настроїв, зниження залежності від політичного віддзеркалювання за рахунок зростаючого відчуття реалістичної самооцінки та індивідуальної автономії членів суспільства. *А самооцінка зростає лише тоді, коли зникає злиття з ідеалізованими фігурами політиків і виникають інші ідеали, здатні стимулювати розвиток повноцінних міжособистісних відношень солідарності на іншому, горизонтальному рівні громадянського суспільства.*

Зв'язок, що виникає внаслідок проєкцій політиків і народу, стає життєво важливим для суспільства, оскільки він формує ту чи іншу атмосферу, інтегральні стани і перехідні властивості. В Україні унаслідок проєкцій, що затягнулися, знову з'явилася вже хронічна для українців політична напруженість як сила, що деформує соціально-психологічний простір. Якщо розуміти *політичну напруженість як функцію від масштабу, інтенсивності, тривалості певного типу відношень*, стає зрозумілим, чому психологічно нездорова поведінка політиків провокує у відповідь підвищення напруженості.

Що ж стосується динамічних змін соціальної психіки і ментальності як стратегії виживання народу, ми отримали нелінійні дані, можна сказати, обернено пропорційні.

Методологічною основою інтерпретацій даних багаторічного моніторингу, фрагменти якого представлені у таблиці 2, ми обрали дедукцію – *метод пізнання процесів у їхній цілісності та взаємозв'язку*, метод, що розглядає об'єкти і явища в єдиному феноменологічному процесі. Наприклад, “команда” з точки зору дедуктивного мислення і управління – це процес результативної взаємодії, а не група людей зі своїми суперечливими прагненнями. Процесуаль-

ний спосіб управління – це стратегічний спосіб, який виключає ситуації потрапляння у глухий кут. У процесуальному менеджменті законом є кінцева мета, епіфеномен процесу. Білл Гейтс (засновник компанії “Майкрософт”) платив найбільшу зарплатню тим працівникам, які створювали ідеальні моделі процесу (гри, програми тощо) та інтерпретації можливих фактів з огляду того, наскільки той чи інший факт уможливує досягнення кінцевої мети.

В нашому випадку такою кінцевою метою є *українська ментальність* в якості перевіреної віками стратегії виживання. Інтегральна ментальність українців була змодельована нами за допомогою шкал: чотирьох архетипових – “Екстраверсія/Інтроверсія”, “Емоційність/Прагматичність”, “Раціональність/Ірраціональність”, “Інтуїтивність/Сенсорність” і двох допоміжних – “Екстернальність/Інтернальність” і “Екзекутивність/Іntenціональність”. Робота з цими шкалами є якісним методом крупномасштабного стиснення міждисциплінарної інформації про будь-який соціальний суб’єкт, у тому числі великі й малі групи.

Таблиця 2 нагадує таблицю 1, але містить дещо іншу інформацію, якщо її розглядати як результат деяких відношень проекції між політиками і народом.

Таблиця 2

Соціально-психологічні зміни в українському суспільстві (2002–2008 рр.), де N – кількість опитаних, а в дужках – дата проведення опитування

Шкала “Екстраверсія / Інтроверсія”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)
<i>Екстраверсія</i>	19,3	32,7	33,4	35,2	38,9
<i>Інтроверсія</i>	27,9	17,7	18,6	21,6	20,1
Амбівалентність	52,8	49,6	48,0	43,2	41,0

Шкала “Емоційність / Прагматичність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)
Емоційність	14,6	21,5	23,3	27,2
Прагматичність	20,8	12,5	13,5	9,8
Амбівалентність	64,6	66,0	63,2	63,0

Шкала “Ірраціональність / Раціональність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)
Ірраціональність	12,2	8,9	6,3	8,4	7,9
Раціональність	26,4	34,2	37,4	39,4	38,3
Амбівалентність	61,4	56,9	56,3	52,2	53,8

Шкала “Інтуїтивність / Сенсорність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)
Інтуїтивність	8,1	23,2	26,5	28,5	29,9
Сенсорність	12,9	20,6	20,5	21,7	21,0
Амбівалентність	79,1	56,2	53,0	49,8	49,1

Шкала “Екстернальність / Інтернальність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)
<i>Екстернальність</i>	7,8	22,2	22,9	25,1	26,3
<i>Інтернальність</i>	22,5	9,3	9,4	9,5	11,1
<i>Амбівалентність</i>	69,7	68,5	67,7	65,4	62,6

Шкала “Екзекутивність / Інтенціональність”

Якість	N=1771 (10. 2002)	N=2029 (01. 2006)	N=2275 (12. 2006)	N=2109 (12. 2007)	N=2099 (12. 2008)
<i>Екзекутивність</i>	12,1	9,4	9,5	9,8	8,7
<i>Інтенціональність</i>	17,4	44,5	46,8	47,8	47,0
<i>Амбівалентність</i>	70,5	46,1	43,7	42,3	44,3

Результати моніторингу дещо парадоксальні й не вписуються в гіпотетичну схему, що лежала в основі даного дослідження. Виходить, що саме така поведінка визначальних фігур в українському політикумі наближає український загал до самого себе, до власної ментальної ідентичності. Так, показник по шкалі “*Екстернальність/Інтернальність*” свідчить про різке падіння інтернальності, що, з одного, суто академічного боку, означає нездорове зростання делегування відповідальності на владу, вождів. Але з іншого, суто ментального боку (а ментальність історично формується як найефективніший засіб пристосування до ситуації) розгортання соціальної психіки до екстернальності означає відмову від “ін-

тернально правильних”, але негнучких і в даній ситуації неефективних форм поведінки. Матеріалістична парадигма та науковий гімн інтернальності як її наслідок завжди були чужими для української ментальності, яка базується на язичництві з його налаштованістю на полірелігійні установки, здатні найкраще мирити людину зі змінами ситуації. Українець, який крутився на історичному шампурі, намагаючись пристосуватись до кочовиків і завойовників усіх мастей (аби вижити на своїй землі), так само пристосовується і до нинішньої ситуації. Це можна назвати ригідністю, редукацією – як завгодно, але в даному випадку ми бачимо перемогу психічного над психологічним, інстинктивного над навченим. Психіка як епіфеномен сама відповідає на виклики ситуації.

Показники по шкалі “Інтенціональність/Екзекутивність” на перший погляд показують різке падіння Інть-ського, жіночого начала, що є ядром української ментальності, його розмивання, віддалення від процесів соціальної ідентичності, підвищення войовничого самозахисту тощо. Проте це не зовсім так. Зростання чоловічого, Ян-ського психічного означає, що соціальна психіка спрацьовує за “архетипом запорожця”, який пив-гуляв скільки хотів, аж доки ситуація не потребувала його “безбашеності”. Цей архетип зміни Інть на Ян працює завжди і всюди, де люди мають справу із землеробством, і означає здатність психіки до різкої перебудови ритму життя: зима – тривалий відпочинок, весна-літо-осінь – напружена робота. Мабуть, саме нині Українське несвідоме (раніше за свідомість) відчуло необхідність Великої роботи.

Зростання показників *інтуїтивності* й *сенсорності* говорить про те, що свою Велику роботу українці можуть підняти і самостійно, попри те, що політики гальмують цей процес. Спостерігається піднесення тону оновлення, розвитку, творчості, здатності чути “голос предків” або спиратися на ментальність (інтуїція), впевненості у своїх силах, думках, почуттях, справах (сенсорність). Незважаючи на те, що вся українська нація розгойдувалася на “свободі слова”, прикута до ЗМІ (а може, й завдяки цьому), вона не втратила усвідомленого відчуття власного шляху і власних можливостей. Наприклад, відомі факти, коли екскурсоводи пропонували

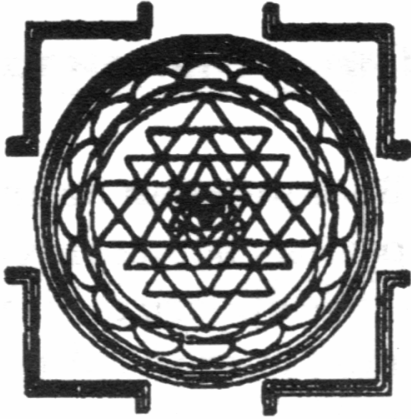
свої послуги всім бажаючим за умови, що платитимуть скільки зможуть, якщо їм сподобається екскурсія, або не заплатять зовсім, якщо ні. Реальність перевищила всі очікування: люди платили талановитим фахівцям набагато більше, ніж можна було сподіватися, а недолугі працівники просто пішли шукати іншої справи. Аналогічні ситуації швидко стали повсякденням у багатьох (звісно, недержавних) сферах.

Різкий підйом *екстраверсії* в суспільстві на даному етапі може означати тільки одне: прискіпливий аналіз можливостей виживання, які існують у навколишньому світі. В тому числі у регіонах, що мають великий досвід виживання у скрутних умовах економічної та політичної депресії – американському (конкурентоздатність), європейському (максимальна економія і бережливість), азійському (автохтонний капіталізм у деяких країнах). Тобто сьогодні ми пов'язуємо екстраверсію з пізнанням зовнішнього світу, з “дитинством” українського народу. Природно, що відчуття себе “переростком” суттєво знижує самооцінку українців, змушує їх несвідомо шукати винуватців такого абсурдного стану речей і знаходити їх у клані політиків...

Здавалося б, зростання екстраверсії для українців означає розмивання позитивної ідентичності. Проте у психіці завжди працюють захисні механізми, і одним із таких є підвищення *емоційності*. Це означає, що екстраверсійні виклики перебувають під критичною емоційною оцінкою народу. А оскільки емоційна складова українців завжди тісно корелювала з моральним аспектом того, що відбувається, цей показник виступає чинником переоцінки цінностей на користь їхньої позитивної ідентичності. На цьому етапі, можливо, відродиться поміркований “архетип бідності” українців, який сформувався під впливом постійних набігів кочових народів (навіщо накопичувати, якщо все одно відберуть?) і який знецінює цинічне збагачення як сенс життя.

Назагал заспокоює стабільне зростання показника *раціональності*, що означає підвищення такого рідного для українців уміння, як жити розумно й економічно. Це дає позитивний прогноз щодо нормального проходження Україною усіх випробувань, в тому числі політичної та економічної кризи. Отже, можна зробити висно-

вок: діяльність політичних лідерів на теренах України вводить у дію неусвідомлені механізми саморегуляції соціетального психічного, що саме по собі не оптимізує економічний та соціальний розвиток, просування до цивілізованого світу, але актуалізує корисні властивості української ментальності щодо пошуку можливостей виживання, повертає українців до інстинктивних форм самозахисту у складних умовах сьогодення.

10 Школа і архетипові неврози*

Деяких найбільш зятих представників учительства необхідно стримувати від надто зверхнього спілкування з учнями, які іноді сприймають те, що вчитель їм пропонує, з певною недовірою або зовсім заперечують ...

Д. Віннікот

Тривожність викликається такою небезпекою, яка загрожує самій сутності або ядру особистості.

А. Гольдштейн

За К. Г. Юнгом, головною метою індивідуації людини є пробудження її душі шляхом формування і зміцнення її духу. Для пе-

---

* Цей розділ, напевне, буде не дуже приємно читати багатьом представникам педагогічної спільноти. Проте саме вони є менеджерами виховання, а тому відповідальними за той поширений образ школи, деякі ознаки якого представлені нижче.

дагогічної спільноти, до якої, безперечно, належать насамперед батьки та вчителі, головною метою є створення умов для того, щоб дитина змогла збагнути, *чим* вона є у плані своїх психічних можливостей і *ким* вона може стати у плані особистісної ідентичності. Це потрібно для того, щоб людина могла брати на себе відповідальність за своє життя і життєві вибори. К. Г. Юнг, як і більшість сучасних психологів, педагогів і політиків у демократичних країнах, вважав, що саме з індивіда, а не з держави або іншої структури починаються ті чи інші соціальні зміни.

Чимало психоаналітиків упевнені, що архетипи взагалі – це те, чого людина повинна уникати і боятися. Таке однобічне уявлення потребує прямо протилежного доповнення. І передусім тому, що з архетипів складається не тільки душа людини, але й душа спільноти. Адже екстраверсія, інтуїція, раціональність, чутливість, емоційність і багато інших психічних складових – це найбільш загальні архетипи психіки людства. Тож із ними необхідно рахуватися, поважаючи природу людини, що має своїм джерелом і умовою життя вічний Час і безмежний Простір. На архетипах побудовані суспільства, архетипова складова наявна в соціальних нормах, культурі, інституційній структурі, системі відношень тощо. Різні ментальності базуються на тих чи інших архетипах, і так само різні індивіди мають своїм психічним джерелом ті чи інші архетипові варіації (психофрактал як індивідуальну частку психічного).

Архетипи – це спільне, вічне, але разом нетворче, нав'язливе. *Творчою має бути людина*. Для психологічно зрілого індивіда нормальним є сприйняття архетипової складової всього соціального життя лише як фону. І ненормальною є ситуація, коли людина втрапляє в архетипову форму і не усвідомлює цього, коли замість власного життя вона живе життям архетипу, оцінюючи себе, інших, ситуації тощо з огляду загальних *готових психоформ*. Показником психологічної дорослості людини є превалювання творчо-самостійного рівня діяльності, поведінки і осмислення життєвих ситуацій. Переважання ж архетипової складової призводить до психічних розладів, зокрема неврозів.

У нерозвинутому суспільстві ці розлади навіть не диференціюються, бо люди живуть у просторі традиційних незмінних архетипових шаблонів. У такому суспільстві, як правило, перемагає авторитарна влада і тоталітарно-організаційне життєвляштування.

Коллективне несвідоме панує над психікою більшості, яку будь-який лідер з маніпулятивною метою дуже просто може втягнути у міфологічний стан довіри та надії. Юнг вважає, що в усі епохи небагато людей мають свідомість, яка відтворює життя людства і власного суспільства протягом декількох століть і яка може протистояти владі несвідомого. За Юнгом, що нижчий рівень свідомості, то сильніший і безпосередніший буде вплив епохи на підсвідоме. Саме тому, мабуть, люди з низьким рівнем свідомості відтворюють реальну дійсність найточніше. Вони нічого не знають про причини своїх реакцій. Тільки “позаісторична” (в сенсі постмодерністської свободи від установок вічного минулого) людина здатна за своїм бажанням так чи інакше проінтерпретувати будь-яку ситуацію. Навіть ту, яка за своєю природою є міфологічною. Прикладом може бути Помаранчева революція, яка відбувалася за точним сценарієм міфу, а інтерпретувалася як наслідок потужного лідерства.

Коли мова йде про майбутнє, величезний дискурс, присвячений педагогічній тактиці, має поступитися іншому – дискурсу державно-освітньої стратегії, де на перший план виходять психологічні та психосоціальні проблеми. Такий висновок можна зробити, аналізуючи результати соціологічних опитувань останнього десятиліття та педагогічну пресу, спостерігаючи шкільне повсякдення і використовуючи логіку теоретичного дослідження. Все це свідчить про необхідність фундаментальних змін у діяльності педагогічної спільноти, зокрема зміни інтегрального психосоціального типу цієї спільноти і головних пріоритетів у змісті виховання і навчання.

За словами В. Франкла, у кожного часу – свої неврози. Трансформаційні процеси в Україні відбуваються на конфліктній основі – боротьбі традиційного і сучасного, національного і постмодерного. При цьому педагогічна спільнота не знає, на які референтні цінності й авторитети їй спиратися, аби формувати необхідний суспільству тип особистості. Для школи залишається безумовним авторитет знання як такого (хоча сьогодні його вкрай необхідно диференціювати і зробити велику селекцію), вона, як і раніше, надто категорична і живе за досить авторитарними принципами управління, які так класично проаналізував М. Вебер. Стандарти, інструкції, ланцюг команд, посадовий принцип, який по суті забороняє вчительську ініціативу знизу, а відтак – формалістична невідмінність учителя, іспити за тестовою системою, “термінаторний

менеджмент”, малокомпетентні вищі посадовці, що буквально заморожують, якщо не знищують, компетентних, тощо – ось риси сучасного шкільного простору. Декларації про розбудову українства як унікальної спільноти стикаються у цьому просторі із прискороною вестернізацією “покоління незалежності”, перетворенням його на “сервісне покоління”, а також із виникненням нової “української ідеї” під назвою “європейський освітній простір”. Не зважаючи на величезний опір самоорганізованих психосоціальних процесів (здоровий дух непокори зовнішнім впливам наддержав, внутрішня самостійність, амбіційна самоідентифікація українців тощо), освітянське чиновництво підписало Болонську декларацію, наслідки якої не дуже складно прогнозувати. Може, для когось ця угода і відкриває шляхи на Захід, туди, де тепліше й цивілізованіше, але для України це означає спустошення масиву підготовлених фахівців уже через декілька років. Ми знову будемо працювати на інші держави. Вже сьогодні понад 40% школярів бажають виїхати на Захід. І, отримавши загальноєвропейський диплом, вони так і зроблять...

Сортування школою учнів на “слабких” і “сильних” без наявності об’єктивних критеріїв, 12-бальна вельми неконкретна система оцінок, поділ дітей на “вигідних” і “невигідних” тощо призвели до того, що “слабкі” учні зовсім покидають школу (приблизно 30 %). Така сама цифра фігурує у соціологів, коли йдеться про людей, які так і не змогли адаптуватися до пострадянської аномії та мають низьке соціальне самопочуття. Такою цифрою, мабуть, можна окреслити і кількість Пуерів – вихідців із лона Великої матері Школи і Великих батьків, що допомогли цю школу не кинути. Невпевненість, неузгодженість із собою, непідготовленість до реалій українського життя – характерні риси невротичних випускників невротичної школи сьогодення. Педагогічна спільнота сама опинилася у стані Пуера: з одного боку, їй необхідно робити власний вибір, відстоювати власні орієнтири і ставати тим елементом суспільства, який здатний створити умови для здорової соціалізації молоді, а з іншого – вона не може цього зробити через свою розколоту свідомість та несформовану самоідентичність. Їй бракує надгрупових солідаризувальних цінностей, соціальної волі й творчого інтелекту. А порожнечу завжди займає якийсь архетип.

Об'єктивні соціальні зміни, що відбуваються в Україні, передусім потребують допомоги педагогічної спільноти. Самоорганізований процес фракталізації (тобто множення) відроджених і нових цінностей психологічної ідентичності України передбачає відповідне управління, спрямоване на прискорення позитивних соціальних зрушень. Політики намагаються це робити своїми методами, але їм не вистачає зустрічної ініціативи знизу. Хоч як прикро і абсурдно, але знизу в Україні опинилася та сфера, у просторі якої фактично розпочинається формування певного соціального типу людини, а значить – типу суспільства. У цій сфері скупчилися всі можливі психосоціальні конфлікти і протиріччя. В результаті ми маємо вже декілька поколінь дітей, які малюють колючий дріт, хрести, свастику, високі замки з величезними парканами, тюрми, націлену на людину зброю, пляшки, цигарки, шприци тощо. Дітей, яким притаманні брутальні почуття, усвідомлена ненависть до навколишнього світу, душевна самотність, розчарування в житті, егоїзм і яким понад усе не вистачає уваги, любові, доброти, спокою, віри в завтрашній день і людей, яких би вони поважали. А головне – ми маємо дітей, які не знають, куди себе подіти!

Як записано в державній національній програмі “Освіта” (1994 р.), сучасна школа (незалежно від її ступеня) як соціальний інститут повинна прогнозувати розвиток суспільства, а не залежати від стихійних факторів, що негативно впливають на молодь. За ці роки в системі НАПН України і за сприяння Міносвіти створено нові центри підготовки і перепідготовки вчителів, нові підручники й методики, центри превентивного виховання тощо. У 1999 р. затверджено концепцію стратегічної політики превентивного виховання в освітньо-виховному процесі, орієнтованого “на механізми позитивної соціалізації в контексті сучасного складного життя”. Начебто абсолютно все правильно.

Проте у школах продовжують загострюватися конфлікти в системах “учень–учитель”, “учень–учень”, “учитель–батьки”. Понад 80 % старшокласників конфліктують з учителями, в кожного п'ятого учня школа асоціюється з чимось подібним до каторги. А свій клас старші діти характеризують як “бридке збіговисько, що не піддається опису”. Кожен четвертий учитель щодня іде до школи в очікуванні конфлікту з учнями. Цей страх породжує агресію, яка виливається під час першої же проблемної ситуації... “Втечі” зі

школи або від батьків, алкогольні та наркотичні спроби набули в сучасній школі епідемічного характеру.

Сьогодні до “парадигми превентивності”, про яку йдеться, вводяться проблеми розширення ролі вчителя (у бік ролі консультанта, “полегшувача”, у бік гуманності, толерантності, терпимості тощо), посилення ролі шкільного психолога (він має вміти розбиратися з будь-якими конфліктами, а головне – у системі “учень–учень”, влаштовувати валеологічні тренінги, тренінги типу “підліток–підліток”, “за і проти” тощо. Як бачимо, всі ці превентивні пропозиції, по-перше, лежать на вертикалі “учень–психолог” або “учень–учитель” (а, як відомо, на вертикалі важко знайти істину чи чогось по-справжньому навчити); по-друге, вони не виходять за межі психотерапевтичного середовища, що створюється в сучасній школі для дітей, унаслідок чого школа стає схожою на концтабір гуманістично-екзистенційної спрямованості. До речі, співробітники центру превентивного виховання констатують факти, над якими слід серйозно замислитися: 70–75 % підлітків серед життєвих пріоритетів виокремлюють здоров’я (ще 10 років тому цей показник становив 27 %). Додамо: ще раніше, коли існували піонерська організація, шкільні виробничі гуртки, воєнізовані ігри тощо, цей відсоток дорівнював одиниці! А тодішні діти малювали море, сонце, космічні апарати...

За всієї так званої уваги до дітей абсолютно незрозуміло: що саме сучасний учитель має полегшувати, чому він повинен бути фактично психотерапевтом? Від якої такої хвороби вчителі та шкільні психологи лікують дітей, унаслідок чого діти відчувають себе дійсно хворими? І чому НАПН України пропагує тільки два типи профілактичних систем – захисну і толерантну? Причому в жодній з них немає аспекту активної трудової та по-справжньому комунікативної зайнятості. На раціональному рівні свідомості декларується і демонструється увага до емоцій, почуттів і стилю поведінки, продовжується фронтальний інтенсивний наступ на ліву півкулю дитини, яка відповідає, як відомо, тільки за когнітивно-вербальну роботу її психіки. Права ж півкуля – а це образи життя, інтуїція, любов, справжні, глибинні неопосередковані відчуття себе, свого, іншого – залишається нерозвиненою і незатребуваною. Між тим на практиці давно встановлено, що розрив між Его й Тінню (тим, ким людина себе вважає, і тим, кого вона не хоче в собі помічати)

пом'якшується завдяки розвитку чуттєвої функції. Лише почуття визначає справжню цінність протилежностей, що їх чинять внутрішні та зовнішні конфлікти. Недорозвиненість чуттєвої функції психіки в реальному, а не віртуальному, житті неминує призводить до розладів і розчарувань, до затвердіння і притуплення свідомості. Зміна ставлення до себе і оточення, до світу загалом відбувається лише у процесі ознайомлення дитини зі своєю психікою, її можливостями і межами. Сучасна ж українська школа робить з дитиною протилежне. Наприклад, якщо дитина розв'язує математичне завдання власним шляхом, її змушують робити це “як слід”. А на уроках праці чи малювання гарні оцінки, як правило, отримують ті, які точно повторюють те, що показав учитель. Так крок за кроком дитина перестає шукати себе.

Дитині нема коли ставати собою, пізнавати себе, а це є початком шляху до неврозу ПЕ. Інформаційний невроз (який виникає через надлишок непотрібної інформації) підсилюється неврозом міражу або *неврозом віртуального існування*: діти, як ніхто інший, гостро відчувають (спочатку підсвідомо, а потім усвідомлено) будь-яку фальш. Несправжнє життя на екрані й біля екрану, несправжні пристрасті, почуття і стосунки, несправжні слова вчителів про роль знання і високої моральності в реальному житті... Бо в ньому, в дорослому житті, мовляв, “добре тільки депутатам і бандитами”. Усе так зване “превентивне” виглядає для дітей сурогатним, штучним. Робити щось “взаправду” – ось вічна мрія всіх дітей на землі. А сьогодні ми маємо світ, який бентежить дітей своєю примарністю: невже все життя таке нецікаве, неглибоке, таке несправжнє, що нема куди дітися, нема чого робити по-справжньому, нема у що вірити по-справжньому, нема кого любити по-справжньому? Наша школа, не відокремлена від такої суворої реальності, лише її посилює і начебто ставить на неї штамп “Дозволено”.

Це лякає дітей, батьків і вчителів. Проте, як казав О. Гончар, “все у світі родить не з ляку, а з любові”. Те, що лякає, породжує у відповідь руйнацію і саморуйнацію. Навіть тоді, коли діти усвідомлюють проблему, вони нічого не можуть вдіяти. Вдіяти для своїх дітей можуть тільки дорослі, чий прямий обов'язок – створювати середовище, в якому дитина може практично ознайомитися з тезаурусом можливостей і вибрати ту, що до душі.

Ното sapiens вийшов на такий рівень створеної ним технічної цивілізації, який навіть у нашій країні обумовлює об'єктивну незатребуваність людської психічної та фізичної енергії в багатьох видах діяльності. Наприклад, відомо, що всього 3% населення здатні забезпечити розвинену країну сільськогосподарською продукцією. Те саме можна сказати про інженерів і вчених. Більше того, саме людський фактор в нинішню епоху стає причиною більшості техногенних та екологічних катастроф. Є підрахунки, що людина сьогодні затребувана лише на 20–30%. Решта психічної та фізичної енергії за відсутності нормальної здорової справи іде на використання нездорових можливостей “людини розумної”. А ці можливості, на жаль, безмежні.

Антропогенну катастрофу найближчого майбутнього в нашій країні можна зупинити тільки одним шляхом – зберегти нове покоління психічно здоровим. Для цього необхідні різкі зміни у шкільному просторі, формування в ньому розгалуженої мережі культурних, побутових, спортивних, екологічних та інших форм трудової, комунікативної і культурної активності школярів. Психіка людини більшою мірою ригідна, ніж лабільна. А психіка спільноти сильніша за психіку окремої людини, яка в цій спільноті опинилася. Тому десятирічний вплив контрактивних, пасивно-когнітивних форм і цінностей шкільного життя створює ригідні конструкти в дитячій психіці, які потім важко зламати і налаштувати психіку на активний пошук своєї долі. Сьогодні дітям подобається відбувати школу як повинність, сидіти вдома за комп'ютером і телевізором, мріяти про політику і бізнес, але ж завтра вони, на жаль, відчують свої незагартовані дух і тіло, зустрінуться з реальними проблемами власної невідповідності. Як відомо, потреби й навички формуються в безпосередній діяльності, а не в розповідях про цю діяльність. Тож якщо немає знайденої у школі своєї справи – немає знайденого себе, своїх можливостей і нахилів, свого світу справжніх привабливостей. Вмирає душа. А ригідні конструкти несправжніх і “лівопівкульних” шляхів її ховають.

Організаційно-управлінські аспекти створення нового виміру школи – начебто не наша справа. Щось подібне колись вже робилося в радянській школі. Але сьогодні інший час. Гостро стоять проблеми віднайдення свого професійного шляху у просторі популярності всього двох – політиків і бізнесменів, у тому числі шоу-

менів. Ще гостріше стоять проблеми екології та духовності, що потребують діяльнісної енергії саме молоді, проблеми невинувинуваниого для України зростання мегаполісів і втечі вже кількох поколінь із занедбаних і майже вимерлих сільських місцевостей. У сучасних сільських школах узагалі все необхідно починати спочатку. Що ж до міста, то, на наш погляд, було би доцільно закріпити ті чи інші міські зони за певними школами. Справжньої активної діяльності вистачило б усім дітям – молодшим і старшим. А міський бюджет міг би нарешті поділитися з учителями та учнями (за рахунок виконання школою багатьох видів міської діяльності). Резерви практичної роботи є і в самих школах: ремонт приміщення, меблів, радіоапаратури, комп'ютерів тощо. Гуртки, змагання, учнівське самоврядування у якійсь сфері шкільного життя – усіх можливостей і не перелічиш. Проте всі вони сьогодні законсервовані, як законсервоване й повноцінне дитяче життя. Перед нами черговий економічний абсурд, оскільки державі було б набагато вигідніше приплачувати вчителям і учням, ніж зберігати прерогативи міських мерів, які не завжди чисті на руку. Тож наші діти є сьогодні жертвами грошових цінностей. А завтра такою жертвою може стати вся країна.

Аби змінити систему цінностей, яка є фундаментом будь-якої спільноти, необхідно змінити тип її психіки. На відміну від індивідуальної психіки спільноти має свій вік – у котрій більший, а в котрій менший. Вік нашої педагогічної спільноти можна назвати інволюційним. Омолодити спільноту можна двома шляхами – революційним і еволюційним. Перший шлях просто злочинний для нашої освіти. Залишається еволюція типу, в процесі якої змінюються і цінності. Тобто функції колективної психіки змінюються разом зі зміною її психосоціального типу. Тип педагогічної спільноти в Україні – тоталітарно-адміністративний: замкнений на собі, відірваний від інших елементів соціальної структури; він не бачить і не шукає перспектив якісного оновлення, а зберігає себе шляхом множення своїх суттєвих ознак. Наша педагогічна спільнота з недовірою ставиться до всього зовнішнього середовища, забороняє і контролює, заздрить і боїться “як би чого не вийшло”, прагне загальної зрівнялівки всюди, де це тільки можливо, не забуваючи при цьому, що серед рівних завжди повинні бути й “найрівніші” (Дж. Оруелл). Така шкільна система поки що надійно *охороняє*

свою логіку (не дітей!). Ця інтровертна функція самозахисту і самоохорони шкільної системи повинна перетворитися на екстравертну функцію наступу і вимог. Педагоги повинні не тільки виконувати розпорядження міністерств і відомств, а й вимагати від них радикальних змін, обґрунтовуючи їх необхідність і пропонуючи свої “бізнес-плани”.

Вплив педагогічної спільноти на процеси, що відбуваються в суспільстві, здійснюється через педагогічну масову свідомість.

На основі аналізу нашої педагогічної преси, цільових досліджень і просто життєвих спостережень можна виокремити деякі риси педагогічної свідомості, головним носієм якої є вчительство. Розташоване між елітою (політичною і педагогічною) і народом, воно перебуває у стані нестійкої рівноваги. Відтак учительство об’єднує в собі доволі неоднорідні риси.

Передусім необхідно зазначити *внутрішню суперечливість* педагогічної свідомості вчительства. З одного боку – лицарське почуття обов’язку, його сили і значення (що і становило у лицарській моделі початок і кінець справедливості); осудження невдячності чи порушень будь-яких домовленостей; суто соціалістичні ідеї колективізму і співчуття народом; прагнення традиційності, осілості, тяжіння хоч до якоїсь земельної власності... А головне – одвічно притаманна аристократії глибинна потреба у духовному керівництві, у формуванні особистості дитини за певним зразком, тобто *наявність яскраво вираженої вертикалі у педагогічній свідомості.*

З іншого боку, українське вчительство зазнає впливу так званих дрібнобуржуазних цінностей. Воно живе немовби під тезою Б. Франкліна “Час – це гроші”, власну добропорядність воліє підкріпити матеріальною незалежністю, перебуває під психологічним пресом демонстративного багатства “нових українців”, до всіх своїх професійних обов’язків шукає грошовий еквівалент і намагається його отримати, прагне вести спосіб життя середнього класу попри те, що грошей на це аж ніяк не вистачає...

Явна суперечливість цінностей і психосоціальних установок породжує нестабільність оцінок, переконань і поглядів. Сильний перед простими людьми, вчитель стає по-лакейському запопадливим перед нуворішами і представниками “еліт”.

Назагал українське вчительство скоріше реакційне. А якщо певна його частина й революційно налаштована, то це означає

тільки наявність намірів перейти до “широких народних лав”. Можна твердити, що учительство психологічно не належить до якогось класу – багатих або бідних. Воно відчуває себе позакласовою структурою, хоча начебто вболіває за народ і водночас прагне застрибнути в “еліту”.

Для вчительства характерні соціальне миролюбство, прагнення безпеки, нерішучість, боязкість. І все це – попри те, що воно більше за інших утратило внаслідок всіляких політичних, економічних і психосоціальних криз. Учительство не бажає розумітися на “класовій боротьбі” і “грубій політиці”. Воно керується загальною декларованою любов’ю до дітей і шукає мирних рішень. Воно, як правило, є апологетом будь-якої влади і слухняно виконує всі прямі й непрямі її настанови і натяки.

Українське вчительство *не має у своєму розпорядженні адекватних вимогам часу засобів соціального виховання*. Воно працює скоріше на засадах традиційно-сімейного стилю, виховуючи дітей так само, як виховують їх батьки, яким нема коли вдаватися в тонкощі сучасної психосоціальної ситуації та внутрішнього світу дітей. Так зване громадянське виховання є не більш ніж іншою назвою патріотичного виховання. Адже в аморфному дискурсі глобалізації якось незручно говорити про патріотизм.

В учительському колективі, як і в медичній сфері, процвітає субординація і професійна ієрархія пірамідального типу, тобто принцип демократичного централізму з наголосом на централізм. Будь-яка ініціатива знизу не заохочується керівництвом, а тому й не розвивається. Панує байдужість до своєї справи, яка виконується наче повинність. Психологічне приниження статусу вчителів соціумом проявляється у ставленні до них керівництва, батьків і навіть дітей. Своєю чергою відчуття приниженості не стимулює вчителів до професійного і культурного зростання, підвищення кваліфікації тощо. А, як відомо, *раб може виховати тільки раба*.

Перелічені риси могли б і не проявлятися, якби вчительство перебувало під впливом аристократичних або дворянських взірців. Проте наш учитель відійшов від цих взірців ще за соціалізму, а в період сучасного дикого, нецивілізованого і антидуховного перерозподілу статусів, грошей і влади він потрапив під вплив антивзірців. Під цей же вплив потрапила й молодь.

Так що ж притаманне сучасній учительській свідомості – індивідуалізм чи колективізм?

Взагалі поняття “індивідуалізм” уживається в різних значеннях. По-перше, він протистоїть примітивній стадності: разом їсти, пити, відпочивати, працювати. В іншому значенні індивідуалізм – антипод конформізму в поведінці: індивідуаліст щось робить не тоді і не так, як усі. Ще далі: індивідуаліст – це строптива людина, яка не бажає підкорятися загальним законам і чужій волі. Нарешті, під індивідуалізмом можна розуміти особистий світогляд, що не визнає принципу підкорення інтересів особи інтересам суспільства.

У Гомера, наприклад, індивідуалізм працює в усіх вищезазначених значеннях. У нього ж багаторазово підкреслюється роль розуму, особистого досвіду, що збагачується в мандрах, оспівується міцна сім’я і тілесна врода. У Спарті ж, навпаки, працювала модель слухняності, стадності, відсутності потреби в незалежності, панували ксенофобійні установки, негативне ставлення до інтелектуальних здібностей і всілякий спротив чужоземній мудрості...

Як бачимо, розуміння індивідуалізму залежить від тієї чи іншої духовної структури життєвладштування в цілому. В сучасній Україні декларування індивідуалізму як парадигми виховання вкрай небезпечно хоча б тому, що духовна структура життєвладштування українського народу ще не склалася. Не склалася ціннісна мережа цієї структури, не визначилася солідаризувальна національна ідея, не з’явилися персоналізовані групові або особистісні взірці тощо. А тому заклики до розвитку індивідуальності та різні значення індивідуалізму настільки ускладнили виховну роботу, що самі вчителі опинилися у невизначеності, що для них є взірцем.

Нарешті, учительство є соціальною групою, де функціонує особливий тип педагогічної свідомості, за якою *схильність до санкціонування* діяльності та поведінки інших проявляється особливо яскраво. Може тому, що учительство хоче протиставити свою, мовляв, вищу мораль менш суворій моралі “еліт”, з одного боку, і батьків, з іншого? А може, тому що “безкорисливе” невдоволення поведінкою інших, схильність до покарання, посилений контроль за чужим життям криють у собі щось дуже приховане у педагогічному несвідомому, щось таке, що К. Г. Юнг називав архетипом Тіні? Як висловився один мій колега, вчителі схожі на батьків, за якими весь час спостерігають діти і яких (дітей) вони (вчителі, ба-

тьки) побоюються; а тому краще попередити наступ всевидючих дітей на недоліки дорослих і захиститися, напавши першими...

Дійсно, діти все бачать і все відчувають – правду і брехню, пристрасність і байдужість, справжні бажання і лицемірство. Може, саме тому дорослі схильні попереджувати правдивий психоаналіз дітей щодо самих себе таким неусвідомленим засобом – покараннями та моральними санкціями. А також закликами до терпіння, що межують із цинізмом, на кшталт: “Щасливе тільки гидке каченя, у нього є час подумати на самоті над смыслом життя, дружби, почитати книгу, допомогти іншим. Так він стає лебедем. Тільки необхідно терпіння! Терпіння може стати другою натурою, якщо привчати до нього від самого дитинства. Це найкращий подарунок з усіх, який тільки можуть зробити батьки своїм дітям на їх життєвому шляху”...

Для свого дійсного оновлення вчительство повинно мати відповідну організацію (статут, права і обов’язки, місію, лідерів тощо) і колективний дух – волю до відстоювання своїх інтересів як державних інтересів. Воно повинно мати власну унікальну атмосферу, власне середовище – інше, ніж батьківське чи вуличне. У ньому мають бути свої таємниці (такі необхідні для дітей) і своя субкультура, яку неможливо похитнути жодними змінами. Цього потребують діти. Може, саме тому вони в усьому світі так люблять “Гаррі Поттера” – книгу тисячоліття про маленького хлопчика, що потрапив до школи чаклунства, де від покоління до покоління не змінюється вбрання вчителів і учнів, де зберігаються таємниці віків, де вчать ходити поряд із справжньою небезпекою і долати її. Ця школа вчить магії життя, вічних і незмінних цінностей, з якими дитина може вступати в будь-яке соціальне сьогодення і перемагати...

Сучасна ж українська школа опинилася в ролі самотньої авторитарної і водночас жалісливої матері, яка неусвідомлено формує інфантильне дитя, Пуера. Нинішня школа навіть гірша для дітей, ніж радянська. По-перше, вона має сама себе забезпечувати, заробляти, виживати. В таких умовах важко відтворити своєрідну і багато в чому позитивну атмосферу школи вчорашньої.

Зруйнована стара система цінностей. Бог, Батьківщина, свобода, рівність, братерство, любов, порядність, духовність – статус цих понять став ненадійним і розмитим. Тип української спільноти

як такої ще не сформувався, як не виокремились її фундаментальні цінності. Лишилися окремі колективи з різним рівнем усвідомлених цінностей і різним рівнем розвитку власного “Я”. Так само не існує педагогічної спільноти як “Ми”, є лише окремі колективи з різним рівнем мотивації до вияву власної психокультурної ідентичності, свого обличчя. Проте керує всіма цими колективами Міносвіти з радянською матрицею, в основі якої лежить партійно-міфологічний принцип “демократичного централізму”. Можна сказати, що не тільки Міносвіти, а й численні партії та державні організації – діти однієї управлінської матриці, яка не спроможна встановити рівновагу між власними позиціями і позиціями індивіда. Не існує й ідеології України як її унікальної еквіфінальної мети. Не формується світ символів як “психологічної машини, що трансформує енергію” (Юнг). З’явився і швидко-болісно зник терапевтичний помаранчевий бренд, що мав казковий, але ефемерний енергетичний потенціал. Функція символів – організовувати, спрямовувати і передавати смисли за допомогою свідомо-підсвідомої енергії – не працює в суспільстві. Не працюють і механізми передання системи суспільних цінностей ні на рівні суспільства, ні на рівні окремого колективу. Не діє закон емоційної компенсації як ознака існування центроверсії в усій сфері культури, оскільки сама культура сильно хвора і не підвищує рівень диференціації та спеціалізації системи масової свідомості (що, як відомо, є показником соціального розвитку нації).

До всіх ознак психосоціального хаосу, що є середовищем соціалізації молоді, можна додати зміни в соціально-психологічній структурі суспільства, де з-поміж усіх “справ корисних” цінуються дві-три, де немає матеріальної та психологічної поваги до тих професій, яких потребує не тільки суспільство в цілому, а й розмаїття природних нахилів людини.

Все це найменшим чином стосується людей похилого віку і дошкільнят. Найболючіше становище сьогодні навіть не у тих, хто втратив... А у тих, хто себе не знайшов, і у тих, кого сучасна школа як продукт панівної міфології суспільства не готує до радості стати самим собою, виконувати своє, не страждаючи від комплексів неповноцінності.

Ця проблема стосується як хлопців, так і дівчат. Проте невроз ПЕ частіше наздоганяє хлопців із причин, що зрозумілі: якщо

хлопець народжується бути вченим, поетом, артистом, літератором тощо, він сам собі в цьому боїться признатися, не кажучи вже про інших.

Дві великі психосоціальні групи юнаків і молодих чоловіків існують сьогодні в Україні – “круті” і “невдахи”. “Круті” дуже різні – від рекету до повністю реалізованих менеджерів і управлінців. Останні – частіше всього лідери від природи, прагматики, самою структурою своєї психіки налаштовані на активну практичну діяльність із швидкою віддачею.

А от з “невдахами” справжня біда. Соціальна структура суспільства перебуває у стані перманентної системної кризи. Високий чи низький соціальний статус людини диктується самоорганізованими ринковими механізмами, а не її здібностями або важливістю її роботи для перспективного розвитку суспільства. Можна сказати, що сьогодні домінують сенсорні цінності і сенсорна вигода.

Наша сучасність багата на творчі виходи з будь-якої ситуації. Завдяки досягненням науки чоловіки вже самі трохи не народжують дітей, не кажучи вже про найпростіше – взяти на себе частину побутових функцій, якими так переобтяжена жінка. Проте цього не навчають у школі, де нічого не змінилося в аспекті гендерного виховання від Царя Гороха. В сучасних букварях і читанках дівчата в турпоході знову готують їжу, а хлопці встановлюють намети...

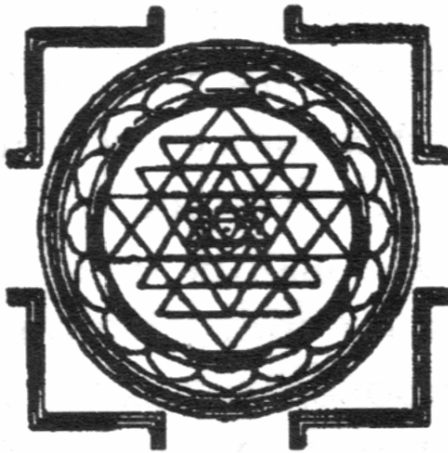
Українські “реформатори” й досі не розуміють, які психологічні наслідки вже має суспільство, розвалене їхніми руками. Не можна не погодитися з С. Кара-Мурзою, коли він пише, що демократи “не думали. Вони марили наяву, їхня свідомість була зрушена в рожевий туман безвідповідальності. А. С. Панарін трактує це велике зрушення в термінах психоаналізу – як “бунт юнака Едипа, бунт проти принципу батьківства, що містить у собі відповідальність за життя сім’ї та роду...”

Ніхто з наших вищих керівників і досі не збагнув, що втрачаються цілі покоління людей-діячів. Натомість Україна має, з одного боку, пенсіонерів, а з іншого – дітей і молодих людей, які не здатні повноцінно жити в тому патологічному психосоціальному середовищі, яке панує сьогодні. Посередині – владні й політичні структури та команди, що перебувають у стані психічної інфляції з причини потрапляння незрілих індивідуальностей у полон архетипів влади, грошей і – водночас – Великої матері. Вони схожі на

“батька на вихідні”, який, награвшись із дітьми, іде собі відпочивати, залишаючи як щоденні, так і перспективні проблеми на матір. Проте матір аж ніяк не може стати батьком, чий взірєць і стиль життя несвідомо перехоплюють сини...

Порушення гендерних стереотипів і установок викликає неадекватну реакцію суспільства в цілому, а матері, як правило, жаліють своїх синів, які намагаються займатися “жіночими” справами, а згодом збігають під райські кущі материнської любові. Ми знаємо, що на сьогоднішній день основні шлюби – це громадянські. Дедалі менше молодих людей хочуть брати на себе відповідальність за сім’ю і дитину. Ухилення від відповідальності – найхарактерніша риса вітчизняного Пуера, який виховується в надрах сучасної “безбатченківщини”.

Замкнене коло відсутності “батьківських”, суто чоловічих форм діяльності й поведінки на рівні всього суспільства, в яке потрапили вже декілька поколінь українських дітей і молоді, породжує саморуйнівний тип соціуму. І врятувати його може лише цілісність автентичності.

11

“Дикуни” і “синтетика” (Про ризому і структуру)

Дика енергія – внутрішня енергія дії і творчості.
Вона не терпить штучних стимуляторів...
Там, у місті, живуть синтетики...
забувши про власні ритми...
М. і С. Дяченки

Необхідними поняттями у вивченні живих систем є поняття *структури* і *структуризації*. У структурі її елементарним рівнем, “монадою” є поняття *структурної одиниці*. Існує велика кількість синонімів цього терміну. Так, у нейрофізіології Н. О. Бернштейн уживав поняття *синергії*, яке розвивали такі відомі вчені, як М. Л. Цейтлін та І. М. Гельфанд. У програмуванні її аналогом виступають так звані “виконавці”, тобто підпрограми з багатою внутрішньою структурою, що мають невелику кількість відповідей. У біології клітин структурними одиницями слугують “клітина”, “клі-

тинні популяції” – група нейронів, що відповідає за будь-який рух, тощо.

За І. М. Гельфандом, структурна одиниця має відповідати трьом умовам: 1) внутрішня структура цієї одиниці набагато складніша за спосіб її взаємодії з навколишнім світом; 2) частка структурної одиниці не є структурною одиницею; 3) зовні не функціонуючі частки цієї одиниці знаходять собі роботу всередині (принцип надлишковості). Далі вчений ділить структурні одиниці, наприклад хребетних, на такі, що через власну досконалість погано пристосовані до незапланованих змін навколишнього середовища або до невизначених завдань, і на такі, що здатні до цілісного образного сприйняття.

Ми вважаємо, що психіка людини як жива система має таку структурну одиницю, яка здатна сприймати світ цілісно, відкрито, складнокоординовано й творчо. І саме *психофрактал* є моделлю такої одиниці.

Нагадаємо, що *психофрактал* – це *homo naturalis*. У ньому міститься спосіб взаємодії з навколишнім середовищем, що обумовлює певну *місію і спеціалізацію* носія психічного. Немає поганої чи хорошої психіки, є об’єктивна, “надлюдська”, “дика” необхідність у збереженні та функціональному розмаїтті *різних* дій і реакцій з метою системного забезпечення *різних* видів соціальних робіт. У психофракталах міститься механізм тяжіння (відштовхування) людини до певних об’єктів реальності та самої реальності, в якій різні люди виокремлюють різні аспекти, з якими їм би хотілося взаємодіяти. А тому не можна сказати, що психофрактальна монада є сталою, незмінною і однаковою в усіх людей. Але можна стверджувати, що у кожного вона є досконалою, і не технічно, а технологічно! І ця досконалість кожного одиничного розгорнута у бік загальної досконалості цілого. Кожен із нас саме структурною одиницею власного психічного приречений на життєві помилки і драми, на конфлікти і непорозуміння, на тяжкі переживання, поразки, випробування страхом і сумнівами. Це і є шлях до власної душі та її покликання. Він завжди непростий, але людині потрібно знати, що це – норма, а не патологія, і що не слід у зрілому віці ганити себе за помилки минулого. Життя – це не священнодійство, не досягнення колективних стандартів щастя, а пошук саме *вашої перемоги!* З нею ви можете зустрітися у будь-якій сфері, у будь-якому

віці. Ви обов'язково впізнаєте свою перемогу, бо у вашому житті зникне страх і відчуття самотності, а з'явиться внутрішній спокій, впевненість і “яснобачення” – вміння буквально до болю відчувати безліч речей навкруги. А ще – потреба ділитися тим, що відкрилося в вас... Але за це ви повинні дорого заплатити...

Отже, до вашої перемоги вас веде досконала і складна внутрішня структура вашого базису – психофрактал. Він також розвивається, пізнаючи себе, і цей розвиток у постмодерністському дискурсі абсолютизується до такої міри, що істинною субстанцією оголошується *ризом*, тобто щось протилежне структурі – мінливе, гнучке, детериторизоване, ацентроване. “Ризом як трава, відома під назвою елевзина, – пишеться в “Енциклопедії постмодернізму” – росте горизонтально, посилюючи в усі боки повзучі пагони, з яких утворюються нові рослини, що потім випускають власні пагони, і так далі, в кінцевому підсумку утворюючи перервну поверхню без глибини або центру...”

Важко сперечатися з приводу того, що насправді неможливо пізнати себе без “лицедійства”, неможливо пройти етапи адаптації, інтеграції та індивідуалізації без тимчасових ситуативних відхилень від власного базису. Особливі стани супроводжують людину в ситуаціях зміни ролей і актуалізації різних, “не своїх” комунікативних моделей. Найчастіше ці особливі стани з'являються у молодій людині. Різні види захоплень стимулюють підлітка до випробувань себе в різних життєвих ролях – від просоціальних до асоціальних і навпаки. Пізніше, у вік молодості та зрілості, людина також може мати потребу у “зміщенні центру” свого життєздійснення. Любов, стрес, певна життєва драма генерують “ризомні” процеси у власній психофрактальній структурі людини. І саме завдяки різноманітним “ризомним” процесам заповнюється, актуалізується і реалізується власний обмежувальний центр.

Проте “ризомні” відчуття вічності, чогось позачасового, моменти блаженства, виходу за власні межі тощо навряд чи є важливішими для людини, аніж заняття власною справою, реалізація власних сильних психічних функцій, власної місії! Можна сказати, що “цінності відхилення” упродовж життя змагаються із “цінностями структури”, але саме останні є магнітом важливих життєвих рішень. Індивідуальна свідомість “грає” з образами і приладами внутрішньої та зовнішньої реальності (ризомами), а індивідуальна пси-

хічна структура (психофрактал) робить відбір цих образів, дає їм оцінку, управляє реальною поведінкою людини. *Психологія людини – це те, що повторюється в її переживаннях та поведінці.* І психофрактал управляє цими повтореннями. Керувальна структура психіки людини є основою, на якій вибудовується її психологія. Психофрактал містить у собі вимоги і можливості добору інформації, поведінкових, діяльнісних та когнітивних рішень, тобто напрямом “шляху із серцем”, на якому людина здатна отримати все об’єктивно краще для себе. Це структура шансів або принцип самоуправління психіки, спрямований до виконання конкретної місії на основі унікального бачення світу. Це базове ядро психіки, яке в акті з’єднання з конкретною тілесністю набуває певної визначеності: індивідові Бог дав саме ті, а не інші природний і соціальний простір, час історичного і астрологічного народження, заклав у “момент складання” ту чи іншу інформацію, ту чи іншу енергію, той чи інший генетичний код.

Психофрактал як спеціалізована структура здатний ефективно спожити і обробити тільки певну інформацію і у певній формі. Якщо він не отримує такої інформації, його психічна енергія не реалізується повною мірою і не видає відповідного спеціалізованого продукту. А тому психофрактал є своєрідним “прокляттям” людини, яка бажає бачити себе абсолютно вільною у своїх можливостях.

Незважаючи на наддинамічну і складну тканину універсальної психіки, з якої народжується психофрактал людини, він має психологічні та інформаційно-енергетичні межі. Існування будь-якої структури можливе доти, доки вона має межу. Смерть – це розчинення усіх меж, поглинання вічністю. Нагадаємо, що *структура* взагалі (з латини – будова, розташування, порядок) – це сукупність стійких зв’язків об’єкта, що забезпечує його цілісність і тожність самому собі, тобто збереження основних властивостей в умовах внутрішніх і зовнішніх змін. Уперше поняття структури з’явилося в ХІХ ст. у зв’язку з розробкою теорії хімічної будови речовини. В 1980 р. австрійський психолог К. Еренфельс відкрив так звані гештальт-якості – перцептивні структури, що стосуються сприймання об’єкта в цілому і не можуть бути пояснені виходячи із властивостей елементів (наприклад, акорд в музиці або властивості мелодії, що не змінюються зі зміною тональності). Це стало по-

штовхом до вивчення самостійної ролі психічних структур. Значний вклад у розвиток поняття структури внесли гештальтпсихологія, напрями структуралізму, структурно-функціонального аналізу тощо. Проте у психології (на відміну від фізики, соціології, етнографії, лінгвістики, літератури, мистецтва тощо) структурний підхід поступився місцем історичному (або філо- і онтогенетичному), де домінуючим предметом вивчення й досі залишаються *результати* процесу розвитку структури індивіда, його окремі психічні якості, а не *причини*.

Вивчення психічних структур психологія віддала, з одного боку, академічній психіатрії з її нескінченими типологіями, а з іншого – неакадемічній теорії *інформаційного метаболізму*, про яку вже йшлося в попередніх розділах. І саме в рамках останньої, яка отримала назву “соціоніка”, хутко набирає сили теоретичне і практичне знання про фундаментальну структуру психіки. Як зазначалося, світоглядна практика виштовхнула соціоніку на світ Божий саме в момент потужного виклику глобалізаційних процесів у світі, які спрямовані на розчинення територіальних, національних, релігійних, культурних та інших структур.

Перед науковим світоглядом постає питання: а чи зникнуть унаслідок глобалізаційного успіху психічні структури, зокрема людина як індивідуальність, унікальність, творець? Адже людина як соціальна і суспільна істота завжди народжувалася в рамках певної соціетальної спільноти, яка мала власну соціетальну психіку. Навіть сьогодні, в час народження інформаційного суспільства, коли втрачаються суспільні норми, характерні для громадян національних держав, у час “стиснення” земної кулі, її територій і культур, у час, коли соціальні практики звільняються від локальних прив’язок і вільно перетинають просторові межі, нам важко уявити себе людиною без батьківщини, національно-культурних або релігійних коренів. Важко уявити людину без ідентичностей. А останні завжди ґрунтуються на якійсь психічній структурі, що лежить в основі будь-якої ідентичності.

Аби дати відповіді на ці питання, наука повинна не відхрещуватися від феномена психічної структури, апелюючи до сучасного одностороннього постнекласичного дискурсу, а посилити увагу до цього феномена та його функцій. Адже те, що зветься в народі душею, є чимось первозданим, вірним людині, тим, що робить і лю-

дину вірною собі та своєму призначенню. Ми впевнені, що проблема душі та проблема первинної, доглибинної психічної структури тісно пов'язані між собою.

Найбільше напрацювань у цьому плані мають езотерична література (астрологічні типології зокрема) і К. Г. Юнг, неocenним внеском якого є відкриття колективного несвідомого з його універсальними – архетипами, серед яких є ті, що об'єднують світ вищих сил – *простір, час, матерію і енергію*, з яких і складається психіка як така. Людина людині може передавати інформацію лише про різноманітну матерію, форми матеріальних об'єктів, почуття і час, в якому все це існує і рухається з тією чи іншою енергією. Все це – матерія, простір, час і енергія – існує у певних співвідношеннях, у певній єдності, якій відповідає відома формула Ейнштейна $E=Mc^2$. Фізики розібралися, що тут ідеться про те, що енергія це і є матерія, тобто що матерія є формою свідомості і навпаки, що вони є взаємопроникними світами, елементи яких перебувають у певних співвідношеннях і структуруються за певними закономірностями. Юнгівські психічні функції – *екстраверсія, інтроверсія, інтуїтивність, сенсорність, емоційність, прагматичність* – містять у собі увесь світ цих зв'язків і структуруються за допомогою дихотомії “*раціональність–ірраціональність*”, що виявляє відмінності цих функцій, пов'язані з асиметрією роботи півкуль головного мозку. Первинна психічна функція, тобто інтуїція, пронизує час, сенсорність – простір, емоційність – енергію, прагматичність – матерію. Варіації співвідношень між цими функціями і елементами і є “цеглинками” психічної структури людини. Функціями психічної структури виступають спеціалізація, регуляція і добір інформації.

Треба сказати, що ці психічні елементи *здатні втілюватися* не тільки в людський, а й у соціальний організм – народ або іншу групу, що має свою історію. Свою місію мають країни, організації ба навіть шкільні класи. Свою структуру має і Інтернет-культура, і постійні жителі віртуального суспільства. Свій психофрактал мають так звані віртуальні множинності, члени яких не знайомі між собою, але мають однакову систему цінностей і атрактивних центрів, навколо яких вони групуються, що видно із результатів різноманітних соціологічних досліджень.

Усі носії психофрактальної структури мають між собою трансперсональні об'єкт-об'єктні відношення, незалежні від ба-

жання суб'єктів цих відношень. Наприклад: людина і країна, дитина і вчитель, батько і дитина, подружжя тощо. Мова йде про *об'єктивні відношення*, такі, що існують поза бажанням людей чи груп. Їх можна прирівняти до відношень між хімічними елементами таблиці Менделєєва. А от реальні *стосунки, що складаються між людьми*, – це вже культурний, суб'єктивний феномен, який залежить від психологічної освіченості, культури людей та їхнього бажання. А головне – від того, чи знають люди про існування об'єктивних відношень! Психічні структури, як і хімічні елементи, можуть тяжіти одна до одної, а можуть відштовхуватися, бути в конфлікті, у ділових стосунках, стосунках постійної ревізії тощо. Проте мета спільної діяльності і правильно знайдена спеціалізація кожного в ній здатні перетворити негативні відношення на корисні.

Психофрактали не бувають поганими чи добрими, слабкими чи сильними. Просто вони мають власну спеціалізацію. Нерозуміння чи невизнання такої реалії, як психічна спеціалізація, викликає до життя феномен, котрий ми назвали *структурною незапитаністю*. Одним із її проявів може бути структурне насильство – різні форми тиску й ущільнення, що йдуть від нерозуміння психічної природи людини і віртуальних груп та призводять до блокування розвитку психічної структури індивіда й суспільства.

Визнання і розвиток психофракталу кожної людини тісно і нерозривно пов'язаний з нормальним розвитком суспільства в цілому. Ці глибинні й досі не усвідомлені процеси потребують пильної уваги на всіх рівнях державного управління.

Сьогодні ми постійно чуємо про маргіналів і споглядаємо їхній світ. Найбільш зрозумілим є світ “бомжів”. Про культурну маргінальність, утрату ідентичності, ціннісну деструкцію і аномію сьогодні говорять, маючи на увазі “віртуальну людину”, для якої символічний комп'ютерний простір слугує реальністю, сповненою образів, переживань, очікувань, тривоги, тобто реальністю, яка стає батьківщиною. Маргіналами звать і тих, хто, не маючи відповідних матеріальних можливостей і освіти, виштовхується за межі технічного і економічного прогресу. Маргіналами іноді вважають і тих, хто має багато грошей, але не має жодної потреби у знаннях і знаходить своє місце під канарським сонцем. Не кажучи вже про “старомодних маргіналів”, які не перестають говорити і діяти у відповідності з такими цінностями, як совість, честь, справедливість і

порядність. Із кожним днем маргіналів стає дедалі більше. Складається враження, що маргіналом може стати вся наша країна. При цьому сам маргінальний дискурс втрачає бодай якусь визначеність. Силу-силенну прикладів маргінальності можна об'єднати хіба що під стягом “структурної незапитаності”.

На наш погляд, маргіналами у психосоціальному розумінні виступають люди, які не запитані певною формою життеустрою (макросоціальною або приватною), які почуваються чужими на цьому “святі життя” і тому шукають щастя деінде. Маргінал аж ніяк не винний у власній психосоціальній невлаштованості, він шукає свого, щоб не вмерти. А такий пошук часто-густо віддячується дійсними ноу-хау! Маргінали бувають *проявлені й імпліцитні*, тобто приховані. Перші, більш відверті перед собою, платять за свою маргінальність відсутністю соціального комфорту (статусу, визнання, благоустрою тощо), а другі – відсутністю щастя як такого на фоні об'єктивного благополуччя. Адаптивні риси в останніх перемагають більш сміливу пристрасть жити своїм життям. Зрештою, саме відверті маргінали стають сигналом до необхідності коригування тих чи інших процесів соціального життя. Проте не можна вчиняти добро, поки не почуваєшся добре: маргінали не чинять добра в загальноприйнятому сенсі, але вони шокують “порядне суспільство” й іноді спрацьовує кумулятивний ефект реальної (коли маргіналів стає більше критичної маси), або бажаної (коли маргінальні біди використовують на шляху до влади) революційної ситуації. Це один із механізмів психосоціальної еволюції. Його можна назвати *маргінальним механізмом зміни ролей*.

Отже, сьогоденні маргінали – це люди, соціально незапитані, люди, які не встигають оволодівати соціальним простором, що постійно оновлюється. Маргіналами стають усі ті, хто не вписується в монополярне американоподібне середовище, створене для бізнесу і продуктів масової культури у світовому масштабі. Нинішній життеустрій в Україні стрімголов мчить до так званого “транснаціонального структурного капіталізму”, який зводиться до тиражування американізованих стандартів життя і світосприймання. Люди і країни, що не мають у своїй психічній структурі засобів успішного збереження і захисту власної культурної незалежності й ідентичності, стають маргіналами, або людьми і країнами третього світу. К. Воннегут колись писав у своїй “Колисці для кішки”, що амери-

канці без кінця шукають любові до себе в таких місцях, де її не може бути, і в таких формах, які вона не може прийняти.

В нашому контексті це означає, що успішними і багатими сьогодні можуть бути лише ті, хто відповідає стандартному виклику сьогодення, а саме: гнучкі, конкурентоздатні, дисципліновані, прагматичні. Такі люди мають стабільно високу працездатність, вони прагнуть грошей, статусу і успіху будь-якою ціною.

У теорії інформаційного метаболізму є така важлива категорія, як *клуби*. Маються на увазі аудиторії з різним сприйманням світу, людей та ідей залежно від глибинних ціннісних орієнтацій. Нині на великому практичному матеріалі доведено, що люди з різними психічними структурами сповідують різні цінності: цінність новацій притаманна екстравертним інтуїтам, цінність безпеки – інтровертним інтуїтам, цінність статусу – екстравертним сенсорикам, цінність благополуччя – сенсорним інтровертам.

За нашими спостереженнями, соціально запитаними сьогодні є екстравертні сенсорники (менеджери, охоронці, юристи і управлінці, що можуть і вміють бачити, ризикувати, тиснути, вимагати) і сенсорні інтроверти (банкіри, аналітики і держслужбовці, що мають високу й рівномірну працездатність, аналітичний розум, недовірливість, прагнення належати до сильної захисної системи, яку вони самі створюють, охороняють і користуються її благами). За рідкісними винятками, інтуїтивні люди (архетиповою спеціалізацією яких є наукові пошуки і відкриття, бачення різного системного цілого, можливостей його збереження, запобігання небезпек тощо, але яким не вистачає конкурентоздатності, прагнення високих статусів, рівномірної працездатності і т.п.) сьогодні суспільству не потрібні.

Але ж саме за допомогою своєї сильної інтуїції останні могли б побачити, що названі два види людей виконують прямо протилежні системні функції: одні (сенсорні інтроверти, або Ін) спрямовані на стабільність, позитивну поступовість, підтримку статус-кво, а другі (сенсорні екстраверти, Ян) народжені для динамічного бурхливого розвитку, революцій, ризиків і сміливих руйнацій. А тому країна й не рухається нікуди.

Феномен структурної незапитаності – це й такі особистісні переживання, як відчуття відстороненості, відчуженості, зайвості, що виникають у людини тоді, коли її найсильніші психічні можли-

вості не запитані у певній ситуації чи групі. Тоді здібності людини починають не стільки розвиватися, наповнюватися, скільки захищатися, шукати виходу. Психіка перемикається на режим зниження дискомфорту, і у психології людини починають формуватися різні комплекси, акцентуації та інфляції, відповідні потреби, цінності, самооцінка, почуття незадоволеності життям тощо. Хоча та сама структура за кращих умов виявляє абсолютно інші, протилежні психологічні характеристики.

Отже, психофрактал як доглибинний чинник існування людини – це *первинна*, вроджена структура її власних психічних даних, певна частка універсальної психіки, на основі якої вибудовується надскладне життя людини. Наповнення цієї структурної частки відбувається у процесі соціалізації, і не кожна людина здатна максимально реалізувати свою унікальну психічну місію, що дана їй природою, відстояти і розвинути її в боротьбі з умовностями світу, загальними вимогами *до всіх*, які так яскраво проявляються в наших інститутах соціалізації. Зокрема, школа, відпрацьовуючи режим існування “Ми”, недопрацьовує режим наповнення “Я”. Проте здатність переключення на режим “Ми” потребує серйозного освоєння першого рівня психофракталу, пізнання себе природного, власної психічної специфіки. Це процес непростий і тривалий. Практика показує, що інстинктивно дитина ідентифікується зі своїм глибинним “Я” (неусвідомлено *торує свій шлях*) приблизно до середини першого класу. Потім вона поступово розходить з своїм “Я”, що психологи трактують як дезадаптацію. Починається психосоціальне перепрограмування дитини на єдиний психокультурний патерн. Зрозуміло, що це зрушення може бути для неї більш або менш насильницьким. Підлітковий вік стає для дитини тим складнішим, чим далі психокультурний патерн відходить від власного психофракталу, чим сильнішою *стає напруга між базовою, природною структурою і штучною, якої вимагає соціум*. На цьому етапі відбуваються чи не найперші усвідомлення людиною різниці між двома програмами, з якими необхідно рахуватися і встановлювати між ними певні стосунки. *Природна і штучна структури* створюють у людини той самий вічний конфлікт із самою собою. Насправді ж це конфлікт природи з тим, що її руйнує.

Головною ознакою підліткового віку є характер переключення на режим “Ми”, тобто на режим виживання у спільноті (дружба,

кохання, партнерські взаємини тощо). Згадаємо Е. Берна з його “Я хороший – ти хороший”, “Я поганий – ти хороший”, “Я хороший – ти поганий” і т. д. Приблизно такі внутрішні оцінки відіграють вирішальну роль у формуванні механізму “Я-Ми-переходу”. Він може бути яким завгодно – м’яким або жорстким, поступовим або раптовим, Его-зреченим або Его-зберігальним тощо. Але хоч би як ми оцінювали свою внутрішню місію, злагода з нею все одно є психофрактальним сенсом нашого життя.

Феномен структурної незапитаності яскраво проявляється у сучасній школі, якій ми вже присвятили чимало критичних рядків: саме цей феномен є причиною таких речей, як педагогічна або соціальна запущеність (вивчається педагогікою), відчуження (філософією), втрата сенсу, екзистенційний невроз, різноманітні кризи (психологія), втеча у хворобу (психіатрія) тощо.

Цікавим прикладом дії феномена структурної незапитаності є втеча сучасних “незапитаних” в Інтернет – у цю нову цивілізацію і нову культуру спілкування і самореалізації.

Якщо зважити на те, що психофрактал сучасної української школи є адміністративно-директивним (а за Юнгом – раціональним логіко-сенсорним інтровертом), комфортно там почуваються діти з тотожною або схожою (в усякому разі неконфліктною) структурою. Назвемо цей фрактал раціональним, або лівопівкульним. Діти з протилежними якостями живуть повноцінним життям не у школі, а в Інтернеті, який, на їхнє щастя, також має правопівкульну, або ірраціональну, структуру. “Незапитані втікачі” вирізняються: 1) *циклічною працездатністю* (фази активності, оптимістичності, енергійності постійно чергуються із фазами пасивності, роздратованості, замкненості, слабкості, відсутності бажання спілкуватися); 2) такими стратегіями виходу з будь-якої невизначеної ситуації, як *заперечення, раціоналізація, пошук нових форм поведінки з метою реалізації можливостей*; 3) потребою у *власній інтерпретації* подій, фактів, людей і відношень, не рахуючись з авторитетами; 4) схильністю діяти по-своєму, попри традиції та заборони; 5) *непередбачуваністю* вчинків і настроїв; 6) більшою, ніж в інших, *потребою у свободі* тощо. Такі діти (як, до речі, й дорослі) справляють враження недостатньо відповідальних, таких, що не бажають брати на себе зайвих навантажень, прагнуть до вседозволеності, мають інфантильний, надто легкий характер тощо. Може здатися,

що їхнє “Я” недостатньо зріле, розмите, що воно не має меж, а значить і індивідуальності.

Але ці враження хибні, оскільки “Я” таких людей має межі – тільки інші! Вони схожі більше на психоформу “зигзаг”, аніж на “квадрат”. У ірраціоналів дуже низька психомоторна витривалість і нерівна, спонтанна робота нервової системи, яка залежить від численних зовнішніх і внутрішніх чинників.

І саме тому Інтернет-середовище дозволяє їм бути активними настільки і тоді, наскільки і коли це можливо. Стресогенних ситуацій там значно менше, ніж у шкільному житті. Мережеве спілкування в Інтернеті не таке суворе і нормоване, як у школі. Там можна бути самим собою. Це і є простір вільного самовизначення і самореалізації для дітей цього психотипу.

На відміну від школи, де на них дивляться як на розбещених, недисциплінованих, ледащих, неконкурентоздатних, таких, що не прагнуть успіху, там, в “Інеті”, їх вважають за своїх. Там головне – вирішити проблему, знайти вихід із ситуації власними зусиллями, і не має значення, правильним чи ні (з точки зору вчителя) шляхом ти пішов. Властивості Інтернету як середовища забезпечують запитаність таких можливостей і рис ірраціонального психотипу, як гарна орієнтація в ситуаціях рольової невизначеності (порівняйте з чітким дотриманням нормативів у школі), парадоксальні емоційні реакції (низька емоційність за прогнозованих умов), відсутність послідовності у прийнятті й реалізації рішень (висока працездатність, надійність, акуратність), нестійка самооцінка (принциповість, безкомпромісність, вимогливість до себе та інших), немотивовані вчинки (тривале збереження інтересу до одного об’єкта). В дужках наведені протилежні можливості й цінності, характерні для другої половини учнів – осіб із раціональним (лівопівкульним) психотипом. Те, до чого добре пристосовані індивіди з високою конкурентоздатністю, виступає для інших (ірраціоналів) як стресогенна ситуація. Додамо, що для ірраціоналів характерні інтропунітивні реакції (агресія на себе), а для раціоналів – екстрапунітивні (агресія назовні, захист свого “Я”). Раціоналам до того ж властиві патерналістські установки, пасивне очікування результатів розгортання складної ситуації, а ірраціоналам – активний пошук у такій ситуації.

Віртуальний світ з його принциповою анонімністю не притягує до себе дітей із такими рисами характеру, як честолюбність, схильність до тривалих переживань, тривалої рівної роботи, дітей, що легко ображаються і довго носять образу в собі. У цьому світі майже не затримуються діти, для яких важкими й навіть нестерпними є ситуації невизначеності відношень і ролей. Натомість вони гарно почуваються у групах, де кожна людина має власний статус і соціальну роль; такі діти нормально переносять обмеження психомоторної активності.

Таким чином, педагогічна запущеність є наслідком незнання вчителем особливостей психічного складу дітей, їхніх типологічних рис, неврахування сучасних інформаційно-технологічних впливів на дитячу психологію. Одна справа, коли не було нічого, крім школи, двору і батьків, а інша – коли є така “іграшка”, як віртуальне суспільство з його структурою, можливостями і психотерапевтичним потенціалом. З одного боку це добро для людини, але з іншого маємо низку проблем.

Одна з них – на рівні суспільства. Школа в якості успішних стимулює, як правило, дітей одного типу. Ці діти, будучи ще за партою, вже готові до діяльності в реальному житті. Рівень упевненості в собі, соціальна самооцінка, вмотивованість до успіхів і статусів, рівень потреб тощо цих дітей набагато вищі, ніж у тих, хто недостатньо був запитаний одноманітним шкільним життям. Відтак суспільство отримує діячів однієї спрямованості, що призводить до незаповненості соціальної структури, до відсутності шансів утримати повноцінну ідентичність. Взяти хоча б відстале українське книговидавництво, яке навіть за радянських часів мало потужну когорту редакторів-професіоналів. Не кажучи вже про школу і вчителів, серед яких немає молодих інтуїтів-іраціоналів ...

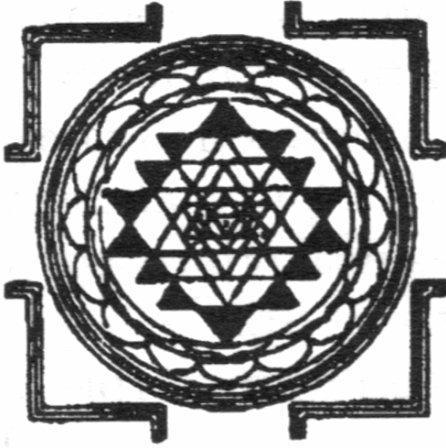
На цьому прикладі видно, як використання структурного методу у психології актуалізує феномен структурної незапитаності й розкриває шляхи його подолання.

Незважаючи на потужний розвиток психологічного дискурсу в нашому суспільстві, проблемою залишається те, що люди вимагають від інших людей тотожності, підкореності, залежності, безпосереднього доповнення в якості соратника і аж ніяк не хочуть побачити *структурного, психофрактального доповнення*, тобто об'єктивної необхідності існування в одному просторі зовсім іншо-

го погляду, хай і протилежного, на одні й ті самі факти, події, цінності. В. Зеньковський колись говорив про “дурну соціальність”, тобто заздрість, пихатість, марнославство та інші соціальні почуття, що не розвивають, а розбещують, пригнічують і дратують, а от “самовизначення зсередини”, в якому схована “таємниця”, – це і є істинна свобода.

Необхідною умовою такого просування свідомості є культивування в системах освіти поважного ставлення до своєрідності психіки іншої людини, подолання стихійних ілюзій відносно того, що всі повинні бачити, розуміти реальність “так само, як я”. Складність цього завдання в тому, що психіка іншого – реальність неявна, незрима; чіткі уявлення про стани та особливості внутрішнього світу інших людей будувати й утримувати у свідомості дуже складно. Серед учителів, на жаль, доволі поширене “дожимання” інших до власного зразка. Комусь видається, що все треба побудувати за схемою ринку, іншим – за принципом “твердої руки”, треті проїняті ідеєю плюралізму... Проте кожна корисна ідея має свою обмежену галузь коректного застосування, за межами якої вона стає хибною, абсурдною і навіть злочинною.

12 Визнати Тінь

У будь-якій помилці майже завжди є щось від Бога, а тому ніколи не поспішай її виправляти. Навпаки, спробуй осягнути її розумом, докопатися до суті, і тобі відкриється її сокровенний сенс...
Сальвадор Далі

У сенсі колективного несвідомого Тінь – це природна, інстинктивна істота, яка майже не змінилася від часів виникнення людства. Найчастіше її ототожнюють із дияволом як володарем підземного світу. К. Г. Юнг, який увів архетип Тіні, ілюструє його за допомогою міфологічного образу Трікстера (Трюкача), що виступає утіленням низьких, небезпечних, жадливих сторін людської сутності. Більш м'яким визначенням Тіні є бажання, несумісні із соціальними стандартами. Кожна людина колись у своєму житті відчувала таке: “Це була не я, щось на мене найшло”. А “находить” на людину її власна, але неконтрольована, частина. Разом із тим

поняття Тіні демонструє людині її цілісність: як немає тіні без сонця, так несвідомого без свідомості. Утворюючи противагу свідомості, Тінь слугує поштовхом до внутрішнього розвитку. В народі вірили, що людина, яка не має тіні, – то сам нечистий. Ми самі кажемо: “Він занадто гарний, щоб це було правдою”.

Як відомо, проблеми темної неусвідомленої сфери людського життя поставлені двома напрямками глибинної психології – психоаналізом З. Фрейда й аналітичною психологією К. Г. Юнга. В останній Тінь – це приховані або неусвідомлені аспекти психологічної структури особистості чи спільноти, їхній негативний бік, те, що, як правило, не помічається або відкидається. Це сума всіх неприємних або недорозвинених якостей, що складають той психологічний портрет людини або спільноти, який вони не хотіли би бачити.

Від часів Юнга поняття Тіні широко засвоїли митці й науковці. Тінь – це те, що людина виключає зі свого життя, оскільки воно не відповідає нашому власному образу в світі. Роберт Блей говорить про довгий мішок, який ми волочимо за собою і в який звалили все, що заважає нашому просуванню і що суперечить очікуванням близьких і значущих людей. На жаль, доволі часто вживання самого слова “тінь” означає, що людина не в змозі розшифрувати власну підсвідомість, зробити її прозорою. Вислови “тікати від власної тіні”, “бути тінню самого себе”, “ходити за кимось, як тінь”, “перескочити крізь свою тінь”, “підозра, що падає, як тінь”, “тіньовий кабінет”, “тіньове господарство” і багато подібних майже слово в слово збігаються у різних мовах. Це говорить про архетипову природу Тіні, про те, що вона є невід’ємною складовою колективної та індивідуальної психіки. Відсутність Тіні викликає страх, це явище приписують вампірам, привидам і всім, хто продав душу дияволу. Є, на щастя, потужна противага – янгол зі святим вінцем, який ширяє над нами, не відкидаючи тіні. Юнг стверджує, що кожна людина має свою Тінь так само, як будь-яка матеріальна субстанція. І саме наявність Тіні робить нас людьми. Кожний носить з собою свою Тінь, і чим менше вона підключена до індивідуального свідомого життя, тим вона темніша й густіша. Але якщо погана чи слабка якість усвідомлена, завжди є шанс її виправити, асимілювати в царину свідомої поведінки. А от неусвідомлені й ізольовані негативи особистості або спільноти можуть прорватися

до життя, коли їх зовсім не кличуть. Індивідуальний або соціетальний невроз означає, що Тінь, яку не хочуть визнавати, почала домінувати у структурі неусвідомлених психічних регуляторів.

Наприклад, у нашій культурі дівчинку навчають бути лагідною, жіночною, поступливою тощо. Внаслідок цього ми часто густо стикаємося з наївністю дорослих дівчат і жінок, яка за скрутних життєвих обставин перетворюється на свою Тінь – Анімус: жінка стає чоловікоподібною, агресивною, “діловою”. Аніма, тобто жіночність, свідомо викреслюється з патернів поведінки такої жінки, що, як правило, тягне за собою неврозоподібний стиль її поведінки. Наївною цю жінку вже не назвеш, але й жінкою її назвати важко. Аніма і Анімус повинні жити дружно!

Ще в 1949 р. Е. Нойманн у роботі “Глибинна психологія і нова етика” заявив, що проблема Тіні є *центральною* для сучасної психології і предмети, пов’язані з нею, належать до найглибших питань, на які прагне дати відповідь аналітична психологія. Одне тільки існування в міфології численних фігур двійників – Бальдура і Локі, Іакова і Ісава, Зігфріда і Хагена, Фауста і Мефістофеля тощо – свідчить про те, що предмет нашої уваги має загальнолюдське значення, яке виходить за межі особистих проблем індивіда. Усвідомлені риси у структурі психіки особистості неоянгіянці називають Его і Персоною, а неусвідомлені – Анімою і Тінню. Реалізації Тіні заважає саме Персона.

Особиста Тінь розвивається природним чином від раннього дитинства. Тільки-но ми з відомих причин ототожнюємося з ідеальними особистісними характеристиками – такими як ввічливість, щедрість, привітність, догідливість, – ми приймаємо на себе образ “новорічного Я”, заховаючи в Тінь брутальність, егоїстичність, байдужість, холодність. Відтоді Тінь та Его розвиваються в тандемі, створюючи і коригуючи одне одного залежно від того, яким якостям дозволяють проявлятися, а яким ні. Оточення вчить нас тому, що відповідає гарній поведінці, і вказує на те, що не слід підпускати й близько до себе, бо воно є грішним, безсовісним, бездуховним тощо.

Тінь працює як психічна імунна система, визначаючи, що є твоїм “Я”, а що ні. В різних людей, у різних сім’ях і культурах те, що стосується Его і Тіні, дуже різниться. Наприклад, деякі дозволяють собі вільно виявляти гнів, агресію, сексуальність, ранимість,

сильні емоції, фінансову амбіційність, артистичне самовираження, інтелектуальний рівень, а деякі усе це приховують.

Тінь містить у собі наші інфантильні частки, емоційні та сексуальні потяги, невротичні симптоми, нерозвинуті таланти і здібності. Тінь зберігає контакт Его і Персони людини з глибинами її власної душі, а також із життям і душею свого народу.

Коли працює Тінь, злість людини на близьке оточення (яку Персона не дозволяє проявити) перетворюється на неспокій провини і відчуття, що всі на неї за щось ображаються. Коли працює Тінь, сильні й гарні якості та почуття, які для Персони є забороненими, відчужуються від людини, проєктуються на близьких, друзів, ворогів, розтрощуючи “Я” людини на безліч дзеркальних друзок, розкиданих по світу. Зібрати відображення цих друзок воедино, не викинувши жодного з них, скласти шукану цілісність “Я” – мета психологічного, духовного і фізичного гармонійного розвитку.

Асимілювати власну Тінь, за Юнгом, – означає сказати “так” тваринному інстинкту і тій жажливій динаміці, яка погрожує нам із-за лаштунків.

Про це говорить Г. Гессе, коли описує свого Степового Вовка, його дві природи – тваринну і людську. Причому герой Гессе страждає не від того, що в ньому живе вовк, а від того, що він не може примиритися з тим вовком, що він і його вовк в одній душі живуть як закляті вороги. Г. Гессе підкреслює неприродність такого психологічного стану, коли людина (Гаррі Галлер) намагається підкорити собі вовка. Справа в тому, що основний принцип аналітичної психології звучить конкретно: несвідоме ставиться до “Я” так, як “Я” ставиться до несвідомого. К. Г. Юнг попереджав, що надлишок тваринного начала спотворює культурну людину, але надлишок культури у людини призводить до захворювання її внутрішньої тварини. Якщо людина не здатна побачити інший бік своєї істоти, прислухатися і придивитися до власного несвідомого, виникає невротичний симптом, який допомагає невизнаній частині душі проявити себе. Несвідомі потяги, що витісняються із цілісної ієрархії душі, стають автономними комплексами, з якими доводиться працювати аналітикам, аби повернути їх в ієрархічну цілісність людської психіки, але повернути в іншій якості. Про те, що любов до ближнього можлива за умови прийняття всього в собі, і Тіні також, Юнг говорить різними словами, в різних контекстах і на різ-

них прикладах, сміливо переходячи від індивіда до суспільства. Внутрішні конфлікти завжди пов'язані з усвідомленням і прийняттям людиною лише однієї частини свого “Я”, що, зрештою, і призводить до його роздвоєння.

3. Фройд прийшов до розуміння цього конфлікту, коли говорив про те, що Супер-Его як сфера культури і цивілізації придушує все те, що суперечить цій сфері, тим самим затискуючи його в несвідомі закутки психічного, яке управляє потім рівнем відчуженості людини як від самої себе, так і від навколишнього світу. Фройдизм і юнгіанство порушують саме проблему активності несвідомого, його управлінських функцій. Саме ці напрями психологічної науки намагаються підняти несвідоме із глибин психіки людини, аби людина хотіла і вміла примирити дихотомічні психічні функції своєї природи. Посилення Его відбувається тільки за рахунок прийняття власної Тіні. Юнг вважає Тінь неминучою етичною проблемою. Не так легко любити ворога в собі, казав він. Але з наших позицій у нашій психіці немає ворогів, є лише не згадані й не осмислені нами переживання, риси, якості, можливості, образи. Тут ми повинні дійти єдино правильного висновку: прийняти себе – з усім гарним і негарним, розвинутим і недорозвиненим, таким, що робить нас у чомусь слабшими за інших.

Прийняти і полюбити Тінь – означає, що далі ми вже не зможемо не брати її сигнали до уваги. Ми будемо постійно осмислювати, як і для чого живемо і яким ідеалам служимо. І тоді вирішувати, які сторони нашої Тіні ми повинні інтегрувати, а які трансформувати. Аби розпізнавати прояви власної і колективної Тіні, необхідно розвивати власну інтуїцію і набувати відповідного досвіду. Доки робота з Тінню не розпочалася, вона охоплює все несвідоме: колективне, автобіографічне, низьке і високе, потяги, здібності, моральні якості, дитячі фантазії, заборонену закоханість тощо. Ці та інші невизнані вияви психічного життя людини часто переживаються нею за посередництва механізму проекції як такі, що належать іншим людям.

Технології інтеграції Тіні в юнгіанстві. Тінь має власні *показники*: коли ми когось обговорюємо, критикуємо, наголошуючи на певних його вадах, ми несвідомо намагаємося виправдати самих себе за існування подібних вад у нас. Те, що ми голосно зневажає-

мо в інших, тихо керує всередині нас самих. Питання в тому, *як ми можемо інтегрувати Тінь*. Загальної ефективної техніки для асиміляції Тіні не існує. Скоріше це питання індивідуальної роботи людини над виявами себе у світі. Насамперед необхідно визнати існування власної Тіні як такої, а потім поставитись до неї серйозно. Тінь знищити неможливо, можливо лише прийти з нею до взаєморозуміння. Це можна зробити, працюючи з аналітиком, а можна, займаючись самоосвітою і самопостереженням. В неояунгівській літературі трапляються деякі поради, які з'явилися в результаті узагальнення праць учнів Юнга – Дж. Абрамс, К. Цвайг, Дж. Хіллмана, К. Уїлбера, Р. Блея та інших. Тож людина або спільнота може вилікуватися від Тіні принаймні сімома шляхами.

1. Ми маємо не просто визнати те, що витискується психікою у підсвідомість (риса характеру, факти біографії, історичні чи життєві події, будь-які притуплені почуття, переживання тощо), а більше – полюбити все це як живу тканину власного життєвого простору. Питання в тому, чи зможемо ми прийняти низькі риси, які перетворюють нашу Персону на неповноцінну, неприємну, зрадницьку або навіть злочинну? Або прийняти як своє рідне й те, що ми звикли вважати за щось випадкове, чуже, але таке, що повторюється і повторюється (бо ж відомо, що все, що повторюється, і є нашим психічним)? Повне прийняття всього, що працювало, відбувалося всередині людини або спільноти, назавжди зцілює їхню душу, спонукує діяти, думати і відчувати інакше, правильніше, чесніше. Цей психологічний вчинок вирівнює свідомість і підсвідомість в їхніх правах, і розпочинається, так би мовити, діалог рівних – “бога” і “диявола”. Згадаємо, як Е. Т. А. Гоффман у романі “Еліксир диявола” описує, куди може занести людину, коли вона піддається демонічному. Справа в тому, що через Тінь до нас звертаються як добрі, так і злі сили. Любов до власної Тіні здатна запобігти того, до чого вдався монах Медардус, який пив із чортом з одної пляшки. Прийняття Тіні має відбуватись разом із включенням пам'яті про те гарне, чим нам можна пишатися, про ті мрії, які нам вдалося реалізувати. Юнг казав, що пізнання власної Тіні є передумовою позбавлення моральної темряви в усьому світі. Хто насмілився впізнати й прийняти власну Тінь, буде толерантніше ставитися до себе та інших, перестане проектувати на них цю Тінь...

2. Нам необхідно пережити етап зняття численних проєкцій власної Тіні шляхом *коригувального віддзеркалення* її змісту. Наприклад, думка “Я нікому не потрібний” має звучати приблизно в такому дусі: “Мені ніхто не потрібний”. Думка “Я не можу вчиняти інакше, бо це мій борг, вони потребують мене” має перетворитися на “Я хочу вчиняти так, бо мені необхідна їхня близькість”; “Я такий нещасливий, бо не маю справжнього кохання” – на “Все, що я маю, це моє, справжнє, і тому я щасливий”; “Мої батьки винні в тому, як я ставлюся до себе” – на “Я сам винен у тому, що не приймав і не любив себе такого, яким створив мене Бог”; “Мою долю зламали дріб’язкові обставини, я не зміг це зрозуміти і протистояти ним, я слабкий і нерозумний” – на “Я хотів саме того, що отримав, за мене вирішувала моя підсвідомість, і я вдячний їй за це” тощо. Така робота із самим собою, точніше із власною Тінню з часом веде до того, що людина перестає жити наосліп, під владою підсвідомих і напівсвідомих поштовхів ізсередини, що провокували недобрі відчуття і почуття. Посилення внутрішньої депресивності, провинності, нещасливості тощо, які супроводжують визнання власної Тіні, прискорюють момент, коли людина, нарешті, зможе досягнути душевної гармонії. Так само кожному народові необхідний катарсис, що настає після осмислення власної Тіні. Німецька нація це пережила, і сьогодні вона є здоровою і процвітаючою. Українці ж, навпаки, прийшли до незалежності на хвилі екстернальності, тобто вийшли з води “білими й пухнастими”, залишивши у свідомості образи ворогів, а у підсвідомості – власну необроблену Тінь, яка не дає змоги скласти собі адекватну самооцінку. І досьогодні Україна залишається екстерналом – суб’єктом, що постійно вишукує ворогів, винуватців і злочинців. І чим довше українці будуть боротися із власною Тінню, тим більше вона буде їм протистояти. Унікальність, до якої закликають деякі проєкстернально налаштовані політики, не може відбутися, доки вони не знайдуть у собі мужність розширити власні психічні горизонти і горизонти української спільноти.

3. Наш *процес позбавлення проєкцій* Роберт Блей називає “ковтати Тінь”. Коли людина або спільнота починають працювати із власною Тінню, виділяється багато психічної енергії, тобто психічної сили. Щоб її повернути, необхідно звернутися до мови. Для Блея, як і для Юнга, мова виступає важливим засобом інтегрування

Тіні у цілісне психічне суб'єкта. Мовою озвучується, виокремлюється те, що нашу психіку глибоко тривожить. Мовою ми поєднуємо розірвані частини нашої душі – ті, що ми любили й демонстрували, і ті, що ми приховували та ігнорували. Наприклад, за допомогою мови можна трансформувати небезпечний простір на автомобільних дорогах, коригуючи зміст “українських проєкцій”. Кожен із нас, перебуваючи в єдиному для всіх українців просторі, несе на собі відбиток Тіні цього простору. Для ілюстрації макрохарактеристик соціальної системи іноді розглядають приклад самопочуття водіїв на двох автобанах. На першому водії зростають у власних очах і очах інших водіїв, коли поступаються одне одному, а на другому, роблячи це, вони буквально втрачають власне обличчя. Ясно, що у першому випадку безпека руху та настрої людей будуть незмірно кращі. Втім, коли на українській дорозі автомобіліст із тих чи інших причин змушений пропустити свого колегу, він неусвідомлено відчуває образу і злість, які він проєкує і на інших, створюючи атмосферу конкурентності – “хто кого”. Може, слова на білборді “Щоразу, коли я пропускаю інших, я відчуваю власну гідність” здатні змінити ситуацію?

Крім мови, пізнанню Тіні може допомогти мистецтво – живопис, скульптура, музика, будь-яка творчість. Хто не є художником, той не може бути християнином, вважають аналітичні психологи. Хто не відтворює своє сокровенне життя в будь-якій формі, той у крайньому разі може бути переодягнутою гнидою, але не людиною, – так говорив В. Блейк. Юнг переживав із цього приводу, кажучи, що кожна крапля енергії, яка не оформлена у мові або інших формах творчості, вільно переходить від однієї людини до іншої, створюючи відповідну атмосферу. Духовність і творчість нероздільні. Творча робота із власною Тінню робить останню вільною і довірливою. Тінь не можна тримати під замком, бо тоді вона керує людиною або спільнотою.

4. Ми повинні вести діалог з *негативною енергією інстинктів*. Це немовби розмова з “дияволом”, існування якого в собі більшість людей заперечують. Люди бояться багатьох речей і тому витискають усе демонічне в собі в царину власного підсвідомого. Люди бояться бути покинутими, проклятими, самотніми – вони хочуть бути подібні лише до ідеального Бога, хоча все на світі і передусім психічне складається з безкінечної низки дихотомій або

пар протилежностей. Не можна бути виключно добрим і святим: це штучне утворення. Потрібно розгледіти в собі “диявольські” аспекти Тіні й розпочати з ними спілкування. Енергія, що накопичується, коли людина довго стримує гнів, страх, ненависть, демонічні пристрасті і прагнення, мучить її, доводить до хронічної втоми. Треба знаходити прийнятні форми вияву сильних інстинктів, але перед тим ці інстинкти потрібно визнати, “поспілкуватися” з ними, знайти компроміс між злом і добром у своїх діях і помислах. Проте не сама по собі демонічна енергія є злою. Вона набуває агресивних форм саме тоді, коли людина не хоче знатися з нею, тримає у клітці. Людям часто сняться звірі, і було б непогано уві сні поговорити з ними. Може так статися, що лев, що переслідує нас, після розмови з ним перетвориться на домашнього кота. Він просто хотів, щоб ми звернули на нього увагу!

Невже збудеться пророцтво Ісаї: “І замешкає вовк із вівцею, і буде лежати пантера з козлям, і будуть разом телятко й левчук... а дитина мала їх водитиме” (11: 6)?

Кожний із нас стикався з ситуацією спонтанного “синхронного перекладу”, тобто пояснення людиною поведінки, міміки, “мови” – своєї або чийсь. Це – проекція власного трактування ситуації і реакції на неї, дуже часто – тіньової, навіть дивної для самого “перекладача”. Так само ми зустрічаємося з власним “Я”, коли швидко, не подумавши, реагуємо на чийсь вчинки, трактуємо їх, засуджуючи або ще якось висвітлюючи їх “за когось”, начебто не від себе.

5. Ми повинні чути *свій внутрішній голос*. Джон Брендшоу називає голос усього, що витіснене у підсвідомість, *голосом сорому**. Він також вважає, що всі ми ведемо внутрішній діалог, в якому постійно критикуємо себе і принижуємо. Ерік Берн порівнює внутрішній голос з увімкненим магнітофоном із записами батьківських настанов, і таких записів у нормальної людини в голові – аж 25000 годин! Цей внутрішній голос роздвоює душу. Аби подолати цю роздвоєність, Брендшоу радить дати проявитися внутрішньому голосу, тобто не подумки, а по-справжньому поговорити з ним. Можна ще вести щоденника, в якому описувати, приміром, деякі наші

---

* Його ще можна назвати *голосом витіснених потреб*, який людина найчастіше чує уві сні.

напади гніву. Непогано було би щовечора згадувати, в якій ситуації ми надто різко відреагували на інших. І згадати водночас про наш “голос із підпілля”. Наприклад, один вчитель пригадав власну гнівну реакцію на колегу, який робив цілком правильні зауваження учням, і замислився, чому виникла така реакція. Виявилось, що колега робив це з інтонаціями матері нашого вчителя, яка все життя почала його у внутрішньому діалозі. Зрозуміло, що зауваження колеги вчитель сприйняв як звинувачення, спрямоване на нього... Якщо людина не усвідомить, яку роль відіграє внутрішній критичний голос у його взаєминах і ставленні до себе, він із часом опиниться в ізоляції. Один із способів почути свій самозвинувачувальний голос – уявити собі свій “підпільний” образ і голосно його розкритикувати. Після чого помінятися ролями і зіграти свій антиобраз. Так поступово ми зможемо прийняти себе, подолати роздвоєність і стати набагато толерантнішими і об’єктивнішими.

6. Нам потрібно усвідомити, що таке *Тінь у політиці*. Політика завжди має власну ідеологію. Як правило (і особливо в сучасній Україні), ідеологіям загрожує небезпека абсолютизації Персона (добра, порядності, чесності, любові до народу, до природи, до Бога) й ігнорування Тіні (протилежних якостей і можливостей). Тобто потрібно не забувати, що будь-яка ідеологія – це ідеалізм. А будь-який ідеалізм має свої тіньові сторони. З одного боку, це гарно, бо люди повинні прагнути до ідеалів. А з іншого, людська толерантність і просто людський розум передбачають необхідність брати до уваги як власну Тінь, так і Тінь будь-якого ідеалу. Політикові, який повністю віддається гуманним ідеалам, притаманний фанатизм, не сумісний із дипломатичною місією. Політичний ідеаліст, в ролі якого виступав экс-президент України В. Ющенко, не став лідером всієї української спільноти, бо не усвідомив Тіні свого світогляду. А Тінь політика завжди більше відчувається іншими, ніж ним самим.

Український народ обирає у владу тих, хто не викликає страху, тобто “своїх”, не замислюючись над тим, що психологічно толерантному, невойовничому, працьовитому народу потрібен не “свій”, а саме “чужий” – сильний, розумний і досвідчений лідер. Але народ не любить сильних, тому що слабкому можна вказувати, і це подобається людям, які при цьому й не здогадуються, що слаб-

кість – це шлях до нетолерантності. Толерантними можуть бути тільки сильні й здорові люди чи спільноти.

Соціальний філософ Майкл Волцер, проаналізувавши історію толерантності, дійшов висновку: толерантність до чужих богів і звичаїв уперше виникла в сильних імперіях, які були поставлені перед необхідністю тримати під владою багато племен і народів, завжди готових за умови послаблення верховної влади розпочати жорстоку війну і з цією владою, і одне з одним. *Відносна міжплемінна толерантність виникла тоді, коли верховна влада опинилася рівновіддаленою від підвладних їй етнічних груп і рівнобайдужою до їхніх внутрішніх розбірок: живіть як хочете, але платіть данину і не зазіхайте на імперський порядок.* Слабкі політики, яких обирає український народ за “тіньовими” якостями, творять політику для слабких і переможених, ображених і безініціативних, політику “обраності” українського народу у світі. Їм не вистачає мудрої толерантності постімперського типу, щоб не реагувати на розбіжності в метафізичних питаннях і бути відповідальними за збереження колективного надбання. І республіканська Франція, і демократична Америка завжди берегли специфічний соціально-психологічний генотип “моменту складання” і могли нав’язати його прийдешнім групам.

Який же архетип треба берегти сучасним політикам в Україні? В усякому разі не націоналістичний. Націоналістичні спільноти народжуються з архетипової потреби месіанства, що підтримується есхатологічним міфом з усіма його складовими – героєм, ворогом, війною і перемогою. Чи не єдиною цінністю, що відстоюється таким міфом, є генетично вроджена, самодостатня сила спільноти, що може підкорити собі будь-яке інше плем’я. Джерелом розумної толерантності серед соціальних груп нашого суспільства це не може бути. В соціальних групах, націлених не на співробітництво, а на безумовне домінування (класична військова аристократія, релігійні деструктивні культу тощо), толерантність взагалі трактується як безпринципність і всеїдність. Толерантність стає безумовною соціальною цінністю там, де реальність потребує співробітництва декількох історично і психологічно не зовсім схожих соціальних груп, кожна з яких не має можливості ні обійтися без інших, ні повністю підкорити їх собі (або вартість підкорення є неприйнятною).

7. Необхідно також усвідомити *Тінь у релігії*. В інакшому випадку релігія як важлива складова духовності може позбавитися своєї головної функції. Неодноразово в нові часи незалежності, труднощів, психологічних криз, коли великим масам людей дійсно потребується допомога церкви, мені доводилося спостерігати, як не по-людськи вирішувалися внутрішні церковні проблеми, зокрема пов'язані з приміщеннями, власністю, критикою інакомислячих тощо. На власні очі я бачила, як біля Михайлівського собору з приміщення автокефальної церкви прямо на вулицю викидали церковне майно, книги, вбрання, а особи в довгих рясах люто і брудно сварилися, загрожуючи й шантажуючи. Обурені прихожани розбили прямо на площі намети на знак протесту, але дуже скоро вони переконалися, що служителі любові і добра не здатні вирішувати міжлюдські конфлікти і налагоджувати стосунки.

Але головною ознакою існування великих проблем із Тінню є яскраво виражена реакція церкви на критику. Чим більше служителі впевнені у своїй власній незгрішимості, тим більше розумних людей обходяться без церкви, спілкуючись із Богом наодинці. Так, і досі церквою “забороняються” книги і фільми з основного предмета вікових дискусій у християнстві – з приводу божественного (або людського) походження Христа і ролі Марії Магдалини в його житті. Й досі панує неусвідомлена ієрогамія – священний союз Ісуса Христа і Церкви як наречених. Тобто по суті й досі заперечується необхідність повернення гендерної рівності в колективну психіку християнства, прадавня історія якого вже міцно закріпила в якості психічного регулятиву архетип Великої матері поряд з архетипом Мудрого батька. Церковне керівництво, занурене у політичні та міжконфесійні чвари, аж ніяк не переймається тим, що сучасна віра повинна відповідати наявному рівню наукових уявлень, соціальним запитам суспільства і соціально-психологічним потребам сучасної людини. Не кажучи вже про те, що кожна церковна громада має власну Тінь. Яка саме ця Тінь, громада би дізналася, якби проаналізувала, про що в церкві не прийнято говорити, чим невдоволена громада, які образи ворога там прижилися тощо. Як правило, все те, за що громада критикує інших, є її власними недоліками, а те, що вона так затято звеличує, є ознакою неприйняття власного тіньового боку. Якщо надто високо підноситься тема жертвовності, це означає, що у Тіні громади існує певна агресивність, яка прояв-

ляється у взаємостосунках. Коли громада волає на весь світ про свою віру, всі сумніви збираються в Тіні й проявляються в пихатості і зверхньому відторгненню інакомислячих. Тінь паралізує громаду і відбирає у неї багато енергії. Відтак Тінь необхідно виявляти й аналізувати колективно, інтегруючи її в своє життя.

К. Г. Юнг вважав, що прояви сильних *інстинктів* Тіні можуть узяти гору над культурними вимогами; це може спровокувати втрату Персони і призвести до неадекватної поведінки в суспільстві. Вчений казав, що людина завжди стоїть у себе на шляху; відкидаючи тінь заперечення на все своє існування, вона справляє на інших несприятливе враження і сама заперечує власні життєві перспективи. Успішність проходить повз неї, змушуючи жити нижче своїх можливостей, у вічній боротьбі за існування.

Сучасне “спрощення” К. Г. Юнга. Може, для тодішнього розвитку природничих і психологічних наук Юнг був правий у тому, що Тінь – це важке диявольське навантаження і що головне завдання людини – не втратити свою Персону Але сьогодні спостерігаються речі, що змушують повірити в розширення свідомості *homo sapiens*, у те, що у світі розпочався процес трансформації Тіні (як і розуміння психічного взагалі), процес повернення до людини первісної на якісно новому рівні – рівні усвідомлених “інстинктів”. Не тих інстинктів, яких так боявся Юнг і досі бояться 20 неоюнгіанських інституцій, а тих, які на основі вчення Юнга змодельовала згадувана нами на початку книги А. Аугустінавічюте, створивши “квантову” модель психіки.

Нагадаємо, що модель ТІМ – це по суті чотирирівнева структура психіки: психічні функції, що займають два верхні шари моделі (які можна прирівняти до юнгівських Его і Персони), і психічні функції, що займають два нижні шари (їх прирівнюють до Аніми і Тіні). Шар “Его і Персона” містить психічні функції, які у процесі загальноприйнятого процесу соціалізації усвідомлюються, більш-менш напрацьовуються, коригуються і піддаються керуванню. Шар “Аніма і Тінь” містить психічні функції, які по суті є дисфункціями, тобто малоусвідомлюваними (чи взагалі неусвідомлюваними), недостатньо енергетичними і насиченими переважно архетиповою інформацією. Архетипова інформація – це закодовані в колективній психіці зразки (патерни) смислів, значень, поведінкових реак-

цій і сюжетів, що повторюються упродовж тисячоліть. Саме тому ними (і особливо Тінню) неможливо управляти; раніше навіть вважалося, що їх принципово неможливо усвідомити і тим більше коригувати. Попри те, що загальнолюдські архетипи займають у нижніх шарах психіки важливе місце, у кожної людини – своя Тінь. Це пояснюється в моделі ТІМу тим, що унікальність Тіні залежить від того, які саме психічні функції і на якій стадії свого розвитку розташовані у верхніх шарах моделі. Тінь не просто взаємопов'язана з ними. Вона прямо пропорційно корелює з провідними функціями, що знаходяться в моделі на місці Его і Персони.

Наприклад, якщо у людини високорозвинена інтуїція в Его і слабка прагматичність у Персоні, її Тінь буде бачитися іншими як неорганізованість, нездатність працювати належним чином, легковажність, навіть наївність і необачна довірливість. І чим сильніше розвиватимуться функції Его, тим виразнішими будуть наслідки цього процесу, тобто посилення непривабливих (для ділового світу Персон) якостей. Проте у божемному середовищі людина з такою Тінню буде “своєю”. Це пояснюється тим, що, за А. Ейнштейном (зокрема у психологічній частині його вчення, з якою погоджувались Н. Бор і В. Гейзенберг), картина світу залежить від швидкості нервових (психічних) процесів спостерігача. Ейнштейн виокремив категорію *інформаційного* в якості сутнісної змінної між О і S та основної характеристики способу об'єктивації феноменів душі й духу. Так от: інтуїція, яка в даному прикладі є провідною психічною функцією в Его людини, є зворотним боком власної дисфункції – надзвичайно прискороеного сприймання не реального простору, а нелінійного часу. Саме тому людина або спільнота з інтуїцією в Его (а в Его можуть бути і інші психічні функції Юнга – сенсорність, логічність, етичність тощо) живе в іншому часовому просторі, випереджаючи реальний час.

Інший приклад. Якщо людина в Его має розвинену вольову функцію і слабку етичну (тобто функцію побудови стосунків з людьми), у своїй Анімі вона буде занадто м'якою, а в Тіні – черствим безініціативним сибаритом, що уникає компаній і має реноме (в Україні, принаймні) відлюдника, анахорета. Якби людина жила поза спільнотою, їй не заважала б її Тінь. Якби спільноті не потрібно було порівнювати себе з іншими спільнотами та ще й налагоджувати з ними дипломатичні відносини, їй також не заважала би Тінь.

Так, Україна у своєму Его – поетична, співуча, доброзичлива, квітуча, інтуїтивна, етична. Тому й Тінь у неї – розхлябана, непослідовна, нелогічна, неорганізована, аполітична. Тому й Анімус у неї слабенький, некерований. Тому й політики в ній якісь несправжні. Вони нікому не потрібні й не цікаві – ні народу, який вони не можуть обдурити (інтуїтивну й етичну націю важко обдурити), ні іншим державам. Україні дійсно необхідно “вийти заміж” за сильного, справедливого і доброго чоловіка. А може, й за жінку, яка має певні чоловічі якості у своєму Его?

Ми вже казали, що завжди з підозріливістю ставимось до того, хто здається “аж занадто класним, щоб це було правдою”. Люди не обов’язково спростовують існування власної Тіні. Іноді тіньові якості особистості спокійно співіснують з нею. Якщо на індивіда не сильно тисне ідеал Персони, він схильний визнати недоліки, які заповнюють його життя, дозволяють розслабитися або задовольнити інстинкти заради збереження значущих культурних цінностей. Тінь певної людини, як правило, краще бачать інші, ніж вона сама. Саме тому завдяки Тіні люди впізнають “своїх” і “чужих”. “Свої” – це ті, що, за відчуттями, не можуть заподіяти тобі зло. Тінь “чужих” говорить нам протилежне тому, що виказують їхні посмішки. Те саме відбувається з Тінню України, яку бачать усі, крім нас самих. Аби Тінь зникла, передусім не треба намагатися її знищити. Вона цього не любить і вживає усіх засобів, щоб зникла не вона, а ви, забуваючи, що вона усього лише ваша Тінь...

Розвиток психологічної та педагогічної науки не зупиняється (хоч і рухається дуже повільно). З’являються нові теорії і технології в науці й нові необхідні предмети в освітній сфері, спрямовані на розширення сфери усвідомлених процесів у психіці людини, на досягнення людиною власної сутності, яка полягає у зв’язку всього з усім. Все погане, що ми робимо або навіть прагнемо зробити, пов’язане з нашою Тінню, яка є головним підсвідомим керманичем життя людини і спільноти. Зокрема це стосується пам’яті. Ми є людьми тією мірою, якою вміємо впоратися із власною пам’яттю. Пам’яттю як психічною функцією, котра об’єднує минуле й теперішнє, світ мертвих і живих, котра не тільки зберігає і передає інформацію, а й пам’ятає наші вчинки, які ми свого часу не сприймали як власні, що формують наш імідж. Відомо, що давні греки, аби отримати свого роду “атестат зрілості”, складали іспит із за-

пам'ятовування віршів Гомера, в яких у певній ритуально-шаманічній формі передається міфологізована історія народу. З психологічної точки зору це був іспит на культурну або колективну ідентичність. Пам'ять поєднує індивіда і культуру. Можливо, її головною функцією є саме створення цих внутрішньопсихічних зв'язків. *Пов'язування, поєднання, кон'юнкція в теорії Юнга та його послідовників стали центральними поняттями, що описують головну властивість психіки.*

Греки добре розуміли, що духовне виживання індивіда визначається пам'яттю, яка дає йому почуття вкоріненості в культурі та історії. Перекази і міфи, що конституують культуру, містять відповіді на вічні питання буття: хто я, звідки прийшов, куди йду, яке в мене призначення в житті тощо. Здатність шукати і знаходити відповіді на такі питання визначає духовне життя особи. Люди сьогодні настільки роз'єднані і розгублені тому, що не мають контакту з пам'яттю, що прирівнюється до втрати душі. Повернення витиснутого з пам'яті, відтворення психосоціальної історії смислів і значень власного життя і життя суспільства (а не тільки історії дат і подій) – саме такий рецепт пропонує сучасна психологія для полегшення ситуації як у суспільному, так і в індивідуальному житті.

Пам'ять була головним інструментом і у перших лікарів людських душ. У Фрейда, лежачи на канапці, пацієнт намагався пригадати, реконструювати, розкопати відбитки власної історії душі. Вихід забутих згадок супроводжувався катарсисом, тобто очищенням від злостивих духів. Але, на відміну від сучасних уявлень, психіка для Фрейда з'являється разом із появою біологічного тіла і помирає з його смертю. Для Юнга ж душа – це не кладовище бажань, а “згадка про майбутнє” – живе джерело, що перебуває у безперервному процесі міфотворчості, пронизуючи усі смисли наших переживань. Це світ архетипових образів і фантазій, так звана об'єктивна психіка, що існує до людини. Не людина вигадує образи, а численні образи, архетипи і комплекси колективного несвідомого як компоненти єдиної, спільної для людства матриці смислів “вигадують” людину – вони стоять за всіма порухами її душі та якостями її особистості.

Як зазначалося, сучасні погляди на Тінь помітно розвиваються. Так, з огляду психофрактальної парадигми, яка, нагадаємо, народилася від союзу аналітичної психології, квантової фізики, соці-

оніки і фрактальної геометрії природи, Тінь людини гальмується Персоною – раціональною, гіперсоціалізованою частиною її психіки, яка не дозволяє людині прийняти Божий дар цілісності й змушує ігнорувати власний глибокий внутрішній світ, інстинктивні потяги і веління душі. Персоною, яка зупиняє гармонійний розвиток і порушує принцип, на якому тільки й може існувати Мудрість, – принцип цілісності психічної структури, принцип любові людини до власної Тіні і прийняття її як провідника глибоко схованих інстинктів.

Поява в історії людства грошей як надособистісного бездуховного чинника управління реальними процесами спричинилася до виникнення кривого дзеркала, в якому Персона не бачить Тіні й не вірить в її існування, а бачить тільки наслідки власної душевної сліпоти, в яких щастя і воля пов'язуються виключно з владою, успіхом, високим соціальним статусом, багатством. Ця символіка немовби викувала грати для Персони, яка, ігноруючи Тінь, сама стала Тінню. Символіка грошей заповонила сьогодні і весь український простір, калічачи дітей і створюючи комплекси у дорослих.

Удача проходить повз людей, що знехтували Персону, – попереджав Юнг!

Але й тепер, як і багато віків тому, це не стало, на щастя, абсолютною істиною. З'являлись і масово з'являються зразки іншого ставлення до фактів власної “неадекватної” поведінки в суспільстві, тобто зразки мудрості й визнання Тіні як внутрішнього голосу душі.

Прикладом є сучасні *дауншифтери*. Одні вважають їх просто лузерами, інші кажуть: “вони жирують”, а треті сумніваються в їхньому існуванні. Але дауншифтери — люди, які в пошуках себе *свідомо* “грають на пониження”, — реальність! Головне — не плутати їх з тими, хто кидає все від безвиході.

Одним із піонерів дауншифтингу можна вважати... римського імператора Діоклетіана. В IV ст. після тяжкої хвороби жорстокий і прагматичний тиран учинив небувале: відмовився від влади і оселився на маленькій фермі поблизу моря. На прохання повернутися в Рим відповідав: “Ех, якби ви бачили, яку капусту я виростив, то не кликали б мене назад”. У XX ст. шлях Діоклетіана повторив Річард Кеннон, топ-менеджер British Rail: він пішов із компанії, почав вирощувати овочі, створив сайт www.thedownshifter.co.uk і за-

початкував англійський рух дауншифтерів. А американець Джон Дрейк, засновник рекрутингової компанії Drake Bean Morin Inc., прославився тим, що після 15 років роботи в компанії “кинув усе” і написав бестселер “Дауншифтинг: як працювати поменше, а задоволення від життя отримувати побільше”, який в Америці зачитали до дірок. Таких прикладів багато і в сучасній Україні.

Проте ми, вихідці з Радянського Союзу, психологічно ще не готові сприйняти це явище як природне. В пам’яті старшого покоління добре збереглося ганебне слово “тунеядець”, яким таврували організаційно не оформлених або не працюючих без поважної причини людей. Навіть материнство не було поважною причиною. А найбільша повага і визнання діставалися ветеранам – людям, що пропрацювали на одному місці все життя.

У нашій колективній психіці працює *лінійний стереотип* уявлень про себе та інших. Нормальним вважається лише послідовне підвищення соціального статусу і ненормальним – будь-які відхилення, зокрема добровільна відмова від високої посади (а значить від грошей і влади, від запитаності оточенням тощо), раптовий розворот “убік” чи “вниз” від довгого трудового шляху. І головною бідою для дауншифтера є саме зміна ставлення до нього, що ускладнює адаптування до нової життєвої ситуації. І якщо на Заході феномен дауншифтингу відомий давно, то в Україні він став можливим тільки зараз. Саме як цінність, свобода, спокій ідентичного існування.

Сприйняття людиною такої можливості як блага для себе відрізняє дауншифтерів від тих, хто розцінює свій вихід з дистанції як такий, що трапився з вини держави, або як крок від невезіння, несправедливості тощо. Останніх з’явилося в Україні в перші роки незалежності дуже багато, і це психологічно погано для країни, оскільки такі люди й досі живуть із почуттям образи. Звісно, до своєї країни, в якій таке є допустимим, вони ставляться відповідно.

Але серед тих, хто пішов на зниження свого соціального і морального статусу не за власною волею, з часом народилось перше в Україні плем’я щасливих і вільних людей, яким “нещастя допомогло”. Вторинний аналіз соціологічних опитувань показав, що як мінімум 10–12 % таких людей, що “випали” з партійних, радянських, профспілкових, комсомольських органів, наукових інститутів, заводів і знайшли інші заняття, отримали в результаті душев-

ний спокій, відчуття правильності свого життя, гармонію і узгодженість, новий соціальний статус і матеріальне благополуччя.

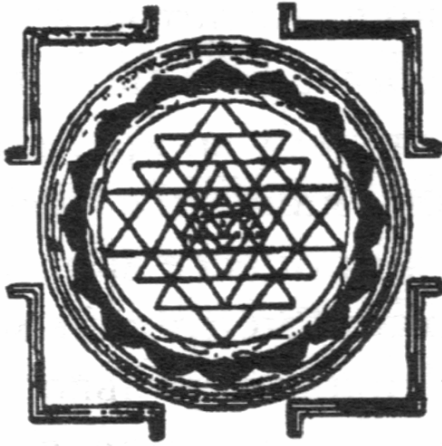
Тобто шлях перших українських дауншифтерів сильно відрізняється від шляху західних сміливців, але їх зближує одне – високий рівень особистісного розвитку, мудрість душі, відважність і відчуття правильності новообраного шляху, а це, погодьтеся, чимало! Для одних “потенційних дауншифтерів” ці якості приходять із досвідом, освітою, невтомною працею, для небагатьох вони є вродженими, а решта так і живуть – без мужності вчасно відмовитися від “не свого”, живуть на хибних цінностях, не розуміючи, що займають чуже місце і не роблять того, що могли б робити краще і бути щасливішими.

Дедалі більше людей в Україні почали усвідомлювати стару істину: гроші — це ще не все! Дауншифтинг корелює не із зовнішніми змінами, а із внутрішніми, з вибором того, що дійсно “до душі”. При цьому найважливіше – перестати залежати від чужих бажань і знайти свій власний шлях. Більшість дауншифтерів просто переходять на більш спокійні посади або залишаються на своїй роботі на півставки. Звісно, це пов’язане зі зниженням доходів, але людей це не зупиняє. В сучасній шкалі цінностей на перший план починають виходити сутнісні речі – свобода дій, більш розмірений спосіб життя, родина. Зниження доходів відбувається безболісно, адже за статусом вже не потрібно обідати в дорогих ресторанах, носити дизайнерський одяг тощо.

Сьогодні реальною проблемою і справжньою бідою для молоді стало масове захоплення отриманням вищої освіти. Цю проблему держава створила своїми руками, допустивши величезну кількість вишів різної форми власності, де махровим цвітом розцвіли профанація і нівелювання самого сенсу і змісту вищої освіти. В результаті більшість випускників вступають у протиріччя з потребами суспільства і власними можливостями, але при цьому, отримавши диплома, вже не бажають “повертатися назад”: усі хочуть керувати й володарювати. У такій ситуації необхідно змінити колективні уявлення батьків, аби вони не розцінювали справу, до якої насправді тягнуться їхні діти, як неprestижну, принизливу. Важливо зламати хибні уявлення про те, що всі люди однакові, а тому для всіх існує однакова дорога до щастя. Насправді всі від народження – різні, у всіх різне покликання, і не можуть всі однаково успішно і

легко виконувати певну роботу (що обумовлюється унікальністю вроджених структур психічних функцій). Слід зрозуміти, що настав новий час, який вимагає від людини любові до своєї праці, відданості їй, а не грошам. Гроші без любові гублять світ і людину. За гроші не можна вірити в себе і хоча б когось любити.

Причина, з якої люди бояться змінити свою лінію життя або, за словами Юнга, “знехтувати Персону”, лежить у значному відриві свідомості людини від своїх інстинктів, від власної інтуїції, що завжди підказувала, як вчинити правильніше для себе. Людина перестала вірити сама собі, знищуючи власну Тінь і догоджаючи лише Персоні. Але Тінь здатна добряче помститися!

13 Містичне у наших симпатіях

Принцип Фрейда "Там, де було Воно, там буде Я"
є далеким від розуміння Юнгом взаємовідносин
між Его і несвідомим. Уся позиція Юнга стосовно
душі була "постмодерністською":
її центральна метафора – діалог між
свідомим і несвідомим.

Ш. Салман

Роль нумінозного у психосоціальному житті. В соціальній психології виокремлюються такі механізми групового структурування, як фаворитизм, соціоцентризм, почуття відданості групі, деперсоналізація, конформність, стереотипізація, соціальна ідентифікація, категоризація, самокатегоризація тощо. Всі ці та інші феномени, що діють як механізми, у принципі піддаються науковому дослідженню, але не до кінця осмислюються в аспекті їхнього

доглибинного походження і самоорганізувальної природи. Адже у процес групового структурування втручається неусвідомлена складова психічного. Як правило, остання працює об'єктивно, не зважаючи на наші бажання чи небажання. Проте відомо, що “сон розуму породжує чудовиськ”! Неосмислене, неусвідомлене психічне нумінозного походження, якого в людині більше, ніж вона того хотіла б, усе-таки є реальністю, що потребує втручання розуму. Цілий комплекс захисних механізмів психіки людини (витиснення, проекція, сублімація, раціоналізація та ін.) захищають її від нумінозного досвіду, хоча саме останній пов'язує людину із священними засадами її буття.

Американська проблема, яка тепер (завдяки впливові американської продукції, що заповнила екрани наших осель) стала великою мірою і українською, полягає в *ігноруванні нумінозного компоненту психічного*. Американська культура розпочалася з вилучення материнського начала із протестантської космології. Мовляв, материнське начебто веде людину назад, до поклоніння стихіям землі, первинним хтонічним спокусам і т. д. Американський протестантизм протистоїть стародавньому язичницькому реліктові поклоніння матері, як земля протистоїть небесам. Тобто з диспозицій колективної психіки (минуле–майбутнє; земля–небо і т. п.) американці прибрали одну половину, що є неприродним. Вони залишили лише небеса і майбутнє, а старих богів оголосили демонами і вигнали з небес.

Проте у психічній реальності безодні є значущими не менше, ніж небеса, а тому відсутність минулого у психології людей збіднює їхнє внутрішнє життя, робить їх агресивними і занадто самовпевненими, отож нерозумними. Американська людина – це транзитна, мандрівна істота, що втекла від своїх коренів і радіє з того, що стала вільною... Таке саме інфантильне трактування незалежності ми спостерігаємо сьогодні в поведінці і світогляді української молоді.

Психіка (індивідуальна і групова) постійно працює в режимі неусвідомленого самоконтролю. І хоча контакти людини з несвідомим відбуваються на периферії психіки і непостійно, на них реагують центральні психічні властивості та процеси – потреби, мотиви, дії тощо. Саме імпульси несвідомого провокують учинкову активність, альтруїстичну поведінку людини, її краший, романтичний

бік. Саме нумінозне, вільне від різних політико-ідеологічних нашарувань моральності й раціональності, пройшло крізь віки і стало справжніми коренями колективного психічного. Юнг розвивав цю проблематику через феномен архетипу.

Українське сьогодення створює неабиякі проблеми для індивідуальної та колективної психіки. Надто стрімкі зміни відбулися в соціальній сфері. Мільйони дорослих людей, котрі соціалізувалися в “союзному” просторі, отримали якісно новий соціальний запит, на який необхідно було дати відповідний відгук. Унаслідок цього суспільство, держава, влада, масова свідомість потерпають від внутрішнього конфлікту, що зовні виглядає як нестабільні тенденції соціальної динаміки, майже масові сплески деструктивності, небажані, “випадкові” недоречності, а зсередини переживається як вимушена зрада – зрада чогось інтимного, справжнього, дитячого... Відтак маємо те, що в емпіричних дослідженнях соціального самопочуття позначається як підвищена агресивність і тривожність, панічні настрої, утрата цінності символічного безсмертя. Мало хто замислюється над важливим психологічним фактом, а саме: соціальні запити, які не були “засіяні” в дитинстві, не можуть відгукнутися на рівні особистісних цінностей. Вони залишаються для психіки відчуженими, насильницьки нав’язаними. Психіка страждає від внутрішнього конфлікту, відбувається руйнація усталених моделей і форм поведінки. Люди і групи ховаються від глибинних засад свого психосоціального існування, зупиняючись на соціальних умовностях. Хоча більшість асоціальних злочинів і явищ (в тому числі націоналізм, ксенофобії, фашизм) є відгуком неусвідомлених, внутрішньо конфліктних мотивацій і дій.

Витоки колективних переживань містяться у колективній психіці. Усвідомлення цього на рівні масової свідомості має підштовхнути до народження якісно нового світогляду, чіткої ідеології та колективного запиту щодо оновленого життєстрою.

Феномен містичної причетності як глибинний чинник соціально-психологічних конфліктів. Розглянемо архетипові витоки психології “своїх” і “чужих”, використовуючи феномен “містичної причетності” (МП), який був виокремлений Л. Леві-Брюлем, а пізніше доопрацьовувався К. Г. Юнгом і школою неояунгіанців. Л. Леві-Брюль убачав різницю між “Ми” і “Вони” у різному ступе-

ні *емоційності* колективних уявлень. Більш пізній і широкий дискурс із цього питання все-таки зводиться до різниці між виокремленими *цінностями* в цілісній картині світу. Думається, що саме різні психофрактальні цінності є архетиповою основою, що викликає різні емоційні ставлення до однакових ситуацій. Це і є глибиною підвалиною групового структурування. Коріння цього психосоціального явища лежить у феномені МП.

Отже, феномен МП діє як своєрідний архетипово-емоційний гачок, на який, іноді несподівано для себе, ловиться людина. Ця пастка, розставлена нашим несвідомим, може вивести людину на її власне призначення, дати їй друзів і соратників на цьому шляху, полегшити категоризацію та ідентифікацію, але в той же час може зламати раціонально побудовані плани і можливі досягнення. Останнього можна запобігти, якщо усвідомлено розрізняти *інстинктивне відчуття МП* (що пов'язує нас з іншими, природою і нашим внутрішнім світом, тобто Еросом) і *логіку* (здатність відділити себе від довкілля, перетворивши його на об'єкт міркування, Логос). Сучасній людині необхідно розрізняти містичну причетність та зріле ставлення до справжньої сутності іншого. Розрізняти, але не розводити далеко одна від одної складові дихотомії Ерос–Логос.

Несвідомим вважається все те, що не стає для індивіда предметом осмислення. Свідоме і несвідоме навіть у психоаналізі Фрейда не протиставляються (обидва працюють завдяки енергії лібідо). Просто у Фрейда (і загалом в усій класичній парадигмі) вони представлені як механічні первинні елементи, з яких складається структура індивідуальної психіки (індукція). У Юнга ж (як і в інших представників неklasичної парадигми) – навпаки: первинною є структура психіки як взаємозв'язок свідомого і несвідомого в єдиному голографічному процесі життя психічного (дедукція) Основною методологічною вимогою архетипового аналізу психічного є збереження цілісності, тобто індукції та дедукції. Тільки цілісність методології може зберегти необхідний рівень складності архетипових явищ.

Як свідоме, так і несвідоме виконують у роботі психічного однаково важливу роль, а головним предметом дослідження є відношення між ними. Алгоритміка мислення – це діалог індивідуального і колективного свідомого і несвідомого рівнів психіки, відношення і стосунки між ними. Звільнення від несвідомого в аналіти-

чній психології – це процес розвитку особистості. Під останнім мається на увазі шлях індивідуації, формування здатності людини до осмислення і когнітивного використання феноменів несвідомого у власному житті та житті інших. У даному аспекті осмислювати, усвідомлювати – означає утримувати об’єкт у центрі уваги, а не на периферії, з’ясувати підвалини розгортання тієї чи іншої ситуації.

Поняття “*усвідомлювати*” в нашому контексті щільно корелює з поняттям “*управляти*”. Саме свідомий самоконтроль спрямовує людину до бажаного стану. *Це – процес довільного самоуправління*. Від самоорганізованого управління він відрізняється саме рівнем осмисленості когнітивної перцепції, свідомого пошуку вирішення тих чи інших психологічних завдань. *Усвідомлювати – значить управляти як своєю поведінкою, так і (як наслідок) – поведінкою оточення*. Це доволі важка розумова праця і водночас – праця душі.

Вся складність у тому, що психічне кожної людини для самої людини є таємницею. Особливо це стосується екстравертів, які краще розуміються на інших, ніж на собі, і які першими провокують конфлікти. Вони ж в основному ідуть у політику, створюючи конфлікти на рівні всього суспільства. Саме для них усвідомлення глибинної природи конфліктів є найпершим завданням, без вирішення якого наше суспільство без кінця буде повторювати власні помилки, наступаючи на ті самі граблі.

МП є основним відношенням міфу, але мова не йде про богів і героїв, про давнє минуле. Мається на увазі певне відношення людського буття, яке є вічним і походить від міфу як історично першої форми культури. Міфологічний вимір присутній усюди, в будь-якому суспільстві, а його образи і переживання міцно вкорінені в несвідоме. У працях Г. В. Ф. Гегеля, З. Фройда, К. Г. Юнга, Дж. Фрезера, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Строса, А. Ф. Лосева та інших постійно констатується існування двох крайніх дихотомій, двох ціннісних ставлень до світу – як до “свого” і як до “чужого”. Сьогодні, коли людина навчилася підкоряти “чуже”, об’єктивне, відчуття внутрішньої її спорідненості зі світом стає одним із багатьох ціннісних ставлень. Проте для первісної людини це було не ставлення, а єдино можливе *цілісне відношення*. Сучасна людина розрізняє природні (інстинктивні) і смислові (асоціативні) характерис-

тики речей, тоді як у міфі вони ототожені, й навіть смислове сприймається як природне. Оце *природне відношення Л. Леві-Брюль назвав містичною причетністю*. Міфологічна свідомість у цьому сенсі – це царство перевертнів: річ – це не тільки річ, а й одухотворена істота, тварина – це не тільки здобич, але й священний дух, сонце – вогненна куля і водночас священний бог... Для первісного мислення немає окремішності, а є сприйняття психологічних смислів у якості первинних властивостей речей (і людей). У цьому плані міф є проекцією людської душі на природу, яка була для древніх Усесвітом, а людина – тільки його часткою, що знаходила захист у значущих для кожного племені силах природи. В кожного – свої боги, істоти і цінності. Звідси пішло язичництво: кожному язичку (тобто племені) відповідала своя система цінностей, вірувань, тотемів, фетишів тощо. Фетиш допомагав символізувати цінності. Наприклад, індіанці пуебло донині вірять у те, що вони – діти Сонця-Батька, і це для них – єдина можливість жити повноцінним смисловим життям.

Подібні ціннісно-смислові відношення, ставлення, стосунки до різних речей, явищ, людей тощо працюють у глибині психічного як МП.

МП має двобічний характер: якщо дві істоти містично причетні одна одній, то і їхні долі також реально пов'язані. Людина може “впізнати” іншу людину у вигляді якогось символу, наприклад книги або прикраси. Звідси походить магія як спосіб впливу на речі (або самих речей), використовуючи їх містичну співпричетність (тобто ціннісне ставлення). Жест, ритуал, слово, посмішка, погляд, навіть ім'я – це розпізнавальні знаки для людей. Кожний такий знак містить архетипову енергію, несе інформацію, яку можна тільки відчувати, але пояснити майже неможливо. Коли зустрічаються люди, чії долі пов'язані містичною причетністю, вони просто по-дитячому посміхаються і намагаються раціоналізувати свої відчуття хіба що якоюсь посередницькою мовою: “Мені аж легше стало”; “Мені так добре з тобою”; “Кудись поділася моя самотність”; “Тепер я знаю, чого хочу і чого шукатиму”; “Навіть слова зайві”; “Будемо працювати разом”; “Ти мені наче брат (сестра)” і т. п.

МП оживлює зв'язок між повсякденністю і вічністю, між двома світами – земним і сакральним. І саме архетипи та їхня регулювальна дія є показниками існування сакрального світу.

Як і раніше, в старовину, магія впливає на людей гіпнотично: в них зненацька з'являється оптимізм, згуртованість, упевненість, енергійність. Магія програмує несвідоме людей на успіх у важкій справі. Але вона робить своїм бранцем того, хто до неї звертається. Потрапляючи в полон містичної причетності, людина виступає як частина цілого, вписана в його непорушний порядок. Саме це забезпечує виживання “свого серед своїх”. “Влада морального закону та його заборони, – писав М. Бердяєв, – первинно були магічною владою”. Коли “Я” відчуває себе часткою “Ми”, зникає безліч психологічних проблем – самотність, незапитаність, незахищеність, тривожність, апатія, депресія тощо.

Природа феномена МП містить у собі надто приємні для сучасної людини переживання – повної безпеки, цілісності світу, душевної близькості, відчуття абсолютного (миттєво-інтуїтивного) взаєморозуміння, віри, надії, любові. Подібні переживання занурюють людину в майже гіпнотичний стан повної узгодженості зі світом. Коли людина опиняється у групі, де вона одразу ж стає “в дошку своїм хлопцем”, не треба вмикати механізми соціальної фацилітації. Така група і є тим природним механізмом, який виконує важливу функцію – збереження енергії для творчості виживання.

Дія феномена МП має широкий діапазон. Людину, яка пізнала себе часткою якогось цілого, починає програмувати щось вище за неї: вона інтуїтивно вирішує, які знання накопичувати, яка інформація для неї є значущою, а яка – тільки шумом, як інтерпретувати світ і свої вчинки в ньому, яким ситуаціям чи людям необхідно сказати “ні”, залишити їх на узбіччі власного шляху... Ця людина також стає причетною до екологічного світосприйняття, її ставлення до природи набуває еколого-емпатичної властивості. Результатом неусвідомленої проекції оновленого внутрішнього світу стає емоційно-ціннісне, родинне ставлення до об'єктів, що сприймаються. У психіці людини починає працювати механізм пошуку в навколишньому світі родинних форм і властивостей. Таке надчуттєве світосприйняття є протилежністю логічному, але саме логічному світосприйняттю віддається лівова частка соціальної уваги, виховання і вимог. У той же час найглибшою потребою і невгамовним бажанням людини є потреба “*злитися воедино зі Спільним Началом*”. МП повертає людині Бога.

Але феномен МП криє в собі принципову *конфліктність*.

З одного боку, він є основою збереження і вияву в житті людини її доглибинних, архаїчних установок, які є стабільно невід'ємною і в якомусь сенсі найінтимнішою частиною її психічного світу. МП зберігає те сакральне в людському існуванні, що філософською мовою звучить як “утопічна свідомість”. Сучасна людина дедалі рідше підходить впритул до трансцендентного. Вона поступово позбавляється здатності передбачувати майбутнє, антиципувати можливості та інших принад колективного психічного.

У світі трансцендентного людина має справу з мораллю, традиціями, ритуалами, заборонами, релігією, вірою, надією, любов'ю. Там вона сама втручається у власні психічні глибини.

А у реальному житті втручання у структури психіки людини відбувається методами раціонального впливу, навчання, роз'яснювальної роботи та іншими логічними формами, що позбавлені власної Тіні. Психологічний стан сучасної людини буддисти назвали б сансарою – коловоротом життя і страждань, в якому накопичується втома від негативних емоцій і почуттів, від нерозуміння справжньої природи буття. Але реальність життя потребує когнітивного осмислення всього набору психічного людини і обережного ставлення як до її родової пам'яті, так і до суто когнітивного самоуправління.

Відтак необхідно проаналізувати другий бік принципового конфлікту, що існує у психіці людини. А саме: якщо перебільшувати значення феномена МП у свідомості, мотивації та поведінці, можна наробити багато помилок: спотворити власну орієнтацію в ситуації, мотиви прийняття життєво важливих рішень, зіпсувати стосунки із значущими людьми та соціальними структурами. Тобто нівелювати результати та можливості мінливого і творчого соціалізаційного процесу – адаптації, інтеграції та індивідуації людини в реальних життєвих умовах.

Внутрішня конфліктність МП криє в собі не тільки ті позитиви, про які йшлося, але й ті негативи Тіні, які присутні в будь-якій психічній структурі, про які треба пам'ятати і якими необхідно свідомо управляти.

Потенційна можливість опанування сумою латентного негативу перетворює ідеальну мету переходу цивілізації до конструктивного ладу людської психіки – *соборності* – на цілком реальний

проект, який необхідно наситити психологічними технологіями. Саме ця потреба в соборності як внутрішньо безконфліктному типі взаємодії різних психічних структур лежить в основі феномена МП. Адже МП – це і є внутрішньо ненапружена система стосунків і відношень між індивідами (групами). Тут безконфліктність тримається за рахунок емоційної, прагматичної складової стосунків між людьми, за рахунок того, що всіма членами такої групи поділяються цінності безпеки, які випливають із їхнього однакового психосоціального статусу (“єдине плем’я”).

Саме така система є основою ефективних і стійких (протягом тривалих відтинків часу) результатів колективної діяльності. Вона набагато ефективніша, ніж системи, засновані на примусі або програмуванні психіки. В ідеалі вона базується на диференційованій спеціалізації різних психічних структур, які об’єктивно, резонуючи з біосферою Землі, налаштовані на виконання спільного завдання за допомогою різних психотехнологій (кожна психічна структура є у певному сенсі окремою психотехнологією).

Центральним елементом структури групи, основаної на МП, є подібність колективних переживань, емоційного світовідчуття, моральності, переконань, забобонів, міфів і вірувань. Ключовим центром тут виступає належність до єдиної віри, що породжує *довіру* між членами групи. Віра створює ідеальний порядок, груповий стереотип цінностей, який діє і діятиме поза будь-яким впливом логіки ситуації.

Тінь як механізм упізнавання “своїх”. На різних вікових етапах свого життя людина ототожнює себе з різними інстанціями власного психічного: 1) з вищими, найсильнішими, творчими можливостями (Его); 2) із рольовими, статусними, нормативно-умовними формами поведінки (Персоною); 3) з інтимно-душевними відчуттями (Анімою або Анімусом); 4) із найпроблемнішими місцями власної психіки, які одні люди взагалі не хочуть визнавати в собі, інші відкриваються дуже близьким друзям, а віруючі люди можуть рефлексувати про них тільки в “монологі” з Богом.

Знов-таки йдеться про Тінь. Проте “найпроблемніше” не означає асоціальне або злочинне. Просто Тінь є тим, що найважче регулюється психікою. Саме Тінь є нумінозною частиною психіч-

ної сутності людини, тобто, за Р. Отто, частиною, не обтяженою умовностями моралі й раціональності. А тому священною частиною, в якій дитяче в індивіді ніколи не старіє. Тінь людини, як ми знаємо, краще бачать інші, аніж вона сама, й саме тому завдяки Тіні люди впізнають “своїх” і “чужих”. Хтось не здатний регулювати власні емоції, у когось неадекватна етика стосунків або погано з функцією організації власного часу, хтось занадто багато говорить і не може вчасно відчувати, що пора зупинитися, хтось неадекватно тисне на інших тощо. Такі речі є, як правило, демонстрацією нетворчих і слаборегульованих психічних функцій. Тінь не може бути творчою, бо вона вічна в людині. Саме Тінь індивіда завдає йому найбільше психологічних проблем у сфері стосунків з іншими і ставлення інших до нього.

Але у пошуку свого кола, своєї групи, у процесі самокатегоризації та, зрештою, самореалізації Тінь відіграє позитивну роль – роль незмінного, стійкого, надійного. Для розумної дорослої людини осмислення факту існування Тіні є можливим, але змінити її властивості людина все одно не зможе. Людина здатна лише опанувати власну цілісність, спостерігаючи і визнаючи існування Тіні як атрибутивної властивості своєї індивідуальності. Цікаво, що отожднення людини або спільноти з Его або Персоною, копітка робота на цьому рівні, намагання розвинути їх до висот геніальності без актуалізації Тіні не можуть привести до якісно значного результату, хіба що дають самозаспокоєння від надійного статусу.

Справжнє джерело ментального розвитку міститься в опануванні Тінню. А для цього просто необхідно звернути на неї увагу. І зрозуміти (або для початку повірити), що за Тінню у кожної людини є щось інше, головне. З цього починається толерантність у спілкуванні.

Феномен МП “ловиться” на Тінь завдяки роботі механізму проєкції. Людина знаходить і впізнає власну Тінь у подібних або резонуючих психологічних проявах іншої людини або будь-якого іншого об’єкта. Вона знаходить “сестру по нещастю” і віддається “близькому і рідному” простору психічного не вагаючись, а сподіваючись знайти у ньому спокій, безпеку і, головне, – перспективу визнання власної активності.

Політичне як продовження психологічного. Архетиповим джерелом будь-яких локалізованих програм (партійних, ідеологічних, наукових, культурних, соціальних тощо) є феномен містичної причетності. За великим рахунком – містичного сюжету, в якому гуртуються люди, що поділяють одні й ті самі цінності та мають однакові ціннісні орієнтації.

Всі локалізовані програми, проекти, коаліції, опозиції структуруються в сучасному світі навколо базових цінностей, котрі, як правило, мають архетипове походження, тобто трансперсональних МП-цінностей. Саме завдяки архетиповій якості базових цінностей програматори можуть розраховувати на підтримку великої кількості людей, що їх поділяють (людей із “свого племені”). Але в політиці підтримка навіть значної частини людей не може забезпечити у принципі повної та незаперечної легітимації жодній окремій програмі із зрозумілих причин. У кожній партії – своя віра і своя ідеологія.

Основні політичні ідеології України базуються на різномірних цінностях. Цінності, спільні для всіх громадян України, не може запропонувати жодна ідеологія. Ані демократія, ані правова держава, ані ринкова економіка, ані справедливість, ані єдиний податок такою універсальною стати не може. Кожна потужна ідеологія не просто має свій власний погляд на речі, але має свою психотехнологію, тобто свій реєстр головних питань, свій “порядок денний”. Причому якщо в Європі політичні опоненти пропонують різні погляди на одну проблему (наприклад, за рахунок якого перебудування бюджету можна провести медичну реформу: одні пропонують перекинути кошти з культури на медицину, інші – з екології тощо), то в Україні опоненти весь час порушують різні проблеми і жодний діалог стає просто неможливий. Якщо “регіонал” стурбований тим, як у країні реалізується принцип розділення влади, то комуніст узагалі не буде чіпати цю проблему: в нього свої теми для переживань, які зовсім не хвилюють “регіонала”.

Діалог ідеологій в українському політичному просторі нагадує спілкування глухого з німим. Це для нашої країни не випадковість, бо діє закон архетипового спадку різних “племінних цінностей”, які впродовж віків передавалися наступним поколінням. В Україні жодна дія влади не буде повністю легітимною для всіх великих ідеологій, а тому породжуватиме загострення і спротив. Це –

замкнене коло. Консенсус неможливий: лебідь, рак і щука тягнуть хто куди. В Україні неможливо також робити те, що широко практикується в Росії – тиснути на опонентів: не та ментальність. І вибрати якусь одну ідеологію в Україні неможливо. *Залишається єдиний вихід – створити нову ідеологію, яка базуватиметься не на архетиповому феномені МП-цінностей, а лише на його врахуванні.*

Тобто об'єктивною необхідністю для України є створення чогось протилежного Вавілонові. Але політикам це не вигідно, бо кожен із них, як і кожен із нас, не політиків, має на увазі свій приватний інтерес. “Добро для народу” – це архетиповий символ, який є безпрограшним для його експлуатації у психологічно недорозвиненому середовищі. Різні гілки влади експлуатують різні архетипові МП-цінності, але всі роблять це з однаковою метою-декларацією – “для народу”.

МП-цінності можна ще назвати *локалізованими програмами* для різних ідеологічних рухів і дискурсів. Якщо спільні МП-цінності є неможливими на даному етапі розвитку колективної свідомості, залишається тільки вибрати певну групу цінностей і жорстко наполягати на її реалізації, притискаючи, а не переконуючи опонентів. Останнє – не тому, що ватажки різних ідеологічних дискурсів бояться діалогу, а тому, що переконати будь-кого на рівні архетипових шарів свідомості просто неможливо.

Наприклад, одна з таких локалізованих програм протягом століть об'єктивується в чотирьох типах політичних МП-цінностей – тоталітарному, ліберальному, демократичному і інвайронментальному (психоекологічному). Ці програми глибоко втілені у сучасну колективну психіку і транслують певні цінності, до яких притягуються люди. Цей невидимий екран збирає довкола своїх чотирьох програм аудиторію: кожний – власну. Між цими аудиторіями існують *певні відношення*, тип яких залежить від рівня розвитку психокультури спільноти. Ті чи інші аудиторії, якщо вони домінують над іншими, є базовою підтримкою тих чи інших політичних режимів. Між ними в рамках одного соціуму в найрізномбарвніших людських формах відбувається обмін МП-цінностями, який супроводжується створенням різних ідеологій, організацій, правил гри, різних етик і практик. В більш крупних масштабах цей обмін ставить за мету встановлення певного суспільного ладу: тоталітарного, ліберального, демократичного чи інвайронментально-

го. Останній спосіб життєдіяльності суспільства має базуватися на якісно новому – екологічному – світогляді та управлятися організаціями, здатними гармонізувати інтровідносини в суспільстві й інтервідносини з навколишнім середовищем, ефективно об'єднати міжгрупову взаємодію для виконання необхідних суспільних завдань тощо. Інвайронменталізм – це модель, що презентує надсистемні, планетозберігальні очікування людства.

Але проблема в тому, що відсутність духовного вишколу і сила інстинкту не дають змоги співрозмовникам реалізувати те, що рекомендують усі без винятку підручники: скласти спільну “партитуру” і намітити спільні дії для реалізації бажаного. Може, тому, що ніхто вже й не ставить романтичну і нездійсненну мету гармонізації суспільства? *А гармонія – це передусім сумірність частин, поєднання різних компонентів у єдиному органічному цілому (холістичному, інвайронментальному). І це можливо не тільки теоретично!*

Архетип спеціалізації. Вище вже згадувався феномен локалізованих програм, який є чинником “кастування” людей не за соціальним походженням, а за цінностями. На відміну від психологічних типів “касти”, або види, людей різняться не темпераментом чи характером, а глобальними суспільними місіями в соціальній еволюції – місіями *провідників* заданих філогенезом МП-цінностей. Кожна з них є частиною задуманого (природою, космосом, Богом?) проекту *людської цілісності* як вищого носія психічного. Проте поки що кожна частка за допомогою психологічного, політичного і військового насильства доводить іншим, що саме вона є найкращою моделлю для наслідування. Кожна *гіперособистість* сповідує одну місію: *або державницького соціуму, що потребує впевненого монархічного управління (тоталітарна програма), або вільного, прибуткового і активного виробництва матеріальних та культурних цінностей (ліберальна), або захисту закону як вищого судді людських діянь (демократична), або поступового еволюційного розвитку на основі збереження психоекології території та спільноти (інвайронментальна).* На сьогоднішній день видові відношення між провідниками різних метапрограм мало схожі на ділові – більше на конфліктні. І це – основна проблема не тільки в Україні.

Існують також локалізовані програми, які виникли в якості кумулятивних наслідків перехідних етапів соціальної еволюції. Люди, сформовані за перехідними патернами життєсприйняття, більш динамічні, схильні до змін, зокрема до соціальних трансформацій. Вони успадковують мотив невдоволення, реконструювання, вдосконалення (наприклад у формі революцій), а також здатність до швидкої адаптації. Завдяки їм будь-які суспільства не залишаються у статиці, а динамізуються в тому напрямку, який підказує історична ситуація. Завдяки їм існують перехідні періоди в розвиткові соціумів – тоталітарно-авторитарний, авторитарно-ліберальний, ліберально-демократичний, демократично-інвайронментальний і навіть демократично-тоталітарний, кожному з яких притаманні психосоціальні ознаки двох “сусідніх” типів життєустрою. Перехідні етапи можуть бути внутрішньо тотожними даному соціуму, а можуть бути внутрішньо конфліктними, такими, що прагнуть до певної завершеності, до наступних і необхідних соціальних зрушень. Таким убачається сучасний конфлікт перехідного періоду для України.

Крім психополітичних гіперособистостей, у соціумі існують інші “фантомні” (ті, що не відповідають чомусь матеріалізованому, конкретному в навколишньому світі) образи, “повітряні замки”, “розумові установки”, “образи світу”, які регулюють практичну поведінку, діяльність людей, груп, народів. Так, Є. Клімов багато працює над “образами світу у різнотипних професіоналів”, які по-різному *квантують* світ. На думку вченого, таких типів принаймні п’ять. Отож *тип П* бачить світ із боку живої природи, її біотичних та абіотичних явищ, надбань і витрат. Психіка *типу Т* відтворює і творить світ і себе через технічні системи, здатні чи ні полегшувати життя людей допоміжними пристосуваннями. *Тип Ч* сприймає світ через духовну сферу, він налаштований на наповнення навколишнього середовища різномислячими, різноякісними, різноспрямованими людьми, групами, суспільствами, організаціями та їхніми складними взаєминами. *Тип З* бачить усе крізь упорядкованість, розвинутість, вивченість, підрахованість і облікованість складових навколишнього середовища. *Тип Х* бачить світ насамперед як певну даність, в якій можна виокремити прекрасне, як сферу, в яку можна привнести красу, затишок, надати естетичної форми тощо. Всі ці типи професіоналів виділяють і утримують у свідомості у різні

гештальт-цілісності, різні уявлення про цивілізацію, історію, людство, умови існування і розвитку людини тощо. Є. Клімов не зупиняється на жодному поясненні феномена різного квантування – ні на гіпотезі про психологічну установку, ні на гіпотезі про максимальне зближення свідомого і несвідомого... Ми схильні віднести цей феномен до МП-цінностей, між якими існує об'єктивна взаємозалежність *взаємодоповнювального* типу.

Ми вже зазначали, що в соціоніці вже давно працює така категорія, як *клуби* (вивчаються аудиторії з різним сприйманням світу, людей і ідей залежно від певної “клубної” належності: виконавці, сайєнтисти, соціали і гуманітарії). До цього додамо так звані *стимульні групи* (вивчаються аудиторії за критерієм глибинних ціннісних орієнтацій: цінність новацій – екстравертні інтуїти, цінність безпеки – інтровертні інтуїти, цінність статусу – екстравертні сенсорики, цінність благополуччя – сенсорні інтроверти), а також *кільце стабілізації* та *кільце розвитку* (дві великі аудиторії соціуму, які відповідно спрямовані або на стабільність, позитивну поступовість, підтримку статусу-кво, або на розвиток, руйнацію віджилого, поновлення на основі узагальнення, відбір необхідного і відкидання зайвого). Ці “кільця” є одним із проявів цілісності Інь–Ян.

Дивно лише, що такі різні професійні або клубні програми мають можливість мирно уживатися в рамках одного соціуму, а різні політичні програми, а також зазначені “два кільця” нормального існування спільноти (Інь–Ян) – ні. Одні бояться стабільності, інші – бурхливого розвитку, одні бажають жити за соціалізмом, інші – за капіталізмом... І всі разом чинять пекло. Мабуть, сьогодні вже вкрай необхідно руйнувати цю неусвідомлену установку політиків і думати над тим, як інакше організувати суспільне життя.

Зрозуміло, що феномен МП-цінностей працює не тільки на теренах однієї держави або локальної території. Він є тим особливим психосоціальним чинником, що виконує смислотворну функцію в межах як адміністративно-державних і територіально-географічних кордонів, так і позадержавного простору. Він здатний під своїм “МП-прапором” об'єднувати людей із різних куточків світу, оскільки містить у собі все необхідне для створення особливого типу політичного суб'єкта – *просторово-міжнародного*. Незалежно від соціальних впливів і кордонів по всій Землі на величезній відстані розкидані не знайомі між собою, але близькі люди,

об'єднані універсальними психосоціальними цінностями. Ці люди структуровані самою природою людства. І проблема не лише в тому, щоб ці структури осмислилися і проявилися, “втїлилися”, почали діяти як міцні реальні міжнародні суб'єкти соціального життя. *Проблема в їх мирному співіснуванні, у здатності людини перетворити об'єктивні несхожості тих чи інших МП-цінностей у взаємодоповнювальну (а не роз'єднувальну) силу.*

Проте сучасна реальність інша. Історія людства розставила свої акценти, і суспільства розвинулися в такі собі “акцентуйовані простори”. Мабуть, вавилонський розлад був здійснений для народження багатьох соціумів і психокультур з метою кращого збереження планети Земля, з метою *спеціалізації соціальності* задля успішного її розвитку.

Проте місія спеціалізації соціумів ще не відрефлексована людством. Останнє й досі перебуває у підлітковому віці, коли людина захищає тільки свої власні, навіть не до кінця усвідомлені цінності. Ідея цілісності на основі ціннісної спеціалізації ще не цілком усвідомлена сучасними міжнародними управлінськими структурами. Ці структури повинні були б допомогти кожному суспільству пізнати, прийняти себе, стати на шлях відпрацювання власної унікальної, створеної лише для нього місії (режим “Я”). Тільки за цієї умови партії, суспільства і народи зможуть вільно і гнучко переходити на режим “Ми” – режим вселюдської етики толерантності, етики духовно-екологічного збереження планети. Режим “Ми” не означає, що зникнуть партії, спільноти, народи. Просто вони знайдуть шляхи до примирення МП-цінностей: одні будуть поважатися за вміння генерувати і аргументувати творчі ідеї, інші – за вміння точно реалізувати ці ідеї, виконувати належні виконавчі обов'язки, в тому числі захищатися (не обов'язково від інших спільнот, але й від стихій природи, професійних помилок тощо), треті – за вміння краще за інших виробляти необхідну матеріальну і духовну продукцію, ще інші – за вміння берегти екологію, традиції, культуру, територію тощо.

Феномен МП, що породжує механізм локалізованих програм, певним чином упорядковує діяльність людей. Це свого роду інформаційний генофонд, сукупність соціальних кодів, які *класифікують* досвід життя багатьох поколінь.

Деякі інформаційні структури індивідуальної психіки передаються від покоління до покоління як родова пам'ять, як імпринти, в яких зафіксовані певні особливості життєсприйняття. Ми несвідомо обираємо певні “тунелі реальності” залежно від того, як відчуваємо і бачимо навколишню дійсність, але вважаємо, що вона єдина і об'єктивна. Коли ми стикаємося з кимось “не таким”, як ми, то схильні обвинувачувати його в усіх гріхах. Цілком природно, що люди з тоталітарними орієнтаційними механізмами ближчі до авторитарних, вони важко розуміють лібералів і вкрай дискомфортно почуваються з носіями “демократичного” психоустрою. Примирити всіх цих діячів можна лише за умови переведення неусвідомлюваної інформації в *когнітивний пласт* культури, за умови формування нової складової загальної культури – *психокультури людей, спільнот, організацій* тощо. Суспільство з розвинутою психокультурою найближче до розбудови і збереження відкритого демократичного життєустрою.

Отже, наше колективне несвідоме містить інформацію про етапи соціальної еволюції, пройдені людством. У кожному з нас є фундамент, на якому вибудовується та чи та характерологічна конструкція. Люди, які різняться за змістом цього фундаменту, однаковою мірою необхідні соціуму (як цілісний архетип) для забезпечення його повноцінної життєздатності. Адже різновиди людей з їхніми глибинними орієнтаційними і поведінковими програмами також є своєрідними психофрактальними механізмами розвитку суспільних процесів. Кожний людський вид є носієм певного механізму, і всі “носії кодів” разом (“геном людства”) відповідають за енергоінформаційну забезпеченість соціуму в цілому.

За Е. Дюркгеймом, проблема людського виду (*Menschlichkeit*) криється за межами економіки – там, де люди мають схожі невирішені проблеми і розрізняються тим, які рішення вони пропонують у даний момент. Великий соціолог зробив важливий висновок щодо інтегративного чинника суспільства: це так звана “завершена відповідність”, що народжується в надрах будь-якого розділення суспільства і означає згоду між людьми, які є носіями різних, але взаємодоповнювальних функцій. Тож хай живе колективна свідомість, котра пропонує людям рамки, в яких вони попри всілякі непорозуміння й негаразди можуть знайти спільну мову, почуття, мету!

Європейська історія чудово ілюструє той факт, що ні за зміни античного суспільства феодальним, ні за переходу від феодального до буржуазного, ні за сучасної трансформації жоден з основних полярних класів старого соціуму не залишався домінуючим у наступному. Будь-яка макросоціальна “революція” створює психологічний комфорт лише для певної популяції людей. Інші ж приречені на створення маргінальних культур і девіантних форм життєздійснення. У будь-якому суспільстві, за Дюркгеймом, виникають додаткові людські ресурси і ноу-хау, які залишаються маргінальними. Вони можуть довго не помічатися і не використовуватися (як землероби і землеробство до неоліту). Але все одно ці люди задля власного виживання роблять своє, створюючи в соціумі структури й ситуації, в яких ці ноу-хау сприймаються, і з часом зростає так звана “моральна густота” колишніх маргіналів. Те, що було вторинним, стає основним. Як правило, цей природний процес історично супроводжується великими потрясіннями, міжгруповими і міжструктурними конфліктами, що знову ж таки можна пояснити недостатнім розумінням глибинних психосоціальних підвалин людської природи.

Історія є свідком того, що група, яка успішно відповіла на один виклик, поступається місцем іншій для відповіді на інший виклик (А. Дж. Тойнбі). Сюжет зміни ролей – звичний і в тому числі для християнської тематики: передання безцінного Божого дару від тих, хто його колись отримав, тим, чиє майбутнє не настільки надійно забезпечено. Скажімо, в Новому Заповіті історична послідовність зміни ролей виглядає як алегорія таїнства, ілюстрована самою ходою історії: “Хто хоче бути першим, нехай буде останнім і всім слугою” (Марк, Матвій); “Хто з вас менший за всіх, той буде великим” (Лука).

Оскільки досвід людства щодо інвайронментального життєстрою дуже обмежений, осіб із відповідним видом МП-цінностей поки що найменше. І в цьому полягає *головна причина утворення того невротичного замкненого кола, в якому опинилася людність Землі*. А тому підтримати, розвинути й по-справжньому реалізувати екологічні ідеї просто нікому.

Політичні почуття пов’язані саме із такими метацінностями і боротьбою за них. Здавалося б, це чудово, що є спільні для всіх

вищі цінності, а значить і надія на взаєморозуміння. Проте пов'язані з цими спільними цінностями (справедливістю, правдою, необхідністю, порядком, єдністю, благом і т. п.) уявлення про шляхи їх досягнення і збереження історично розділилися. Численні моделі соціальності, в яких відтворювалися можливі шляхи досягнення меташасти, не спрацьовували надовго, і тому не вщухав політичний процес, покликаний все-таки задовольнити хоч когонебудь. Нескінченна кількість шляхів, нескінченна якість взаємодій у процесі ментальної об'єктивації скорочується і стає більш-менш сталою, такою, що повторюється знову і знову. На цьому довгому історичному шляху утворилося певне число надособистісних патернів колективних образів або уявлень, які здатні наситити або заспокоїти на якийсь час потреби тих чи інших психічних істот (Е. Дюркгейм).

Великий соціолог казав, що *психічна істота групи детермінує і пояснює психічну істоту її членів*. Але історико-політична практика показала, що цей процес обопільний і що будь-які психічні істоти притягуються одна до одної, поділяючи одні й ті самі *цінності шляху*, тобто однаково бачачи шляхи досягнення вічних метацінностей. Цінності шляху втілилися в різних ідеологіях, яких не так вже й багато і які несуть у собі надперсональну функцію – об'єднувати і розділяти. Чудово, що ідеології та майстерно побудовані на них міфологеми можуть об'єднувати, але й досі політичний процес не вийшов зі стадії вибору *однієї з них*, і це ділить людей на тих, хто виграв, і тих, хто програв, на основних і маргіналів уже на початковій стадії політичного вибору. Подальше розшарування відбувається поза свідомими політичними діями і рішеннями, але пригнічені метапотреби рано чи пізно постануть тим чи іншим боком.

Розумний вихід із цього становища – *політика визнання природної інертності і відносної незмінності трансперсональних, архетипових законів “кучкування”*. Визнання того, що людина і групи здатні до самостійного регулювання своїх дій і взаємин з іншими. Залежно від ступеня такого визнання в соціумі або допускається силове втручання в соціальні структури, спосіб життя і свідомість людей, або існує психосоціальний імператив неможливості такого втручання, оскільки воно апріорі пов'язується з порушенням вищих, “квантових” законів життя спільноти і людини.

Отже, локалізовані програми, в основі яких лежать певні МП-цінності, структурують групи та спільноти, формують відповідні типи поведінки і відношень. Ці форми психологічно обмежують людей, об'єднаних певним локусом сприймання соціального середовища. Люди всередині таких великих “категоризованих груп” сповідують спільні цінності та ідеали, вони об'єднані довірчими, майже родинними почуттями, що актуалізує дихотомію “Ми” і “Вони”, перетворюючи її на “Ми” і “Не такі, як ми”. Для врегулювання взаємин з іншими “категоризованими групами” на чолі цих груп утворюються політичні партії. У нашій країні вони, на жаль, реально націлені не на пошук надгрупових, державних цінностей, а, навпаки, на збереження цінностей і типу відношень усередині певної групи, аби привести саме цю групу до “щасливої мети”.

Всі ці спрямування або ідеологічні орієнтації здатні в разі свого соціального втілення наситити вищі метапотреби свого носія. Потреби однакові, але бачення шляхів різне. Світ полярностей і дихотомій, білого і чорного так само природний, як і світ цілісностей, з яких дихотомії розвиваються. Але саме досягнення цілісності є головною передумовою політичної самоузгодженості суспільства, а функцією держави є підтримання кожного типу “категоризованих груп”, кожного типу солідарності та об'єднання їх у спілку різних сил.

Будь-який елемент політичної системи залежно від МП-цінностей шляху, які він поділяє, групується навколо прибічників такого самого шляху. Який саме елемент у певній політичній ситуації стане групотворним, залежить від багатьох чинників. Люди тягнуться одне до одного, до певних організацій і певних лідерів, лідери тягнуться до ідей, пропагують їх і цим самим стягують своїх прибічників, партії групуються на базі певної ідеології, легітимна влада підтримує партію, найближчу їй за духом, і т. ін. Внутрішньогрупова динаміка теж відбувається за принципом відшукування своєї структури вищих цінностей. Навіть коли влада корумпована, глибинні цінності шляху працюють на рівні інших великих грошових еквівалентів. *Головним політичним суб'єктом у даному випадку є МП-цінності.* Всі інші елементи політичної системи пра-

цюють опосередковано, через глибинний тип “категоризованої орієнтації”.

Отже, вихід на такий кумулятивний феномен, як МП-цінності, дає змогу по-новому поглянути на психосоціальне структурування суспільства. Відомо, що зникнення деяких видів у природі підриває потужність екосистем. Відповідним чином *стабільність і міць соціальних систем порушується із браком певних психологічних видів людей, із незаповненістю цілісної матриці Людства*. Цей брак утворюється через неможливість адаптації таких людей до антагоністичного для них соціального середовища.

Короткі рекомендації для політиків

1. Знайти спільну ідею у вигляді завдання. Матеріалізувати кінцеву мету, кінцевий результат роботи. Тільки існування такого кінцевого запланованого продукту дає можливість оцінки кожного кроку, наскільки він наближає до запланованої мети.

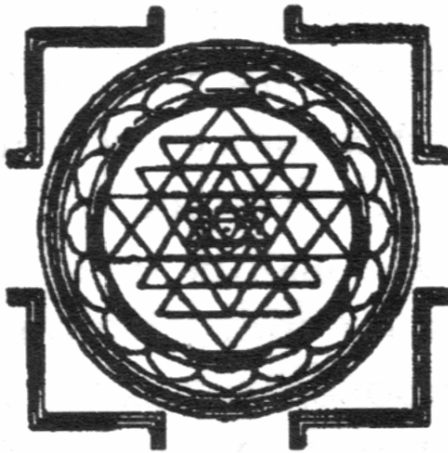
2. З метою створення цивілізованого сучасного суспільства всі політичні партії повинні розробляти і презентувати свої програми на основі максимально об’єктивованих цінностей. Абстрактні цінності типу “все для народу”, “незалежність”, “порядок”, “демократія” тощо – це містичні цінності, які мають бути *матеріалізовані, втілені, опредметнені*. Це необхідно зробити для досягнення консенсусу всіх партій на основі спеціалізації. Хтось буде займатися культурою, хтось – силовими відомствами, хтось – управляти економікою, освітою і т. ін. Опозиція в Україні взагалі не потрібна. Потрібні *політики-управлінці* різних галузей життя. Час дурної нескінченності так званих суспільних формацій минув для усього людства.

3. На рівні соціуму доцільно створити низку законів, що регулюватимуть відношення між різними, навіть конфліктними (з огляду міжособистісних стосунків) організаційними структурами.

4. На рівні міжособистісних стосунків необхідно навчитися регулювати дистанції інтеракцій. Адже для сучасної людини просто принизливо не розуміти того об’єктивного факту, що все у світі

складається з дихотомічних опозицій, які зовсім не обов'язково переносити на міжособистісний рівень.

Наостанок слід сказати, що для фрактальної моделі психіки, яка є єдиною моделлю, обґрунтованою природничими науками, характерним є принцип підпорядкування периферійних елементів центральним. Це означає в даному разі, що зміна світоглядної позиції державної влади як центру обов'язково потягне за собою зміну всіх периферійних елементів – партій, ідеологій, регіональних і національних дискурсів тощо.

14 Пізнання і збереження власної душі

Лікарі, збираючи анамнез, не замислюються над тим, що первинний сенс цього терміну – подолання амнезії. Пригадування історії індивіда і його хвороби є дієвим засобом повернення пам'яті, а значить здатності душі до творення і трансформації смислів.

Л. Хергай

А. Шюц точно змалював, як виглядає людина, що не виявляє власної унікальності: зростання анонімності тягне за собою зменшення змісту. У випадку повної анонімізації люди вважаються взаємозамінними, а тип їхніх дій позначається як “абичия поведінка”... Пригадуючи значущі факти власної біографії, тобто складаючи анамнез своїх успіхів і невдач, кожен з нас побачить і визнає, коли він був самим собою, а коли – віддзеркаленням пересічності, коли сміливо розкривав у собі і віддавав іншим скарби власної душі, а

коли поведився “як усі”, “як треба”. Замислюючись над цими речами, людина наближається до такого періоду у своєму житті, коли вона починає розмовляти із власним психічним однією мовою. Тим самим вона звільняє свій психофрактал із неволі, фактично відроджує його, заново знайомиться з ним, як інколи доросла людина заново знайомиться з другом дитинства.

Справа в тому, що сила й енергія вчинків лежить не зовні, а у глибині вашої душі. А головним учинком життя протягом всієї історії людства є *віднайдення власної душі в роботі* (професії або іншій діяльності), *в людях*, які будуть тобі партнерами, у певному часі й певному просторі. Але насправді люди й досі вимагають наукових доказів існування душі як власного архетипу первозданності. А чи не доказ те, що ми майже фізично відчуваємо душу в собі й довкола себе? Хіба наше тіло радіє, сумує, кохає? Душу не можна втиснути у схему чи розпізнати за якимись тестами, бо неминуче щезне та унікальна цілісність, яка вчить нас довіряти внутрішньому голосу, відрізнати правду від брехні, окреслює наші інтереси й пристрасті, допомагає звикати до перепадів нашої енергії, настрою, працездатності, закоханості й приймати їх як даність...

Усі ми уявляємо себе як певний образ. Архетипи і психофрактали в нашій уяві – це також образи. Іноді психологи твердять, що будь-який внутрішній образ себе може бути чужим, хоч і референтним для нас образом. Якби ми з цим погодились, це означало б, що ніхто у світі не живе своїм власним життям. Але спробуємо підключити до відповіді на це складне питання захисний механізм проєкції, який діє не тільки зовні, а й усередині нас. Наше несвідоме проєктує нам наш же власний образ, начебто говорячи: “І не сумнівайся! Це ти – ти саме такий!” Ми помиляємось, коли думаємо, що наш власний образ себе – це чужий образ! Він безумовно наш, бо душа говорить з нами мовою архетипових образів. Іншої мови вона не знає. Навіть попри те, що будь-яка нова інформація чи новий факт життя супроводжуються в нашій психіці виникненням нових і нових образів. Проте цей калейдоскоп образів фільтрується, і постійним (референтним) залишається лише один, який може змінюватися лише відповідно до зовнішніх вікових змін, але сплутати його з чимось іншим неможливо.

Утім, ми невпинно його шукаємо, формуємо, моделюємо і частіше, ніж бажано, презентуємо іншим *не себе*, дивуючись, що

хтось не бачить нашої душі. Що ж робити, щоб “вловити” себе, свою “установку Бога” і у той же час встановити з нею творчі стосунки? Погодьтеся: краще творчо презентувати *себе*, ніж однаково стильно – *не себе!* Проте реальність і власна уява пропонують нам безліч образів, які ми приміряємо на себе. Нам здається, що нашу участь у соціальному житті полегшують адаптаційні маски Персони. І ми дебютуємо в раціонально обраному “вбранні”, відповідно до якого і поводимося, гальмуючи свою “дику” вдачу. Справа у тому, що *Персона не здатна вчиняти! Вчиняє лише душа*. Життя в образі Персони може тривати доти, доки здатна витримати без збоїв психіка людини, доки ми не поставимо собі питання “*А чому зі мною все не так, як хотілося б?*” Якщо обрана маска не збігається з образом душі, то її реалізація потребує надто багато енергії, яка здатна поповнюватися лише за умови активізації сильних функцій власного психофракталу (так званих функцій архетипової спеціалізації).

Теоретично начебто все зрозуміло, а от на практиці... Як же виокремити своє серед безлічі вражень?

Об’єктивними показниками “зустрічей” зі своєю душею можуть бути абсолютно матеріальні ендорфіни (так звані гормони щастя), адреналін або інші фізіологічні провідники особливих станів. І саме ці ендорфіни, які неможливо не відчуті у своїй душі, і є дверима у власне пізнання. Хтось ці двері відчиняє через туман, сутінки, змінені контури дерев, через відчуття спорідненості з річкою, що віками біжить своєю стежкою і споглядає поля, ліси, пагорби... Хтось – через слово, ідею, сполучення кольорів... Або через власні руки, котрі зберегли чиясь життя... *Коли від чогось стискається серце і перехоплює подих – це наша душа говорить нам, що вона без цього просто замре і з нею замремо і ми...* Що саме повинно завмерти довкола душі і в ній самій, а що повинно жити, – про це найкраще знають діти, які народжуються з точним індивідуальним відчуттям правильності й неправильності. А дорослі змушують їх “бути паїньками”, відлучуючи від інстинктивного відчуття різних життєвих небезпек.

Наші зустрічі зі своєю душею, з одного боку, наближують нас до самих себе, а з іншого – віддаляють, розвертаючи нас до начебто протилежних, вищих, спільних для всіх переживань, слів, снів, учинків тощо. Така психодинаміка пошуку є цілком нормаль-

ною, бо в кожному з нас буває цілий космос, в якому нам потрібно знайти своє місце.

Але необхідно зважати і на те, що поряд із божественними захисними силами ходить протилежне – спрямоване проти природної первозданності людини. Ці сили протистоять позитивному розвитку й наповненню душі, порушують заповітні мрії людини, відбирають у неї енергію життя і любові. А тому головне – пам'ятати про це, нічого не боятися та постійно захищати свою душу і шлях, який вона накреслює.

Архетипові гештальти і почуття провини. Одним із негативних результатів соціалізації в нашій культурі є такий “хижак”, як почуття провини. Установка на це формується у нас від дитинства: “не те робиш”, “не так говориш”, “не так поведишся”, “не так одягаєшся” і навіть “не так посміхаєшся”. Так формується ще одна, похідна від провинної, установка на нескінченний пошук схвалення від оточуючих. А як відомо, інформація про деякі наші психологічні стани, наприклад стан страху, на підсвідомому рівні передається тому, кого ми боїмося, і провокує його напад як доповнювальну ланку архетипового гештальту “страх–напад”. Гештальт же “провина–вибачення” в ситуації, що актуалізує наше відчуття провини, дозволяє оточенню щось від нас вимагати, робити зауваження, а нас змушує виправдовуватися тощо. На нашому шляху обов'язково зустрічаються люди-маніпулятори (або навчені професіонали, або від природи надчутливі до архетипових гештальтів), яким тільки й потрібно наше відчуття провини, і тоді вони отримують від нас саме те, чого хотіли.

У цих випадках спрацьовують такі архетипові гештальти, як “провина–любов” або “страх–любов”. Відчуття провини сприймається нами як відсутність нашої любові, турботи, або як сигнал про можливий напад чи помсту від того, хто викликав цей наш комплекс. Хоч як дивно, але саме відчуття провини або страху перед кимось може обернутися тимчасовою або стійкою прихильністю ба навіть стати симулякром кохання. Механізм архетипових гештальтів спрацьовує практично в усіх людей, які не відрефлексували відповідні моменти у власному житті. Досвід близьких навряд чи допоможе нам уникнути подібних пасток у взаємодії з людьми. Нам лише треба пам'ятати, що у природі немає почуття провини. Є

лише закріплена у процесі соціалізації емоційна реакція, яка пригнічує нас і створює життєвий фон, на якому важко відчутися свою *дійсну* провину перед кимось.

Якщо вам доводилося сповідуватися перед Богом, згадайте, *що саме* ви розцінювали як гріх. Упевнена, 90 відсотків того, що вас так мучило, належить до ваших невротичних провинностей: із кимось не привітався, комусь наговорив зайвого, не зробив того, чого від мене очікували, мав непристойні думки тощо. Тим самим ми сповідуємось у тому, що нам не байдужі ні інші люди, ані наші прикрі вчинки. І маємо надію, що втекли від власного минулого...

Думається, ваше невротичне емоційне минуле залишатиметься з вами доти, доки ви не виправите низьку самооцінку, не перестанете боятися реакції оточення на всі прояви вашого життя, не розпрощаєтесь із “поганою дівчинкою” або “поганим хлопчиком”, не облишите постійно думати про те, як справити гарне враження на когось, тощо. Пам’ятайте, що ваші батьки, вчителі або сусіди скоріше за все неусвідомлено (бажаючи, аби вам було легше у житті!) зробили погану послугу, сформувавши схему вашої поведінки, спрямовану насамперед на задоволення *зовнішніх* морально-етичних потреб спільноти. Усвідомлення цього потрібно ще й для того, щоб і ми самі не маніпулювали іншими, змушуючи їх відчувати їхні провини. Тут, як і завжди і в усьому, не забувайте про серединний шлях, про *золотий переріз!* І про те, що немає ні чисто білого і чисто чорного, ані людей без вад. Аби побачити красу світу і виразити себе в ньому, просто необхідно позбавитися зайвої думки про те, що все “грішне” – погане!

Як жити, коли не можна бути самим собою? Це питання бентежить багатьох. Постійно треба захищатися, від усіх треба *ховати себе*. Чомусь *оте глибинне своє* людина вважає за слабкість і вимушена охороняти його. А тому їй, звичайно, важко знайти споріднену душу. Ця проблема не лише особиста: вона має системний характер: якщо в соціумі переважає прагматичний психофрактал успіху, людина з іншою природою буде прикидатися, нервувати, комплексувати і від самого дитинства напрацьовувати чужу їй модель поведінки. Оскільки люди часто живуть у психологічно несприятливих для них умовах, вони попросту вимушені культивувати в собі відповідну “підструктуру” психіки, яка б допомогла їм

вижити. В залежності від жорсткості ситуації ця адаптивна модель може настільки поглинути психофрактал людини, що буде виглядати майже природно. Проте рано чи пізно людина починає відчувати, що в ній ховається щось інше, що її душа залишається спраглою. Тут не допоможуть ані найвишуканіші страви, ані найчарівніші ландшафти світу: душа все сумує, все чогось шукає... Але в цілому спосіб життя не змінюється, кількість не переходить в якість – якість психологічного комфорту. Чи змінити людині адаптивну модель, чи ні – вирішує не тільки вона сама. Їй, як правило, допомагають обставини і люди. Бо ж навколо такої людини з часом стає холодно і порожньо. Тепло і повноту випромінюють лише ті, хто живе у злагоді зі своїм глибинним призначенням. Люди, які ховають від себе та інших своє потаємне, не отримують зворотної реакції, чим вбивають себе і свою душу. Вогонь згасає.

Практика показує, що чи не найголовнішим у пошуку себе є *зустріч із значущим іншим*. Цінність її важко перебільшити. Можливість такої зустрічі зростає за умови звільнення людини від нав'язаних у процесі соціалізації “пут”, тобто “культурних” форм поведінки і душевних проявів. Доленосна зустріч стає реальністю лише у момент падіння всіляких захистів, в момент, коли ти сам стаєш безпорадним, “викриваєшся до кісток” (К. Естес). “Відвертий взаємобмін потаємним – найбільш реальний шлях проникнення в свята святих індивідуальності, в її мотиваційне ядро” (В. Татенко). Існує безсмертний зв'язок душ, який важко описати, в який важко повірити і який може бути опредметнений лише за умови повної справжності почуттів і відсутності навченої захищеності. *Саме тут народжується кохання.*

Поради жінкам. Оскільки, як казав Юнг, у душі ніколи нічого не зникає, витягуйте звідти все, що лишалося в Тіні. Щоб зустріти своє кохання, треба *стати жінкою*, послабивши ролі занадто доброї матері, ділової прагматичної леді, мудрагелі-розумаки, маленької дівчинки, хитрої лисиці, світської левиці тощо. Аби з'явилася ваша Жінка, треба, щоб ці Персона розтанули як сніг. Треба “згадати” своє *animal*, тобто все живе в собі, свою легку *anima* – дихання, повітря, життя. Звільнитися від штампів “вихованості”, “поважності”, від “культурної” жіночої безмовності або ж улесливості, які часто-густо межують із недооцінкою себе, із ба-

жанням отримати захист, перепустку, послугу, симпатію, а насправді – із втратою власного обличчя і душі. Вашу Жінку просто ніхто не побачить, не вгадає, яка ви всередині! А ви не повернете собі власну інтуїцію і жіночу енергію, які створюють ту саму *mana* – магічне поле навколо вас, що презентує контакт із вашою первозданною природою. Будь-яка Персона це магічне поле нейтралізує! Починайте носити яскраве вбрання! Плачте! Плакати – корисно і чесно! Плакати – це відкривати серце, без чого неможливі близькі стосунки! Не соромтеся проявів власної душі! І тоді ви обов'язково матимете такий необхідний зворотний зв'язок з іншими!

Іноді після того як ви скинете свою адаптивну модель існування, *ваше життя стає мовби неправильним! І це є вірним показником того, що ваша душа жива!* Але насправді для вас найголовніший зв'язок – із первозданною душею і власними циклами, в яких по черзі домінують Персона і Душа. Приділяйте однакову увагу обом! Коли вони разом – ви сильні. Не давайте нікому руйнувати своє глибинне відчуття справедливості, правди і правильності. У кожної жінки воно своє.

Поради чоловікам. Те, що ми радили жінкам, мало посилювати їхню поневолену чоловічу сутність – вільний і сильний Анімус. Чоловікам же варто звільнити свою внутрішню ніжну Аніму, яка викликатиме у жінки майже “тваринну” довіру до вас і захоплюватиме жінку до щирого розкриття своєї первозданності. Справжній чоловік повинен приймати двоїсту природу жінки, навчитися жити, поважаючи зовнішню і внутрішню її сутність. А для цього треба плекати і власну двоїстість. Тим паче українська ментальність до цього схиляється.

Проте соціальна ситуація, що склалася сьогодні в Україні, подіяла на чоловіків не у кращий спосіб, а саме – сформувала комплекс меншовартості, неповноцінності. Чоловіки стали боятися своєї Тіні – домовитої, турботливої, ніжної Аніми! Боятися, соромитися і обходити її десятою дорогою! Чоловіча Аніма – це той неприручений Хижак, який розбиває родини, дружні й сусідські зв'язки, стосунки з милими... Відбирає в чоловіка волю збігати в магазин, помити посуд, почистити картоплю, поки жінка ще на роботі або слабує... Який ігнорує навіть елементарне правило вихованого чоловіка – подати жінці пальто, підсунути стілець тощо...

Ця гордия чоловіків робить жінок улесливими, а самих чоловіків – Пуерами. Тож не бійтеся своєї внутрішньої половинки – психологічної жіночності, культивуйте її, в цьому ваша подвійна сила, сила цілісності! Ваша душа – це сильна воля і ніжне серце! Тільки разом вони утворюють справжній інтелект!

Шукайте “своє коло”. В соціології повсякдення є поняття “ділові кола”, “політичні кола”, “наукові кола”, “дружні кола” тощо. У психології існує поняття “референтна група”, до якої людина тягнеться душею, орієнтується на її цінності. Навіщо ж користуватися словосполученням “своє коло”? Як показує практика, навіть найуспішнішій людині, котра має активне членство в усіх бажаних колах і групах, неможливо залишитися психологічно здоровою і щасливою без людей, з якими *не треба долати психологічну дистанцію*. Своє коло – це просто *близькі люди*, що тебе чують, люблять, цінують і до яких ти можеш прийти без попередження. Зустріч з такими людьми – це везіння, це щастя, але далеко не всім воно доступне. *Пошук свого кола* – один із найсуттєвіших психосоціальних механізмів пізнання людиною самої себе, своєї глибинної психічної сутності. У правильно обраному колі людина не почувасться своєю серед чужих або чужою серед своїх. Вона забуває, що таке відчуття приниженості, неповноцінності, самотності, спустошеності. З близькою людиною гарно говорити не думаючи, мріяти будь-якими словами, мовчати, плакати, сміятись...

Сюжет віднайдення близької людини завжди архетиповий, у ньому є несподіваність, містичність, здивування, радість, свято... Ходжу туди, не знаю куди; шукаю те, не знаю що... Тільки так і можна знайти близьку людину...

Хтось намагається моделювати такі напівмістичні ситуації. Так, у соціоніків є метод “підсадної качки”, який застосовується під час масового типування. Піддослідний заходить у велику залу, де в різних кінцях розміщені чотири групи (в кожній – представники чотирьох квадр цілісного соціона). Через декілька хвилин йому пропонують підійти до тієї групи, куди його “потягне”. Як правило, піддослідні потрапляють у свої квадри. В цьому методі головну роль відіграє внутрішній “живчик”, який “мислить” серцем, а режисером виступає та неусвідомлена, спільна для всіх частина психофракталу (Anima mundi – світова Душа), яка спасає нас від са-

мотності будь-коли, але подібну зустріч дає тільки тим, хто багато страждає...

Практика показує, що серед шістнадцяти типів стосунків, з якими працюють соціоніки, є один такий, якого треба уникати в ситуаціях пошуку близької людини. Проте саме він від самого дитинства притягує нас у якості референтного кола! Йдеться про відношення *соціального замовника і соціального приймача*. Недарма тут фігурує слово “соціальний”. У широкому просторі життя саме тип “соціального замовника” вабить своїм стилем, виглядом, енергетикою, ще чимось містичним; ми захоуємось у нього, зачитуємось книжками, що були створені ним, дивимось по сто разів фільми з участю актора такого типу... Проте бережіться свого улюбленця у приватному житті! Навіть не наближайтеся до нього! Бо загинете і від зайвої енергетики, і від того, що вас не чують, не бачать і просто не можуть полюбити...

Поради. Обов’язково розрізняйте те, що вам пропонує навколишній світ (а сьогодні він пропонує вам безліч того, про що ви не могли раніше навіть мріяти), від того, що потребують ваші глибинні інстинкти, що підказує ваша інтуїція. Тобто на кожному кроці необхідно розрізняти зерна і полови. Ставте собі запитання: “Чого я жадаю?”, “До чого лежить моя душа?”, “Що мені зараз потрібно?” Шукайте друзів, які б давали вам наснагу, не цупили вашу життєву енергію, поділяли ваші думки, ідеї, цінності, моральні установки, ідеали. Друзів, які би пишалися вашими досягненнями, які б вам говорили навіть найгіркішу правду так, що вам хотілося би відповісти лише словами подяки...

Не жалійте часу, енергії, волі, аби знайти людей, до яких ви належите. У колі своїх ви ніколи не спитаєте себе: а що я тут роблю? У колі своїх ви відчуєте, як буває життя, як ви самі набуваєте наснаги і радісного відчуття належності. Далеко не завжди ваша сім’я, колеги або друзі молодості є вашим колом. Сутнісну несумісність не можна вважати за недолік, але довго перебувати у колі людей із сутнісною несумісністю небезпечно для здоров’я, а іноді і для життя. Сім’ю, звідки ми вийшли, треба поважати, допомагати їй, не розривати з нею зв’язок, але шукайте своїх не там, а за цінностями власного архетипу первозданності! Часто дорослі люди у проблемних ситуаціях повертаються у старий сімейний клан – по-

при те, що саме він був причиною їхніх неврозів і глибоких психологічних травм (таким людям знайомі емоційні стани типу: “сам не знаю, хто я, чого хочу і куди йду”, відчуття безперспективності або хронічної образи, що шукає і завжди знаходить адресу). Як затишно нічого не шукати, а просто слухати батьківські настанови і за це отримувати грошову підтримку і нехай ілюзорну, але безпеку. Звичай домашні бажать, щоб сьогодні ви були таким, як учора, щоб ви не мінялися взагалі. А тому ваше повернення “до рідних пенатів” – це груба помилка, яка обертається зламаною долею. *Дійсне повернення або, вірніше, відкриття себе вам може дати тільки вдячність минулому, а не занурення в нього!* Не повертайтеся туди, де на вас очікують емоційні стани, подібні до тих, що були колись у дитинстві! Вчіться займати власну позицію, говорити “я сам”, “я хочу”, “я вважаю”, “я прошу не втручатися в моє власне життя”. Вчіться бути самостійним, чесним, стійким, добрим! І обов’язково розвивайте в собі почуття гумору!

Метод впізнавання, пригадування є поширеним методом осягнення власного психофракталу. Майже кожному довелося пережити містичні хвилини зустрічі з тим собою, якого ти не бачиш у люстерку, якого не бачить ніхто, але за яким глибоко сумує наша душа. Солodka туга впізнавання свого, близького, але недосяжного, яка виникає в моменти таких зустрічей, простягається настільки, наскільки простягається якась сторінка в книзі або запах квітів, або пасаж в якійсь мелодії. Впізнавання може статися зовсім неочікувано – по знайомій дорозі додому або ж в іншому місті, навіть в іншій країні, коли ми переживаємо особливе відчуття – *дежавю*: колись це все вже було, і було саме так...

Цікаво, що коли людина *свідомо* робить усе для пригадування або впізнавання – налаштовує психіку, створює відповідну обстановку, навіть звертається до психотропних допінгів, – вона досягає певного розширення поля свідомості за рахунок розслаблення волі, навіть змінюється внаслідок зустрічі з “вищими” (“іншими”, надлишковими для людини в нормальному стані) силами. Але головне лишається недосяжним: людина не впізнає *свого* і не “провалюється” у *своє* щастя.

Пригадування, пов’язане з тугою (Платон), емоція прагнення, нездоланий спрямований потяг, що виник раніше речей, – усе це

відомо людині од віку. Осяння пригадуванням відбувається за цілковитої зануреності у суть справи. Лише перебуваючи “всередині” можна пригадати. Пригадування вимагає відволікання від повсякденної марноти. Пригадати можна лише те, до чого ти вже належиш, із чим споріднений, до чого причетний. Цей шлях – водночас зречення себе й повернення до себе – кожному слід пройти особно, бо досвід цього осяння не підлягає копіюванню. Психофрактальність пригадування – в тому, що кожна з його характеристик містить решту, й усі мають на увазі одну. Ми не вибираємо пригадування – вони просто з’являються. Наша пам’ять зберігає і пригадує щось певне – щось внутрішньо історичне і цілісне. Наша увага фіксує тільки “мій скарб”, тільки “мої очі” тощо. “Нікому не вдалося збігти від свого серця. Так вже краще його слухати, і тоді не буде раптового удару” (П. Коельо). М. Мамардашвілі закликав “коритися впізнаванню”. Е. Нойманн вважав, що завданням людини у світі є пригадування знання, що існувало до появи її свідомості. Людина здатна на це, оскільки здогадується про існування іншого і тому мислить, спираючись на більш глибокі знання, що виходять за рамки видимого світу. Такі знання, за міфологією, набуваються або до народження, або після смерті. Н. Спасенко зазначає, що пригадування – не просто функція духу, його якість, це – іпостась, утілення, повернення до своїх першооснов. По суті, йдеться про те, що в концепції Юнга дістало назву архетипів. Архетипні праобрази уявлень існують як готовність до певних реакцій на події, як свого роду тенденційна передзаданість, обрій “далекого”, який дозволяє *видобувати свій досвід із досвіду інших*.

Поради. Намагайтеся частіше на самоті згадувати ті хвилини, дні, ситуації, місця, де і коли ви були щасливі! Вночі, коли вас мучить безсоння, коли тіло розслаблене, згадуйте все приємне, що відбувалося з вами. У цьому рецепті не дарма згадується тіло. К. Г. Юнг вважав, що *душа є найвищим проявом тілесного життя*. Адже для первозданної душі тіло виступає і приймачем, і датчиком, і самостійною мережею, що володіє численними можливостями для задоволення власної душі. У казках символами тіла завжди виступають чарівні речі: два чарівні вуха (для душі і для звуків світу), одна або краще дві руки (щоб людина перестала відчувати, цілювати, розуміти, в казках їй відтинають руки), особливо долоні,

які здатні зчитувати будь-яку інформацію з іншої людини, торкнувшись її. Долоні колись розповідали вам про те, як на вас чекали, як вас любили, боялися, не розуміли, не довіряли, хотіли вам нашкодити... Долоні пам'ятають віху, зцілення, поклик, тепло маленької дитини і старенької матері. Вони здатні передати іншій людині все, що ви хочете їй сказати, – без слів! Недарма долоні є головним інструментом різноманітних зцілювальних технік. Христос зцілював накладанням рук... На жаль, сьогодні долоні частіше використовують в інших ситуаціях і з іншою метою: про це теж варто подумати... А ще, мабуть, варто згадати ті руки, які колись завдали вам болю, – і “відтяти” їх із вашого минулого. Це дає потужний психотерапевтичний результат – подібні спогади більше не будуть затьмарювати вашу свідомість. Любіть своє тіло – адже воно є суд Божий! Ваше тіло відіграє найважливішу роль у спогадах: кожна клітина містить усі відчуття, що колись торкнулися вашої душі, розбудили її, змусили сказати: “Боже, спасибі, що я живу і відчуваю всю красу цього світу!” Те, що надихнуло вас колись на такі слова, і є частинками вашої первозданності.

Психофрактальне переживання є безсумнівним метасигналом того, що нам конче необхідно або зупинитися, або, навпаки, бігти від чогось світ за очі. Коли ми відчуваємо, як кажуть, “на рівні шлунка” щось “недобре”, треба взяти паузу і добряче подумати: а чи варто взагалі це робити? Цінність нашої первозданної істоти в тому, що вона немовби біжить поперед нас і про все, що бачить, нам сигналізує. Якщо на нашому шляху щось лихе, то можна спробувати обернути його собі на благо. А від чогось обов'язково слід відмовитися, дати йому тихо відмерти. *Коли ми свідомо чогось позбавляємо нашої уваги, воно для нас “усихає”, а ми, навпаки, розквітаємо.*

Першим сигналом правильності нашого вибору дії, вчинку або шляху є переживання *збудження*. Від зустрічі з людиною, від книги, картини, сюжету, квітки, дерева, тварини, форми, символу тощо. Збудження не можна ні з чим переплутати. Воно з'являється разом із радісним серцебиттям і відчуттям раптового щастя...

Поради. Не бійтеся лихих сил – навіть тоді, коли вони штовхають вас на дно. Адже це дно – це ваша невинна первозданна ду-

ша, яка завжди готова починати пошук знову і знову. *І будь-який успіх може навчити менше, аніж стан тимчасової беззахисності.* Саме так народжується нове життя! Згідно з класичною юнгіанською психологією, 35 років – це приблизно той вік, коли гостро постає загроза “втрати” душі. Людина зникає “не висовуватися”, говорити “так”, коли хочеться сказати “ні”, поводитися пристойно, бути сірою мишею... Так вона втрачає зв’язок зі своєю первозданністю, вкоріненістю. Перемагає Персона некомпетентності. Тож бійтеся своєї сором’язливості, принизливості! Якщо ви комусь не сподобалися – шукайте інше місце, де ваші творчі здібності та поклик вашої душі стануть потужним тандемом! Проте не поспішайте бігти: спочатку перевірте, чи ваше це коло. Якщо ви з дитинства мріяли тут опинитися, то будьте собою, не соромтеся своїх батьків, своєї мови, свого одягу, намагайтеся спілкуватися з приводу того головного предмета ваших цінностей, заради якого ви тут опинилися! У протилежному випадку в людини формується “негативна психологія” (А. Менегетті), яка викликається постійним розладом між вимогами та очікуваннями соціуму і вашими внутрішніми інстинктивними формами реагування (які ви відчуваєте, але не наважуєтеся проявити).

Щоб добути свій досвід, необхідно бачити знаки. “Знаки, які Господь розставив на шляху, можуть залишитися непоміченими...” (П. Коельо). Знаки – це мова, якою говорить з нами Бог, показуючи, чого від нас хоче. Коли чийсь один-єдиний погляд здатний змінити наш настрій, примусити за секунду переглянути минуле і з оптимізмом зазирнути в майбутнє, – це знак. Коли ми дуже чогось прагнемо, а воно весь час відвертається від нас, – це знак. І навпаки. “Те, що трапилося колись, може ніколи не повторитися. Але те, що трапилося двічі, обов’язково відбудеться і втретє” (П. Коельо).

Знаком того, що ви перебуваєте з вашою первозданністю у дружбі й гармонії, є *любов*. Любов, яка квітне всередині вас і знищує в вас такі, на жаль, поширені почуття, як заздрість, вічна невдоволеність і образливість, злість. Особливим знаком є *зникнення відчуття бездомності, невлаштованості.*

Почуття обов'язку, совісті. Іноді навіть усупереч здоровому глузду людина вчиняє так, як їй підказує глибинне почуття *єдиного шляху*: хай там як, але *я не можу інакше*. І тоді відбувається доленосний вчинок чи просто буденна дія, яка ще вчора і не передбачалася нашим “могутнім” розумом. І. С. Тургенев у “Фаусті” пише про це так: “Одно убеждение вынес я из опыта последних годов: жизнь не шутка и не забава, жизнь даже не наслаждение... жизнь – тяжелый труд. Отречение, отречение постоянное – вот ее тайный смысл, ее разгадка... Исполнение долга – вот о чем следует заботиться человеку; не наложив на себя цепей, железных цепей долга, не может он дойти, *не падая*, до конца своего поприща” (курсив мій. – *О. Д.*). “Впасти” можна по-різному і на різну глибину. А в деяких випадках впала людина навіть вважає себе переможцем. Звісно, такі “перемоги” з часом обертаються тяжкими психологічними, міжособистісними та соціальними наслідками. Підсвідому інстанцію совісті З. Фрейд називав цензором, який спостерігає, критикує, порівнює себе з іншими внутрішніми інстанціями, береже людину від небезпек тощо. В кожного – свій унікальний цензор, і прислухатися до нього треба свідомо й виважено, долучаючи до самоаналізу факт подвійного впливу на механізм внутрішньої цензури: однією доріжкою підеш – гроші знайдеш, другою підеш – себе знайдеш. Але цензор може вмерти – і тоді людина втрачає совість.

Поради. Не забувайте, що кожний біологічний вид залежить від усіх інших! Не можна напиться, якщо п'єш із брудної річки, і не можна наїстися, знаючи, що інші їдять отруту, вироблену тобою. Не можна кохати, якщо ти несправжній, холодний і цинічний. Не можна бути творчим, коли ти не здатен реагувати на все, що відбувається навколо тебе! Не можна поповнювати власну енергію, якщо ти не в змозі змінити своє життя, “забетоноване” грошима і чужими бідами!

Дайте швидко відповідь на запитання “Хто ти?": це широко відомий скринінг-тест на виявлення сутності людини. Зазвичай можна почути або щось із соціальних ролей (батько, чоловік, патріот, підприємець тощо), або щось невизначене, мляве – на зразок “Ну, важко сказати...” Так от: друге набагато краще для вас, ніж перше! Шукайте себе далі. Ви на правильному шляху.

Звужена самоідентифікація ставить під загрозу переживання власної первозданності, і виникає вона у випадку жорсткого отожднення себе з тією або іншою (навіть значущою) якістю. В результаті припиняється процес пошуку особистістю власних можливостей.

Перебування поза буденністю. Пошук власної душі супроводжується віддаленням від натовпу, відмовою від стадності. Це може попервах викликати неспокій, переживання відірваності від соціального життя. Згадаємо Христа в пустелі, коли він віддалився від людей, аби осягнути власне призначення. Джерело свідомості й самосвідомості людини, її здатність бачити, відкривати, розуміти, робити не обмежуються простором–часом самої людини та її середовищем. Часто воно, це джерело, – “по той бік” життєвого виру.

Юнг вважав, що висот індивідуального розвитку досягає меншість людей. Тим паче сьогодні, в умовах глобалізаційних втручань в усі сфери людського життя. Але саме глобалізація викликала потребу *індивідуації*, пошуку власних цінностей, просторів тощо. Кожна людина, яка прагне індивідуації, тобто самореалізації у своїх вищих, провідних психоформах і функціях, саме завдяки їм здатна вийти із тривимірного часу і простору, увійти в чотиривимірну систему координат і побачити себе начебто з надсистеми. Тільки звідти можливий так званий “філософський” погляд на ситуацію, тільки звідти людина може критично поглянути на смисловою нищість того, чим вона займається. Такий погляд не можна ні з чим сплутати. Це також показник того, що ви – на правильному шляху до себе.

Поради. Іноді мудрість полягає в тому, щоб сидіти і сприймати навколишній світ, так би мовити, з порожньою головою, очікуючи, коли риба клоне. Не втручатися у простір і час, дати їм проявлятися за власними законами, чекати на знак... Але щойно ви відчули цей знак – щодуху поспішайте за течією вашої ситуації до її фіналу, і тоді ви зрозумієте, про що той знак повідомляв. На жаль, людина шкодить собі, коли вважає, що знає – що для неї корисно, а що ні, якою треба бути, а якою не треба, тощо. У багатьох випадках бути мудрим – це не приймати себе, ігнорувати свої почуття, ставлення, інші імпульси, критикувати себе і намагатися дія-

ти бездумно, очікуючи, коли життя підкаже як учинити. Але для цього часто-густо необхідно перейти межі буденності.

Трансперсональне відношення – це миттєве розпізнавання свого та чужого. Психічний організм суб'єкта ніби на досвідомому рівні оцінює результати впливу на нього ще перед тим, як цей вплив відбувся. Завдяки такій інтуїтивній оцінці можливої взаємодії індивід уникає безлічі стресових ситуацій та психологічних травм. Це – інстинктивний механізм пошуку себе – крихітний на поверхні і потужний у глибині душі. Діє він доволі просто: атмосфера якогось середовища є ніби сукупністю емоційно-чуттєвих відношень, які панують у ньому і які кожен, хто входить у це середовище, сприймає цілісно як притягальні чи відштовхувальні. У притягальній атмосфері людина залишається, інтегрується і зазвичай реалізовує себе. Відштовхувальне середовище жене людину далі – шляхом пошуку свого. Той самий механізм діє і на міжособистісному рівні. Скажімо, зрада подруги (друга) чи просто ірраціональне, не пояснене неприйняття (прийняття) чужої людини – це психологічні знаки, котрі на рівні фактів, учинків примушують людей йти далі у пошуку своєї моделі стосунків, котра, як правило, містить у собі і свій світ смислів та цінностей. Але буває інакше: людина не іде шукати свого, а залишається там, куди вона потрапила, ігноруючи внутрішні сигнали і попередження. Наслідки цього відомі.

Трансперсональне відношення першим розпізнає інші цінності, інше ставлення до життєвих ситуацій, інші смаки і можливості провідних психічних функцій. У непідготовленій психіці таке миттєве розпізнавання викликає *страх*. Страх перед *інакшим*, а не іншою людиною. А тому треба навчитися відрізнити дійсну небезпеку від страху перед внутрішнім світом людей, з якими зводить доля. Такий страх може бути й наслідком забутої травми дитинства, а не тільки *іншої* структури вашої психіки. Хоч би як там було, а страх завжди гальмує людину робити кроки, необхідні для подальшого розвитку.

Мої ідеали, мій автор, моя музика, моя природа, мій герой, моя людина – все це є психофрактальними дороговказами на життєвому шляху. Наприклад, Клод Моне, Марк Шагал, Вінсент ван Гог – мої художники, а Карл Густав Юнг – мій автор... Для ме-

не твори Юнга – це його безкінечна розмова з Anima mundi – світовою Душею. Це молитва, звертання, одкровення, дане вченому і людині, котра жила *своїм* життям і відпрацьовувала *свою місію*. У цьому одкровенні є те, що можна назвати психофрактальною множинністю або психофрактальною матрицею. Ніхто, крім Бога, не може досягнути всі цеглинки цієї матриці, але Юнг, попри презирство академічного світу, намагався це зробити за допомогою всього, що було йому відомо, не поділяючи його на науку і ненауку: психоаналізу, астрології, теології, культурології, хіромантії, медіумічного трансу, спиритизму, гадання тощо. Кожна така цеглинка детермінується багатомірними властивостями простору і часу, і кожна душа при цьому займає в універсальній психічній матриці власну автономну позицію, повторюючи спільне і стверджуючи своє особливе, індивідуальне. Психотинь вовка або ягняти, зірки або чорної діри, янгола або невгамовного чорта, домового або вітру – це лише можливості, але можливості, які виступають космічним атрактором земних подій, емоцій, станів, внутрішньою глибинною праформою тієї чи іншої особистості. Кожний суб'єкт має таку праформу, але не кожна особистість репрезентує саме її – свою єдину. Не буде перебільшенням сказати, що весь драматизм людського існування (“на світі щастя немає”) – у протидії особистісної свідомості визнати першість і владу свого абсолютно вільного надособистісного начала.

Поради. Аби не дати вмерти духові, який покликаний захищати душу, людина повинна навчитися протистояти чужим впливам, особливо впливам директивного характеру. Цього необхідно вчити дітей і вчитися самим. Пригадайте відому казку й зробіть для себе висновок: сумлінно виконати наказ Синьої Бороди і не скористатися ключами означає смерть духу; натомість відчинити двері у страшну потаємну кімнату означає вибрати життя. Чиніть опір ситуаціям, в яких (це не можна не відчути!) “скуцьорблюється” ваша душа! Ситуаціям, в яких ваші зовнішні прояви та дії не збігаються з вашими внутрішніми бажаннями і уявленнями! Сяючий американською посмішкою фасад Персона, який стає звичкою, з часом обертається на нескінченні неврози, енергетичне безсилля і нездатність побачити власну істину. Відмовляйтеся від спілкування, після

якого ви відчуваєте спустошення, після якого, як здається, відходить від вас усе найдорожче!

Отже, ваш психофрактал – це і є ваша справжня свобода. Але слід пам'ятати про те, що психофрактал складається з двох нерівних частин: більшої – загальнолюдських цінностей – і меншої – власних адаптивно-інстинктивних цінностей. Відтак нагадаємо: в ситуації ділового або невизначеного спілкування психофрактал треба перевернути “догори дригом” і спілкуватися тим боком, з якого ваша вільна, але дика індивідуальність буде випромінюватися через “пом'якшуючу” призму загальнолюдських цінностей.

Ігнорування цього призводить людину до руху в напрямі індивідуальної ізоляції, до руйнування групових і більш широких соціальних зв'язків, зрештою – до психічної патології, про що попереджав не один досвідчений психіатр.

Золотий переріз як заповідь краси спрацьовує насамперед у психічному. Дві третини усіх ставлень, обов'язків, оцінювань, переконань, учинків людини повинні працювати на творення конструктивного високоморального і толерантного зв'язку з іншими, бо саме цей зв'язок здатний зберегти, оцінити і примножити вашу власну унікальну третину! При цьому ваша високодиференційована душа, ваше переживання смислів, ваші радощі й страждання в жодному разі не можуть затьмарювати корінні підвалини колективного життя, виживання, стабільності.

Впродовж тисячоліть змагаються за першість небо і земля, душа і тіло, несвідоме і свідомість. Проте першість неможлива, коли йдеться про людину. Єдиний шлях – дотримання золотого перерізу у ваших мріях, вчинках, діях, ставленнях, цінностях, в усіх проявах вашої душі.

Знайдіть себе і свою справу!

ПІСЛЯМОВА

Важливе завдання, що стоїть перед політичними науковцями, полягає в розробці теорії організації суспільства на основі реалістичної оцінки людських можливостей і обмежень в різних ситуаціях, які апіорі пов'язані з деякими або всіма аспектами трагедії спільного.

Е. Остром

Реальність і перспективи очевидного матеріального світу набагато легше зрозуміти, осмислюючи невидимий, глибинно-психологічний його шар, який філософи називають трансцендентним, культурологи – нуміозним, а фізики – квантовим. Архетипова складова глибинної психології вивчає найтриваліший досвід людства, що керує нами поза нашою свідомістю і нашими бажаннями.

Архетиповий менеджмент – іще одна спроба зазирнути в таємничість людської душі й зрозуміти її вплив на складні мотивації та форми людської поведінки. В архетиповому менеджменті *надприродне* постає у вигляді нашого з вами *внутрішнього* світу. Воно – *в нас*, і наша справа – ладити з ним.

Архетиповий менеджмент, представлений в даній книзі, пронизаний феноменологією архетипової реальності, що існує поза простором та часом і виявляє себе як організатор психіки індивідів. А наші *бажання* і здатність виокремлювати позитиви й негативи цієї реальності в собі та в інших дарують нам можливість бути справжніми, сильними і щасливими.

Архетиповий менеджмент спрямований на розширення свідомості сучасної людини за рахунок її несвідомого, що прямо корелює із розвитком *цілісної психіки* – тієї призми, крізь яку люди дивляться і бачать світ. Змінюється ця призма – змінюється

сприйняття світу та подій у ньому. Крокуючи до власної цілісності, психіка людини і спільноти розвивається, визріває, хворіє, одужує тощо і відповідно до кожного свого стану “показує” нам одне й те саме по-різному на різних рівнях власного шляху.

Розвиток цілісної психіки безпосередньо стосується такого феномена, як “душа”, про яку ми згадуємо, як правило, у моменти прийняття важливих рішень. “Душа” і “серце” людини, як і її розум, прагнуть до повноцінного життя, котре можливе тільки за умови активної участі людини у пошуках глибинної правди про себе. Далеко не кожний готовий до цього! Архетиповий менеджмент не дає чітких інструкцій. Він лише пропонує кожному читачеві знайти у нашій книзі те, що йому довелося в собі самому помітити – у почуттях, поведінці, вчинках, стосунках з іншими. Помітивши *своє*, душа кожного з вас долучається до найважливішого процесу – від визнання в собі неопрацьованих (що в даному контексті означає – дистресових) ділянок до їх прийняття *за своє* і початку свідомого керування ним. Без визнання вашої Тіні ви ніколи не станете щасливими, ніколи не полюбите себе по-справжньому. А це означає, що ви ніколи не зможете полюбити й іншого так само по-справжньому! А життя без взаємності і надії, без поваги і самоповаги навряд чи можна назвати повноцінним.

Отже, мета архетипового менеджменту – повернути людині душу в її природній цілісності. Важливість постнекласичних уявлень про універсумну природу і сутність людини полягає у заміні її особистісного образу як “сукупності суспільних відносин” цілісним образом невичерпно-багатогранної істоти. Психіка цілісної людини – це цілісність типовості й унікальності, це світ психічних протилежностей, що працюють як рівні партнери.

Всі люди на Землі мають єдину спільну душу і єдиний код життя – архетиповий. Він давніший за культуру і не передається традицією, міграцією або мовою. Психологічний механізм активізації архетипових структур – один, а от форми прояву залежать від багатьох чинників – ситуації, виду і типу групи, рівня довіри в ній, від пізнання свідомістю шарів колективної психіки – тобто від співвідношення свідомого та несвідомого у психіці індивіда або групи.

Що нижчий рівень автентичності, самототожності, психосоціальної зрілості, то потужніше оволодіває людиною або спільно-

тою інстинкт, то швидше і глибше занурюються вони у готові форми архетипових сюжетів, що їх має у своєму розпорядженні колективна психіка. А ці форми залежно від ситуації можуть або допомогти людині, або згубити її.

Проте людина не здатна відокремити колективне від *свого*, доки не пізнає це *своє*, не вийде у психічний простір власної *первозданності*. У глибині кожного з нас є архетиповий потенціал розвитку, є індивідуальні психічні даності та можливості наповнення цих даностей (психофрактали), є психологічні умови і перспективи реалізації всього цього потужного психічного фундаменту. Психофрактали стоять за поняттям “душа”, головною функцією якої є збереження унікальних меж індивідуальності, що уможливорює процес пошуку *своїх* ідентичностей. Завдяки психофракталу ми маємо власні межі, а завдяки об’єктивній душі – безмежність. Невміння і небажання працювати з цією феноменологією обертається хворобливими комплексами, котрі породжують патологізовану реальність.

Своєчасність, перспектива і прогнозувальні можливості архетипового менеджменту криються у сучасній тенденції, а саме: на Землі постійно збільшується кількість людей, що віддають перевагу *психологічним критеріям ідентифікації* порівняно з етнічними чи політичними. А це означає, що майбутній цивілізаційний вибір – не за різними релігіями чи ідеологіями, котрі лінійно і безперспективно змінюють одна одну. Не може бути переможців серед тих, хто репрезентує різну соціальну спеціалізацію! В суспільстві мають бути представлені як інституції різні типи психічного (а не політичного!), і тільки тоді буде досягнута бажана суспільна єдність.

Архетиповий менеджмент дає відповіді на різні питання. Скажімо такі: чому головною функцією цивілізованої держави є підтримання кожного типу “категоризованих груп”, кожного типу солідарності та об’єднання їх у спілку різних сил; чому стабільність і міць соціальних систем порушується із браком певних психологічних видів людей, із незаповненістю цілісної матриці Людства; хто або що підносить нагору пустопорожніх керівників? Або як може відбуватися, що знеможене і скривджене колективне несвідоме українців (на відміну від масової свідомості) працює на ініціацію тих самих українців!? Яким треба бути сучасному політику, аби виконувати соціальну роль політичного менеджера, що

управляє надлишковою психічною енергією суспільного життя, не залишаючи її незатребуваною; менеджера, здатного сформувати новий образ суспільства? Чому взаємини між політичним лідером і народом в різних соціальних ситуаціях мають виконувати різні функції? До чого призводить неусвідомлене відігравання стосунків “батько–дитина” між політиком і народом? І чому те, що політики беруть на себе батьківську роль, викликає в народі, як правило, появу “дитячої” установки, відомої як патерналізм?

У книзі читач, мабуть, знайшов портрети своїх знайомих, популярних людей, а, може, й власний не зовсім усвідомлений образ. Сподіваємося, що вам цікаво було дізнатися, що таке архетипові феномени – структурна незапитаність, маргінальний механізм зміни ролей, природна і штучна структури, Тінь, містична причетність, дауншифтери – та що з ними робити.

І наостанок: ми покладаємо дуже серйозну надію на те, що саме архетиповий шар психічного може стати об’єктивною основою оновленої віри та релігійного світогляду. Оскільки надприродне в складних людських мотиваціях існувало, існує й існуватиме завжди!

Коротка бібліографія

Аугустинавичюте А. Дуальная природа человека. Вильнюс, 1983.

Аугустинавичюте А. Комментарий к типологии Юнга и введение в информационный метаболизм // Соционика, ментология и психология личности. 1995. № 2. С. 2–11.

Аугустинавичюте А. Соционная природа человечества и асоционность общества // Соционика, ментология и психология личности. 1995. № 3. С. 5–11.

Аугустинавичюте А. Соционика: Введение / Сост. Л. Филиппов. М.; СПб., 1998.

Афонін Е. А., Донченко О. А., Антоненко В. О. Соцієтальна психокультура України: “Помаранчевий перехід” // Соціальна психологія. 2006. № 4. С. 77–93.

Ананьев Б. Структура личности // Психология личности в трудах отечественных психологов: СПб., 2000.

Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Современная социальная психология на Западе. М., 1978.

Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. М.; Воронеж, 1996.

Бердяев Н. А. О назначении человека. М., 1993.

Бауров Ю. А. О структуре физического пространства и новом взаимодействии в природе // Физическая мысль в России. 1994. № 1. С. 18–41.

Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. М., 1995.

Бехтерева Н. О мозге человека. СПб., 1994.

Братко-Кутинський О. Як удосконалити свою психіку. К., 2001.

Брунер Дж. Празднуй разнообразие: Пиаже и Выготский // Вопросы психологии. 2001. № 4. С. 3–14.

Букалов А. В. Потенциал личности и загадки человеческих отношений. М., 2009.

Букалов А. В. Антропокосмический резонанс: совпадение динамических величин и констант в настоящую эпоху и обобщение Антропного принципа // Физика сознания и жизни, космология и астрофизика. К., Т. 10. № 1.

- Вернадский В. И.* Геохимия и изучение вопросов жизни. М., 1990.
- Вундт В.* Проблемы психологии народов. СПб., 2001.
- Геберт Д., Розенитиль Л. фон.* Организационная психология / Пер. с нем. Х., 2006.
- Гельфанд И. М.* Два архетипа в психологии // Экология и жизнь. 2010. № 2.
- Головаха Є. І., Паніна Н. В.* Інтегральний індекс соціального самопочуття населення України у 1995–2004 роках // U – G8P – Самор.
- Горностаї П.* Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности. К., 2007.
- Графский В. П.* Квантовая психология – поиски новой антропологической модели // Квант. маг. 1, 2201 (2004).
- Гроф С.* За пределами мозга. М., 1992.
- Данилевский И. В.* Структуры коллективного бессознательного: квантовоподобная социальная реальность. Казань, 2004.
- Донченко О. А., Романенко Ю. І.* Архетипи соціального життя і політика. К., 2001.
- Донченко Е. А.* Фрактальная психология. К., 2005.
- Донченко Е. А.* Социетальная психика. К., 1994.
- Доронин С. И.* Роль и значение квантовой теории в свете ее последних достижений. // Квант. маг. 1, 1101 (2004);
- Дубровский Д. И.* Психика и мозг. Мозг и разум. М., 1994.
- Заречный М.* Квантовая и мистическая картины мира // Квант. маг. 1, 1305 (2004).
- Зрайко Р.* Психофрактальна парадигма в моделюванні психічного (Інформаційно-енергетичні фільтри психосоціальних впливів) // Основи фрактальної психології: Проект психоекологічного оновлення. К., 2006.
- Иващенко А.* Теория архетипов и практика брендинга. – <http://www/advertology.ru/article19720.html>.
- Йенсен Р.* Общество мечты (Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит бизнес). Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге. Stockholm School of Economics in Saint Petersburg, 2004 // ozon. ru
- Капра Ф.* Паутина жизни: Новое научное понимание живых систем. София, 2002.
- Капра Ф.* Уроки мудрости. К., 1996.
- Капра Ф.* Дао физики. София, 2002.

- Кара-Мурза С. Г.* Потерянный разум. М., 2005.
- Кемпински А. Е.* Экзистенциальная психиатрия. М., 1998.
- Коротав С. М.* Гелиогеофизические эффекты нелокальности – тени будущего в настоящем // Квант. маг. 1, 2219 (2004).
- Коптев С., Кларк Н. и др.* Человечный маркетинг. М., 2003.
- Лазурский А. Ф.* Классификация личностей // Психология индивидуальных различий : Тексты. М., 1982.
- Леви-Брюль Л.* Сверхъестественное в первобытном мышлении. М., 1994.
- Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление. М. 1930.
- Леви-Стросс К.* Структурная антропология. М, 1983.
- Леонтьев А.* Деятельность и личность // Психология личности: Хрестоматия. Самара, 1999. Т. 2.
- Леонтьев Д.* Психология смысла. М., 1999.
- Лурия А.* Маленькая книжка о большой памяти. М., 1994.
- Лесков Л. В.* Меоническая Вселенная // Земля и Вселенная. 1995. № 5. С. 59–68.
- Луценко Е. В.* Диалектика смены идеологических парадигм // Квант. маг. 1, 1201 (2004).
- Малиновский Б. Б.* Магия, наука и религия // Магический кристалл: магия глазами ученых и чародеев. М., 1994.
- Марк М. Пирсон.* Герой и бунтарь: Создание бренда с помощью архетипа. СПб., 2005.
- Маслоу А.* Самоактуализация личности и образование. К., 1994.
- Мегедь В., Овчаров А.* Характеры и отношения. М., 2002.
- Мелетинский Е. М.* Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов // Бессознательное. Новочеркасск, 1994.
- Мельников Л. Н.* Архетипы Вселенной и великая спираль жизни // Необъявленный визит. 1995. № 1 (3).
- Мещерякова Н. А.* Наука в ценностном измерении // Свободная мысль. 1992. № 12.
- Мосс М.* Физическое воздействие на индивида коллективно внушенной мысли о смерти // Человек. 1992. № 6.
- Моуди Р.* Жизнь после смерти. М. 1986.
- Мершавка В.* Иван-Дурак и Король-Рыбак // Роберт А. Джонсон. Он: Глубинные аспекты мужской психологии / Пер. с англ. X., 1996.

- Налимов В. В.* Спонтанность сознания. М., 1989.
- Немировский В. Г., Невирко Д. Д.* Социология человека: От классических к постнеклассическим подходам. М., 2008.
- Нефедов А.* Нелинейная психология: Квантовые принципы в принятии решений // Квант. маг., том 6, вып. 1, стр. 1201–1245.
- Ницше Ф.* К генеалогии морали // Соч.: В 20 т. М., 1990. Т. 2.
- Ноэль-Нойман Э.* Общественное мнение: открытие спирали молчания / Пер. с нем. М., 1996.
- Основи фрактальної психології / За ред. О. Донченко. К., 2006.
- Панарин А. С.* Философия политики. М., 1996.
- Паніна Н.* Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 1.
- Паніна Н. В., Головаха Є. І.* Соціальне самопочуття населення України // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К., 2003.
- Педагогічна спільнота: психологічний аспект / За ред. О. Донченко. К., 2007.
- По ту сторону сознания: Методологические проблемы неклассической психологии. М., 2002.
- Пузыревский В. Ю.* Проблема палеопсихологических основ мифологического мышления // Смыслы мифа: мифология в истории и культуре. СПб., 2001. Вып. 8.
- Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М., 1986.
- Создание сильных брендов. М., 2003.
- Росс Л., Уорд Э.* Наивный реализм в повседневной жизни и его роль в изучении социальных конфликтов и непонимания // Вопросы психологии. 1999. № 5.
- Салман Ш.* Творческая душа: главное наследие Юнга // Jung Land – Орега.
- Сэджвик Д.* Раненый целитель. М., 2007.
- Сушков И.* Психология взаимоотношений. М. ; Екатеринбург. 1999.
- Соционика, ментология и психология личности. 1995–2009.
- Сухарев А. В.* Этнофункциональная психотерапия : теоретико-методологические предпосылки и эмпирические результаты // Психологический журнал. 2007. Т. 28. № 1. С. 90–99.
- Татенко В. О.* Соціальна психологія впливу. К., 2008.

- Титаренко Т. М.* Психологія життєвої кризи. К., 2011.
- Тойнби А.* Постигение истории. М., 2001.
- Файдыш Е. А.* Инициация и шаманский дар в архаичных шаманистических традициях // Шаманский дар. М., 2000.
- Файерабенд П.* Против методологического принуждения: Очерк анархистской теории познания. Благовещенск, 1998.
- Фершт В.* Судьба человека в его имени – архетипы, психофракталы. – (<http://www.blogger.com/profile/14594669082851108518>)
- Фишбах Д.* Психика и мозг // В мире науки. 1992. № 11–12.
- Холлис Дж.* Обретение смысла во второй половине жизни: как наконец стать по-настоящему взрослым. М., 2012.
- Хренников А. Ю.* Моделирование процессов мышления в радических системах координат. М., 2004.
- Эстес К.* Бегущая с волками. К., 2001.
- Юнг К. Г.* Об энергетике души. М., 2008.
- Юнг К. Г.* Тавистокские лекции. СПб., 1994.
- Юнг К. Г.* Архетип и символ. М., 1991.
- Юнг К. Г.* Воспоминания. Сновидения. Размышления. К., 1994.
- Юнг К. Г.* Человек и его символы. СПб., 1996.
- Юнг К. Г.* Синхронистичность. М. ; К., 1997.
- Юнг К. Г.* Структура психики и архетипы. М., 2007.
- Юнг К. Г.* Душа и миф. Шесть архетипов. М., 2004.
- Юнг К. Г.* Психологические типы. М., 1997.
- Юнг К. Г.* АИОН. Минск, 1998.
- Юнг К. Г.* Трансцендентальная функция // Избранное. Минск, 1998.
- Юнг К. Г.* Борьба с Тенью // Избранное. Минск, 1998.
- Юнг К. Г.* Нераскрытая самость // Избранное. Минск, 1998.
- Юнг К. Г.* Сознание и бессознательное. М., 2007.
- Юнг К. Г.* Связь между эго и бессознательным // Психология бессознательного. М., 1994.
- Юнг К. Г.* Психология переноса. М., 1997.
- Юнг К. Г.* Обзор теории комплексов // Избранное. Минск, 1998.
- Шелдрейк Р.* Новая наука о жизни / Пер. с англ. М., 2005.
- Шнейдерман Г. А.* За горизонтом осознанного мира: Начала структурной онтологии универсума. К., 2000.

Шульман Г. А. Феномен локальной амнестической афазии и некоторые иные “сюрпризы” асимметричных отношений // Соционика, ментология и психология личности. 1995. № 2. С. 41–43.

Шульман Г. А. Портрет социона. М., 2009.

Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования. 1988, № 2.

Якоби М. Встреча с аналитиком. Феномен переноса и реальные отношения. М., 2007.

Granovetter M. The strength of weak ties // American Journal of Sociology. 1985. Vol. 91. № 3.

Durkheim E. La division du travail social. Paris, 1978.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Сучасна душа потребує цілісності	13
2. Ненав'язлива воля архетипів	29
3. Психофрактал як урівноважувальний чинник.....	47
4. Головні методологічні принципи сприйняття фрактальних архетипів	65
5. Архетип трансперсональних відношень.....	75
6. Відчуття втрати національної душі як ініціація	89
7. Архетип психічної інфляції, або гріх Персони	113
8. Природа одного поширеного архетипового неврозу.....	129
9. Проекції як бар'єр на шляху самореалізації	145
10. Школа і архетипові неврози	163
11. “Дикуни” і “синтетика” (Про ризому і структуру)	179
12. Визнати Тінь	193
13. Містичне у наших симпатіях	213
14. Пізнання і збереження власної душі	235
ПІСЛЯМОВА	253
<i>Коротка бібліографія.....</i>	<i>257</i>

Наукове видання

Донченко Олена Андріївна

АРХЕТИПОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Монографія

Літературне редагування *Ю. Г. Медюка*

Адреса Інституту: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15

Підписано до друку 26.09.2012 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 14,0.
Замовлення № 1189. Наклад 300 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ “Імекс-ЛТД”
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000 р.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29.
Тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: marketing@imex.net
